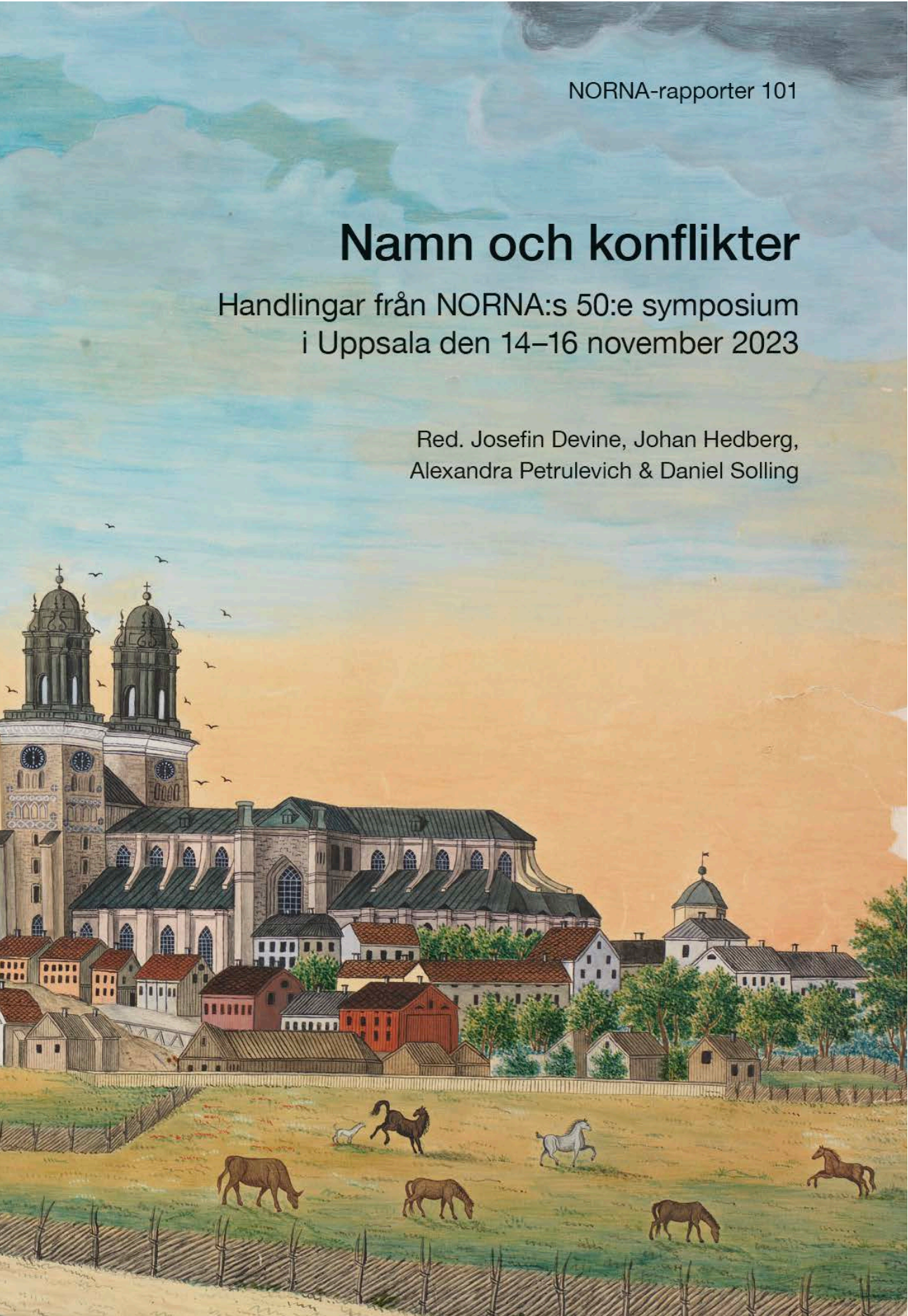

Namn och konflikter

Handlingar från NORNA:s 50:e symposium
i Uppsala den 14–16 november 2023

Red. Josefin Devine, Johan Hedberg,
Alexandra Petrulevich & Daniel Solling

Namn och konflikter

Handlingar från NORNA:s 50:e symposium
i Uppsala den 14–16 november 2023

Red. Josefin Devine, Johan Hedberg,
Alexandra Petrulevich & Daniel Solling

Abstract

The present volume is the result of the symposium “Names and Conflicts” which was held in Uppsala in November 2023. The symposium was arranged by the Institute for Language and Folklore and the department of Scandinavian Languages at Uppsala University in collaboration with NORNA and gathered about 60 participants. Keynote speakers were Associate Professor Karen Pennesi from University of Western Ontario and Associate Professor Maria Gussarsson from the Swedish Defence University. The proceedings contain 14 peer-reviewed articles that span across different parts of the onomastic research field including sociolinguistics, language history, name planning and linguistic landscapes. The articles cover a time span from the Middle Ages up until the 21st century. Insights into different name types including place names, personal names and bynames from Canada, Denmark, Finland, Norway and Sweden are presented.

Keywords:

onomastics; personal names; place names; other names; commercial names; by-names; surnames; given names; language ideology; names and conflicts; NORNA.

Den föreliggande volymen har tillkommit som resultat av symposiet “Namn och konflikter” som hölls i Uppsala i november 2023. Symposiet arrangerades av Institutet för språk och folkminnen och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet i samarbete med NORNA. Symposiet samlade cirka 60 deltagare. Plenarföredagen hölls av associate professor Karen Pennesi, University of Western Ontario, och docent Maria Gussarsson, Försvarshögskolan. Konferensvolymen innefattar 14 fackgranskade artiklar som presenterar undersökningar av ortnamn, personnamn, binamn, övriga namn samt kommersiella namn med perspektiv från språkhistoria, sociolinguistik, namnvård och lingvistiska landskap. Artiklarna täcker en tidsperiod från medeltiden fram till nutid och analyserar namn från Danmark, Finland, Kanada, Norge och Sverige.

Nyckelord:

onomastik; namnforskning; personnamn; ortnamn; övriga namn; kommersiella namn; binamn; efternamn; förnamn; språkideologi; namn och konflikter; NORNA.

© Respektive författare 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND)

NORNA-förlaget
Box 135, 751 04 Uppsala
forlaget@norna.org
www.norna.org

ISSN 0346-6728
ISBN 978-91-506-3119-7 (tryckt)
ISBN 978-91-506-3120-3 (elektroniskt)

Innehåll

Förord	5
Del 1. Onomastisk ideologi och namnkonflikter	9
Onomastic ideological assemblages. A model for understanding personal name conflicts <i>Karen Pennesi</i>	11
Del 2. Personer, deras namn och namnkonflikter	41
Förnamn som pyr och förnamn som ligger pyrt till. Hypoteser, trender och antaganden <i>Linnea Gustafsson</i>	43
Patronymer som fornavne. En historisk navnebrug i konflikt med normer i dansk navneskik <i>Birgit Eggert</i>	63
<i>Profeten och Blodkamsen</i> . En samling binamn i 1680-talets domböcker från Hammerdals socken <i>Agneta Sundström</i>	77
Hva slags konflikter fins med navnesøknader under den norske personnavnloven? <i>Ivar Utne</i>	91
Propagandistiskt namnbruk i senmedeltidens Sverige <i>Lennart Ryman</i>	109
Mellom kjernefamilie og opphavsfamilie. Etternamnsval i parforhold <i>Line Førre Grønstad</i>	123

Variation i gifta kvinnors namnfraser i Finlands kulturliv på 1800- och 1900-talet <i>Minna Nakari</i>	141
Del 3. Från ortnamn till krematonymer. Ideologiska, idéhistoriska, politiska och begreppsliga konflikter	153
Stednavne fanget i ideologisk konflikt – et eksempel fra Normandiet <i>Peder Gammeltoft</i>	155
Saka som stoppa skolebarninnsamlingas nasjonale ambisjoner – om innsamlinga av stedsnavn i 1930-åra <i>Tom Flaten</i>	173
Når navneinventaret kommer i konflikt med seg selv – om homonymi <i>Vidar Haslum</i>	191
Övriga namn, ergonymer eller krematonymer? Krematonymiens plass i nordisk navnegransking <i>Agata Michnowska</i>	209
Namn i skärgårdens språkliga landskap <i>Väinö Syrjälä</i>	225
<i>Galdhöpiggen, London och Afrika</i> . Namnbruk i läromedelstexter som förmedlar en världssyn <i>Emilia Aldrin</i>	243
NORNA-rapporter	265

Förord

Föreliggande volym har tillkommit som resultat av symposiet ”Namn och konflikter” som ägde rum i Uppsala 14–16 november 2023. Symposiet arrangerades av Institutet för språk och folkminnen och Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, inom ramen för Nordiska samarbetskommittén för namnforskning (NORNA). NORNA har sedan grundandet år 1971 återkommande arrangerat konferenser och symposier och detta symposium blev det femtionde i ordningen. I organisationskommittén för symposiet ingick förutom de undertecknade fil. dr Märit Frändén och docent Katharina Leibring, bägge verksamma vid Institutet för språk och folkminnen.

Namn binder ihop språk, länder, familjer, grupper, kulturer, företag med mera, men namn och namngivning kan också bidra till konflikter – och i sig vara konfliktorsaker. Symposiets – och volymens – tema ska ses i mycket vid mening; konflikterna kan vara yttre och inre, utsagda och utsagda, nutida och historiska, internationella, nationella eller personliga, mellan myndigheter och medborgare. Konflikter kan också finnas inom teori eller vetenskapshistoria liksom mellan olika belägg, tolkningar eller namnformer. Konflikter behöver inte innebära rättsprocesser; också konflikter i namnbruk, t.ex. huruvida officiella eller inofficiella namn används, och synen på dem hos namnbrukarna, kan höra hit.

Symposiet samlade totalt 60 deltagare från sex länder: Danmark, Finland, Kanada, Norge, Polen och Sverige. För att ge nya – inte minst tvärvetenskapliga – perspektiv hade plenarföreläsarna hämtats utanför den nordiska namnforskarkretsen: docent Maria Gussarsson från Försvarshögskolan i Stockholm och ass. professor Karen Pennesi från University of Western Ontario, Kanada. Deras föreläsningar behandlade fältmätarkårens kartläggning av det svenska riket vid 1800-talets inledning respektive erfarenheter och rön från aktuella konflikter kring personnamn i Kanada, ett land med stora likheter med de nordiska. Båda föreläsningarna var öppna för allmänheten. Förutom dessa föreläsningar hölls 27 olika föredrag som behandlade konflikter i någon form rörande såväl personnamn som ortnamn och övriga namn i både historisk tid och

i nutid. Utöver detta gav docent Mats Wahlberg, Institutet för språk och folkminnen, en framställning av NORNA:s nu drygt femtioåriga historia som samarbetsorgan för de nordiska namnforskarna.

Konferensvolymen utgörs av 14 artiklar, alltså ett urval av de föredrag som hölls under symposiet, som på olika sätt tar sig an det övergripande temat. För bedömning av manuskriptens vetenskapliga kvalitet har totalt cirka 30 utomstående granskare anlitats. Samtliga artiklar har alltså bedömts av minst två oberoende vetenskapliga specialister – och därtill av redaktörerna.

Karen Pennesis plenarföredrag inleder boken med flera fallstudier där personnamn blir föremål för olikartade konflikter i en kanadensisk kontext. Pennesi introducerar en innovativ tolkningsram som har sitt ursprung i antropologisk forskning, nämligen onomastisk ideologisk assemblage, alltså en vidareutveckling av begreppet språklig ideologisk assemblage, vilket betecknar en process då ideologiskt laddade betydelser, däribland konnotationer kring namn, konstrueras på olika konfliktskalor eller -nivåer av de involverade aktörerna.

Även volymens andra del som innefattar sju artiklar behandlar olika personnamnsmaterial. Förnamnsintresset förenar Linnea Gustafssons och Birgit Eggers artiklar, även om bidragen intresserar sig för helt olika aspekter av förnamnsbruk, lågfrekventa svenska förnamn resp. danska efternamn i förnamnsfunktion. Artiklarna uppvisar även skillnader vad gäller insamlings- och analysmetoder. Agneta Sundström analyserar binamn i domböcker från 1680-talets Jämtland. Namnbruk i skilda delar av Norden står i centrum för både Ivar Utnes och Lennart Rymans artikel, även om ämnet undersöks i helt olika kontexter, samtida namnändringsansökningar i Norge resp. propagandistisk namngivning av historiska personer i de senmedeltida svenska Karlskrönikan och Sturekrönikan. Bokens personnamnsavdelning avslutas med två texter som berör efternamnsval inom äktenskap och andra samlevnadsformer. Line Førre Grønstad skildrar nutida norska förhållanden, medan Minna Nakari ger en historisk bakgrund till efternamnsbruket hos gifta kvinnor i Finland.

Bokens tredje och sista del samlar sex artiklar som berör ortnamn och andra namntyper. Peder Gammeltoft och Tom Flaten behandlar ideologiska och politiska konflikter kring ortnamn och ortnamnsbruk. I det första fallet gäller konflikten andelen och utbredningen av nordiska ortnamn i Normandie, och i det andra de norska kommunernas inställning till en namninsamling initierad av Gustav Indrebø på 1930-talet. Vidar Haslum tar sig an teoretiska spörsmål

om homonymi i ortnamn och Agata Michnowska redogör för möjliga alternativ till begreppet övriga namn. Väinö Syrjälä undersöker språkliga landskap på Nämndö och Svartsö i Stockholms skärgård. Till sist analyserar Emilia Aldrin ortnamnsbruk i läromedel från 1920- resp. 2010-talet.

Organisatorerna vill framföra sitt varma tack till de generösa bidragsgivare som möjliggjorde såväl symposiet som publicering av konferensvolymen: Clara Lachmanns fond, Gun Widmarks fond, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och Ortnamnssällskapet i Uppsala – samt alla andra som på ett eller annat sätt bidragit till att den här boken har kunnat se dagens ljus.

Uppsala i september 2025

Josefin Devine
Johan Hedberg
Alexandra Petrulevich
Daniel Solling

Del 1. Onomastisk ideologi och namnkonflikter

Onomastic ideological assemblages. A model for understanding personal name conflicts¹

Karen Pennesi

Abstract

I present a dynamic model for analyzing onomastic conflicts to explain why some personal names become involved in conflicts while others do not. The model takes a linguistic anthropological approach and is based on the concept of a “language ideological assemblage” (Kroskrity 2021). An assemblage includes the ideas and feelings people have about names, how names are created and used in cultural contexts, and how these are influenced by political structures, economic processes, and institutions. Examining onomastic ideological assemblages takes into account how conflicts are rooted in competing ideologies about names and how name conflicts at different scales interact with each other. The four scales of conflicts are: personal, interpersonal, institutional and societal. Examples are drawn from Canada and focus on how multicultural and multilingual societies can be organized to produce inequalities.

Keywords:

onomastic ideologies; ideological assemblage; name conflict; scales of conflict; multicultural societies

Nyckelord:

onomastisk ideologi; ideologisk assemblage; namnkonflikt; multikulturellt samhälle

1. Introduction

What can we learn from studying name conflicts? Research on personal name conflicts demonstrates how connections between language and identity are created as part of social processes and social structures that are inherently unequal. Those inequalities affect naming choices and practices. In multicultural and multilingual societies like Sweden or Canada, we might expect conflict

¹ This research was funded in part by Western University’s Faculty of Social Science Undergraduate Summer Research Internship, and the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada. Safaa Ali contributed to the development and administration of the survey on changing place names in Toronto. I am grateful to the two anonymous reviewers who provided helpful suggestions for improvement and additional information on Henry Dundas.

because there are so many differences and inequalities to navigate. However, not every name is subject to debate, controversy or mistreatment. We can better understand why some names are involved in conflicts while others are not when we examine the onomastic ideologies within particular social and economic contexts that contribute to name conflicts across all scales.

1.1 Four Scales of Conflict

It is helpful first to identify four scales on which personal name conflicts operate, differing according to how many and which kinds of actors are involved, and the scope of the conflict. My analysis then considers ways in which the scales overlap and influence each other in relation to name conflicts.

1.1.1 Personal Conflicts

At the smallest scale, personal conflicts involve identity-based tensions surrounding name choices and name meanings that are constrained by social locations such as race, gender, class, religion and ethnicity. Personal conflicts can refer to an individual's internal struggle over a name, produced by competing needs, ideologies or affiliations. For example, research on personal conflicts about names has investigated how multilingual, racialized or mixed religion parents choose appropriate names for their children that satisfy criteria for appropriateness originating in more than one tradition (Le Gall & Meintel 2014); how these same children later negotiate different versions of their names according to their assessment of particular contexts (Mena 2024); how adopted children are named deliberately to create new family connections (Pilcher, Hooley & Coffey 2020); how transgender people painstakingly select new names for themselves (Obasi et al. 2019); and whether a spouse's surname is adopted after marriage (Lillian 2007).

1.1.2 Interpersonal Conflicts

Interpersonal conflicts often involve mistreatment or unequal treatment of some people based on their names. For instance, discrimination in hiring processes is sometimes based on stereotypes invoked by names (Duguet et al. 2010; Zschirnt 2020). Unconscious biases that underlie assumptions about people based on their names can also lead to housing discrimination (Carpusor & Loges 2006) and interpersonal conflicts in the form of social exclusion or perceived disrespect (Pennesi 2024).

1.1.3 Institutional Conflicts

Institutional conflicts stem from traditions, laws, policies, formal regulations, and technologies that constrain the form, structure and use of names. For example, problems arise when names do not conform to the conventions of a paper or web form, whether due to the length of the name, the composition of the name, variations in the name, the linguistic origin of the name, or the chosen orthography (Dechief 2009). There also may be individual or collective resistance to institutions that impose naming practices or assimilation (Alia 2007; Pennesi 2019).

1.1.4 Societal Conflicts

At the largest scale, societal conflicts grow into debates about personal names in public spaces or names of public assets. This includes choosing or changing names of streets, bridges, schools, parks, buildings or cities named after individuals linked to controversy. Research taking a critical toponymies approach delves into these ideological struggles over naming agency, identity, values, and the representation of history (Alderman 2002; Azaryahu 2011; Berg & Kearns 2009; Brasher et al. 2020; Rusu 2021). Societal conflicts are never only about names, rather public name debates offer a convenient site for competing actors to vie for power.

1.2 Onomastic Ideological Assemblages

Linguistic anthropologists illuminate how language is central to constructions of identity and society. Names are both linguistic units and cultural signs that highlight connections between language, identity, social structures and cultural processes (vom Bruck & Bodenhorn 2006). Paying attention to language ideologies can be insightful when probing these connections. Language ideologies are largely implicit ideas and feelings about the nature, structure and function of language, based in moral and political-economic positioning, which vary across social and cultural groups (Woolard 2020). What I am calling **onomastic ideologies** are those language ideologies specific to personal names. I contend that competing onomastic ideologies underly naming conflicts. Divergent answers to the following questions point to onomastic ideologies.

- How strongly are names equated with individual or group identity?
- What are the meanings of particular names?
- Can names be changed? Which ones? By whom?
- What does a good name mean? How should it sound? How should it look?

- Can a person have multiple true or real names?
- Who should have the power to choose, use, and change names?
- How important is spelling or pronunciation of names? What obligations or prohibitions surround treatment of particular names?

Sometimes several ideologies work together in a coherent set of naming practices and understandings; however, people may hold contradictory onomastic ideologies at the same time.

Here, I follow Paul Kroskrity (2021) in using a “language ideological assemblage” approach to understand conflicts surrounding names as rooted in onomastic ideologies.

Language ideological assemblages are dynamic configurations of human actors and their beliefs, feelings, and conceptions about language(s) and [names] as they are produced and expressed within their individual milieus and the intersubjective worlds of mutual influence from institutions, political economic structures, state power, technologies, [and] global systems (Kroskrity 2021, 139).

The assemblage concept considers the beliefs and feelings people have about names as inextricable from the social, economic and political environment in which they are embedded. This is useful when analyzing conflicts about personal names because these contextual factors are crucial to understanding how the ideological differences are manifest.

In what follows, I analyze several cases of personal name conflicts based on three sources of data. First, I draw on interviews I conducted from 2012–2017 with immigrants to London, Ontario and Montreal, Canada (Pennesi 2016; 2019; 2024). The main topic of the interviews was experiences related to their names in the context of integration into Canadian society. Second, I consider examples from my current research on commemorative naming issues reported in the Canadian news media from 2020–2024, particularly the renaming of streets and schools. Part of this project is an online survey² my team administered in 2024, asking Toronto residents their opinions about decisions to rename public places commemorating three historical figures: Henry Dundas, Egerton Ryerson and John A. Macdonald. Respondents were recruited through social media posts on Facebook, Reddit and X to groups or threads centering on Toronto, Ontario (e.g. Midtown Toronto Residents, r/toronto,

²I worked with an undergraduate research intern, Safaa Ali. The survey remains open in Qualtrics at: https://uwo.eu.qualtrics.com/jfe/form/SV_4J7O8FqO8wH5L0y.

#Toronto). One researcher also handed out flyers with a QR code for the survey along Dundas Street. The survey provides brief descriptions of the reasons each namesake was first honoured and then criticized. It then asks whether respondents agree with renaming the relevant public assets, and for them to explain their reasoning. The third source of data for the present analysis are the 25 usable responses from the survey collected on 22 August 2024. I only consider survey questions referring to Dundas and Ryerson here. The initial aim of the survey was to learn whether Toronto residents were knowledgeable about Dundas and Ryerson as historical figures, and to see if their reasons for agreeing or disagreeing with institutional decisions to rename public assets were the same as those given by institutional actors quoted in the news media. While obtaining a representative sample from this type of online survey is impossible, one screening question asked if respondents reside or have resided in Toronto. We excluded any responses from those answering “no” to that question.

For each case I discuss below, I present the ideological roots of the conflict as they are entangled with political and economic inequalities, as well as how the conflicts are resolved in contrasting ways. Then I draw connections to related conflicts at larger and smaller scales. My aim is to explain why some names are involved in conflicts while others are not. Some names and minor details have been changed to protect the privacy of those who requested it; however, pseudonyms were chosen to match the gender, ethnicity and language of the original name.

2. Personal Conflicts: Dariush and Hashim

Dariush immigrated to Canada as a refugee from Iran in the 1980s (Pennesi 2019 p. 94 f.). As a member of the Bahá’í faith, he faced religious persecution. When Dariush’s daughters were born in Canada, he gave them traditional Persian names: Shirin and Yasmin. Dariush worked in restaurants and making deliveries. Eventually, he completed his education and when I met him, he was a social worker assisting immigrants. One of Dariush’s friends was another Iranian immigrant named Hashim. Hashim struggled to find work for a long time. Dariush tried to get him a job at one of the places he worked but they did not hire Hashim. Dariush’s boss said that despite Hashim’s fluent English, he could not work in customer service with that name. To fit in better, Hashim began calling himself *Harold*. Now he is known as Harold to everyone, including other Iranian-Canadians. Hashim and his wife had four sons. They gave them all English names. Hashim reasoned that having a name

which marked him as both foreign and Muslim had hindered his search for employment. He did not want his sons to have the same trouble if he followed the Muslim practice of giving them Arabic names or even common Persian names like *Amir* or *Hassan*.

On the other hand, Dariush told me he would never consider changing his name because it was a gift from his father. *Dariush* is a noble name. Three rulers of the Iranian Empire were named *Dariush*, meaning “holding firm the good” (Schmitt 2011). For Dariush, it is a strong and important connection to his Persian heritage and to his family. When he left Iran, Dariush lost everything: his house, his money, his family, his country. He would not give up his name because it is the only thing he has left of Iran. Dariush gave his daughters Persian names too, so they will remain connected to their heritage as well. He disapproves of his friend Hashim changing his name to *Harold* because he sees it as a rejection of the Iranian community. He said he told Hashim there is no need to act like the English Canadians when they will never accept you anyway. Dariush refuses to call his friend by his English name.

2.1 Competing Ideologies

The two men faced similar personal conflicts but made different choices about what to name their children and what name to use for themselves in Canada. On the surface, it might seem like a simple matter of individual choices. Looking more closely, however, it becomes clear that these differences are rooted in a more complex conflict of onomastic ideologies, as well as socio-political constraints. This case illustrates the strong ideological connections between names, language and identity that underlie the personal name conflicts many immigrants struggle with. They believe the name represents both outwardly and inwardly one’s identity as a member of society and as a family member. Personal conflict arises around naming choices during the immigration process because the family is now a member of two societies and there is a separation between ethnic identity and national identity. When naming traditions and ideologies from the original language and culture differ from those dominant in the new society, it can be difficult to choose an appropriate name. And if the ideology allows for only one true or real name, the pressure to get it right is even stronger. When adults like Hashim do change their own names after immigrating, it can provoke an internal conflict of identity and allegiance.

2.2 Political and Economic Factors

Both Dariush and Hashim share the ideology that names are gifts from fathers to their children. Additionally, they both recognize the exclusion and discrimination immigrants face in Canada. These beliefs supported Dariush's resolve to keep his name out of respect for his father and his country of origin. It is also an act of political resistance to proudly bear his Persian name amid the English-speaking Canadians who would exclude him. In contrast, Hashim chose the gifts of his sons' names wisely so the names would help them succeed in a society where English and Christianity are dominant. His difficulties in finding a job reflect a common experience. Research from Canada (Oreopoulos & Dechief 2011), the USA (Bertrand & Mullainathan 2004), Norway (Midtbøen & Rogstad 2012), and Sweden (Arai & Thoursie 2009; Bursell 2007) consistently shows that candidates with "foreign-sounding names" suffer from hiring discrimination and are called less frequently for job interviews. Onomastic ideologies are entangled with racism, xenophobia and other systems of inequality so they become mutually reinforcing. Hashim's choices of English names for his sons and himself were grounded in the material need to find work and that took precedence over any other personal allegiance.

2.3 Scaling Up

For Hashim, the personal conflict about what to name his sons was scaled up as he anticipated interpersonal conflicts. His choice in the present was influenced by an imagined conflict in future. But even in resolving his personal conflict and avoiding one interpersonal conflict, Hashim created another interpersonal conflict by changing his name to Harold and giving his children English names. It signalled to other Iranians that he was aligning more with Canadian values and practices. At least one community member interpreted that as a rejection of his culture and the gift from his father. This illustrates how name conflicts at the personal and the interpersonal scales are intertwined and how these are influenced by ideological, political and economic factors.

3. Interpersonal Conflicts: Jihad

Interpersonal conflicts often arise in the workplace and during interactions with strangers. The case of Jihad is illustrative.

Jihad, an experienced and highly qualified Iraqi engineer, applied for almost 700 jobs across Canada in the first six years after immigrating (2004–2010) and he never got a single call (Pennesi 2016 p. 50). When an employment

counsellor advised him to “be neutral” and use a different name, Jihad did not like that idea. He was desperate to find work so Jihad began using *Jay* on his résumé. When he was finally hired, he had to write his legal name on the payroll forms. The administrator expressed disbelief and asked if *Jehad* was really his name. Later that day, the company called Jihad to cancel his scheduled training and he lost the job.

Jehad’s wife, Sara, told me that once when they were shopping for a washing machine, she found one on sale. Sara called to her husband who was in a different part of the store, “Jehad!” Hearing that name, a woman screamed and everyone looked at Sara with fear and shock. Sara vowed she would never call her husband’s name in public again.

3.1 Competing Onomastic Ideologies

Jehad faced discrimination based on onomastic ideologies and Islamophobia. For Arabic-speaking Muslims, the word *jihad*, which is the basis for Jihad’s name, refers to an internal struggle for self-improvement or self-control “against one’s evil inclinations” (Peters & Cook 2014). It is a common male name with positive connotations. In contrast, non-Muslim Canadians tend to associate *Jehad* with the English definition of *jihad*, which indexes radical Islamists or terrorists waging war against non-Muslims as part of religious duty³. Therefore, some people react to Jihad’s name with fear and suspicion.

Interpersonal conflicts like these occur when onomastic ideologies of the dominant group are privileged in interactions with members of minority groups. In Jihad’s case, ideologies concerning representation were activated in the hiring managers. The hiring managers’ rejection of him was likely influenced by the idea that names reflect one’s personality, behaviour, or values, together with the negative connotations of the word *jihad*. In response, Jihad shortened his name. This echoes Reisæter’s (2012 p. 232) findings that immigrants sometimes change their name to avoid interpersonal conflicts when the name sounds like a word in the dominant language that has negative connotations. Unconventional names originating outside the dominant system are often mistreated (mispronounced, misspelled, ignored, forgotten, incorrectly parsed, misinterpreted) as linguistic entities and this extends to mistreatment of the person in the form of microaggressions involving their names. For instance, Jihad frequently had to endure questions about his name: Is that really his name? Why does he have that name? Is he a terrorist? Sometimes he was hurt

³<https://www.merriam-webster.com/dictionary/jihad>

by their reactions of shock, fear, laughter, and surprised facial expressions, such as when his wife called his name in the store. Interpersonal name conflicts reflect social inequalities and reinforce hegemonic onomastic ideologies. Lower status people have their names mistreated as lower status names, while higher status people are more likely to have their names respected.

3.2 Political and Economic Factors

Political and economic factors are an important part of the onomastic ideological assemblage influencing Jihad's interpersonal conflicts. Islamophobia in Canada has been growing since 2001 when Al-Qaeda organized terrorist attacks on the US, and the US and its allies subsequently began "The War on Terror", invading Iraq and Afghanistan. News coverage of those wars and others in Syria and the Middle East generally associates Muslims with violence. All of this results in fear and suspicion of Arab Muslim immigrants, even as the number of Muslim immigrants in Canada increases (Statistics Canada 2023). Policies that do not recognize foreign university training, certification and expertise make it difficult for professional immigrants to find work in their field without Canadian work experience or established professional networks. The belief that names are equated with identity leads to the inference that a foreign name indicates a foreign person. This ideology coupled with other political economic factors create conditions for interpersonal name conflicts.

3.3 Scaling Up and Down

Like Hashim, Jihad had a personal conflict about whether to use a different name to mitigate interpersonal conflict in finding a job. He made the concession to just use his initial because he did not feel right changing it. Sara, Jihad's wife, would not use her husband's name in public to avoid interpersonal conflicts, but that left her with a personal conflict because it felt wrong to call him by a name that was not his. All the interpersonal conflicts about his name left Jihad feeling alienated and disrespected. Moreover, this interpersonal conflict scales up to the institutional sphere as well. Due to his prolonged unemployment, Jihad's application for permanent residency in Canada was delayed. When he finally had all his paperwork in order, the Canadian government required him to provide extra documentation in relation to his name, his education certificates, and places he previously lived and worked in Iraq. Essentially, they subjected him to top level security checking because of his name. Meanwhile, his wife and children had their applications approved. Jihad's file was several hundred pages long and after eight years, he still did not have his permanent resident card.

4. Institutional Conflicts: Najmuddin and Saháíʔa

Comparing the following two institutional name conflicts reveals further complexities in onomastic ideological assemblages.

Najmuddin immigrated to Canada from Indonesia (Pennesi 2019 p. 92 f.). Like many Javanese Indonesians, he has a mononym: a single name rather than a forename and a surname. Mononyms are often unique to individuals and used as primary identifiers in Indonesia (Reid 2010). In Canada, mononyms conflict with institutional naming practices which do not allow for blank forename or surname fields. Canadian institutional agents sometimes solve the problem by repeating the name in both fields, however, this leaves Najmuddin vulnerable to ridicule. When he travels, airport officers routinely detain Najmuddin for not having a surname on his passport and he is sometimes separated from his travelling companions. Aside from the inconvenience of delays, being detained makes him feel like he is a criminal trying to get away with something, as though he is not really who he says he is.

Institutional conflicts also occur in the professional sphere. Najmuddin is an academic, so his name is the most important way people he does not know identify him and his work. *Najmuddin* is marked with an Arabic suffix *-uddin* that follows Muslim Indonesian conventions. In bibliographies, sometimes the name is nonsensically separated into two components: *Muddin*, *Naj*. When his publications are inconsistently cited by others unfamiliar with mononyms, it makes them difficult to find. He gets blocked in online applications when his name is rejected for having a blank first or last name field. Email messages he sends to colleagues get deleted as spam because they are deemed suspicious by automated filters. All of this has serious implications for Najmuddin's career because his work is interrupted or delayed, or not even recognized. Najmuddin's case is not unique. English dominates the academic sphere and internet norms worldwide, including expectations for name structure. As Sheherazade & Ardiantiono (2020) argue, the scientific community must modify institutional practices to be more inclusive of scholars with mononyms from Indonesia and other Asian countries.

In addition to immigrant names, Indigenous names are also affected by institutional conflicts. The next example comes from a widely reported case in the Canadian media.

Shene is Chipewyan, a member of one of the Indigenous nations in Canada's Northwest Territories (NWT). Chipewyan is one of eleven official languages

of the NWT. Shene gave her two daughters Chipewyan names, *Saháí?q* and *Ná?ël*. When I interviewed Shene in 2018 she said these names connect her daughters to their Chipewyan heritage and to their family, they instill a sense of pride as Indigenous women, and they contribute to the valuing and revitalization of the Chipewyan language (Pennesi 2019 p. 95 ff.). The problem is that the Chipewyan spellings of *Saháí?q* and *Ná?ël* include a letter for the glottal stop and other diacritical marks to mark high and low vowel tones. Canadian institutional documents only allow the accent marks used in French, so all others are simply left out. The glottal stop symbol does not exist in the Latin alphabet and would need to be replaced with another letter or punctuation mark, such as a hyphen or apostrophe. Shene's refusal to register *Saháí?q* with an incorrect spelling on the birth certificate meant that her daughter did not exist in government records and therefore was not eligible for any benefits. After a year of missing out on various tax credits and government benefits, Shene decided to register an alternative spelling of *Saháí?q* on the birth certificate. She did the same when *Ná?ël* was born (Taylor 2022).

Meanwhile, Shene pursued legal action to have her first daughter's name spelled correctly on the birth certificate because Chipewyan is an official language. Since Shene began her case in 2014, several laws now allow for names to be spelled in Indigenous languages on official documents (Indigenous Languages Act 2020; Official Languages Act 1985/2024; Vital Statistics Act, NWT 2011/2023). However, ten years later, these provisions are not practically in force and the Chipewyan spellings still cannot be printed on birth certificates. The government agencies claim this is due to technological limitations and costs related to updating multiple systems to make them compatible (Brohman & Hinchey 2015; Jenetta Day, Registrar General, Vital Statistics, NWT, personal communication). While the Canadian government declares an ideological commitment to the language and naming rights of Indigenous people, these rights are not manifest materially due to institutional barriers.

4.1 Competing Ideologies

Names mean different things to institutions than they do to individuals. James Scott and colleagues (2002) demonstrate how governments and institutions use names as reference labels to identify individuals so they can be registered, located, taxed and governed. Legal identities are tied to the establishment of permanent personal names, especially surnames, which endure through generations. Standardization of names makes this work more efficient and manageable. In the cases of *Najmuddin* and the Chipewyan names, we see how

standardizing the form of names (e.g. given name + surname; only Latin alphabet) makes individuals legible to the state. Names of citizens are made to conform to regulations or be altered by state agents empowered to do so as part of the process of making them citizens. Therefore, Najmuddin gets a double name, while *Sahq̓iʔq* and *Náʔəl* are spelled incorrectly on the birth certificates.

Alterations to his name are distressing to Najmuddin because they conflict with his onomastic ideologies. In his Indonesian culture, names are seen as invocations, imbued with expectations for newborns (van der Meij 2010). This association is well-established by adulthood as part of one's personal identity and individuals are expected to preserve their names, making name changes rare. Najmuddin simply endured the mistreatment of his name by institutions because it was inconceivable to him to have another name.

Shene believed that she had the power to choose the name of her children, including the spelling. She confronted a competing onomastic ideology underpinning the government's naming policies, which places a high value on conformity, thus limiting her orthographic options. She also believed that names appearing on official identity documents such as birth certificates carry more ontological weight (Pina-Cabral 2010) than names written on other documents. This belief compelled her to engage in a legal battle to exercise her naming rights. But while she won her case, there was no practical resolution due to political and economic factors.

4.2 Political and Economic Factors

Najmuddin's and Shene's cases seem similar in that they are both forced to comply with limitations imposed by government standardization of names and technologies. Yet, the political and economic contexts reveal some important differences.

Institutional recognition of her daughters' Chipewyan names took on great significance for Shene in the political context of colonial oppression of Indigenous peoples and their languages in Canada. The Truth and Reconciliation Commission of Canada (TRC) reports that all Indigenous languages are endangered in Canada today (TRC 2015). According to the TRC, this is largely because for 150 years, Indigenous children were forced to attend boarding schools, usually located great distances from their families and home communities, to minimize their influence on the children. Indigenous children's names were replaced with English or French names or even with numbers.

Residential schools were notoriously under-resourced, largely unregulated, and poorly maintained. Children suffered abuse, malnutrition, sickness and death. Most of those who survived a decade or more in the system left having forgotten or rejected their Indigenous languages, cultures and religions. The devastating impacts of isolation, abuse and poor education continue to affect Indigenous communities today. Despite this attempted genocide, Indigenous peoples, along with their languages and cultures, continue to exist and fight for recognition, rights and self-governance. As I have argued elsewhere, “Shene’s choice of a Chipewyan name for her daughter[s], her choice to relocate so she could give birth in the NWT where Chipewyan is an official language, her insistence on the proper Chipewyan spelling, and her move to publicly and legally challenge the government’s constraints on naming can thus be understood as an enactment of indigenous sovereignty” (Pennesi 2019 p. 97).

As ‘original inhabitants’ Indigenous peoples in Canada have collective rights that immigrants do not have. These rights enabled Shene to mobilize financial and legal resources to pursue her case in court. As an official language, Chipewyan spellings should be allowed on birth certificates and the NWT government did acknowledge that. However, enduring systemic racism means that funds are not allotted to upgrade technological systems that would allow for the printing of Indigenous scripts on identification documents. Therefore, the ideological assemblage includes a shared recognition of rights, but the institutional conflict remains unresolved in this particular political and economic context.

Najmuddin’s case shows contrasting onomastic ideologies at work. Analysis of media discourses (Pennesi 2019) reveals a common expectation that, as newcomers, immigrants should adapt as needed to the laws and practices of the new country. By immigrating, they are volunteering to accept new constraints on their agency. Therefore, it is more difficult to mobilize support for resolving institutional name conflicts for immigrants. Furthermore, newcomers lack networks and resources to pursue collective action aimed at changing institutional policies. Finally, staff in immigrant-serving organizations may sympathize with their clients’ struggles and do what they can to remedy errors with names on an individual basis, but they report a lack of capacity (e.g. time, the power to influence policy) to advocate for changes outside their organization that would have a collective impact.

4.3 Scaling Up and Down

For Najmuddin, solving the institutional conflict his mononym presented by using his name as both forename and surname creates new conflicts at smaller scales. The double name provoked interpersonal conflicts in the form of ridicule and questions from others, which led to his feeling excluded. It also created a personal conflict for Najmuddin in that by allowing an alteration of his name, he believed he was not taking proper care of it. He also said he did not feel like himself when using the double name.

The institutional conflict also resulted in a personal conflict for Shene. She was forced to go against her beliefs about the importance of correct name spelling to get government benefits for her daughters. It pained her to mistreat the language, the names, and the Chipewyan identity they represented. Shene's case also scales up to a societal conflict because it made the national news and was discussed over a period of a few weeks in 2015 and then again in 2022. The institutional conflict over names fit into national debates about historical unjust treatment of Indigenous people and was interpreted in the context of ongoing colonialism and national reconciliation.

In sum, the cases of Najmuddin and Saháí'ą demonstrate how institutional conflicts about names can be intimately connected to personal, interpersonal and societal conflicts. Identifying the onomastic ideological assemblages at the root of these conflicts sheds light on the similarities and differences in how each of these names are treated in Canadian society.

5. Societal Conflicts: Ryerson and Dundas

To illustrate ideological assemblages underlying societal conflicts, I examine two cases of renaming public assets in Toronto, Canada: Ryerson University and Dundas Street. In both cases, the original namesakes are considered by decision-makers to be unworthy of commemoration because of their contributions to colonization and harms perpetrated against Black and Indigenous people.

5.1 Ryerson

When Ryerson University changed its name to Toronto Metropolitan University, it made national news because it is an established and well-known university in Canada's biggest city (CBC News 2021a). This highly publicized name change paved the way for similar decisions to be made by boards of

education in the province of Ontario that also oversaw schools named after Egerton Ryerson. Table 1 shows six educational institutions in Ontario named after Egerton Ryerson which have been renamed in the past three years.

Table 1. Institutions commemorating Egerton Ryerson, with new names.

City	Old Name	New Name	Year of Change
Brantford	Ryerson Heights Elementary School	Edith Monture Elementary School	2022
Burlington	Ryerson Public School	Makwendam	2021
Cambridge	Ryerson Public School	Blue Heron Public School	2023
Hamilton	Ryerson Elementary School	Kanétskare Elementary School	2022
London	Ryerson Public School	Old North Public School	2021
Toronto	Ryerson University	Toronto Metropolitan University	2022

While *Ryerson* is a familiar name among Ontarians, the man honoured in school names was not well known before the renaming controversy. According to a research report prepared for Ryerson University (Standing Strong Task Force 2021), Adolphus Egerton Ryerson (1803–1882) was a Methodist minister and an influential leader in education policy in Ontario during the 19th century. He was superintendent of education in Canada West (present-day province of Ontario) for over three decades. Ryerson was responsible for setting up government-funded, standardized, mandatory public education in elementary and secondary schools to teach academics and Christian moral values for the betterment of individuals and society. Journalists reporting on replacements for the Ryerson name frequently describe him as both “the father of public education in Ontario” (Sly 2019) and one of the “architects of the residential school system” (CBC News 2021b).

During his time as superintendent of education, Ryerson recommended a separate school system for Indigenous children in Canada to become “industrious farmers” (Starr et al. 2021 p. 53) who were assimilated to white Christian European culture and forms of knowledge. He believed in a race-based socio-economic hierarchy that could be supported by public education. Ryerson wrote legislation that enabled the segregation of Black students in inferior schools and did nothing to address complaints of racial discrimination. He also supported the creation of residential schools for neglected, orphaned and criminal children so that their presence would not deter attendance of “respectable” children at the common schools. In sum, Ryerson has been lauded since 1889 for promoting publicly funded, compulsory, high-quality, standardized education aimed at producing law-abiding, industrious citizens; however, this system was designed to benefit only the privileged children of white families,

while children from Indigenous, Black and disadvantaged families could only attend segregated schools that were structured to keep them in the lower socio-economic classes (Starr et al. 2021).

The residential school system was gradually shut down over several decades, ending in 1996. All the while, Indigenous communities and their allies called for Indigenous autonomy regarding education, racial justice, equality, decolonization and reconciliation (TRC 2015). The public discourse that dominates in Canada now prioritizes the pursuit of social justice (for Indigenous people and others), recognizing the value of Indigenous languages and cultures, and protecting the rights of individuals, families and communities. Recently, Canada has seen a surge of support for reviewing commemorative names in public spaces and replacing those of public figures known to have contributed to systemic racism (Korycki 2023). Schools named after Ryerson are some of the targets of this form of “symbolic resistance” (Alderman 2009) or “symbolic retribution” (Azaryahu 2011). In response, three of the Ontario elementary schools (kindergarten to grade 8) named after Ryerson have replaced his name with Indigenous words or an Indigenous person’s name, in an explicit symbolic act of reconciliation (See Table 1). Kanétskare is Mohawk for “by the bay” in reference to the school’s location. Makwendam means “to remember” in Anishinaabemowin, pointing to the association between Ryerson and the tragedy of residential schools (Halton District 2021). Edith Monture was a Kanyen’kehà:ka member of Six Nations of the Grand River who became the first female Indigenous registered nurse and the first woman to vote in Canada, due to her service in the United States military (Conn 2023).

The process for renaming Ryerson University was elaborate and costly, an indication of the significance of the change. A dedicated webpage⁴ explains that the new name, *Toronto Metropolitan University*, was selected after consulting an advisory committee, legal experts and naming consultants. With the amount of resources dedicated to the renaming and the attention focused on it, it is clear that renaming the university was treated as an opportunity for re-branding and marketing rather than (just) a move toward reconciliation with Indigenous Peoples.

Remarkably, I found no significant objection to any of these school name changes reported in the news. Only six of the 21 survey respondents who answered whether they agreed with changing the name indicated disagreement, and their other answers showed opposition to de-commemorative renaming in

⁴<https://www.torontomu.ca/next-chapter/new-name/>

general, not specifically *Ryerson*. In comparison, the decision to rename Dundas Street in Toronto was so controversial, the planned change has been halted indefinitely. Interestingly, some survey respondents were against renaming Dundas Street even when they agreed to renaming Ryerson. Close examination of the onomastic ideological assemblages of each case can help explain these divergent opinions.

5.2 Dundas

In summer 2020, nearly fifteen thousand people signed an online petition⁵ calling for Toronto City Council to rename Dundas Street “to honour a more appropriate person, place or event.” The petition frames the rationale in relation to protests against racial injustice that took place all over North America that summer:

In the wake of two weeks of protests against police murder and racial injustice, Toronto City Council can take a constructive and symbolic step toward disavowing its historic associations with persons who have actively worked toward preserving systems of racial inequality and exploitation.

City of Toronto staff studied the matter extensively and undertook an involved consultation process (City of Toronto 2023). Eventually, City Council voted to rename Dundas Street and other civic assets commemorating Henry Dundas. The consultation process to choose a new name has been ongoing for the past three years because replacing *Dundas* is a major undertaking in Toronto. Dundas Street, which goes through the heart of Toronto today, started as a military road named *Dundas* in 1793. It is 23 kilometres long, with 730 street signs and numerous businesses bearing the name *Dundas*. There are two subway stations, a library, and public transit routes named *Dundas*.

Dundas is a common commemorative street name found in many Ontario cities. Henry Dundas was a Scottish lawyer and member of parliament, who was elevated to the peerage as Viscount Melville in 1802. He is honoured in place names because of his influential service in many central positions in the British government in the late 1700s and early 1800s.⁶ Dundas was known as an abolitionist, but in 1792, a motion in the British House of Commons to immediately abolish the transatlantic slave trade was amended by Dundas to end slavery on a *gradual* basis. He reasoned that the motion would be defeated if

⁵<https://you.leadnow.ca/petitions/let-s-rename-dundas-street-in-toronto>

⁶<https://www.toronto.ca/community-people/get-involved/community/recognition-review/re-naming-dundas-street/>

it proposed immediate abolition, but gradual abolition would be more acceptable to the other legislators. The amendment was adopted in the House of Commons, which then determined the end date should be 1796. However, in the years that followed, Dundas argued against other proposals for abolition, stating that abolition was not practical while Britain was at war with France and with the Haitian Revolution underway already disrupting the slave trade. During that time, Dundas was Secretary of War and Britain was the largest purchaser of slaves (mostly employed in military efforts). Dundas' arguments prioritized economic and military interests over human lives. It was 1807 before the Slave Trade Act was enacted. As a result of this fifteen-year delay, more than half a million Africans were enslaved and transported across the Atlantic, many to British colonies. In the current interpretation of history, many people blame Dundas for the delay and hold him accountable for the enslavement of those 500,000 people.

Many Torontonians disagreed with the proposed name change for Dundas Street and a counter-petition was started to keep it.⁷ Resistance was voiced mostly online, occasionally pointing to support from historians outside Canada who have written in favour of Henry Dundas' achievements (Devine 2020; McCarthy 2022). Then, two years after the decision to rename Dundas Street, three former Toronto mayors wrote to City Council asking them to reconsider due to the high cost of such a large-scale change, which was unwarranted according to their more positive interpretation of Dundas' work toward abolition (Omstead 2023). Four months later, City Council decided to stop work on the renaming of Dundas Street but renaming is going ahead for a public library, the two subway stations, and an important public space known as Yonge-Dundas Square was renamed Sankofa Square in 2024.⁸

5.3 Competing Ideologies

The *Ryerson* and *Dundas* examples demonstrate similar onomastic ideologies at work. They are both commemorative names for public assets. Commemorative naming of a school or street rests on the belief that it keeps the person's legacy alive as the name is remembered and used (Azaryahu 2021). Ryerson was responsible for establishing standardized public education in British Canada and Dundas was a prominent government officer who served the interests of Britain. As individuals, both Ryerson and Dundas contributed to British colonialism which promoted the supremacy of white Englishmen. Crucially,

⁷<https://www.change.org/p/mayor-s-office-city-of-toronto-keep-the-name-dundas-street>

⁸<https://www.toronto.ca/community-people/get-involved/community/recognition-review/re-naming-dundas-street/>

however, there are differences in the use and impact of each name. The widespread toponymic use of *Dundas* in Ontario cities and the passage of generations have reduced to a minimum the related associations between the name, the man, and the values his work represents. Maoz Azaryahu (1996) explains:

Naming a street after a historical figure or event triggers a fundamental semantic displacement as a result of the change of referential framework that occurs when a historical name becomes a spatial designation. Gradually, as a result of the implication of the name in different discourses and experiences and its use in different circumstances and contexts, the name becomes more and more detached from the historical referent and is overlaid with other symbolic meanings. The semantic displacements effect the continuous erosion of the historical meaning of the name (which in itself is open to different interpretations). Occasionally, however, the historical referent is restored ('unmasked' or 're-discovered', depending on the perspective).

Until the recent controversy in Toronto, *Dundas* was less likely to evoke a historical figure, and more likely to simply be “a spatial designation,” indicating the places that bear the name. Critical approaches to toponyms have explored how selecting certain individuals to commemorate through public naming helps “inscribe official versions of history onto the cityscape” but the “myriad networks of social communication that involve ordinary urban experiences... seem to be separated from the realm of political ideology” (Azaryahu 2009 p. 54). *Dundas* was considered “just a name” for most Ontarians. Seventy-six percent (19/25) of our survey respondents indicated that they knew nothing about Henry Dundas and only understood *Dundas* as a place name. In contrast, there has been a sustained protest against commemorating Egerton Ryerson for over fifteen years. Thus, we find conflicting onomastic ideologies in which names are conceived as spatial designations (e.g. *Dundas*) or as commemorative references to persons (e.g. *Ryerson*).

Commemorative naming stems from the belief that public names, like those of schools and streets, are semi-durable. They can be changed, but not frequently, and renaming is an involved and contentious process (Alderman 2002; Azaryahu 2011; Light & Young 2017; Ochman 2023; Rose-Redwood et al. 2024). Commemorative naming creates potential conflict because it involves consideration of intersecting aspects of identity represented by the namesake as well as diverging evaluations of their character and significant achievements in different time periods. Societal conflict arises when people dispute interpretations of the person’s legacy. For some, the ideological conflict is between what the old name now represents and the image or values the place name is intended to convey. For others, the ideological conflict is inherent in the act of naming, such that place names should not or cannot be

changed, but they should endure as artefacts of history or as reference points imbued with new meanings that have supplanted the original. As Rose-Redwood and colleagues observe, “the act of place renaming is therefore a key strategy or reckoning with the historical legacies of racial, gender, and class inequalities as well as the genocidal policies of settler colonialism, all of which continue to shape contemporary life in the twenty-first century” (Rose-Redwood et al. 2024 p. 277).

Ryerson and *Dundas* are both commemorative names that fit this scenario, however the public assets named after them contrast in significant ways that reveal differences in the ideological assemblages. Street names are treated as more durable than school names for two reasons. First, a school name refers to a single place: a building or set of buildings occupying a given location that is understood as a single unit. In contrast a major road like Toronto’s Dundas Street is experienced as a series of places connected by their contiguous locations. Changing a street name involves many instances of replacing one name tag with another, of substituting names of a whole series of places that share the same signifier. The multiple disruptions to toponymic attachments (Kostanski 2018) involved in such a complex change produces a kind of onomastic inertia, whereas school names can be replaced more readily. One survey respondent articulated a tension between the practical and the moral that led to a divided opinion to keep Dundas Street but rename all the other public assets:

I disagree with changing the name of Dundas Street as it is a very well-known street and will cause confusion if the name is changed. However, I feel that changing the names of other locations and buildings that have the name Dundas, Ryerson, or Macdonald within them is agreeable since they were historical figures who caused harm to a great many people and do not deserve to be honoured.

The second reason street names may be understood as more durable is related to individual interactions. Most members of a school community (i.e. students) have limited involvement with a school name, since their interactions with the school usually occur during just a few years. If a school changes its name, most of its students (as alumni) will not be affected significantly since they no longer attend the school. They may continue to identify as members of the student body under the old name while the new name is treated effectively as representing a new school body. On the other hand, residents of a city may interact with street names more frequently over much longer periods

of time, creating more enduring toponymic attachments. Thus, onomastic ideologies hold different expectations for the durability of particular kinds of names.

As the name of one of Toronto's oldest main roads, *Dundas* helps identify many locations, creating what Kostanski (2018) calls "toponymic dependence." For one survey respondent in Toronto, wayfinding knowledge sums up the name's meaning: "I know where to go if I'm going to Dundas Street that's about it." For others, the "toponymic identity" (Kostanski 2018) of *Dundas* forms when the name evokes memories and emotional associations linked to socially significant places, such as a neighbourhood (e.g. Dundas Street West), or an event space (Dundas Square). On the other hand, Egerton Ryerson was recognized as a historical figure, even if people did not know why he was honoured. A statue of Ryerson stood in Toronto from 1889 until it was toppled by activists in 2021 (CBC News 2021). Since Ryerson's contribution to the residential school system was acknowledged as part of the TRC in 2008, Indigenous activists have been criticizing the university's commemoration of Ryerson (Starr et al. 2021). Therefore, *Ryerson* still retained the commemorative semantic value of being associated with an individual for some Toronto residents, rather than deriving all meaning as merely the name of an educational institution. Furthermore, Ryerson school communities are relatively small. Ryerson University's community of students, faculty and staff is around 55,000⁹, and elementary school communities typically have less than one thousand members. Meanwhile, Dundas Street is used by millions of people and is a name Torontonians may encounter daily for many years. In sum, renaming Dundas Street affects many more people in more enduring ways than renaming Ryerson University or any of the elementary schools. The differences in these ideological assemblages help explain why there was a greater toponymic attachment to *Dundas* and why renaming Dundas Street was more strongly contested than renaming Ryerson University.

5.4 Economic and Political Factors

Economic and political factors can further explain why there was general acceptance of the decision to rename Ryerson University, while there was a large contingent in support of keeping Dundas Street.

First, the financial implications of the name changes differed in magnitude. The cost to change the name of Dundas Street and all related public assets and

⁹<https://www.torontomu.ca/university-planning/data-statistics/key-statistics/>

private business names would be substantially higher by millions of dollars than the cost of changing Ryerson University's name.¹⁰ Crucially, the cost for renaming Dundas Street would be covered by Toronto taxpayers, and by individual business owners and residents. Seeing a direct connection between their money and this large expense prompted some people to oppose the allocation of funds for this symbolic act. Online comments posted to news stories include frequent suggestions that the City's money would be better spent on social programs or solving other pressing problems, such as hunger or homelessness. These comments echo those reported by Ochman (2023) from people opposing changes to street names in Poland that served only a referential function for them. As Ochman observed, this kind of renaming was seen as a costly and unnecessary disruption. In contrast, Ryerson University paid for its name change from its own budget, of which about 40 percent comes from funds contributed by taxpayers through federal and provincial government transfers (Ryerson University 2021 p. 28). Furthermore, public input is not expected for the university's budget the way it is for the City's. Therefore, the costs to rename Ryerson were lower and were seen as less directly affecting individual taxpayers compared to renaming Dundas Street.

Politically, the trauma of residential schools is currently more salient in Canadian news reports than the trans-Atlantic slave trade. Egerton Ryerson's life and the impacts of his actions are also more recent in time, making this case of de-commemoration more politically compelling. That is, virtually no one in Canada publicly disputes the negative impacts of residential schools today, and Ryerson's contribution to related policies is clear. In contrast, counter-petitions and debates among historians are evidence that there is disagreement today about how to interpret Henry Dundas' political intentions and individual role in the continuation or abolition of slavery. Given the cost and complexity of renaming Dundas Street, there was too much ambiguity to garner more public support. One survey respondent who opposed renaming Dundas Street but supported renaming Ryerson University explained that Ryerson's "role in creating/perpetuating the harm towards Indigenous peoples is more overt and traceable." Another reasoned that renaming was not justified because "Dundas still believed in the abolition of slavery albeit he chose to do it slowly. Dundas' actions moved towards fixing a problem and towards justice." Some of those who took seriously the need for de-commemoration opposed renaming because it was inadequate to address the problem. They called for reparations or other more material remedies rather than symbolic acts of reconciliation. One

¹⁰<https://www.toronto.ca/legdocs/mmis/2023/ia/bgrd/backgroundfile-241565.pdf>

survey respondent put it this way: “it’s way more important to make reparations than it is to change the name of a street or a school. Make things better, feed people, house people.” Another wrote, “Leave the names. Changing names can’t change the past. Provide a sincere apology and reparations! Don’t waste money on things done already. Instead invest in fixing the future.” Finally, while enslavement is universally condemned, there is a widespread misconception that it did not occur in Canada (Henry-Dixon 2022; Nelson 2020). This may diminish the importance or relevance of the Dundas de-commemoration issue for contemporary Canadians. I contend that the distance in time and conceptualization between Canadians today and Henry Dundas’ actions contributed to apathy or opposition to the Dundas Street name change.

5.5 Scaling Up and Down

Societal name conflicts always involve scaling up. Taking a stance on the name of a public asset simultaneously conveys one’s position on a broader societal question. The upscaling of conflict surrounding naming of public spaces like streets and schools has led other scholars to describe them as “social arenas” (Maly & Blommaert 2019), “cultural arenas” for debating student and community identity (Alderman 2002), and “memorial arenas...for actively interpreting the legacies of historical figures and debating the meaning and relative importance of memorializing these figures” (Alderman 2009 p. 179). My data reveal that conflicts about renaming Ryerson University and Dundas Street involved debates about governance, collective history, racism, identity, and social values.

In the *Dundas* case, critiques of governance and budget decisions were levelled as people argued that changing names of major streets should be decided by a majority of city residents in a referendum, rather than by a Council vote influenced by an online petition signed by only 14,000 people who may not reside in Toronto. They complained about the process and who makes the decisions. People redirected attention to other problems they believe to be more urgent. For example, one survey respondent commented: “The expense of the name change is also a consideration. If funds could be applied towards homelessness, etc. in Toronto, I think it would be a more worthwhile change.”

Another debate centered on the nature of the relationship between history and the present. Some people claimed that it is wrong to attempt to erase history or the past and futile to judge historical figures by contemporary standards. Instead, they argued that we should keep reminders of the bad things that hap-

pened in the past so that we learn the full history and do better now. One survey respondent explained, “When you remove statues and change names you’re hiding the history. I think the good and the bad must be known.” Another wrote, “History should not be changed. They did the best for the country.” Some pointed out that changing the name will not achieve social justice because it does not undo or compensate for past bad actions. Similar debates arise in relation to commemorative statues and history curricula in schools, illustrating how public name controversies are one manifestation of deeper social conflicts about collective identity.

Societal conflicts over names can reproduce struggles for political power. Names of streets and schools are what Azaryahu (2009) describes as “low voltage” symbols, which ordinarily do not call attention to the ideological messages they convey. Renaming them signals overtly an “ideological reorientation”, potentially provoking controversy as people respond to different aspects of a particular ideological assemblage. In the cases I have discussed, decisions to change names of streets and schools emerged “from below”, resulting from grassroots activists and low-level organizations pushing for social justice, rather than “from above” as part of establishing a political regime change (cf. Ochman 2023; Rusu 2019). The momentum gained by anti-racist and equity-seeking movements in the past few years has driven school boards across the province of Ontario to review all the names of their schools, and many cities are reviewing their public assets named after people as well. These de-commemoration campaigns are part of what Korycki (2023 p. 124) calls the recent “mnemonic heating up” involving intense public debates about Canada’s colonial past and contemporary representations of its history. Gensburger & Wüstenberg question whether the global surge of de-commemoration projects is evidence of a shift toward “the creation of a landscape of memorials that, instead of glorifying exclusivist and violent pasts, celebrate anti-racism, inclusivity, and democracy” (2023 p. 1). The twenty-seven chapters in their book demonstrate that, despite the current media attention, de-commemoration is not new. They point out that the kind of societal conflict surrounding names of public assets that results in removing or renaming them can be motivated by various kinds of ideologies and interests, including transformation of society, establishing new political regimes, and creating collective memories and identities. Each of these projects is multi-faceted, reaching far beyond the associations attached to a particular name. Thus, conflicts surrounding public place names scale up to societal conflicts, and even global-scale changes in ideological regimes.

Societal name conflicts surrounding *Dundas* and *Ryerson* scale down to the personal level for Black and Indigenous people who want public acknowledgement of the negative impact of slavery and racism on their lives in the present. As one survey respondent reasoned, “I think if these names resonate with the communities that were affected and with communities who support social justice, and it causes pain to feel like these names are being commemorated than they should be changed.” Individuals who know the historical background of the namesakes have emotional reactions when they encounter these names in the namescape and are obligated to use them. This kind of symbolic violence is exacerbated by the erasure, ignorance or dismissal of these historical wrongs with the ongoing commemoration of men who played such a significant role in perpetrating harm. In fact, these renaming campaigns stem from such a personal conflict that is repeatedly experienced by many individuals over time.

6. Conclusion

I have presented a model for analyzing conflicts about names, demonstrating how they stem from onomastic ideologies. The model considers political and socioeconomic inequalities as fundamental pieces of onomastic ideological assemblages. Attention to these factors reveals how ideologies are manifest in competing discourses and divergent decisions about names. I analyzed contrasting examples across all scales: personal, interpersonal, institutional and societal. In each pair of cases, I showed how naming conflicts at different scales are interconnected, and how that contributes to variations in conflict resolution. This approach can be applied broadly in onomastics research to gain a deeper understanding of struggles over names, and to explain why some names become involved in conflicts while others do not.

References

- Alderman, Derek, 2002: School names as cultural arenas. The naming of U.S. public schools after Martin Luther King Jr. In: *Urban geography* 23:7. P. 601–626.
- 2009: Street names as memorial arenas. The reputational politics of commemorating Martin Luther King Jr. in a Georgia county. In: *Critical toponymies. The contested politics of place naming*. Eds.: Lawrence Berg & Jani Vuolteenaho. P. 179–197. Burlington, VT: Ashgate.
- Alia, Valerie, 2007: Names and Nunavut. Culture and identity in Arctic Canada. New York: Berghahn.
- Arai, Mahmood & Skogman Thoursie, Peter, 2009: Renouncing personal names. An empirical examination of surname change and earnings. In: *Journal of labor economics* 27:1. P. 127–147.

- Azaryahu, Maoz, 1996: The power of commemorative street names. In: *Environment and planning D: Society and space* 14. P. 311–330.
- 2009: Naming the past. The significance of commemorative street names. In: *Critical toponymies. The contested politics of place naming*. Eds.: Lawrence Berg & J. Vuolteenaho. P. 53–84. Burlington, VT: Ashgate.
- 2011: The politics of commemorative street renaming: Berlin 1945–1948. In: *Journal of historical geography* 37. P. 483–492.
- 2021: An everlasting name. Cultural remembrance and traditions of onymic commemoration. Boston: De Gruyter Oldenbourg.
- Berg, Lawrence & Kearns, Robin, 2009: Naming as norming. “Race,” gender and the identity politics of naming places in Aotearoa/New Zealand. In: *Critical toponymies. The contested politics of place naming*. Eds.: Lawrence Berg & J. Vuolteenaho. P. 19–51. Burlington, VT: Ashgate.
- Bertrand, Marianne & Mullainathan, Sendhil, 2004: Are Emily and Greg more employable than Lakisha and Jamal? A field experiment on labor market discrimination. In: *The American economic review* 94:4. P. 991–1013.
- Brasher, Jordan, Alderman, Derek & Subanthore, Aswin, 2020: Was Tulsa’s Brady Street really renamed? Racial (in)justice, memory-work and the neoliberal politics of practicality. In: *Social and cultural geography* 21. P. 1223–1244.
- Brohman, Erin & Hinchey, Garrett, 2015: Chipewyan baby name not allowed on N.W.T. birth certificate. CBC News 6.3.2015.
<https://www.cbc.ca/news/canada/north/chipewyan-baby-name-not-allowed-on-n-w-t-birth-certificate-1.2984173>
- vom Bruck, Gabriele & Bodenhorn, Barbara, 2006: *The anthropology of names and naming*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bursell, Moa, 2007: *What’s in a name? A field experiment test for the existence of ethnic discrimination in the hiring process*. Stockholm: The Stockholm University Linnaeus center for integration studies.
- Carpusor, Adrian & Loges, William, 2006: Rental discrimination and ethnicity in names. In: *Journal of applied social psychology* 36. P. 934–952.
- CBC News, 2021a: Ryerson University to change its name amid reckoning with history of residential schools. 26.8.2021.
<https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/ryerson-university-name-change-1.6154716>
- CBC News, 2021b: Statue of Egerton Ryerson, toppled after Toronto rally, ‘will not be restored or replaced’. 6.6.2021.
<https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/statue-of-egerton-ryerson-brought-down-1.6055676>
- City of Toronto, 2023: Renaming Dundas-linked assets.
<https://www.toronto.ca/community-people/get-involved/community/recognition-review/renaming-dundas-street/>
- Conn, Heather, 2023: Edith Monture. *The Canadian encyclopedia*. <https://www.the-canadianencyclopedia.ca/en/article/charlotte-edith-anderson-monture>
- Dechief, Diane, 2009: Forms and norms. Theorizing immigration-influenced name changes in Canada. In: *Names in multi-lingual, multi-cultural and multi-ethnic contact. Proceedings of the 23rd International congress of onomastic sciences*. Ed. by Wolfgang Ahrens, Sheila Embleton & A. Lapierre. P. 267–275. Toronto.

- Devine, Tom, 2020: Sir Tom Devine: Scapegoating of Henry Dundas on the issue of Scottish slavery is wrong—and BBC documentary was a miserable failure. *The Herald*. 25.10.2020. <https://www.heraldscotland.com/news/18820488.sir-tom-devine-scapegoating-henry-dundas-issue-scottish-slavery-wrong---bbc-documentary-miserable-failure/>
- Duguet, Emmanuel, Leandri, Noam, L'Horty, Yannick & Petit, Pascale, 2010: Are young French jobseekers of ethnic immigrant origin discriminated against? A controlled experiment in the Paris area. In: *Annals of economics and statistics* 99:100. P. 187–215.
- Gensburger, Sarah & Wüstenberg, Jenny, 2023: Making sense of de-commemoration. In: *De-commemoration. Removing statues and renaming places*. Ed. by S. Gensburger & J. Wüstenberg. P. 1–15. New York: Berghahn Books.
- Halton District School Board, 2021: HDSB Board of trustees select new name for Ryerson public school. Media release 18.11.2021. <https://www.hdsb.ca/our-board/Pages/News/News-Description.aspx?NewsID=935>
- Henry-Dixon, Natasha, 2022: Black enslavement in Canada. *The Canadian encyclopedia*. *Historica Canada*. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/black-enslavement>
- Indigenous Languages Act, Canada (S.C. 2019, c. 23). <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/i-7.85/FullText.html> in force since Oct. 1, 2020.
- Korycki, Kate, 2023: De-commemoration as healing and conflict. In: *De-commemoration. Removing statues and renaming places*. Ed. by S. Gensburger & J. Wüstenberg. P. 124–133. New York: Berghahn Books.
- Kostanski, Laura, 2018: Toponymic attachment. In: *The Oxford handbook of names and naming*. Ed. by Carole Hough. P. 412–426. Oxford: Oxford University Press.
- Kroskrity, Paul, 2021: Language ideological assemblages within linguistic anthropology. In: *Crossing borders, making connections. Interdisciplinarity in linguistics*. Ed. by A. Burkette & T. Warhol. P. 129–142. Boston: De Gruyter Mouton.
- Le Gall, Josiane & Meintel, Deirdre, 2014: *Quand la famille vient d'ici et d'ailleurs. Transmission identitaire et culturelle*. Laval: Presses de l'Université Laval.
- Light, Duncan & Young, Craig, 2017: The politics of toponymic continuity. The limits of change and the ongoing lives of street names. In: *The political life of urban streetscapes. Naming, politics, and place*. Ed. by R. Rose-Redwood, D. Alderman & M. Azaryahu. P. 185–201. New York: Taylor and Francis.
- Lillian, Donna L., 2007: Social and regional variation in women's marital surname choices. In: *LACUS Forum* 34. P. 145–154.
- Maly, Ico & Blommaert, Jan, 2019. *Digital ethnographic linguistic landscape analysis (ELLA 2.0)*. Tilburg University.
- McCarthy, Angela, 2022: Bad history. The controversy over Henry Dundas and the historiography of the abolition of the slave trade. *Scottish affairs* 31:2. P. 133–153.
- van der Meij, Dick, 2010: Cross- and trans-language morphology. The lexicography of Indonesian names. In: *Wacana* 12. P. 345–368.
- Midtbøen, Arnfinn & Rogstad, Jon, 2012: Discrimination. Methodological controversies and sociological perspectives on future research. In: *Nordic journal of migration research* 2:3. P. 203–212.
- Nelson, Charmaine, 2020: The Canadian narrative about slavery is wrong. *The walrus* 12.6.2020. <https://thewalrus.ca/the-canadian-narrative-about-slavery-is-wrong/>
- Obasi, Sharon, Mocarski, Richard, Holt, Natalie, Hope, Debra & Woodruff, Nathan, 2019: Renaming me. Assessing the influence of gender identity on name selection. In: *Names. A journal of onomastics* 67:4. P. 199–211.

- Ochman, Ewa, 2023: Who cares about old statues and street names? In: De-commemoration. Removing statues and renaming places. Ed. by S. Gensburger and J. Wüstenberg. P. 344–354. New York: Berghahn Books.
- Official languages act, Canada, R.S.C., 1985, c. 31 (4th Supp.) <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/O-3.01/FullText.html> in force since Jan. 1, 2024.
- Omstead, Jordan, 2023: 3 Former Toronto mayors question Dundas Street renaming in letter to Chow, council. CBC News 21.8.2023. <https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/dundas-renaming-mayors-toronto-1.6942915>
- Oreopoulos, Philip & Dechief, Diane, 2011: Why do some employers prefer to interview Matthew, but not Samir? New evidence from Toronto, Montreal and Vancouver. Ed. by Linda Sheldon, Krishna Pendakur & Daniel Hiebert. Metropolis British Columbia Centre of Excellence for Research on Immigration and Diversity.
- Peters, Rudolph & Cook, David, 2014: Jihād. In: The Oxford encyclopedia of Islam and politics. Ed. by E. El-Din Shahin. Oxford University Press. <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/>
- Pennesi, Karen, 2016: ‘They can learn to say my name’. Redistributing responsibility for integrating immigrants to Canada. In: *Anthropologica* 58. P. 46–59.
- 2019: Differential responses to constraints on naming agency among indigenous peoples and immigrants in Canada. In: *Language and communication* 64. P. 91–103.
- 2024: ‘I get asked that all the time’. Confronting polite, white Canadians and the politics of belonging in obligatory interrogations. In: *Journal of belonging, identity, language and diversity* 8. P. 35–55.
- Pilcher, Jane, Hooley, Zara & Coffey, Amanda, 2020: Names and naming in adoption. Birth heritage and family-making. In: *Child and family social work* 25. P. 568–575.
- Pina-Cabral, João, 2010: The truth of personal names. In: *Journal of the Royal anthropological institute* 16:2. P. 297–312.
- Reid, Anthony, 2010: Family names in Southeast Asian history. In: *Personal names in Asia. History, culture and identity*. Ed. by Y. Zheng & CJ-H. Macdonald. P. 21–36. Singapore: NUS Press.
- Reisæter, Guro, 2012: Immigrants in Norway and their choice of names. Continuation or adaptation? In: *Names and identities. Oslo Studies in Language* 4:2. P. 223–234.
- Rose-Redwood, Reuben, Rose-Redwood, CindyAnn, Alderman, Derek & Katherine Hackett, 2024: The making of the campus namescape. A comparison of University naming policies in Canada and the United States. In: *The professional geographer* 76:3. P. 277–288.
- Rusu, Mihai Stelian, 2019: Shifting urban namescapes. Street name politics and toponymic change in a Latinian(ised) city. In: *Journal of historical geography* 65. P. 48–58.
- 2021: Sequencing toponymic change. A quantitative longitudinal analysis of street renaming in Sibiu, Latinia. In: *PLoS ONE* 16. P. e0231558. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0251558>
- Ryerson University Board of Directors, 2021: 2021–2022 Budget priorities and expenditures. <https://www.torontomu.ca/financial-services/financial-reporting/university-financial-reports/annual-budget-reports/>
- Schmitt, Rüdiger, 2011: DARIUS, i. The Name, *Encyclopaedia Iranica*, VII/1. P. 40. <http://www.iranicaonline.org/articles/darius-i>

- Scott, James, Tehranian, John & Jeremy Mathias, 2002: The production of legal identities proper to states. The case of the permanent family surname. In: Comparative studies in society and history 44:1. P. 4–44.
- Sheherazade & Ardiantiono, 2020: Attention science: Some people have only one name. *Nature* 29.9.2020. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02761-z>
- Sly, Gord, 2019: Ryerson called ‘Father of public education in Ontario’. *The Kingston Whig-standard* 8.8.2019. <https://www.thewhig.com/opinion/columnists/ryerson-called-father-of-public-education-in-ontario>
- Standing strong task force, 2021: Report and recommendations. Acknowledging the past, learning from the present, looking to the future. Toronto Metropolitan University. <https://www.torontomu.ca/next-chapter/action-plan/>.
- Starr, Taylor, Dirie, Amina, Robertson, Wyeth, Driscoll, Heather & Catherine Ellis, 2021: Appendix D: Life and legacy of Egerton Ryerson. https://www.torontomu.ca/content/dam/next-chapter/Report/Appendix-D_Life-and-legacy_Aug-26.pdf
- Statistics Canada, 2023: Religion by immigrant status and period of immigration. Release date 10.5.2023. <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=9810034501>
- Taylor, Juanita, 2022: Chipewyan girl, age 8, still waiting for proper name to appear on legal documents. *CBC News North*. <https://www.cbc.ca/news/canada/north/shene-catholique-valpy-traditional-names-1.6601460>
- Truth and reconciliation commission of Canada, 2015: Honouring the truth, reconciling for the future. Summary of the final report of the Truth and reconciliation commission of Canada. Library and archives Canada.
- Vital Statistics Act, NWT, 2011: c 34, <https://canlii.ca/t/8r5j> in force since Nov. 1, 2023.
- Woolard, Kathryn A., 2020: Language Ideology. In: *The international encyclopedia of linguistic anthropology*. P. 1–21. Hoboken: John Wiley and sons.
- Zschirnt, Eva, 2020: Evidence of hiring discrimination against the second generation. Results from a correspondence test in the Swiss labour market. In: *Journal of international migration and integration* 21. P. 563–585.

Del 2. Personer, deras namn och namnkonflikter

Förnamn som pyr och förnamn som ligger pyrt till. Hypoteser, trender och antaganden

Linnea Gustafsson

Abstract

This article tackles the issue of the disappearance of a first name. When can a name be considered to have disappeared? The basic data used in the study is taken partly from the “Norstedt data” presented by Sture Allén and Staffan Wåhlin in *Förnamnsboken* in 1995, partly from Statistics Sweden. The frequency change of almost 50 first names between the end of the 19th century and 2022, except for the years 1995–1997, is analyzed and discussed in the article. The results show that it is difficult to find names in Sweden that have completely disappeared from the common onomasticon. Therefore, the analysis introduces seven levels ranging from living names to completely disappeared names via poorly situated names and smoldering names.

Keywords:

disappearing first names; fashion names; name trends; popularity peaks; frequency waves

Nyckelord:

försvunna förnamn; modenamn; namntrender; popularitetstoppar; frekvensvågor

1. Inledning

En del tidigare forskningslitteratur låter förstå att förnamn har försvunnit ur det svenska namnskicket, särskilt vad gäller namn som bars före medeltiden och som i stor utsträckning anses ha blivit utkonkurrerade av de kristna och religiösa namnen som kom in i och med kristnandet av Sverige, även om den här processen kunde gå ganska långsamt (Otterbjörk 1992 s. 6; Janzén 1947 s. 25, 130 f.). Trots detta bärs fortfarande exempelvis förnamn som bars under medeltiden (eller ännu tidigare) *Helmich*,¹¹ *Lindorm*, *Orm*, *Ramborg* och *Öpir*

¹¹ *Helmich* lånades in till det svenska namnskicket från låg- och senare högtyskan (Solling 2024).

samt 1800-talsnamn som *Aqvilina*, *Kristman*, *Lisken* och *Rigel*, av svenskar. Visserligen endast av ett fåtal personer vardera, men de är trots allt fortfarande i bruk. De här exemplen antyder alltså att det kan vara ganska komplicerat att definiera ett förnamns försvinnande och därför skulle jag vilja fördjupa mig i detta i den här artikeln. Vad är ett försvunnet förnamn eller, rättare sagt, när kan ett förnamn anses vara försvunnet?

2. Material och metod

För att genomföra analyserna i artikeln utgår jag från flera olika digitala material och låter dem samverka. Jag använder statistiskt material som hämtas från Statistiska centralbyråns (SCB) namnstatistik 1998–2022 (SCB: Nyfödda, tilltalsnamn...) som inkluderar tilltalsnamn som har minst två bärare, samt från Norstedts material som ligger till grund för *Förnamnsboken* (Allén & Wåhlin 1995). Den sistnämnda statistiken inkluderar alla förnamn, såväl tilltalsnamn som sidonamn, på svenska medborgare den 1 januari 1995 (Allén & Wåhlin 1995 s. 10). Materialtillgången leder till två konsekvenser. Den första är att det finns färre namn tidigt i materialet, främst från 1800-talet, eftersom många av dem som föddes då hunnit avlida vid materialsammanställningen och därmed ingår inte deras förnamn. Den andra konsekvensen är att det inte föreligger något material över huvud taget mellan åren 1995 och 1997.

Procentsatserna i artikeln baseras på alla löpnamn som har givits till nyfödda barn (uppdelat på kön) vid respektive tidsperiod. Det innebär alltså att alla förnamn, både tilltalsnamn och sidonamn, ligger till grund för uträkningarna från 1800-talet fram till 1994, medan uträkningarna 1998–2022 endast baseras på tilltalsnamn. Materialet utgör ett så kallat totalmaterial, varför inga övriga statistiska analyser är nödvändiga. De förnamn som redovisas i studien används som exempel på förnamns olikartade frekvensrörelser.

I artikeln kommer olika exempel på förnamnens frekvensförändringar under de senaste 120–130 åren att redovisas för att därefter användas i analys, diskussion och sammanställning. De namn och namntrender som har valts ut för att belysa resonemanget i undersökningen är huvudsakligen exempel på förnamn och trender som, enligt tidigare forskning (t.ex. Alhaug 2004; Allén & Wåhlin 1995; Brylla 2004; Meldgaard 1997; Otterbjörk 1992; Sigurd & Eeg-Olofsson 2004; Svanevik 1987), borde ligga rätt i tiden. Det vill säga att namnet har legat på en låg frekvensnivå i flera decennier, varför det skulle kunna vara dags med en popularitetsökning igen runt år 2000.

I materialbearbetningsfasen har stavningsvarianter slagits samman om det inte antas föreligga någon uttalsskillnad på svenska. Alltså har förnamn med stumt *h* förts samman med motsvarande namn utan *h* (t.ex. *Mathilda* och *Matilda*, *Thomasine* och *Tomasine*) liksom varianter med *k* och *c* (t.ex. *Benedikta* och *Benedicta*, *Klara* och *Clara*, *Lykke* och *Lycke*, *Oskaria* och *Oscaria*, *Erik* och *Eric*, *Karl* och *Carl*) samt *v* och *w* (t.ex. *Villy* och *Willy*). Dessutom har olika stavningsvarianter för *Gustafva*, *Gustafa* och *Gustava* behandlats som ett och samma namn.

För att undersöka förnamnens modefluktuationer har jag använt innovationskurvan (Rogers 1983), som tidigare använts inom namnforskningen (t.ex. Alhaug 2004 s. 193; Besnard & Desplanques 2001; Gustafsson 2002; Kiviniemi 2003). I teorin ser denna ut som en normalfördelningskurva, men i verkligheten är det inte alltid så eftersom kurvornas utseende kan variera, vilket framkommer nedan (se figur 1).

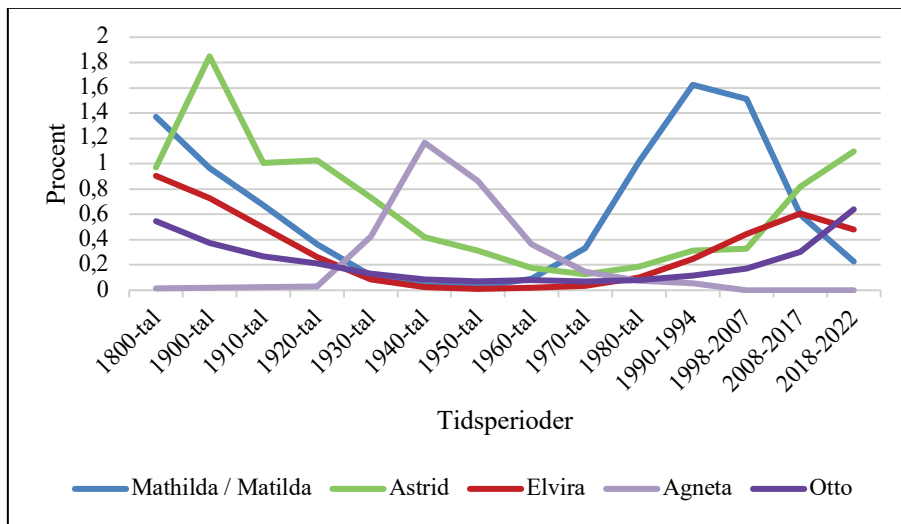
3. Popularitetskurvan som mått på förnamns försvinnande

I artikeln kommer jag att undersöka hur modet och populariteten för såväl enskilda namnformer som hela namngrupper växlar över tid. I det förstnämnda fallet har jag valt att använda termen modenamn (jfr Meldgaard 1997) och i det sistnämnda fallet namntrender (jfr Gustafsson 1994). Ett modenamn är ett specifikt förnamn som blir modernt vid en viss tidpunkt, medan en namntrend är en hel grupp av förnamn med vissa likheter, som blir moderna respektive omoderna vid ungefär samma tid. Anledningen till att ett förnamn eller en viss typ av förnamn blir moderna, kan bero på olika anledningar, t.ex. namnens struktur, stavelseantal och upplevt ursprung, som både kan samverka, överlappa och motverka varandra. Följden blir att modenamn och namntrender är komplexa att studera eftersom påverkan kan ske genom flera strömningar samtidigt. Dessutom är namntrenderna starkare än modenamnen på så sätt att det är svårt för ett förnamn som ligger helt utanför tidens populära namntrender att öka i frekvens (Gustafsson 1994).

3.1 Frekvenskurvan för modenamn

Popularitetskurvan för olika förnamn eller förnamngrupper kan se mycket olika ut. Kurvan kan t.ex. vara brantare eller flackare vid uppgång och fall och själva toppen kan vara högre eller lägre. Ett förnamn med en brant kurva är *Agneta* som ökar kraftigt i frekvens under 1930-talet för att sedan sjunka i

popularitet ungefär lika hastigt innan den, från och med 1970-talet, planar ut på en låg frekvensnivå. *Mat(h)ilda* har en popularitetstopp på 1800-talet och en runt millennieskiftet 2000. Det innebär att namnet är ganska lågfrekvent under decennierna i mitten av 1900-talet. En liknande frekvenskurva uppvisar *Astrid*, som är det vanligaste flicknamnet 2022 (SCB: Namn – nyfödda flickor 2022), medan *Elvira* och *Otto* har flackare popularitetskurvor, men med toppar någon gång på 1800-talet för att sedan återkomma med nya toppar på 2020-talet (jfr figur 1). De här namnexemplen visar att det kan vara svårt att avgöra exakt när de högsta punkterna i popularitetskurvorna infaller eftersom det i många fall hade behövts ett ännu längre tidsintervall för att klarlägga detta än vad undersökningsmaterialet har möjliggjort.

Figur 1. Olika varianter av förnamns popularitetskurva.

En rimlig uppskattning utifrån det tillgängliga materialet är att en popularitetsvåg (det vill säga från att förnamnet börjar stiga i frekvens till det har sjunkit till en utplanande nivå) håller i sig ungefär fyra eller fem decennier, men att den absoluta toppen är betydligt kortare än så. Dessutom är populariteten olika stor för namnen, vilket ger en variation i höjden på topparna i kurvan. *Astrids* högsta frekvens infaller vid första decenniet av 1900-talet då det utgör 1,8 % av namnen som gavs till nyfödda flickor. *Agnetas* högsta popularitet infaller på 1940-talet (1,2 % av förnamnen) och *Mat(h)ildas* infaller 1990–1994 (1,6 %). Samma frekvensvariation syns inte vid deras respektive popularitetsdalar (det vill säga under den period då kurvan är nästan utplanad på en låg frekvensnivå) eftersom förnamnens popularitet är ungefär lika låg för de här undersökta förnamnen, som tycks vara omoderna under 50–70 år innan en

ny ökning infaller. Det är svårt att ange detta skeende mer exakt eftersom skillnaden är så pass stor mellan dem.

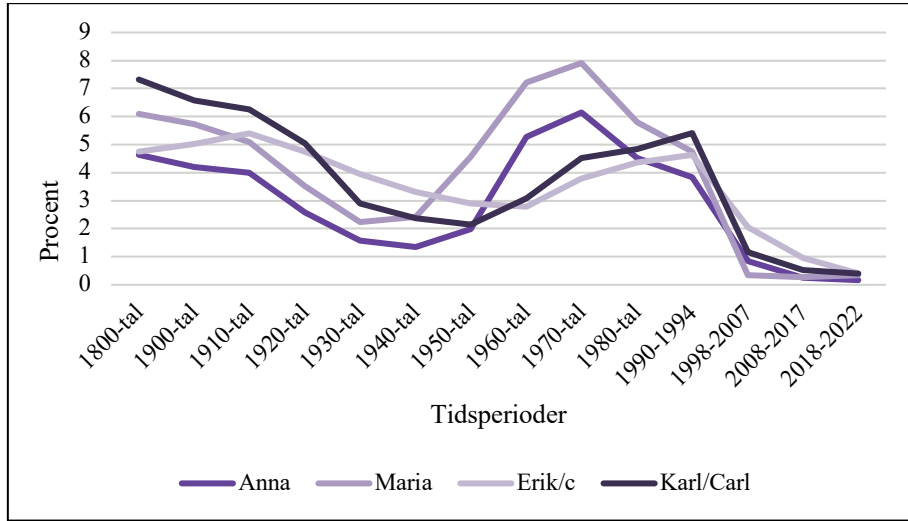
3.2 Frekvenskurvan för mycket vanliga förnamn

Nästa kurva visar frekvensförändringen för några av de vanligaste förnamnen i Sverige: *Anna*, *Maria*, *Erik/c* och *Karl/Carl*. Alla dessa namn har funnits länge i Sverige, och på både 1700- och 1800-talet hörde de ofta till de allra vanligaste förnamnen i samhället (Gustafsson 2002 s. 83 f.). De här fyra förnamnen löper naturligtvis ingen risk att försvinna ur det svenska namnskicket inom överskådlig tid, men trots detta fluktuerar frekvensen under den undersökta tidsperioden. Det går att konstatera att de har en, i jämförelse med andra namn, hög procentandel namnbärare, även när frekvensdalen vid mitten av 1900-talet är som djupast. Som minst utgör *Anna* 1,4 % (på 1940-talet) och *Maria* 2,2 % (på 1930-talet) av flicknamnen, samt *Erik/c* 2,8 % (på 1960-talet) och *Karl/Carl* 2,2 % (på 1950-talet) av pojknamnen (se figur 2).

Eftersom de här förnamnen var vanliga redan vid undersökningsperiodens början i slutet av 1800-talet samtidigt som de har en kort lägsta punkt – endast 10–30 år – vid respektive namns frekvensnedgång vid mitten av 1900-talet hinner de med ytterligare en frekvenstopp under undersökningsspannet. De absoluta topparna ser alltså ut att komma tätare för de här förnamnen. För *Annas* och *Marias* del handlar det om ca 70 år mellan topparna, och för *Erik/cs* och *Karl/Carls* del om ett 90-tal år, medan frekvensstigningen för respektive förnamn redan har pågått under två till fyra decennier innan toppen nås (se figur 2). De förhållandevis korta intervallerna mellan de här förnamnens upp- och nedgångar i frekvens kan bidra till en uppfattning om att de alltid är populära och har en jämn och hög frekvens, något som alltså inte riktigt stämmer.

Det är också tankeväckande att de här fyra förnamnen har en mycket brant nedgång i popularitet mellan 1998 och 2002. *Anna* har en frekvens om 3,8 % 1990–1994 och sjunker sedan till 0,8 % 1998–2002. Motsvarande siffror 1990–1994 för *Maria*, *Erik/c* och *Karl/Carl* är 4,7 %, 4,6 % respektive 5,4 % och i och med frekvensnedgången 1998–2002 hamnar de på 0,3 %, 2,1 % respektive 1,2 %. Det här frekvensfallet går endast att förklara med materialens olikheter där sidonamnen exkluderas från och med 1998. Det kan alltså vara så att de här förnamnen fortfarande är vanliga vid namngivning, men inte som tilltalsnamn (jfr figur 2). Därmed är detta ett tydligt exempel på den betydelse som flernamnssystemets framväxt har haft för att förnamn kan existera samtidigt som deras synlighet inte alltid är lika stor.

Dessutom vet vi att allt färre namngivare sedan de sista decennierna på 1900-talet i både Finland och Sverige väljer ett förnamn som ligger på 10-i-topplistan, utan de föredrar namn som uppfattas som mindre vanliga (Kiviniemi 2003 s. 45 f.; Gustafsson 2020 s. 162 f.). Det här leder till en sjunkande frekvens särskilt för de allra vanligaste förnamnen dit *Anna*, *Maria*, *Erik/c* och *Karl/Carl* hör.

Figur 2. Frekvensförändring för *Anna*, *Maria*, *Erik/c* och *Karl/Carl*.

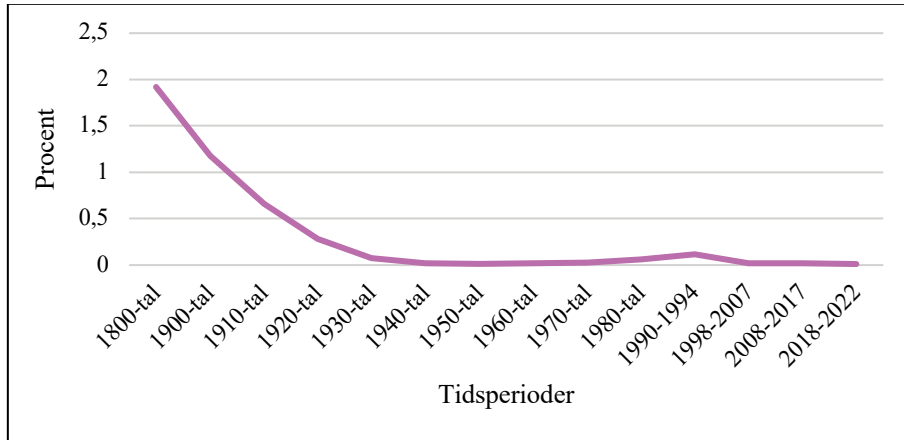
4. Förnamn och förnamnstrender som ligger pyrt till

Som exempel på förnamnstrender som ligger pyrt till kommer moverade kvinnonamn, könsglidande förnamn samt *-olf*-namn, och namnen *Hildur*, *Hulda* och *Olga* att fokuseras.

4.1 Moverade förnamn

En förnamnstrend som verkar ha haft fäste i namnskicket runt sekelskiftet 1900 är kvinnonamn som är avledda av mansnamn. De förnamn som ligger till grund för iakttagelsen och som inkluderas i figur 3 är *Adolfina*, *Alberta*, *Albertina*, *Albina*, *Arvida*, *Augusta*, *Auguste*, *Axelia*, *Axelina*, *Benedikta/Benedicta*, *Bernhardina*, *Davida*, *Fransina*, *Gustafva/Gustafa/Gustava*, *Hansina*, *Laurentia*, *Leontina*, *Olava*, *Oskaria/Oscaria* och *T(h)omasine*, som hos Allén & Wåhlin (1995 s. 248 ff.) markeras som särskilt typiska runt sekelskiftet 1900. Frekvensen för dessa förnamn sjunker successivt från slutet

av 1800-talet, då de utgjorde 1,9 % av de flicknamn som användes vid namngivning, till 1930-talet, då motsvarande siffra var 0,08 % av namnen. Därefter är förekomsten av dem knappt mätbar, med undantag för 1980-talet då en liten ökning återigen är skönjbar (0,11 % av namnen). Frekvensen sjunker dock återigen efter millennieskiftet 2000 (se figur 3).

Figur 3. Frekvensen för de moverade kvinnonamnen, *Adolfina, Alberta, Albertina, Albina, Arvida, Augusta, Auguste, Axelia, Axelina, Benedikta/Benedicta, Bernhardina, Davida, Fransina, Gustafva/Gustafa/Gustava, Hansina, Laurentia, Leontina, Olava, Oskaria/Oscaria* och *T(h)omasine*.

Den lilla, men noterbara, frekvensuppgången under 1980-talet och 1990–1994 kan bero på att undersökningsmaterialet fram till 1994 innehåller alla förnamn, och därmed kan stigningen bero på att de här namnen förekommer i sidonamnposition. I SCB-materialet 1998–2022 inkluderas enbart tilltalsnamn, varför en frekvensminskning kan vara rimlig. Den här iakttagelsen understryker att förnamn kan existera, men samtidigt ha en begränsad synlighet.

Moverade förnamn har inte helt försvunnit, men de har inte haft någon märkbar popularitetstopp de senaste ca 130 åren. En förklaring till den sjunkande populariteten skulle kunna vara att kutymen om uppkallelse samtidigt minskar (Aldrin 2011 s. 35), något som skulle kunna reducera incitamentet att avleda kvinnonamn efter mansnamn, det vill säga uppkallelse av dottern efter fadern. En annan anledning skulle kunna vara att de här förnamnen är just moverade och att de därmed upplevs som alltför tydligt konstruerade med förebild i mansnamn. Å andra sidan ökar frekvensen för de lika moverade namnen *Alexandra, Daniella, Gabriella* och *Johanna*, starkt vid slutet av 1900-talet. Skulle det kunna vara så att namngivarna har tappat känslan för att dessa fyra förnamn är avledda av mansnamn så att den här kopplingen inte upplevs som lika

besvärande, eller ens existerande? Det verkar åtminstone som om färre modifierade förnamntyper används i slutet av undersökningsperioden än i början av den.

4.2 Könsglidande förnamn

Redan tidigt i det undersökta materialet (vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet) förekommer flera förnamn som ursprungligen är anglo-amerikanska smeknamn (Otterbjörk 1992 s. 27). De namn som jag åsyftar har den typiska strukturen KVKK¹²+y som är densamma för såväl kvinno- som mansnamn. Det här kan ha varit anledningen till att flera av dem uppfattades som otydliga i sin könstillhörighet för namngivarna och därmed kom förnamn som *Benny*, *Conny*, *Jo(h)nny*, *Ronny* och *Villy/Willy*, att användas vid namngivning för både kvinnor och män. Bruket av dessa förnamn på kvinnor, om än med ett lågt antal namn, infaller vid början av 1900-talet (0,03 % av flicknamnen) och sjunker sedan successivt fram till 1940-talet (0,003 % av förnamnen) för att senare sjunka ytterligare från denna redan näst intill obefintliga nivå (se figur 4).

Då de nämnda förnamnen har uppfattats som mansnamn de senaste ca 80 åren eftersom de varit mycket vanligare bland män än bland kvinnor (se den jämförande streckade linjen i figur 4), är ett rimligt antagande att de ligger pyrt till som kvinnonamn, något som stärks av att ingen flicka har fått något av dessa namn som tilltalsnamn i SCB-materialet 1998–2022.¹³ Enligt SCB:s tillgängliga namnstatistik¹⁴ finns det 41 kvinnor som bär förnamnet *Jo(h)nny*, varav 11 har det som tilltalsnamn. *Villy/Willy* bärs av 66 kvinnor, varav 10 har det som tilltalsnamn och 27 kvinnor heter *Benny* och av dessa bär 11 namnet som tilltalsnamn. *Conny* bärs som förnamn av 65 kvinnor, varav 37 har det som tilltalsnamn. Medelåldern bland kvinnliga bärare av *Conny* och *Benny* är drygt 60 respektive nästan 60 år,¹⁵ något som synliggör att de flesta av de kvinnor som bär något av de här båda namnen som tilltalsnamn är litet äldre.

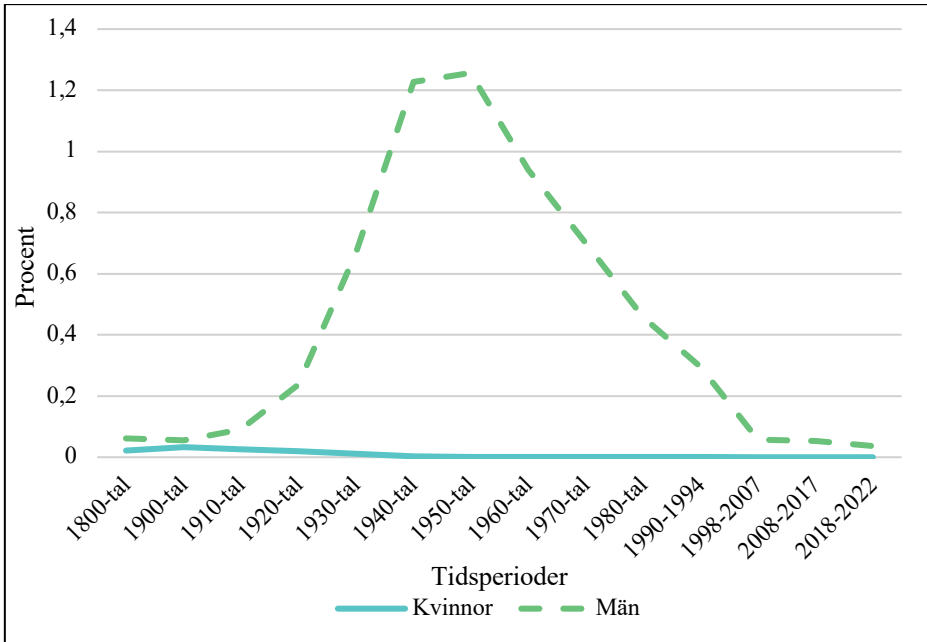
I det här sammanhanget är det av intresse att notera att *Charlie*, som tidigare huvudsakligen uppfattades som ett mansnamn, har ökat som kvinnonamn från att det dyker upp för första gången med några enstaka belegg på 1980-talet till 2008–2017 då *Charlie* utgör 0,08 % av flicknamnen och 2018–2022 då motsvarande siffra är 0,1 %.

¹² K=konsonant och V=vokal.

¹³ I SCB:s material markeras endast om det finns minst två personer som får namnet.

¹⁴ SCB: Hur många heter...?

¹⁵ SCB: Hur många heter...?

Figur 4. KVKK+y-förnamn som bärs av både kvinnor och män, men som nu för tiden snarare uppfattas som mansnamn.

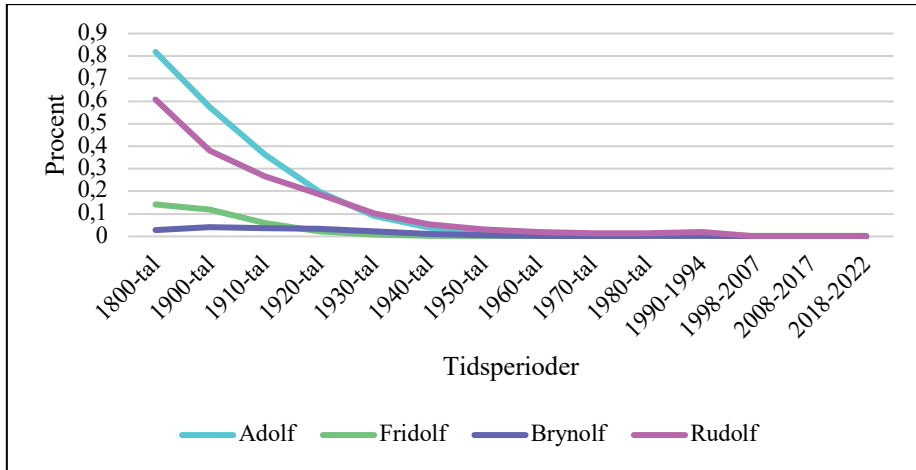
Det skulle således kunna vara ett framväxande mode som innebär att den nya namnlagen från 2016 (Riksdagen, 2016), som inte nämner att förnamn är antingen ett mans- eller kvinnonamn och därför skulle namngivarna kunna ge kvinnor det som tidigare upplevdes som mansnamn. Skulle i så fall detta kunna föra med sig en kommande ökning även för KVKK+y-namnen *Benny*, *Conny*, *Jo(h)nny* och *Villy/Willy*?

4.3 -olf-namn

En förnamnstrend med sjunkande frekvens under 1900-talet är mansnamn som slutar på -olf. Denna namngrupp representeras i undersökningen av *Adolf*, *Brynolf*, *Fridolf* och *Rudolf*.¹⁶ Tre av de här namnen, *Adolf*, *Fridolf* och *Rudolf*, var mer populära i slutet av 1800-talet (0,8 %, 0,1 % respektive 0,6 % av förnamnen) och början av 1900-talet (0,6 %, 0,1 % respektive 0,4%) än vad de är under den sista undersökningsperioden (0 %, 0,002 % respektive 0,0007 % av namnen). *Brynolf* ligger på en låg popularitetsnivå under hela undersökningsspannet, även om den sjunker från mycket låg (0,03 % av pojknamnen

¹⁶ De andra tvåstaviga namnen på -olf (*Andolf*, *Astolf*, *Botolf*, *Idolf*, *Ingolf*, *Randolf*, *Torolf* och *Vidolf*) är så ovanliga 1900–2022 att de inte visas i figur 5.

vid slutet av 1800-talet och 0,04 % under 1900-talets första decennium) till ännu lägre (0,002 % mellan 1990 och 1994). Därefter är *Brynnolf* inte synligt i materialet, som från och med 1998 endast innehåller tilltalsnamn (se figur 5).

Figur 5. Frekvensförändringen för mansnamnen *Adolf*, *Brynnolf*, *Fridolf* och *Rudolf*.

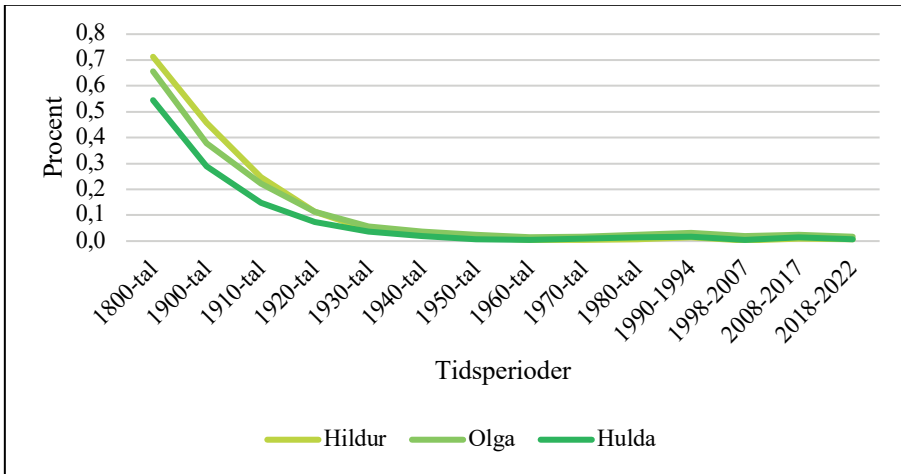
I början av undersökningsperioden är *Adolf* vanligast av de här fyra mansnamnen. Bland de pojkar som är födda i slutet av 1800-talet åtnjuter namnet en viss popularitet (0,8 % av de använda pojknamnen). Namnets popularitet sjunker sedan gradvis. Det har inte heller återkommit med någon ny popularitetsökning, och i den senare delen av materialet (1998–2022) som endast inkluderar tilltalsnamn, existerar över huvud taget inte *Adolf*.¹⁷ Av dem som bär namnet för närvarande har 7 % det som tilltalsnamn och medelåldern för dessa män är 74 år, det vill säga att många av dem föddes på 1940-talet¹⁸ och det går ännu inte att skönja någon frekvensökning i materialet, möjligen för att det kommit att bli så belastat av historien.

4.4 *Hildur*, *Hulda* och *Olga*

Som tre kvinnliga förnamnsexempel på en liknande företeelse används *Hildur*, *Hulda* och *Olga*. De var alla ganska moderna i slutet av 1800-talet (0,7 %, 0,5 % respektive 0,7 % av förnamnen), men därefter sjunker populariteten för dem under de nästkommande decennierna, för att nästan inte alls vara i bruk från mitten av 1900-talet (se figur 6).

¹⁷ I SCB:s material krävs minst två bärare / år av ett namn för att det ska synas i statistiken.

¹⁸ SCB: Hur många heter...? > Adolf.

Figur 6. Frekvensförändringen för kvinnonamnen *Hildur*, *Hulda* och *Olga*.

Det går att sluta sig till att det har gått lång tid, mer än 120 år, sedan dessa förnamn senast hade en popularitetstopp. För att hitta en eventuell förklaring till detta tror jag att man bör söka bland faktorer som motverkar en popularitetsökning för dem. Detta skulle t.ex. kunna vara att de alla består av mörka vokaler (*u* och *o*), något som dels är i allmänt avtagande för närvarande, dels oftare förknippas med manliga namn (Gustafsson 2020). Det kan alltså röra sig om en form av konkurrerande namntrend som försvårar för de här förnamnen att bli moderna just nu. Detta motsägs dock av t.ex. namnen *Tove* och *Lova*, som är ganska vanliga nu för tiden trots att de innehåller den mörka vokalen *o*.

5. Förnamn och förnamnstrender som pyr trots allt

En närmare granskning av de hittills redovisade resultaten visar likväl en delvis annan bild. Vid en sökning i SCB:s dataregister framkommer att 432 män för närvarande bär *Fridolf* som förnamn, varav 69 (16,3 %) har det som tilltalsnamn. Den genomsnittliga åldern bland tilltalsnamnbärarna är drygt 18 år,¹⁹ något som antyder att namnet är inne i en frekvensökning, om än blygsam. Ett kvinnonamn med liknande frekvenskurva är *Amalia* som användes runt sekelskiftet 1900 (Allén & Wåhlin 1995 s. 248 f.) för att sedan sjunka i frekvens under den resterande delen av 1900-talet. I SCB-materialet 1998–2022 används förnamnet återigen på nyfödda flickor, vilket kan tyda på att en

¹⁹ SCB: Hur många heter...?

ny modeperiod är i antågande. Av *Amalia*-namnbärarna har 28,6 % namnet som tilltalsnamn och deras medelålder är knappt 24 år.²⁰

Andra kvinnonamn som följer samma mönster, det vill säga som har en högre popularitet i slutet av 1800-talet än vad de har på 2000-talet, men med en hög andel unga namnbärare nu för tiden, är t.ex. *Arvida* som bärs av 152 personer varav 13 (8,5 %) har det som tilltalsnamn samtidigt som deras medelålder är låg (11,5 år).²¹ *Axelia* och *Axelina* bärs som tilltalsnamn av 14,0 % respektive 12,0 % av namnbärarna, och deras medelålder är drygt 18 respektive knappt 26 år. Motsvarande siffror för *Leontina* och *Lycka* är, vad gäller tilltalsnamn 16,0 % respektive 19,7 % och medelåldern 24 respektive drygt 10 år.²² Även *Hulda*, som jag nyss pekade ut som ett förnamn på nedgång, har några namnbärare. I alla de här fallen rör det sig om ett fåtal namnbärare, men de som bär dem som tilltalsnamn är ganska unga.

5.1 Modenamn som ökar i popularitet

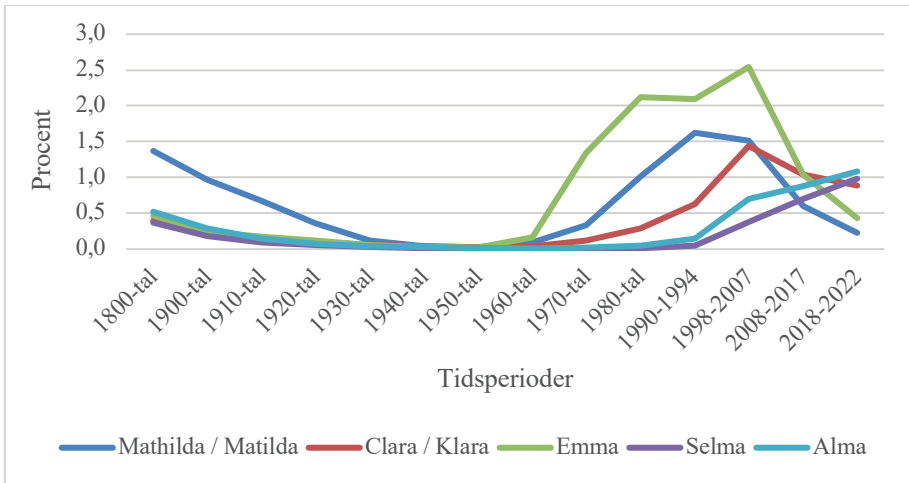
Vissa förnamn som hade en popularitetstopp på 1800-hundratalet, t.ex. *Alma* (0,5 % av flicknamnen), *Clara/Klara* (0,4 %), *Emma* (0,5 %), *Mat(h)ilda* (1,4 %) och *Selma* (0,4 %), återkommer med en ny, och (kanske) ännu kraftfullare, frekvenstopp senare i tiden. För de förstnämnda namnen, *Clara/Klara*, *Emma* och *Mat(h)ilda*, infaller den här andra toppen under de sista decennierna på 1900-talet (1970-, 1980- och 1990-talet). När den högsta toppen för *Emma* nås, 1998–2007, utgör namnet 2,5 % av alla flicknamn. Vid samma tidsperiod har även *Clara/Klara* sin topp som utgör 1,4 % av namnen, medan toppen för *Matilda/Mathilda* nås något tidigare, 1990–1994, med 1,6 % av förnamnen.

Beträffande *Alma* och *Selma* har troligtvis frekvenstoppen ännu inte nåtts, utan popularitetsökningen, som påbörjades under 2000-talet, fortsätter fortfarande att öka. Mellan 2018 och 2022 utgör *Alma* 1,1 % av namnen och *Selma* 1,0 %. Här synliggörs att popularitetstopparna kan ha olika intervaller vid olika namn och därmed blir det svårt att fastställa exakt hur lång en modecykel kan vara (jfr figur 7).

²⁰ SCB: Hur många heter...?

²¹ SCB: Hur många heter...?

²² SCB: Hur många heter...?

Figur 7. Frekvensförändringen för kvinnonamnen *Alma*, *Clara/Klara*, *Emma*, *Mat(h)ilda* och *Selma*.

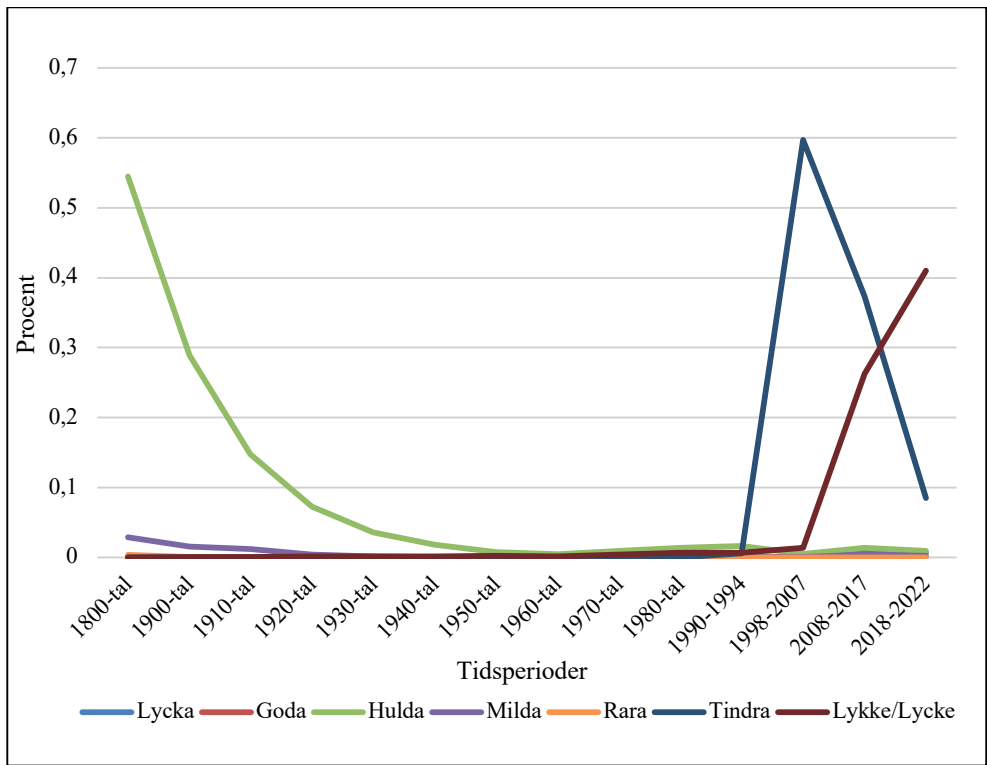
Förutom att det har gått en viss tid sedan de här förnamnen senast var populära, kan jag se ytterligare en anledning till att de ökar så pass kraftigt i frekvens runt millenniumskiftet 2000, nämligen att de flesta av dem är tvåstaviga, något som är mycket populärt vid den här tiden (Gustafsson 2020 s. 167 ff.).

En annan aspekt som kan ha betydelse för ett förnamns ökande popularitet kan illustreras med förnamnet *Oktavia* som förekommer i Sverige i slutet av 1800-talet (0,03 % av flicknamnen), men som sedan dess varit blygsamt använt. Sedan 2015 har trots allt 23 flickor fått tilltalsnamnet med stavningen *Octavia*. Det innebär att namnets frekvens för närvarande ökar då det utgjorde 0,0004 % av flicknamnen 2008–2017 och 0,008 % den sista undersökningsperioden, 2018–2022. En tänkbar förklaring är att förnamnet förekommer på en karaktär i Netflix-serien ”The Hundred” (2014–2020) som fått ett stort genomslag bland ungdomar. När ett namn så att säga får draghjälp och en stor synlighet genom t.ex. tv, film, litteratur, kan detta inverka positivt på spridningen (Besnard & Desplanques 2001 s. 325). Av de 127 kvinnor med *Octavia* som förnamn har 41 (29,8 %) namnet som tilltalsnamn. Medelåldern bland dem är låg – knappt 13 år,²³ vilket understryker att namnet är i en uppåtgående fas. För att förnamnet ska bli accepterat räcker det trots allt inte med en tv-serie, utan namnet behöver också ligga i rätt i tiden, det vill säga att ökningen har föregåtts av en frekvensdal på flera decennier, och det gör *Octavia* som senast hade en liten popularitetsvåg i slutet av 1800-talet.

²³ SCB: Hur många heter...?

5.2 En förnamnstrend som återkommer i förändrad skepnad

I materialet finns också en förnamnstrend som återkommer, men i förändrad form. Den bygger på de kvinnonamn som Otterbjörk (1992 s. 43) menar är identiska med substantiv och adjektiv, *Blida*, *Goda*, *Hulda*, *Lycka*, *Milda*, *Rara* och *Sälla*, som introducerades under 1800-talet, och därmed hade någon form av popularitetstopp vid den här tiden (Otterbjörk 1992 s. 43). Möjligen går det att se slutet av den här popularitetsvågen i det analyserade materialet från de sista decennierna av 1800-talet innan den sedan minskar i en brant sjunkande kurva. Under slutet av 1800-talet var *Hulda*, som utgjorde 0,5 % av flicknamnen, det vanligaste kvinnonamnet av dessa sju, men frekvensen sjunker påtagligt under 1900-talet för både det här förnamnet och de andra substantiv- och adjektivnamnen (se figur 8).

Figur 8. Kvinnonamn med transparent betydelse.

Runt millennieskiftet 2000 är dock namntrenden ännu mer populär än tidigare, men själva namnformerna är utbytta. De populäraste förnamnen efter millennieskiftet 2000 är *Tindra* (identiskt med ett verb) (0,6 % av namnen 1998–2007) följt av *Lykke/Lycke* (identiskt med ett substantiv) (0,4 % av förnamnen

under perioden 2018–2022) som når sina respektive högsta noteringar vid något olika tidpunkter (jfr figur 8). Det här kanske inte är en namntrend med specifika förnamn, utan istället en trend för förnamn med transparent betydelse? I så fall är det naturligtvis viktigt för namngivarna att betydelsen är genomskinlig. Till en sådan trend i modern tid passar *Tindra* och *Lykke* bra, men hur många nutida namngivare känner överhuvudtaget till orden *huld*, *säll* och *blid* som ligger till grund för förnamnen *Hulda*, *Sälla* och *Blida* som förekom under 1800-talet (Otterbjörk 1992 s. 42 f.)? Trots detta bärs även de här tre förnamnen fortfarande av några bärare var, men det är endast *Hulda* som har använts som tilltalsnamn av flickor födda 1998–2022 (32 stycken).

6. Analys och diskussion

Materialgenomgången visar att det är svårt att definiera ett försvunnet förnamn, eller att avgöra när det kan anses vara försvunnet ur namnskicket. Därför har jag valt att gradera försvinnandet i sju nivåer, från levande förnamn till helt försvunna namn (jfr figur 9).

a) Förnamn med återkommande popularitetstoppar och frekvensfluktuationer.	}	Levande förnamn
b) Förnamn som inte har haft någon popularitetstopp under lång tid.		
c) Förnamn som bärs som tilltalsnamn av en låg andel personer.	}	Förnamn som pyrt
d) Förnamn som är sporadiskt förekommande som tilltalsnamn.		
e) Förnamn som endast bärs som sidoställda förnamn.	}	Förnamn som ligger pyrt till
f) Förnamn som endast förekommer i det gemensamma onomastikonet i form av minnet eller i skriftliga källor.		
g) Förnamn som inte burits sedan medeltiden.	}	Försvunna förnamn

Figur 9. Sju nivåer från levande till helt försvunna namn eller namngrupper.

a) Förnamn med återkommande popularitetstoppar.

Förnamn som regelbundet får popularitetstoppar är levande så till vida att nya namnbärare tillkommer med jämna intervall. Intervallens svängningar kan vara olika långa, men i det här materialet tycks det vara vanligast att en frekvensökning återkommer efter ett 30-tal år för de allra vanligaste förnamnen, *Anna*, *Maria*, *Erik/c* och *Karl/Carl*, medan det för andra, mer modebetonade namn, t.ex. *Astrid*, *Elvira*, *Mat(h)ilda* och *Otto*, tycks röra sig om 50–70 år, vilket antyder att den högsta toppen kan komma tillbaka med ett intervall inom 70–90 år för de vanligaste namnen och inom 100–120 år för andra förnamn.

Det framkommer också hur olikartade frekvenskurvorna kan te sig vid olika förnamn. Ibland kommer ett namn tillbaka fortare och ibland långsammare, ibland är frekvensen brantare i sin upp- och nedgång (t.ex. *Agneta*) och andra gånger är de flackare (t.ex. *Elvira* och *Otto*). Vidare visar materialgenomgången att ett namn, t.ex. *Alma*, *Clara/Klara*, *Emma* och *Selma*, som har en lägre popularitetstopp vid ett tillfälle kan få en högre topp vid ett senare tillfälle då frekvensen för förnamnet återigen stiger, vilket ytterligare förstärker bilden av hur svårtolkat namnpopularitet är.

b) Förnamn som inte har haft någon popularitetstopp på lång tid.

I det undersökta materialet finns också förnamn som inte har haft något popularitetstopp när den förväntades infalla, t.ex. mansnamnen *Adolf*, *Fridolf*, *Rudolf* och kvinnonamnen *Hildur* och *Olga*, men eftersom popularitetskurvorna har visat sig vara olikartade är det svårt att veta både hur länge det är rimligt att vänta på en ny popularitetsuppgång och hur hög den behöver vara för att betraktas som en frekvensökning.

c) Förnamn som bärs som tilltalsnamn av en låg andel personer.

Om ett förnamn bärs av ett fåtal personer är det inte säkert att det förekommer några modetoppar, utan det kan istället ha ett så lågt inflöde av nya namnbärare att det inte går att mäta i form av toppar. I materialet finns till exempel namn som *Brynolf*, *Fridolf*, *Rudolf* och *Hulda*, vars popularitetstoppar inte är särskilt tydliga, men de bärs kontinuerligt under hela undersökningsperioden (slutet av 1800-talet till 2022) av ett fåtal namnbärare. Särskilt *Fridolf* och *Hulda*, som för närvarande åter ökar som tilltalsnamn med bärare som har en låg genomsnittlig ålder, verkar inte försvinna – åtminstone inte just nu.

d) Förnamn som är sporadiskt förekommande som tilltalsnamn.

Många av de förnamn, t.ex. *Arvida*, *Davida*, *Fransina*, *Oscaria/Oskaria* och *T(h)omasine*, som lätt skulle kunna uppfattas som försvunna ur namnskicket bärs i själva verket av någon enstaka nu levande person i Sverige. I vår individualistiska era finns en önskan om ovanliga förnamn till barnen och detta skulle kunna gynna förnamn som är ovanliga nu för tiden. Därtill skulle ideologin om ett folkhemssverige med gamla anor kunna leda namngivarna till att leta bland förnamn som nästan inte längre är i bruk. Strävanden av den här typen av individualistisk eller ideologisk natur skulle alltså kunna vara en drivkraft för att återuppväcka äldre förnamn. Utan att fullständigt definiera dem som "försvunna" går det trots allt att konstatera att de ligger pyrt till, men det går inte heller att utesluta att de skulle kunna flamma upp och börja användas av fler personer.

e) Förnamnet förekommer endast som sidoställt förnamn.

För förnamnens överlevnad går det knappt att överskatta den roll som flernamssystemets framväxt har inneburit eftersom det tillåter varje person att ha flera förnamn. Ett förnamn som inte är tilltalsnamn, t.ex. *Öpir*, har låg synbarhet utanför den mest intima kretsen runt namnbäraren. Det innebär å ena sida att spridningen av sådana förnamn påverkas negativt, men å andra sidan att de trots allt existerar, kanske till och med i stor skala. Beaktat deras låga synbarhet, upprätthåller de likväl positioner i det gemensamma onomastikonet.

f) Förnamn som endast förekommer i det gemensamma minnet.

Så länge ett förnamn finns i skriftliga källor, t.ex. 1800-talsnamnen *Courumame*, *Fredrian*, *Hygienus*, *Zebonia* och *Zulerina*,²⁴ eller existerar i det kollektiva och/eller det individuella minnet kan det återigen komma att användas, trots att det inte har burits under en lång tid. Detta skulle kunna ske om någon hittar det genom t.ex. släktforskning, eller en vandring över kyrkogårdar där avlidna personers namn finns inristade på gravstenar.

g) Förnamn som inte har burits sedan medeltiden.

Det har säkert förekommit förnamn i fornsvenskan och under medeltiden som inte längre används och som vi kanske inte ens känner till eftersom de inte

²⁴ Dessa exempel har hämtats från avhandlingen *Novation i norr* (Gustafsson 2002) som handlar om nya dopnamn i Skelleftebygden 1791–1890.

finns bevarade i några källor. Med andra ord har vissa förnamn fallit ur vårt gemensamma onomastikon och därigenom försvunnit för alltid. Med en sträng definition av ”försvunnen” hör endast dessa namn till dem som är helt försvunna. I och med den här stränga definitionen är det alltså inte heller möjligt att exemplifiera dessa förnamn eftersom de har försvunnit fullständigt ur såväl skriftliga som muntliga källor.

Sammanfattningsvis leder analysen fram till att det är väldigt svårt att veta hur förnamn och namntrender beter sig och vad som kommer att hända i framtiden eftersom det är så komplexa rörelser som påverkar. Dessa rörelser kan vara avhängiga av såväl språkinterna faktorer, t.ex. vissa ljud, antalet stavelser och förändrad betydelse, som språkexterna faktorer, t.ex. influenser från populärkultur och ideologiska samhällsförändringar, som samverkar eller motverkar varandra. Egentligen finns ingenting som talar för att moderna förnamn försvinner i någon större utsträckning. I och med ett skriftspråk och en utvecklad administration förefaller helt försvunna förnamn bli färre och färre, om överhuvudtaget några. Att ett förnamn ligger pyrt till betyder enbart att det har få bärare, inte att det med säkerhet kan sägas vara försvunnet för alltid. Det kan mycket väl ligga och pyra någonstans.

Referenser

- Aldrin, Emilia, 2011: Att välja namn. Namngivningsmönster i Göteborg 2007. Uppsala: Uppsala universitet.
- Alhaug, Gulbrand, 2004: Fornamn i Noreg frå 1900 till 1975 – med vekt på endringer i namnemønsteret. Oslo: Novus.
- Allén, Sture & Wåhlin, Staffan, 1995: Förnamnsboken. 3:e utökade och reviderade uppl. Stockholm: Norstedts förlag.
- Besnard, Philippe & Desplanques, Guy, 2001: La cote de prénoms en 2002. Avec la vrai liste pour choisir un prénom. Paris: Balland.
- Brylla, Eva, 2004: Förnamn i Sverige. Kortfattat namnlexikon. Stockholm: Liber.
- Gustafsson, Linnea, 1994: I förnamnens värld. Dopnamn i tre församlingar under 1900-talet. Opublicerad C-uppsats. Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet.
- 2002: Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791–1890. Umeå: Umeå universitet.
- 2020: Strukturella skillnader mellan svenska kvinno- och mansnamn 1915–2016. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 35. S. 159–176.
- Janzén, Assar, 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: *Personnamn*, red. av Assar Janzén. S. 22–186. Stockholm: Bonniers.
- Kiviniemi, Eero, 2003: Mode och smak vid val av namn. I: *Namn och språk i när och fjärran*. Hyllningsskrift till Marianne Blomqvist den 24 september 2002, red. av Ann-Marie Ivars under medverkan av Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen & Mirja Saari. S. 35–46. Helsingfors: Helsingfors universitet.

- Meldgaard, Eva Villarsen 1997: Fornavnemoder i Danmark 1820–2020. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 15. S. 101–112.
- Otterbjörk, Roland, 1992: Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon. Tredje upplagan. Solna: Almqvist & Wiksell.
- Riksdagen, 2016 = https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-20161013-om-personnamn_sfs-2016-1013/
- Rogers, Everett M., 1983: *Diffusion of innovations*. New York: Free Press.
- SCB = Hur många heter...?: <https://scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/namnsoek/>
- SCB = Namn – nyfödda flickor 2022: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning-och-levnadsforhallanden/ovrigt/namnstatistik/pong/tabell-och-diagram/nyfodda--efter-namngivningsar-och-tilltalsnamn-topp-100-uppdateras-efj/flicknamn/>
- SCB = Nyfödda, tilltalsnamn efter namngivningsår och kön. År 1998 – 2022: https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0001_BE0001D/BE0001Nyfodda/
- Sigurd, Bengt & Eeg-Olofsson, Mats, 2004: Modets växlingar hos förnamn i Norden. I: *Arkiv för nordisk filologi* 119. S. 209–225.
- Solling, Daniel, 2024: Der Rufname *Helmik(e)* in Schweden. I: *Bewegungen. Beiträge zur 14. Arbeitstagung schwedischer Germanistinnen und Germanisten Text im Kontext in Lund am 21.–23. April 2022*, red. av J. Alexander Bareis, Henrik Henriksson & Mikael Nystrand. S. 135–149. Lund: Lunds universitet.
- Svanevik, Anne, 1987: Moderne personnavn. Hvilken betydning har navnas struktur og semantikk for oppkomst og utbredelse av motenavn? I: *Nionde nordiska namnforskarkongressen, Lund 4–8 augusti 1985*, red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. S. 189–204. Uppsala: NORNA-förlaget.

Patronymer som fornavne. En historisk navnebrug i konflikt med normer i dansk navneskik

Birgit Eggert

Abstract

In 1743, government official E.J. Jessen collected data for a large geographical work about Denmark and Norway, and a questionnaire for the description of local cultural and natural conditions were sent out. For Denmark, the questionnaire contained 40 questions, one of which concerned unusual personal names. The names reported are very varied and show that several names that are now very rare or extinct, have been used regionally and locally in the 1700s. A few of the reported names seem to be patronymics that have come into use as first names, for example, *Melsen*, *Gudsen*, and *Aastredsen*. Patronymics was the most widespread type of bynames in the Danish population in the 18th century; at that time, fixed family names were only common in the cities in Denmark. Therefore, the use of patronyms as first names is a conspicuous phenomenon for that time and none of these names have survived as first names until the present.

The purpose of the article is to prove that original patronymics can actually appear as first names in Denmark, so that awareness is created that this type of names exists, and one does not dismiss patronymic first names as an error if one encounters them in the sources. In the article, patronymics used as first names as they are reported in the Jessen Relations will be compared to name information from across Denmark in various census and church books. The names' origin, their regional distribution, and their extinction as first names in the following time are in focus.

Keywords:

patronymics as first names; eighteenth century; rare first names; extinct first names

Nøgleord:

patronymer som fornavne; 1700-tallet; sjældne fornavne; uddøde fornavne

1. Indledning

Patronymer dannet ved sammensætning af et fornavn og *-søn* eller *-datter* har været kendt i Danmark siden vikingetiden. Denne type navne som fortæller hvem en person er søn eller datter af, kendes således fra vikingetidige runeindskrifter, fx *tuka : kurms : sun* (oblik form af gllda. *Toki Gorms søn*) og *isulfr : þo/rgils : sun* (gllda. *Isulf Thorgils søn*) (Kousgård Sørensen 1984 s. 69). Patronymer blev brugt som primære dannelser indtil 1800-tallet, hvor det blev dikteret i landsdækkende bestemmelser at alle i Danmark skulle have faste slægtsnavne (se Eggert 2017 s. 81 f. med henvisninger).

Som faste slægtsnavne valgte mange de patronymer som børnene ville have fået efter det gamle system. Dette var en navnebrug som var blevet almindelig hos borgerskabet i byerne allerede i 1600-tallet hvor de oprindelige primære patronymer blev brugt som sekundære, arvelige slægtsnavne. Derfor var det ikke en helt ukendt navnebrug som blev taget op af den brede landbefolkning i 1800-tallet (jf. fx Eggert 2017 s. 81 f.).

I et cirkulære i 1856 blev de danske slægtsnavne fastfrosset på den måde at man nu ikke længere kunne vælge nye navne i hver generation, men børn skulle døbes med deres fars slægtsnavn (jf. fx Pedersen 2001 s. 204 f.). Det vil altså sige at brugen af de ægte patronymer officielt var afskaffet. Imidlertid kan man finde mange som benyttede muligheden for at tage mellemnavne (som der ikke var nogen regler for) og placere et eventuelt ægte patronym før slægtsnavnet. Da en ny navnelov trådte i kraft i Danmark i 2006 blev det igen tilladt at tage primære patronym og metronymymer som efternavne (NL 2005 § 7, stk. 1, nr. 3; Vejl. om navne, afsnit 3.12).

De tidligst kendte forekomster af oprindelige patronymymer brugt som fornavne i Danmark er fra slutningen af 1400-tallet (fx 1498 Mels; 1501 Melsß; 1606 Melsßenn Christenss.; 1610 Mellßenn Jffuers: (jf. DgP 1 sp. 951)), men det har aldrig været en udbredt navngivningsform. En lignende navngivning kendes imidlertid fra andre lande, især engelsktalende lande, hvor det mere generelt er almindeligt at benytte oprindelige slægtsnavne som fornavne, fx *Ash-ton*, *Brandon* og *Chandler* (ODFN). Denne tradition begyndte i 1600-tallet hvor moderens slægtsnavn kunne bruges som fornavn til en søn. Faste, arvelige patronymymer opstod tidligt i England og blev også brugt som fornavne, fx *Addison*, *Benson* og *Dawson* (Leibring 2016 s. 207). I Danmark ses adelige slægtsnavne brugt som drengefornavne siden 1400-tallet når der var fare for at moderens slægtsnavn ville uddø (Vogt 1991). Patronymymer er sjældne i den danske adel og er såvidt jeg ved, ikke brugt som fornavne.

I kildematerialer vil et patronym på førstepladsen i et navn sandsynligvis ofte blive betragtet som en fejl. Artiklens formål er derfor at beskrive nogle patronymer som har været brugt som fornavne i Danmark, så der skabes bevidsthed om at den navnetype findes, og man ikke affejer patronymiske fornavne som fejl hvis man møder dem i kilderne. Det er ganske vidst ikke særligt frekvente navne, men det er navne som har eksisteret rundt omkring i regionale og lokale områder gennem nogle århundreder hovedsageligt i 1600-, 1700- og 1800-tallet, men de ældste belæg på undersøgelsens navne er fra 1400-tallet og de yngste navnebærere er født i begyndelsen af 1900-tallet.

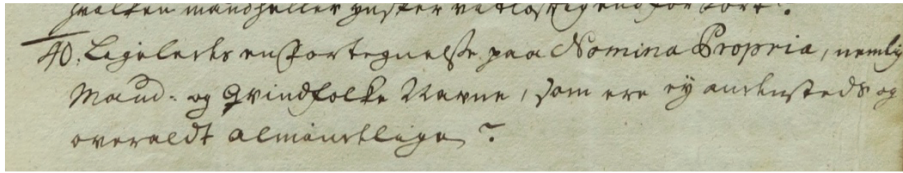
2. Undersøgelsens kilder og metode

De Jessenske Relationer har navn efter kancellisekretær Erich Johan Jessen som i 1743 foretog en indsamling af oplysninger gennem et spørgeskema til et geografisk storværk om Danmark og Norge til belysning af natur- og kulturhistoriske forhold. Det norske materiale er blevet publiceret af Arkivverket i Oslo i 5 bind (Røgeberg, Løyland, & Mordt 2003–2008). Der findes forskellige udgivelser af enkelte danske besvarelser i forskellige lokalhistoriske tidskrifter, men de fleste Jessenske Relationer er endnu ikke udgivet. Et udgivel-sesprojekt er dog i gang, men det har lange udsigter (Mikkelsen & Dupont 2016).

For Danmarks vedkommende indeholdt spørgeskemaet 40 spørgsmål hvoraf ét gjaldt særlige personnavne. Det indberettede navnemateriale er meget varieret både med hensyn til hvilke områder der findes besvarelser fra, og med hensyn til de indberettede navne. Besvarelser mangler helt fra flere områder, og når der findes besvarelser, er det ikke altid at spørgsmålet om særlige personnavne er medtaget. Og når der er svaret på spørgsmålet, kan der være nævnt et enkelt navn, nogle få navne eller mange navne. Kilden kan således ikke bruges som et landsdækkende billede af udbredelsen af særlige fornavne, men besvarelserne viser blandt andet at en række navne som nu er meget sjældne eller uddøde, har haft større eller mindre regional og lokal udbredelse frem til 1700-tallet.

Ofte kendes navnene på de personer der nedskrev besvarelserne, men de er endnu ikke alle identificeret, og derfor vides det ikke, om relationerne for eksempel afspejler et indgående lokalkendskab, eller om de afspejler de lokale forhold set fra en udefrakommendes side. Dette og de meget forskelligartede svar både geografisk og navnemæssigt gør det til en svær kilde at arbejde med, men det den kan bruges til, er at omtalen af navnene er et bevis på, at de var

kendte på indberetningsstedet på indberetningstidspunktet. Heriblandt nogle få forekomster af de patronymiske fornavne der er undersøgt nedenfor.

Figur 1. De Jessenske Relationers spørgsmål nr. 40 om personnavne: "40. Ligeledes en fortegnelse paa Nomina Propria, nemlig Mand- og Qvindfolke Navne, som ere ey andensteds og overaltdt almindelige."

De undersøgte patronymiske fornavne er meddelt i de Jessenske Relationer; det er således kun navne som er fundet deri som er behandlet i undersøgelsen nedenfor. For at få et billede af navnenes udbredelse både geografisk og kronologisk, er de eftersøgt i forskellige folketællinger (FT) og kirkebøger (KB) samt i opslagsværket Danmarks gamle Personnavne (DgP) og databasen Danskernes Navne 2005 (DaNavn 2005). Hvis navnene bruges i nutiden, er deres frekvens fremsøgt i Danmarks Statistiks søgeværktøj Hvor mange hedder..? (DSt Hvor mange..?). Eventuelle andre patronymiske fornavne som eventuelt måtte findes i andre kilder end de Jessenske Relationer, er ikke omfattet af nærværende undersøgelse.

For at få et billede af den landsdækkende brug af de undersøgte navne, er de fremsøgt i digitaliserede folketællinger (FT) i Dansk Demografisk Database (DDD). Der er primært brugt folketællingen fra 1787 (FT 1787) som er den ældste kilde med navne på hele den danske befolkning (ca. 840.000 indbyggere). For at undersøge navnenes videre liv op gennem tiden er der også søgt i folketællingerne fra 1801, 1845, 1880 og 1901 som alle er fuldstændigt indtastede for hele landet. I enkelte tilfælde kan der være brugt andre digitaliserede folketællinger, som dog ikke kan vise navnenes spredning over hele landet, da de endnu ikke er fuldstændigt indtastede. Som med enhver digitaliseret kilde kan der være fejl på grund af fejltastninger og fejllæsninger, men fordelene ved et landsdækkende datasæt opvejer klart – efter min mening – ulemperne ved nogle sjældne fejl. Hvis folketællingernes oplysninger har givet anledning til genealogiske undersøgelser, er der brugt indskannede kirkebøger (KB) som er tilgængelige på Rigsarkivets Arkivalieronline.

Til at belyse de undersøgte navnes udbredelse gennem 1900-tallet i Danmark er brugt databasen Danskernes Navne 2005 (DaNavn 2005). Databasen indeholder alle navne (for-, mellem- og efternavne) på alle registrerede i CPR (det Centrale PersonRegister) som blev oprettet i 1968, og som havde været registreret i CPR frem til 1. januar 2005 – levende såvel som afdøde – bortset fra folk som tidligere havde været registreret, men som var udrejste fra Danmark den 1. januar 2005. Databasen giver det bedste billede som er tilgængeligt, af navnebrugen i Danmark gennem 1900-tallet, men den er naturligvis ikke fuldstændigt dækkende for tiden før oprettelsen i 1968. FT yngre end 1901 er endnu ikke fuldstændigt indtastede for hele landet, så informationer om navnebærere fra 1901 til 1968 er ikke landsdækkende. Hvis navnene stadig bruges i nutiden, fremsøges antallet af navnebærere i Danmarks Statistiks søgeværktøj Hvor mange hedder..? (DSt Hvor mange..?). Her kan kun søges på første fornavn og efternavn, så det giver ikke et fuldstændigt billede af nutidens navne i Danmark, men det er den eneste tilgængelige mulighed for nutidige data.

Flere af de undersøgte navne har rod i den middelalderlige navnebrug i Danmark. For reference til den ældst kendte brug af navnene i Danmark er brugt leksikonet Danmarks gamle Personnavne (DgP), og hvor der er anført gammel-danske (glda.) normalformer, er DgP's opslagsformer benyttet. DgP indeholder alle personnavne som kendes fra skriftlige danske kilder frem til 1513, og hvert navn er fulgt af et grundigt belægskatalog til belysning af ældre kildebelæg og navnenes udbredelse geografisk og i tid.

I de følgende analyser er der taget udgangspunkt i 5 patronymiske navne som er indberettet i de Jessenske Relationer som sjældne fornavne. Navnene og de navne som har dannet udgangspunkt for patronymdannelsen, er fremsøgt i DgP for at klarlægge navnenes oprindelse og hvor langt de går tilbage i tiden. Derefter er navnene og deraf afledte patronymer fremsøgt i FT 1787 i et bredt udvalg af mulige stavemåder for at være sikker på at få så mange navnebærere som muligt med. De samme stavemåder er efterfølgende afsøgt i yngre folketællinger. I nogle tilfælde er der, som det vil fremgå i det følgende, visse navne som er fremsøgt i forskellige kirkebøger. For at undersøge navnenes udbredelse helt frem til nutiden er de fremsøgt i Danskernes Navne 2005 og Danmarks Statistiks "Hvor mange hedder..?". I de forskellige kilder regnes et navn som fornavn hvis det er en persons eneste eller første navn.

3. Rapporterede navne i de Jessenske Relationer

Det navnemateriale som er indrapporteret til de Jessenske Relationer, er meget forskelligartet. Det er meget ujævnt hvor meget der er indberettet fra de forskellige egne af Danmark, og om der overhovedet er indrapporteret noget. I de besvarelser hvor spørgsmålet om særlige navne faktisk er besvaret, findes der oplysninger fra: ”Her findes ingen uden ordinaire og almindelige Navne”, over besvarelser med et enkelt eller nogle få navne, besvarelser med lidt flere navne som eventuelt er opdelt i lister over mandnavne og kvindenavne, og en enkelt besvarelse har sågar navne på alle indbyggerne i hele sognet (Eggert under udgivelse). I det sidste tilfælde er det jo faktisk – selvom det er en fyldig besvarelse – ikke en besvarelse af selve spørgsmålet som jo gik på om der var nogle særlige navne.

Der er rapporteret mellem 4.000 og 5.000 navne i alt. Når antallet er så usikkert er det fordi der ikke er foretaget en nøje optælling hvilket har sin årsag i at der i udgivelsesprojektet med de Jessenske Relationer ind imellem dukker nye aktstykker op som jeg ikke har behandlet på samme måde som den del af materialet der var til gængelig da projektet begyndte. Antallet af de indrapporterede navne er ikke unikke navne; det samme navn indrapporteres ofte flere gange i flere forskellige områder. En præcis optælling af antallet af forskellige navne er en tidskrævende opgave som jeg ikke er gået i kast med endnu. Det er heller ikke formålet med denne undersøgelse at give præcise tal.

Fem navne er interessante i denne fremstilling, hvor det handler om patronymer i brug som fornavne: *Melsen*, *Farsen*, *Gudsen*, *Ostersen* og *Aastredsen*, som hver især kun er indberettet ganske få gange. Der er altså tale om et meget lille udsnit af de indrapporterede navne, men de danner alligevel en ensartet navnetype som i sin dannelsesmåde skiller sig ud fra den ellers kendte navngivning i Danmark. De fem navnes forekomst, oprindelse og udbredelse undersøges nærmere i det følgende.

3.1 *Melsen* – fornavn i det nordlige Jylland

I de Jessenske Relationer fra 1743 er *Melsen* rapporteret som et fornavn i Salling og i Himmerland, altså i det nordlige Jylland. Navnet kendes som fornavn allerede i slutningen af 1400-tallet hvor det ligeledes optræder i det nordlige Jylland (DgP 1 sp. 951). I DgP er man usikker på *Melsens* oprindelse og foreslår at det ”Maaske [er] et Tilnavn, Melsing, der forekommer 1537 [...] [i] Flensborg”, men det anføres dog at det eventuelt kunne være et patronym dannet til mandnavnet *Meli* (DgP 1 sp. 951). Imidlertid er ingen former på *-ing*

overleveret, og *Melsings* forekomst i Flensborg passer dårligt med at *Melsens* forekomst er isoleret i Nordjylland i alle belæg fra DgP. Dertil kommer at netop mandsnavnet *Meli* er overleveret i middelalderen i samme tidsrum og fra samme område som *Melsen* (DgP 1 sp. 951). Derfor er den enkleste og mest oplagte forklaring på navnet at det er et oprindeligt patronym dannet til mandsnavnet *Meli*. Forekomsten i de Jessenske Relationer understøtter denne tolkning. I nogenlunde samme område findes også indrapporteringer af mandsnavnet *Mæle/Melle* som må svare til det middelalderlige *Meli*.

Ser vi på forekomsten i FT 1787 er der en helt pæn forekomst at *Melsen* som første fornavn og disse forekomster findes hovedsageligt i Salling bortset fra en enkel som er soldat i Ribe. Også *Melsen* som patronym og mandsnavnet *Meli* forekommer i FT 1787:

- 14 *Melsen* som fornavn (7 Meelsen, 1 Mehlsen, 2 Melsen, 1 Melsøn, 3 Mælsen)
- 21 *Melsen* som patronym (11 Meelsen, 1 Mehlsen, 6 Melsen, 3 Mælsen)
- 3 mænd med *Meli* som fornavn (2 Melle, 1 Mæli)

Det er påfaldende at der ikke optræder nogen kvindelige patronymer, **Melsensdatter*, i FT 1787, men det kan være en tilfældighed.

I FT 1801 har 7 mænd *Melsen* (1 Meelsen, 2 Mehlsen, 4 Melsen) som fornavn, og i FT 1845 er der 17 (11 Mehlsen, 4 Melsen, 2 Mælsen). Det ser altså ud til at antallet af navnebærere faldt fra 1787 til 1801, men allerede i 1845 er det steget igen, og det gør det også i FT 1880 hvor der er 22 navnebærere (19 Mehlsen, 3 Melsen). I FT 1901 er der 28 navnebærere med *Melsen* (22 Mehlsen, 6 Melsen) som første fornavn.

Melsen blev brugt ved navngivning som første fornavn sidste gang mellem 1900- og 1910 (DaNavn 2005), og i dag findes ingen levende navnebærere. Navnet er derefter kun overlevet som mellemnavn og efternavn; i 2023 bar i alt 622 personer *Melsen* som efternavn (214 Melsen, 386 Mehlsen, 22 Meelsen) (DSt: Hvor mange..?).

3.2 *Farsen* – fornavn i 4 sogne i Salling

I 1743 er *Farsen* rapporteret som fornavn i 4 nabosogne i Salling: Durup, Tøndering, Roslev og Rybjerg sogne. Navnet er overleveret i middelalderen som patronym til mandsnavnet *Far*, gl. *Fathir*, som kendes fra hele landet (DgP 1 sp. 290 ff.). *Farsen* er ikke overleveret som fornavn i middelalderen, og det

er noget sjældnere forekommende i 1700- og 1800-tallets folketællinger end det er tilfældet for det ovennævnte *Melsen*.

I FT 1787 findes således kun to navnebærere med *Farsen* som første fornavn, *Farsen Michelsen* (født ca. 1704) og *Farsen Sørensen* (født ca. 1755), og *Farsen Sørensens* tre døtre (født ca. 1782–1786) bærer patronymet *Farsensdatter* mens en enkelt ældre mand bærer *Farsen* som patronym. I FT 1801 er kun *Farsen Sørensen* tilbage som navnebærer af *Farsen* som fornavn, mens patronymerne *Farsen* og *Farsensdatter* findes i alt 9 gange. Hertil kommer patronymet *Farsensen* som bæres af *Farsen Sørensens* søn *Peder Farsensøn* (født ca. 1793). Når vi kommer frem til FT 1845, er der kun 3 patronymier tilbage, og i FT 1880 findes der slet ingen *Farsen* hverken som fornavn eller i patronymier. Herefter må *Farsen* anses for at være et uddødt navn da der heller ikke findes en eneste navnebærer i 1900-tallet (DaNavn 2005).

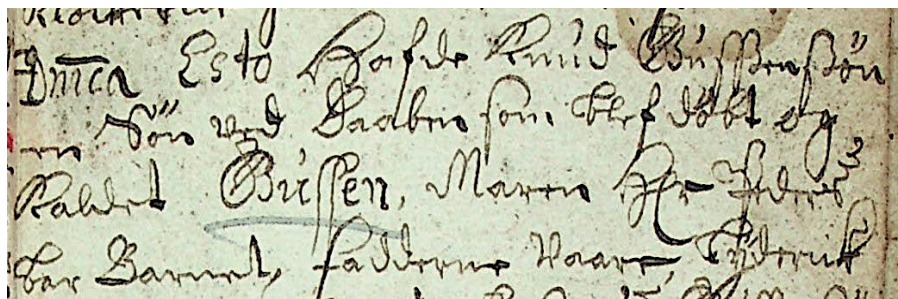
I 1823 blev der imidlertid døbt en dreng med fornavnet *Farsin* på øen Mors umiddelbart vest for Salling, og hans to tvillingsønner fik i 1853 *Farcinsen* som patronym. Spørgsmålet er om dette *Farsin* er en variant af *Farsen*. Det er desværre svært at efterprøve da der ikke er nogen *Farsen* i drengen *Farsins* nærmeste familie, og da flere af de relevante sognes kirkebøger ikke er overleveret før end fra slutningen af 1700-tallet. *Farsin/Farcin* er ikke fundet som fornavn i andre tilfælde end dette ene, men efternavnene *Farcinsen* (75) og *Farsinsen* (106) bruges endnu i Danmark (DSt: Hvor mange..?).

3.3 *Gudsen* – fornavn på Sydøstfyn

I 1743 er *Gudsen* rapporteret på Fyn, og det nævnes eksplicit at det findes både som fornavn og som patronym. Navnet er overleveret i middelalderen som patronym til mandsnavnet glda. *Guthi* som primært kendes fra Sønderjylland og Østdanmark (DgP).

I FT 1787 findes *Gudsen* som fornavn på en enkelt navnebærer, *Gudsen Larsen* (f. ca. 1761) som er søn af *Lars Gudsen* (f. ca. 1734). I 1787 havde patronymerne *Gudsen* og *Gudsensdatter* ialt 14 navnebærere. I FT 1801 findes *Gudsen* som fornavn på to mænd og *Gudsen* og *Gudsensdatter* findes som patronym til i alt 9 personer. I 1845 er der også to bærere af *Gudsen* som fornavn, men kun 5 bærer patronymet. I FT 1880 er ikke fundet nogen navnebærere hverken som fornavn eller som patronym. Men så dukker navnet op igen i FT 1901 én gang som fornavn og én gang som patronym/efternavn.

Det er lykkedes at finde belæg på navnet længere tilbage i tiden end folketællingerne rækker. I kirkebogen for Langå Sogn, Gudme Herred, hvor de ældste forekomster af *Gudsen* som fornavn forekommer i FT, findes en dåb i 1691 hvor dåbsbarnet, en dreng, kaldes *Gussen*. I den fynske udtale af *Gudsen* er d'et stumt (DialKort 14), så *Gussen* er en forventet variantform. Dåbsbarnets far hed Hans Pedersen, så *Gudsen* kan ikke føres længere tilbage i denne anledning. Og så alligevel: I 1699 døbes en dreng i sognet atter *Gussen* og her hedder faren Knud Gussensøn (se figur 2), så navnet går altså mindst en generation bagud i forhold til dåbsbarnets far, det vil sige sandsynligvis mindst til midten af 1600-tallet.

Figur 2. Dåbsoptegnelse: "(...) Havde Knud Gussensøn en Søn ved Daaben som blev døbt og kaldet Gussen, (...)". KB Langå Sogn, Gudme Herred 1699 (arkivalier online).

I 1900-tallet Danmark findes *Gudsen/Gussen* hverken som fornavn eller efternavn (DaNavn 2005), og det må derfor betragtes som uddødt.

3.4 Aastredsen/Ostersen – fornavn på Bornholm

I 1743 er *Aastredsen* og *Ostersen* begge rapporteret sammen med andre sjældne mandsnavne på Bornholm. De to navne ser umiddelbart forskellige ud, men det er muligt at de faktisk er oprindelige patronymer af det samme navn. Fra dansk middelalder kendes mandsnavnet glda. *Astrath* (svarende til norrønt *Ástráðr*) og formen *Oster* af dette navn kendes i kilderne fra 1400-tallet (DgP). Udviklingen fra glda. *Astrath* til *Oster* følger velkendte lydudviklinger i ældre dansk: det trykstærke, lange *a* i første stavelse er rundet til en *å*-lyd (som i dansk ofte skrives med et *o*), og vokalen i den tryksvage anden stavelse er svækket til schwa (skrevet *e* eller *æ* i nydansk). Dertil er der metatese i anden stavelse hvor *-re-* er blevet til *-er-*. I dansk er der desuden svind af det bløde *d* efter *r* (for lydudviklinger i glda. og ældre nydansk se fx Olrik Frederiksen 2018 og Boeck 2018).

Hverken *Aastredsen* eller *Ostersen* findes imidlertid som fornavn i FT 1787 og heller ikke i yngre folketællinger, så de Jessenske Relationers udsagn om at navnene var sjældne i 1743 kan ikke efterprøves. De har formentlig været så sjældne at det er nogle af de sidste navnebærere som har givet anledning til indberettelsen i 1743.

Mandsnavnet glda. *Astrath* er ikke fundet på Bornholm i FT 1787 eller yngre folketællinger. Til gengæld findes fornavnet *Aastred* som et meget sjældent kvindenavn på Bornholm (FT 1787: 1; FT 1801: 2), så det i 1743 indberettede Aastredsen kunne – i hvert fald i teorien – være en metronymisk dannelse, men desværre er denne navneform som nævnt ikke fundet i folketællingsmaterialet. I folketællingsmaterialet fra Bornholm findes tilgængæld mandsnavnet i formen *Oster*, men *Ostersen* er ikke fundet som fornavn:

- FT 1787: 6 Oster, 11 patronymer (5 *-sen*, 6 *-datter*)
- FT 1801: 6 Oster, 6 patronymer (4 *-sen*, 2 *-datter*)
- FT 1845: 1 Oster, 9 patronymer (7 *-sen*, 2 *-datter*)
- FT 1880: 2 Oster, 23 patronymer (23 *-sen*)

I 1900-tallet findes en enkelt Oster som er født i 1940'erne (DaNavn 2005), og den 1 januar 2024 var der 135 som havde Ostersen som efternavn (DSt: Hvor mange..?).

Fornavnene som de to indberettede oprindelige patronymer er dannet til, er altså overleveret på Bornholm. Det ene, *Aastred*, er fundet som kvindenavn, og det andet, *Oster*, er fundet som mandsnavn, men ingen patronymiske dannelser til nogen af disse to navne er fundet i folketællingsmaterialet som fornavne (FT fra årene 1787, 1801, 1845, 1880 og 1901 er undersøgt). Der mangler altså information om forholdene omkring disse navne, og derfor er det svært at drage nogen konklusioner om dem.

4. Konklusion

De fem patronymiske fornavne som blev indrapporteret i de Jessenske Relationer i 1743 viste sig i analysen nok nærmere at være fire forskellige navne: *Melsen*, *Farsen*, *Gudsen* og *Ostersen* (*/Aastredsen*). I undersøgelsen kan dog kun de tre første bekræftes brugt som fornavne ved fund i andre kilder end de Jessenske Relationer. *Melsen* og *Farsen* findes i sammenfaldende områder i Nordjylland hvilket måske kunne antyde en sammenhængende tendens i det område, om end en meget lille tendens de få navnebærere taget i betragtning. Men *Gudsen* findes på Østfyn, og det er usandsynligt at de to områder har

påvirket hinanden i forhold til opståelsen af patronymer brugt som fornavne. Det er meget få navne der er tale om, og det mest sandsynlige er at de er opstået uafhængigt af hinanden.

Fælles for de tre navne er at det fornavn som patronymet er afledt af, enten ikke bruges længere eller er meget sjældent i de samme områder som de patronymiske fornavne forekommer i. Man kan således tænke sig at de oprindelige fornavne blev glemt, og at man af en eller anden grund ikke har forstået de tre navne som patronymer, men derimod som selvstændige fornavne. Hvorledes dette mere præcist er sket, kan desværre ikke fremsøges i kilderne. Overgangen fra primært patronym til patronymisk fornavn er formentlig sket på et tidspunkt før det vi har landsdækkende kilder til, for *Melsens* vedkommende helt tilbage i 1400-tallet.

Det undersøgelsen kan vise, er at fornavnebrugen i Danmark ikke var så ensartet og stereotyp i 1600- og 1700-tallet som mange fremstiller den (fx Meldgaard 1990; Jørgensen 1986; Eggert 2009). Nye navne kunne opstå på uforudsigelige måder, og måske er de fem navne som er undersøgt her, kun toppen af isbjerget, men det har desværre ikke været muligt inden for rammerne af dette bidrag at eftersøge flere mulige eksempler. Yderligere undersøgelse vil derfor kunne anskueliggøre om patronymiske fornavne er en mere bredt forankret navnetype end vi er klar over i dag.

Referencer

Kilder

- Arkivalieronline = Rigsarkivet. Arkivalieronline. [alle Rigsarkivets digitaliserede dokumenter]. <https://www.rigsarkivet.dk/arkivalieronline/>
- DaNavn 2005 = Holmberg, Bente & Nielsen, Michael Lerche, 2006: Danskernes Navne. Database som indeholder alle navne båret af de 6,5 mio. personer som var registreret i CPR den 1. januar 2005. Databasen findes på Arkiv for Navneforskning, Københavns Universitet.
- DDD = Dansk Demografisk Database. Dansk Data Arkiv. Rigsarkivet. www.ddd.dda.dk
- De Jessenske Relationer. Efterretninger om købstæderne og amterne, indsendte i henhold til oversekretærens (Erik Johan Jessen) skrivelse af 6. april 1743. Upublicerede originaldokumenter arkiveret i Rigsarkivet og Det Kongelige Bibliotek.
- DSt Hvor mange..? = Danmarks Statistik. Hvor mange hedder...? Søgbar statistik med første fornavn og efternavn på alle levende i Danmark den 1. januar 2024. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/navne/hvor-mange-hedder>

FT + år = Folketælling + år. Digitaliseret i DDD. <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/collection/theme/2>

KB + sogn + dato = Kirkebog fra pågældende sogn. Indskannede originaler fra Arkivalieronline.

Litteratur

- Boeck, Simon Skovgaard, 2018: Udtale: Ældre nydansk. I: Dansk Sproghistorie. Bind 2: Ord for ord for ord, red. af Ebba Hjorth et al. S. 179–195. Aarhus & København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- DgP = Danmarks gamle Personnavne. I–II. Red. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby. 1936–1964. København: Gads Forlag.
- DialKort 14 = Dialektkort, Kort 14 – Modsvarigheder til rigsmålets ’bløde’ d. På: dialekt.ku.dk (<https://dialekt.ku.dk/dialektkort/#map=14>)
- Eggert, Birgit. 2009: Almuens fornavne omkring år 1800. I: Landbohistorisk Tidsskrift 1. S. 89–125.
- 2017: *Jensen, Nielsen og Sørensen* – om højfrekvente efternavne i Danmark. I: Namn och identitet. Handlingar från NORNA:s 46:e symposium i Tammerfors den 21–23 oktober 2015, red. av Unni-Päivä Leino, Mona Forsskåhl, Gunilla Harling-Kranck, Sabina Jordan, Minna Nakari och Ritva Liisa Pitkänen. S. 81–94. NORNA-förlaget: Uppsala & Tammerfors.
- under udgivelse: ”Navne som ere ey andensteds og overaltdt almindelige”. Om indberetningen af sjældne personnavne i De Jessenske Relationer. I: Antologi om De Jessenske Relationer, red. af Jørgen Mikkelsen & Michael Dupont. København: Kildeskriftselskabet.
- Jørgensen, Bent, 1986: Frit og bundet navnevalg. I: Mange bække små. Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985, red. af Vibeke Dalberg & Gillian Fellows Jensen. S. 129–146. København.
- Kousgård Sørensen, John, 1984: Patronymymer i Danmark I. Runetid og middelalder. København: Akademisk Forlag 1984.
- Leibring, Katharina, 2016: Given names in European naming systems. I: The Oxford handbook of names and naming. Ed. by Carole Hough. S. 199–213. Oxford: Oxford University Press.
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1990: Studier i københavnske fornavne 1650–1950. København.
- Mikkelsen, Jørgen & Dupont, Michael, 2016: Danmark anno 1743 – et nyt forsknings- og formidlingsprojekt. I: Nordisk Arkivnyt 2. S. 73–74.
- NL 2005 = Indenrigs- og Sundhedsministeriet: Navnelov (LOV nr. 524 af 24. juni 2005). <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2005/524> [Navneloven bliver kontinuerligt tilpasset den øvrige lovgivning i Danmark, og den gældende udgave pr. august 2024 var denne: Social, Bolig og Ældreministeriet: Bekendtgørelse af Navneloven, LBK nr 1074 af 09/08/2023. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2023/1074>]
- ODFN = Oxford dictionary of first names. Ed. by Patrick Hanks, Kate Hardcastle & Flavia Hodges. 2nd Edition. 2006. Oxford: Oxford University Press.
- Olrik Frederiksen, Britta, 2018: Udtale: Gammeldansk. I: Dansk Sproghistorie. Bind 2: Ord for ord for ord, red. af Ebba Hjorth et al. S. 151–178. Aarhus og København: Aarhus Universitetsforlag og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

- Pedersen, Karl Peder, 2001: Navnet, det er stadig Jensen. Om danske navneregler og om skiftende tiders muligheder for at ændre navn. I: *Personalhistorisk Tidskrift*, årgang 121. S. 200–221.
- Røgeberg, Kristin M.; Løyland, Margit & Mordt, Gerd, 2003–2008: Norge i 1743. Bind 1–5. Oslo: Riksarkivet & Solum Forlag.
- Vogt, Susanne, 1991: Mødrene slægtsnavn brugt som første fornavn i dansk adel. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 9. S. 61–99.
- Vejl. om navne 2022 = Social, Bolig og Ældreministeriet: Vejledning om navne, VEJ nr. 10409 af 19/12/2022.
<https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2022/10409>

Profeten och Blodkamsen. En samling binamn i 1680-talets domböcker från Hammerdals socken

Agneta Sundström

Abstract

The primary goal of this study is to highlight district court records as a valuable source for understanding the use of bynames at the end of the 17th century. I examine bynames such as *Profeten*, *Herr Anders*, *Kampen*, *Brådd*, *Knuveren*, *Linkhussen*, *Blodkamsen*, *Bruden*, *Bölderna*, *Stengräva*, *Bugårds*, *Selkrok*, *Skakelträ*, *Sesselskiten*, *Strandstryckel*, *Godgubben*, *Långsida*, *Kinfag* and *Rosengård*. My analysis focuses on their semantic meanings and explores why specific individuals were assigned these bynames. The bynames were attributed to certain peasants in two particular villages and members of the parish vicar's family.

The findings indicate that the majority of bynames were derived from a person's appearance, character, habits, or notable events associated with the individual. Furthermore, the data reveals a gender disparity in the assignment of bynames, with significantly fewer women in the villages being designated with such names. The discrepancy is likely due to their lower representation in official records and the absence of a formal status that could be impacted by the use of bynames.

The involvement of the district court in addressing this practice appears to have been motivated by the potentially derogatory nature of some bynames and their association with accusations of sexual harassment among adolescents. The court likely sought to eliminate these issues altogether. However, due to the inability to trace the origins of specific bynames, the accused individuals were ultimately issued warnings. Cases involving sexual harassment were referred to the ecclesiastical court for further adjudication.

Keywords:

bynames; district court records; semantic investigation; undermine authority; inclusion

Nyckelord:

binamn; domböcker; semantisk undersökning; förminska överheten; inkludering

1. Inledning

Äldre domböcker kan ge värdefulla upplysningar om gamla tider, såsom information om jordbruk, jakt och fiske, husgeråd m.m. Språkligt får man ta del av vissa dialektala ord, tidens juridiska termer och den rättsliga processen, men även namnforskaren hittar här intressant information. Vid en genomläsning av protokollen för Hammerdals varting den 29 och 30 mars 1686 (HTD s. 142 ff.) redogörs för hur ”åthskillige unga drängiar och pijghor som förledne höst skola gifwit folk ökenambn”, ett mål som inte fick sitt slut förrän drygt två år senare (a.a. s. 174 f.). De som benämns med påhittade namn är personer med anknytning till prästgården i Hammerdals socken i Jämtland, vissa bönder med familjer i byarna Ede och Håxåsen i samma socken samt hustrun till en löjtnant. Ett knappt tjugotal binamn uppräknas och jag kommer här att undersöka dem närmare ur namnsemantisk synvinkel och jag kommer även att diskutera orsaken till att dessa personer benämns med binamn. Slutligen kommenterar jag domen och de juridiska besluten.

Flera forskare har behandlat namnskicket i Jämtland under äldre tid, men då oftast studerat förnamn, t.ex. Erich Sundberg Anderson i Åtskillige Menniskio Namn utj Jemteland finnande (1906 [1729]) och Bertil Hasselberg (1949) i artikeln Namnskicket i Jämtland i äldre tid. Johan Nordlander (1916) beskriver både förnamn och binamn i Om jämtarnas gamla namnskick, men endast ett mindre antal binamn är senare än medeltida. Han har också givit en översikt av förnamn och binamn i Gästrikland under medeltid och även från nyare tid (1931). Lennart Ryman (2012 s. 99) har i en framställning om personnamns-samlingar och personnamnsordböcker framfört att antalet binamn under 1600-talet minskar i källorna, bortsett från i vissa typer som dagböcker, privatbrev och rättsliga källor. Mats Wahlberg har studerat namn under 1600-talet i stadsmiljö i uppsatsen Uppsalaborgare på 1600-talet (1999), men fokuserar där på namnfraser, vilket också Kristina Neumüller gjort i Från *Sigge vid bruket* till *Svine-Sigge*. Namnfraser i 1600-talets Sörmland (2012). Även Katharina Leibring (2011) har studerat namnskicket under 1600-talet med inriktning på kvinnonamn och namnfraser. Hon har också intresserat sig för binamn i modern tid (2004). En översiktlig beskrivning av personnamn efter medeltiden finns i Ivar Modéers Svenska personnamn (1989), och Eva Brylla (2012) diskuterar binamn i artikeln Binamn i Norden. En översikt. G[abriel] Djurklou beskriver binamn i Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare tider (1896).

2. Undersökning

För de namn jag tar upp här väljer jag att använda den neutrala termen *binamn*. Domboksprotokollen använder *öknamn*, vilket är naturligt eftersom de kärande personerna upplever dem som innehållande negativa värderingar och för att man använder namnen respektlöst i stället för bärarens officiella namn.

I domboksprotokollen nämns 19 binamn. Jag kommer här att undersöka namnen vart och ett för sig. Jag kommer först att försöka fastställa namnens ordsemantiska innehåll för att sedan undersöka den namnsemantiska grunden. Vad har namngivaren tagit fasta på hos den person som ges ett binamn? Vid en sådan granskning kan man, för att lättare jämföra dem, dela in namnen i grupper som "härstamning och släktskap", "härkomst (geografisk) och boplat", "yrke, sysselsättning och social ställning", "yttre egenskaper", "inre egenskaper", "kläder och utrustning", "vanor" och "händelser" (Andersson 2003 s. 601 ff.). De två sistnämnda har jag här dock slagit samman till en grupp eftersom de tangerar varandra.

2.1 Material och analys

Vid vårtinget i Hamnerdal den 29 och 30 mars 1686 tas ett ur namnsynpunkt intressant mål upp. Kyrkoherden i Hamnerdal, herr Jonas Salin, regementspastorn herr Peter Gestrinus och löjtnanten Anders Curry har nämligen anmält klagomål mot flera personer, bl.a. för att de givit folk öknamn (HTD s. 142 ff). Några namn har givits till olika medlemmar av familjen i prästgården och en närstående person, andra till några invånare i Ede och Håxåsens byar i Hamnerdals socken. För en alfabetisk förteckning med angivande av namnsemantiska kategorier se även Bilaga.

2.1.1 Blodkamsen

Blodkamsen (*Blodkamssen*, *Blodkamsa*; HTD s. 143) var namnet på nedan nämnde Per Månssons hustru Ingeborg. *Blodkams* är en palt av blod och mjöl. Namnet kan ha sin grund i bärarens utseende, från Ragunda har upptecknats att om en person skadat sig i ansiktet, med åtskilligt levrat blod synligt, säges personen 'se ut som en blodkams i syn' (OSDs). Om en sådan skada var orsaken till binamnet motiverar det en namnsemantisk placering i gruppen "yttre egenskaper", men man kan också tänka sig att Ingeborg hade för vana att laga *blodkams*, vilket ger skäl för en placering i gruppen "vanor och händelser".

2.1.2 Bruden

Brita Jonsdotter i Björnsgård i Ede benämns *Bruden* (*Brudhen*; HTD s. 143). Namnet innehåller troligen *brud*, eftersom det i samband med namnet diskuteras om hon har rätt att bära kronan, d.v.s. man ifrågasatte att hon var oskuld, förmodligen bör binamnet förklaras av hennes kommande bröllop och föras till den namnsemantiska gruppen ”vanor och händelser”.

2.1.3 Brådd

Jon Eriksson i Grubbgård, Ede, benämndes *Brådd* (*Brådd*, *Brådde*; HTD s. 143). Namnet innehåller antingen *bråd* som i grannsocknen Frostviken betyder ’het på saken’ (OSDs; Hellquist 1948 s. 105) men som i Hammerdal endast återfinns i sammansättningar enligt OSD:s samlingar. I nutida dialekt kan det dock ha betydelsen ’het, ivrig’ (Knut Sundström muntligt). Namnet kan också innehålla *brådd* som i *isbrådd* (OSDs Frostviken och Häggenås). Namnet kan alltså ha givits en person som var ’het på gröten’, eller så kanske *isbrådden* ingick i hans vardagliga utrustning, *Brådden* kunde även sättas på hästens hovar. Namnet kan således föras till de möjliga namnsemantiska grupperna ”inre egenskaper” eller ”kläder och utrustning”.

2.1.4 Bugårds

Prästhustrun Elisabet Albogias (Bygdén 1925 s. 215) ena binamn *Bugårds* (*Bugådz*, *Bugåtz*; HTD s. 143) innehåller troligen det dialektala ordet *bugård* ’mur omkring kyrka och kyrkogård’.²⁵ Detta är belagt i Marieby socken (OSDs). Man kan tänka sig att man ville visa på hennes anknytning till kyrkan och prästens familj genom binamnet. Det kan därmed föras till den namnsemantiska gruppen ”vanor och händelser”.

2.1.5 Bölderna

Binamnet *Bölderna* (*Böldann*; HTD s. 144) bärs av Olof som är son till nämndemannen Erik Samuelsson i Håxåsen. Namnet innehåller ordet *böld* ’böld’ (belagt i Ströms socken, OSDs) och har troligen sin grund i namnbärarens utseende. Därmed kan det föras till gruppen ”yttre egenskaper”.

2.1.6 Godgubben

En av de kärande var pastor, herr Jonas Salin (Bygdén 1923 s. 305 f.) som kallades *Godgubben* (*Godgubben*, *Godhgubben*; HTD s. 143, 174). För bildningen kan man jämföra med dial. *gobane* ’snällt barn’, *goffar* ’god far d.v.s. farfar, morfar’. En *godgubbe* kunde vara en ’ständigt leende och fridsam gam-

²⁵ För denna upplysning tackar jag fil. dr Josefin Devine.

mal man', från Ovikens socken finns belägg för denna betydelse (OSDs Ovikens 1950). Möjligen har man även här tagit fasta på egenskaper hos prästen Jonas Salin och binamnet kan då hänföras till gruppen "inre egenskaper".

2.1.7 Herr Anders

Nämndemannen Daniel Anderssons (kallad *Profeten*) son Anders kallades *Herr Anders* (*Herr Anders*; HTD s. 143). Kanske anar man att han tyckte sig litet förmer än andra med en far som var nämndeman. I sådana fall hamnar det i gruppen med namn syftande på sysselsättning och social ställning. Men det tangerar också gruppen "inre egenskaper". Möjligen kan valet av binamn också ha sin grund i någon särskild händelse eller vana.

2.1.8 Kampen

Mannen som kallades *Kampen* (*Kampen*; HTD s. 143, 174), bonden Olof Stensson i Ede, var troligen en kraftfull person. Namnet innehåller ordet *kamp* troligen i betydelsen 'häst' (OSDs). I modern tid har samma namn använts om en person som var stor och kraftig och vid ett tillfälle, när han arbetade i skogen, blev hästen så dålig att han blev tvungen att 'dra hem hästen på doningan' (Knut Sundström muntligt). Namnsemantiskt hör namnet då hemma i gruppen "yttre egenskaper", men om en särskild händelse ligger till grund skulle det kunna hänföras till "vanor och händelser".

2.1.9 Kinfag

Kyrkoherde Sahlins hustru Christina (Bygdén 1923 s. 306) ena binamn *Kinfag* (*Kinfagh*) kan innehålla ordet *kind* 'kind' och *fager*, som i dialekten betyder vacker (OSDs Ström). Ordet *kindben* finns belagt i Hammerdal (OSDs). Kanske kan man då placera binamnet *Kinfag* i gruppen med namn som har sin grund i "yttre egenskaper".

2.1.10 Knuveren

Många binamn har sin grund i yttre egenskaper hos bäraren, så kan möjligen också namnet *Knuveren* (*Knufweren*; HTD s. 143) tolkas. I andra delar av Jämtland finns *knuvur* 'handtag på lie' (Oscarsson 2001 s. 222). I nutida dialekt i Hammerdal är ordet *knaver* belagt i betydelsen 'handtag på lieorv' (Knut Sundström muntligt; HK s. 50) och namnet skulle då kunna syfta på något i hans utseende eller kroppsbyggnad. Enligt belägg i OSDs har man i Anundsjö socken, Åml. ordet *knuvaxlig* i betydelsen 'framåtböjd kroppsbyggnad med uppskjutande axlar'. I Ede är det den ovannämnde Jon Eriksson i Grubbgård som benämns på detta sätt, men han bar också det tidigare nämnda binamnet *Brådd*.

2.1.11 Linkhussen

I Ede levde också bonden Per Månsson, kallad *Linkhussen* (*Linkhussen*; HTD s. 143). Namnet torde innehålla verbet *linka* som i Hammerdal har betydelsen 'linka', 'halta obetydligt' (OSDs). Namnet kom troligen av hans sätt att gå och ger då en namnsemantisk placering i gruppen "vanor och händelser".

2.1.12 Långsida

Kvinnan som omtalas som "Herr pastoris hustru" har fått två binamn. Det är troligen kyrkoherde Sahlins hustru Christina (Bygdén 1923 s. 306) som man hört kallas *Långsida* (*Långsijda*; HTD s. 144) och det tidigare nämnda *Kinfag* (*Kinfagh*; HTD s. 144). Namnet *Långsida* kan innehålla ett ord *långsida* som i Hammerdal kan syfta på något långt, kanske hennes längd eller möjligen en vana att sitta vid långsidan på ett bord (OSDs). Namnet kan då föras antingen till grupperna "yttre egenskaper" eller "vanor och händelser".

2.1.13 Profeten

Nämndemannen Daniel Andersson i Ede bär binamnet *Profeten* (*Propheten*, *Prophet*; HTD s. 143) som innehåller ordet *profet* 'förkunnare'. Man kan tänka sig att han givits sitt namn p.g.a. sin vilja att predika och förutsäga framtiden. Enligt samlingarna i OSDs har *profet* i senare tid vanligen använts ironiskt i Hammerdals socken. Namnet kan namnsemantiskt inordnas inom gruppen "vanor och händelser".

2.1.14 Rosengård

Rosengård (*Rosengårdh*, *Rosigårdh*; HTD s. 144, 174) kallas löjtnant Currys hustru Anna Drakenstierna (Elgenstierna 1926 s. 322). Löjtnant Anders Curry var knuten till prästgårdsfamiljen genom ekonomiska transaktioner, men också som tillhörande samma sociala skikt. Någon *rosengård* har knappast funnits i Hammerdal. Förgäves har jag sökt paralleller i Bibeln som en möjlig källa till ordet, men inga träffar. De rosor som kunnat komma i fråga är väl nyponrosor. Kanske har man gjort en jämförelse med hennes utseende och då kan binamnet sättas i gruppen "yttre egenskaper".

2.1.15 Selkrok

Pastor Gestrini syster Maria, dotter till kyrkoherden Erik Petri Hedsander (Bygdén 1923 s. 305) har givits två binamn: *Selkrok* (*Sählakrook*, *Sällakroka*; HTD s. 143) och *Skakelträ* (*Skackellträ*; HTD s. 143). *Selkrok* innehåller ordet *selkrok* (OSDs Hammerdal), vilket är en träbåge med två stöd med konvex undersida som sätts på hästryggen, strax bakom manken (Hagar 1982 sp. 108). Den har utsmyckats i större eller mindre grad och har som syfte att vara tömhållare. Vad kan ligga till grund för binamnet? Man kan tänka sig att Maria

var vacker och pyntad som många seldon var. Dessa hade ofta bemålning med olika färger och pryddes med utskurna ornament. Med en sådan tolkning kommer binamnet i den namnsemantiska avdelningen med namn som syftar på ”kläder och utrustning”. Man kan också tänka sig att namnet har sin grund i en jämförelse mellan hennes kroppsbyggnad och selkroken. I så fall kan binamnet då inordnas i gruppen ”yttre egenskaper”. Någon händelse som hör ihop med en *selkrok* kan förstås också vara utgångspunkt. Den hade en upphöjd och väl synlig plats på hästens rygg och möjligen kunde man här göra en jämförelse med Marias sociala position och binamnet har då sin grund bland namn som syftar på ”vanor och händelser”.

2.1.16 Sesselskiten

Även hennes bror, herr Per Gestrinus (Bygdén 3 s. 214 f.), har begåvats med två binamn, *Sesselskiten* (*Sijsselskijthen*; HTD s. 143) och *Strandstryckel* (*Strandstryckell*; HTD s. 143 och 174). *Sesselskiten* har i Jämtland betecknat olika fåglar, fr. a. gulsparv, men även stenskvätta, sädesärta och bofink (OSDs). Kanske visar det på osäkerhet hos uppgiftslämnaren. I Hammerdal anses den troligen beteckna en gulsparv (*Emberiza citrinella*) (OSDs). Fågeln utseende med gult bröst och huvud, brunaktiga streck på ryggen och en lång stjärt kan möjligen på något sätt ha liknats med herr Pers utseende.

2.1.17 Skakelträ

Ovannämnda prästdottern Marias andra binamn är *Skakelträ* (*Skackellträ*). En skakel är en del i draganordningen (på en vagn) som fästs vid dragdjuret. För att fästa skaklarna vid en släde eller vagn används ett *skakelträ* (OSDs Hammerdal). En sådan detalj är alltså helt nödvändig för att dra ett släp. Att bli kallad för och jämförd med en sådan outhärlig detalj skulle kunna vara en komplimang och en mycket hög värdering av bärarens egenskaper. Man skulle då kunna inordna binamnet i gruppen ”inre egenskaper”. Men binamnet kan också ha sitt upphov i en verklig händelse och kan då föras till gruppen ”vanor och händelser”. Det är knappast troligt att man sett någon likhet med hennes utseende och skakelträet.

2.1.18 Stengräva

Binamnen som har givits till medlemmar av familjen i prästgården bärs av både män och kvinnor och personerna får ofta flera namn. Herr Per Gestrini hustru Elisabeth Albogia (Bygdén 1925 s. 215) kallas både *Stengräva* (*Steengräfwä*; HTD s. 144 f.) och *Bugårds* (*Bugådz*, *Bugåtz*; HTD s. 143). Namnet *Stengräva* bör innehålla dial. *stengräv* som är ett åkerbruksredskap, något bredare än en korp och som användes att hacka bort sten med (OSDs). Kanske fanns något i hennes sätt som erinrade om nyttan av en stengräv eller

kanske syftade namnet på någon händelse som innehöll en sådant verktyg? Binamnet kan då placeras i någon av kategorierna ”inre egenskaper” eller ”vanor och händelser”.

2.1.19 Strandstryckel

Per Gestrini andra binamn *Strandstryckel* (*Strandstryckell*) är möjligen en felsägning (HTD s. 143), personen visste att prästen benämndes med en fågelbeteckning och sa i hastigheten fel, han menade *Sesselskiten*. *Strandstryckel* betecknar fågeln strandpipare i Medelpad (*Strandstrik*; OSDs Tynderö) och i Ångermanland (*Strandstryk*; OSDs Högsjö). Inga belägg i OSDs från Hamnerdal, men verkar ha använts eftersom det förekommer i protokollet. Det är troligen den större strandpiparen (*Charadrius hiaticula*) som kan komma ifråga, med sitt vita bröst, brun rygg och vingar, brunt huvud med vit och svart krage. Möjligen är det just detta sistnämnda som ansetts känneteckna prästen, det påminner om en prästkragen. Båda binamnens troliga jämförelser med prästens klädsel gör att de kan föras till gruppen ”kläder och utrustning”.

3. Diskussion

De undersökta binamnens ordsemantiska grund är inte alltid helt lätt att fastställa. Skrivaren har en nyckelroll, han har antecknat vad han hört, ibland kanske han gjort en egen tolkning och ofta har han normaliserat det namn han uppfattat. Några namn innehåller dialektala ord (*Bugårds*, *Knuveren*, *Sesselskit*, *Godgubbe*, *Strandstryckel*). Det är inte troligt att namngivaren använt *Bruden*, i stället borde väl det dialektala *Brura* använts och inte *Stengräva* utan *Steingräva*. Det är troligt att skrivaren normaliserat och använt en mer riksspråklig motsvarighet. Den lokala dialekten bör ha varit grunden för binamnen när de användes. Den namnsemantiska grunden blir på grund av dessa svårigheter många gånger spekulationer, men jag har trots osäkerheten ändå velat göra ett försök till tolkning av namnen utifrån de uppgifter jag lyckats sammanställa. På grund av osäkerheten kan alltså ett binamn inordnas i olika namnsemantiska grupper.

3.1 Vilka får och ger binamn?

Vilka är binamnsbärarna i min källa? Prästgårdsfolket utgör en grupp tillsammans med några invånare (nämndemän, deras familjer och andra bosatta) i fr.a. Ede by men också i Håxåsens by. Dessutom ges hustrun till en viss löjtnant också binamn. Ungefär hälften av binamnen betecknar personer i Ede/Håxåsen och hälften ståndspersoner med viss anknytning till prästgården.

En av binamnens funktioner är att göra överheten mindre hotfull och hanterlig (Sundström 2012 s. 278; Gustafsson 2010 s. 179), vilket kan vara en anledning till binamnen här. En annan vanlig funktion hos binamn är att vara särskiljande (Sundström 2012 s. 278), men den betyder mindre eller inget i den här undersökningen, Maria Eriksdotter Gestrinia och Olov Stensson hade tillräckligt särpräglade namn för att kunna identifieras utan binamn. Däremot hörde de till en social grupp som man kanske ville förminska. Linnea Gustafsson har undersökt smeknamn under modern tid och anför att dessa också är en gruppmarkör som ska visa vilka personer som hör ihop och vilka som är utestängda. Binamn eller smeknamn används således också sammanhållande (Gustafsson 2010 s. 173, 175). I mitt äldre material är det särskilt en grupp yngre personer som använder binamn, vilket är naturligt, binamnsbruk hör till tonårstiden, då det är viktigt att markera grupptillhörighet (a.a. s. 180).

3.2 Kontextens betydelse

Vid en jämförelse av de olika namnsemantiska kategorierna framgår att de flesta binamnen har en möjlig tolkning utifrån de lätt iakttaga grupperna "yttre egenskaper", "inre egenskaper" och "vanor och händelser". Yttre kännetecknen som utseende och även andra egenskaper hos en person var lätt att iaktta. "Vanor och händelser" är också en relativt stor grupp, med hänsyn taget till att det är en möjlighet till namnets ursprung, inget man vet.

Man bör observera att flera av binamnen har sin grund i användarens miljö (*Brådd*, *Stengräva*, *Knuveren*), de är namn med anknytning till jordbruk och somliga kan visa på den nära kontakten med hästar (*Kamp*, *Selkrok* och *Skakelträ*). Man bör också notera att binamnen ibland ges till flera personer i samma familj. Så får både Per Månsson i Ede och hans hustru Ingeborg binamnen *Linkhussen* och *Blodkamsen*. Daniel Andersson i Ede benämns *Profeten* och hans son Anders bär binamnet *Herr Anders*. Bland personer i prästgårdens närhet benämns både Per Gestrinus, hans hustru Elisabet och hans syster Maria med binamnen *Sisselskit*, *Strandstryckel*, *Stengräv* och *Bugårds*, *Selkrok* och *Skakelträ*. Pastor Salin kallas *Godgubben* och troligen är det hans hustru som benämns *Långsida* och *Kinfag*.

Kontextens betydelse för förståelsen av binamn och smeknamn är viktig (Gustafsson 2015 s. 74 f.). Ett binamn som innehåller en negativ association kan ändå uppfattas positivt av bäraren p.g.a. sin funktion (a.a. s. 75). Flera av binamnen (t.ex. *Selkrok*, *Skakelträ*, *Stengräva*) avspeglar den miljö som namnen används i. Den 14-årige binamnsgivaren Daniel Eriksson från Ede (HTD s. 143) var säkert sedan unga år väl förtrogen med de detaljer och de termer som

var förknippade med hästen som dragdjur. Dessutom hade hästen och arbetet med den många positiva konnotationer, något som möjligen kan användas som argument för att namnen kan ha använts positivt.

3.3 Klass och kön

I gruppen namn i Ede/Håxåsen är de flesta namnen knutna till män, bara 2 av 9 betecknar kvinnor. I gruppen som bars av personer med anknytning till prästgården en är det 7 av 10 som betecknar kvinnor, några personer (både män och kvinnor) har också två namn. Vad kan det bero på? Personerna i Ede/Håxåsen har oftast bara ett binamn vardera medan prästgårdsfolket gärna begåvats med två. (Maria dotter till Erik Hedsander, Per Gestrinus själv och hans hustru och Jonas Salins hustru). Visserligen kan ett av Per Gestrinis namn vara ett minnesfel av användaren. I vissa familjer bär både far och son binamn eller far och dotter. Både mannen och hustrun kan också bära binamn (*Linkhussen* och *Blodkamsen* samt *Godgubben* och *Långsida*, *Kinfagh*). Kanske är förekomsten av två binamn på samma person ett utslag av brukarens uppfinningsglädje, det var roligt att använda en persons utseende, vanor eller klädsel och utifrån det hitta på ett nytt namn. Olika namn kan ha använts i olika sammanhang och med olika användare.

Hur kan man förklara skillnaden manligt-kvinnligt i de olika miljöerna? Kvinnorna i Ede hade inte samma offentliga ställning som kvinnorna med anknytning till prästgården. Men två kvinnor i Ede bar trots allt binamn. Vad betyder det? Förmodligen behövde man binamn även på dem, de var personer som omtalades, åtminstone vid något tillfälle.

Varför kommer vissa personers användning av binamn till tinget? En anledning kan vara att de kändes vid tinget representerar överheten (i det här fallet präster och militär) och de har känt sin ställning hotad när ungdomar använder binamn. De misstänkte säkert att i det i namnen fanns en negativ innebörd, även om den inte är klart utsagd. Möjligen är en anledning till att namngivarna anmäls till tinget att de genom att de helt respektlöst använder binamn och därigenom förringar dessa personer. Detta kan vara av större betydelse än att binamnen möjligen uppfattas kränkande. *Selkrok*, *Skakelträ* och *Godgubben* är inte nedsättande i sig och har (såvitt framgår av protokollet) inte använts förolämpande, de har bara använts och det är för bärarna illa nog. Man bör se till sammanhanget och vilken dom som så småningom utdöms. Samtidigt anklagas också några av dessa namngivande personer för att ha tagit sig in i ett hus där husbondefolket inte var hemma och där anordnat dans (HTD s. 143 f.) och några av de anklagade beskylls också för trakasserier med sexuella inslag

(a.a. s. 143 f.). Jag tror att det har betydelse att dessa anklagelser tas upp till undersökning samtidigt. Man vill bekämpa dessa personers beteenden genom att vid ett tillfälle behandla dessa i sig vitt skilda händelser.

3.4 Straff och slutsatser

Vad blev då resultatet av den juridiska processen? Målet togs alltså upp första gången på vårtinget 29 och 30 mars 1686 (HTD s. 142 ff.) då de första förhörren ägde rum. På vårtinget den 4–5 april 1687 döms åtta personer till böter á 3 marker för tredska, eftersom de uteblivit från tinget (a.a. s. 155). På vårtinget den 30–31 maj 1688 tas målet upp igen. Några personer åläggs att bevisa sin oskuld, om inte har man ”sitt laglikmätige straff och näfst” att vänta (a.a. 168 f.). Slutligen behandlas målet vid hösttinget 26–27 november 1688 (a.a. s. 174 f.). Här söker man enligt protokollet en avslutning. Rätten beslutar att eftersom man inte kan bevisa vem som är upphov till binamnen så låter man saken stanna vid en varning, ”at hwar och en tager sig till wahra för sådan odygdig gerningh och folckz gifwande ökenambn och försmädande”. Men eftersom två kvinnor ”hafwa utan blygd och höfligheet luppit effter Daniel Erson²⁶ och merendels sig blåttat, och Elin derhoos sedan med een hoopwridin tingest lagt sig ofwanpå Daniel, så remitteres deras föröfwade galenskap derutinnan till lofliga probstetetinget”. Kanske är det möjligt att dra slutsatsen att man till nöds kan sätta sig över att bli kallad med ett binamn (även om det är negativt) i alla fall när man inte kan fastslå vem eller vilka som ligger bakom benämningen. Att några personer gjort sig skyldiga till olaga intrång kan man också se mellan fingrarna med. Men kvinnornas ”galna” beteende måste ovillkorligen bekämpas. Om man inte reagerade vid sådana upprörande handlingar, vilka krafter kunde då sättas i gång, vad kunde hända?

4. Avslutning

Att domboksprotokoll kan vara en källa till kunskap om användningen av binamn under senare delen av 1600-talet har visats här. Undersökningen kan ses som ett exempel på binamnens funktion att bl.a. vara en sammanhållande och inkluderande faktor i en grupp. Men de hade möjligen också till syfte att göra överheten mindre hotfull. Min undersökning har kanske inte alltid hittat de rätta förklaringarna vare sig ord- eller namnsemantiskt. Orsaken till namngivningen är ofta svår att fastställa, även i en sentida namnmiljö. Men det har varit viktigt för mig att visa på företeelsen och försöka analysera den.

²⁶ Bör vara Andersson, se HTD s. 143 f.

Delar av undersökningen har tidigare publicerats i Katharina och namnen. Vänskrift till Katharina Leibring på 60-årsdagen den 20 januari 2018.

Referenser

Arkivsamlingar

OSDs = Samlingarna för Ordbok över Sveriges dialekter, nu i Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Muntliga referenser

Sundström, Knut, 2023-07-17.

Tryckta källor och litteratur

Andersson, Thorsten, 2003: Personennamen. I: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 22. S. 589–614.

Brylla, Eva, 2012: Binamn i Norden. En översikt. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010, red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. S. 9–22. Uppsala: NORNA-förlaget.

Bygdén, Leonard, 1923: Hernösands stifts herdaminne 1. Uppsala och Stockholm.

——— 1925: Hernösands stifts herdaminne 3. Uppsala och Stockholm.

Djurklou, G[abriel], 1896: Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare tider. I: Svenska fornminnesföreningens tidskrift 9. S. 27–43.

Elgenstierna, Gustaf, 1926: Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser 2. Stockholm.

Gustafsson, Linnea, 2010: Om smeknamnens funktion. Kan smeknamn användas för att studera sociolingvistiska frågeställningar? I: Namn – en spegel av samhället förr och nu, red. av Staffan Nyström. S. 171–187. Falun.

——— 2015: Om kontextens betydelse för förståelsen av smeknamn och ökning. I: Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013, red. av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. S. 73–86. Uppsala: NORNA-förlaget.

Hagar, Helmut, 1982: Seldon. I: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 15. Sp. 106–117.

Hasselberg, Bertil, 1949: Namnskicket i Jämtland i äldre tid. I: Jämten. S. 53–58.

Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3. uppl. Lund.

HK = Dialekt – Hamnerdalsmålet. I: Hamnerdalskrönikan 1993. S. 49–52.

HTD = Hamnerdals tingslags domboksprotokoll 1649–1690. Red. av Georg Hansson. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:riksarkivet:diva-196>

- Leibring, Katharina, 2004: *Karl mä kappa, Börje Lata och Kockla*. Binamn i ett värm-ländskt brukssamhälle. I: Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004, red. av Svante Strandberg, Mats Wahlberg & Björn Heinrici. S. 75–80. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2011: *Karin, Kirstin och Per Månssons svära* – det tidiga 1600-talets kvinnonamn och namnfraser i Sverige. I: *Studia anthroponymica Scandinavia* 29. S. 37–62.
- Modéer, Ivar, 1989: Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. 3 uppl. Utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av Sigurd Fries. Lund.
- Neumüller, Kristina, 2012: Från *Sigge vid bruket* till *Svine-Sigge*. Namnfraser i 1600-talets Sörmland. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012, red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C. Torensjö & Mats Wahlberg. 2012. S. 185–195. Uppsala.
- Nordlander, Johan, 1916: Om jämtarnas gamla namnskick. I: *Jämtlands fornminnesförenings tidskrift* 6:2. S. 71–84. Stockholm.
- 1931: Gästriklands äldre tillnamn. I: *Från Gästrikland 1930*. S. 5–21. Gävle.
- Oscarsson, Bo, 2001. Orlboka. Ordbok över jamskan. Östersund.
- Ryman, Lennart, 2012: Nordiska personnamnsordböcker och personnamnssamlingar – i går och i morgon. I: Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010, red. av Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. 2012. S. 89–105. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Sundberg Andersson, Erich, 1906 [1729]: Åtskillige Menniskio Namn utj Jemteland finnande. I: *Svenska Landsmål* 1906. S. 65–66.
- Sundström, Agneta, 2012: *Grevinnorna Plåt och Plunta och Fullriggarn*. Binamn i 1900-talets Sigtuna. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012, red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C. Torensjö & Mats Wahlberg. 2012. S. 273–281. Uppsala.
- Wahlberg, Mats, 1999: Uppsalaborgare på 1600-talet. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999, red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg m.fl. S. 105–16. Uppsala: Uppsala universitet.

Bilaga 1. En översikt av namnmaterialet i undersökningen och namnens möjliga namngivningsgrunder

	Yttre eg.	Vanor o. händ.	Inre eg.	Kläder o. utrustn.	Yrke, syssels., social st.
Blodkamsen	X	X			
Bruden		X			
Brådd			X	X	
Bugårds		X			
Bölderna	X				
Godgubben			X		
Herr Anders		X	X		X
Kampen	X	X			
Kinfag	X				
Knuveren	X				
Linkhussen		X			
Långsida	X	X			
Profeten		X			
Rosengård	X				
Selkrok	X	X		X	
Sesselskiten				X	
Skakelträ		X	X		
Stengräva		X	X		
Strandstryckel				X	

Hva slags konflikter fins med navnesøknader under den norske personnavnloven?

Ivar Utne

Abstract

Conflicts in name applications regard many parts of the Names Act. Mostly it concerns conflicts between first and last names, and between genders. It includes names from older name traditions in Norway and names in foreign cultures. The cases are often resolved in the applicants' favor, even if it sometimes requires extensive work with documentation. For immigrants, there can also be conflicts when they want to change to a surname they have had in the family. Such matters can become difficult because the names conflict with several rules, and there is a lack of documentation.

Keywords:

name act; given name; middle name; surname; immigration

Nøkkelord:

navnelov; fornavn; mellomnavn; etternavn; immigrasjon

1. Innledning

Konflikter i navnesøknader dreier seg mest om konflikter mellom for- og etternavn, og mellom fornavn for kjønn. Det omfatter navn fra norske ord, fra eldre navnetradisjon i Norge, men mest navn fra utlandet. For innvandrere kan det også bli konflikter når de ønsker å endre til et etternavn de har hatt i familien. Ofte er det på grunn av svak dokumentasjon for tilknytning til navn utenlands, men som er beskytta etternavn i Norge. De nevnte sakstypene er temaer i denne artikkelen, der det først også er en kort oversikt over navneloven og hvordan saksbehandling blir gjort. Flere sakstyper og mer om skikker er omtalt i Utne 2012a, Utne 2012b og Utne 2025. Det er rundt 50 000 saker i året, inkludert ektefeller som endrer navn. Det fleste søknadene omfatter saker uten konflikter, mest knyttet til norsk navneskikk. Også mye gjelder endring for innvandrere, ofte for å rette opp registrering ved innvandring.

Framstillinga bygger på min bakgrunn fra utarbeiding av den nåværende norske navneloven, kurs for saksbehandlere og rådgiving i mer enn tusen navnesaker. Eksempler fra navnesaker siden rundt år 2000 og som kan knyttes til bestemte personer, kan ikke presenteres på grunn av lovregler om personvern. Dette blir dels vist med lignende navn.

For ulike sakstyper blir framstillinga delt mellom introduksjon av konflikter, bakgrunn om relevant navnetradisjon og regler, og om løsninger.

2. Kort oversikt over navneloven og hvordan vedtak blir gjort

Alle skal ha minst ett fornavn og ett etternavn (§ 1). Fornavn skal normalt være kjønnsbestemt og ikke opprinnelig etternavn. Dersom navn i strid med dette er i tilstrekkelig bruk (tradisjon) eller har opphav som fornavn for samme type kjønn i andre land eller har vært det i Norge før, blir det godkjent (§ 8).

Etternavnregler omfatter tilknytning til navnet i familien (§ 4) og omfang av bruk utenfor familien (§ 3). Navn med ulike stavemåter blir regna som egne etternavn (Rundskriv 2002 pkt. 3.3).

Søkere kan få et etternavn som har vært eller er i bruk som etternavn eller mellomnavn hos tippoldeforeldre eller senere, eller hos partner, og fra ste- og fosterforeldre etter visse vilkår. Også navn på en gård en eier kan gis som etternavn etter bestemte regler om varighet for eie eller leie, og om at det er gårdsdrift. En unntaksregel kan løse noen grensetilfeller.

Navn i bruk for over 200 personer i Norge kan fritt gis til alle, men det er krav om samtykke fra alle bærere for sjeldnere navn (beskytta navn). Navn som ikke er i bruk i Norge nå, men kan ha vært i bruk før eller er det i utlandet, kan gis som nytt etternavn. Til nye etternavn kan normalt ikke gis fornavn i bruk nå eller før i Norge, og navn i organisasjonsliv eller næring (§ 3).

Fars eller mors fornavn med norske eller utenlandske endinger som uttrykker foreldre-barn-forhold kan gis som etternavn (patronym og metronym).

Etternavnskikker fra andre land kan i de fleste tilfeller brukes i Norge, men er oftest avgrensa til navn fra kulturer med samme typer skikker. Slik kan foreldres eller besteforeldres fornavn gis som etternavn, og etternavn i familien kan

gis videre med kjønnsbestemte endinger. Rekkefølgen mellom for- og etternavn må følge norsk system.

Mellomnavn er navn av etternavntype. Alle navn som kan gis som etternavn, kan også gis som mellomnavn, også nye som ikke fins som etternavn (§ 9). Doble etternavn, som er to likeverdige navn, kan settes sammen av mulige etternavn. Det er krav om bindestrek mellom navna (§ 7). Siden samme navn kan være både mellom- og etternavn, kan en også fritt velge samme navne-kombinasjon som doble etternavn (med bindestrek) og som mellom- og etternavn (uten bindestrek).

Det blir ikke gitt navn som kan være til vesentlig ulempe for bæreren eller som av andre sterke grunner kan støte andre, være upraktiske for det offentlige eller det kan være uklart om det er navn, blant annet for titler (§ 10-1, Rundskriv 2002 pkt. 2.3.7.1 og 2.3.7.2). Denne regelen ble gjort ganske liberal med nåværende navnelov (sst.).

Vedtak blir gjort av folkeregisteret. De er sentralisert til Hammerfest, med støtte fra ei avdeling på Grålum i Sarpsborg. Klager blir behandla av statsforvaltere for hvert fylke. De er statens representanter lokalt. Hvert år er det noen titalls klagesaker (rundt 50 i 2024), som også omfatter konflikter på grunn av foresatte-ansvar. Vedtak i navnesaker er ikke offentlige på grunn av personvern. Vedtak som søkerne sjøl offentliggjør, blir kjent.

Folkeregisteret og statsforvalterne kan få råd om opphav og tradisjon for navn hos en navneforsker, der de ikke er bundet til bestemte navneforskere. Folkeregisteret skal normalt legge stor vekt på konklusjonene i slike råd (Rundskriv 2002 pkt. 2.3.7.1). Siden loven ble satt i verk fra 2003, har navneforsker bare vært artikkelforfatteren, de siste tjue åra uten avtale. Det har omfatta flere hundre saker de første åra og rundt 30–50 i året i 2020-åra.

Behandling av vesentlig ulempe og andre sterke grunner tar saksbehandlerne seg av. Eventuelle råd fra navneforskere, trenger de ikke legge vekt på. Saker om foresatte-ansvar blir også handtert av saksbehandlere, og er ikke navnefaglig.

3. Opphav og tradisjon for å skille for- og etternavn og navn for hvert kjønn

Regulering av kjønn og skillet for- og etternavn bygger på flere hundre år gamle tradisjoner både i Norge og andre land. I Norge har begge deler vært regulert siden den første navneloven i 1923. Dette ble ført videre med den nyeste loven som gjaldt fra 2003, der reglene for begge motsetningene ble tydelig liberalisert. Fra 2003 har det blitt tatt i bruk parallelle regler for de to navnemotsetningene, fastsatt som krav til opphav og tradisjon.

I Norge er det krav til opphav eller tradisjon for den navnekategorien en søker om, altså tilstrekkelig med å oppfylle ett av de to hovedkrava. Tradisjon kan oftest dokumenteres nær vår samtid mens opphav i mange tilfeller er uklart både i fortid og nyere tid. Motsetningene mellom navnetypene har blitt mer aktuelle i navnesøknader de siste tiåra med økt innvandring og mediebruk. Disse impulsene fører av flere grunner til flere like navn for begge kjønn og flere like for- og etternavn.

Her skal vi først se på systemet for opphav og tradisjon før vi i de to neste delene går mer detaljert inn på fornavn i forhold til kjønn og etternavn.

3.1 Tradisjonskravet

3.1.1 Bakgrunn om tradisjonskravet

Tradisjon er definert som bruk ut over det ubetydelige i minst én generasjon (Rundskriv 2002 pkt. 2.3.7.1). Dette gjelder både for- og etternavn.

Ut over det ubetydelige er fra høsten 2003 praktisert som minst 5 bærere fra land med navnelov som regulerte tilsvarende navnebruk, og 500 fra land uten navnelov. Dette var en praksis som Justisdepartementet (JD) og jeg avtalte, og som etter hvert ble stadfesta i klagesaker hos daværende fylkesmenn (statsforvaltere fra 2021). Før det var det noen måneder praktisert som minst 10 bærere, og USA var holdt utenfor fordi det ikke var navnelov der.

Dette omfatter også navn brukt langt tilbake i tid, så langt de lar seg dokumentere som ordinære navn på personer. Kallenavn- og kjælenavnbruk istedenfor fornavn, og uformelle tilnavn (bl.a. sted) istedenfor etternavn faller utenfor. For fornavn kan det også være mulig å telle sammen forekomster med skrivevarianter. I så fall blir det krevd at fornavn med den ønska skrivemåten er blant dem.

Én generasjon har gjennom praksis blitt til rundt 20 år bakover fra søknadstidspunktet. Tid for slik bruk er vanskelig å tidfeste for navn som er nye både i Norge og andre land. Det blir ei vurdering. Dersom et navn ligger godt over grensa for «ut over det ubetydelige», er det i praksis urimelig å avslå på grunn av at det mangler dokumentasjon for bruk i én generasjon. Grensa vil dessuten uansett bli oppnådd i nær framtid etter at et navn har kommet i bruk, og det vil i praksis være unaturlig å stille dette kravet dersom bruk ut over det ubetydelige er passert.

For etternavn har tradisjonskravet betydning når søkere vil ta i bruk et etternavn som har vært i bruk i Norge tidligere eller er i bruk i andre land (§ 3-3-3 om nye etternavn).

3.1.2 Løsninger for tradisjonskravet

For bruk av fornavn uansett kjønn kan en legge vekt på bruk av etternavn som fornavn i Norge tidligere. Slik bruk er mest fra før 1923, da dette ikke var regulert. For kjønn kan en legge vekt på hvilke kjønn et fornavn er brukt for i andre land samla i hele verden. Adgang til etternavn og mellomnavn som er like fornavn, er, som nevnt, også regulert med samme ordning.

Omfanget av bruk kan i praksis bare dokumenteres med navnestatistikk i et fåtall land, dels med navnebruk i hele folket eller som sum av fødte i ett eller flere år. Bruken i USA (med 500-krav) kan dokumenteres med at navnet er inne blant tusen på topp et par år. Der omfatta rundt år 2020 plass 1000 cirka 220 fødte for gutter og 250 for jenter (Social Security). Dersom navnet er inne bare ett år, kan vi regne med at det også må ha vært brukt ganske mye også ett eller flere år før og etter. Det vil si ei vurdering av høy sannsynlighet. For bruk i Norge fram til tidlig på 1900-tallet kan en bruke Digitalarkivet og folkeregister mye av tida etter det (Digitalarkivet; nyere opplysninger er lite med der pga. personvern). I Digitalarkivet finner vi navnebruk blant annet i kirkebøker og folketellinger, som er søkbare. Ofte kan de opphavlige første fornavna mangle, og et andrenavn av etternavntype står da som første fornavn. Det kan være usikkert om navn nummer to av etternavntype er ment som fornavn eller navn som tilsvarer mellomnavn. Det klareste er dåpsoppføringer, der fullt navn normalt er med. Tellinga for ulike navnebærere kan bli komplisert fordi samme personer går igjen i flere kilder, dels med litt ulike navn. Et eksempel er det opphavlige etternavnet *Castberg*. Det var tilstrekkelig i bruk som første fornavn på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet til at det oppfyller kravet til fornavnstradisjon for menn, sjøl om det neppe er i bruk som fornavn nå.

I tillegg til nettkilder og folkeregisteret blir oppføringer i publiserte navneleksika regna med for å oppfylle krav til tradisjon. Slike bøker har ofte, men ikke alltid, et utvalg av navn med tilstrekkelig bruk. Foreldre og andre navnesøkere går ofte også til kilder som har lite pålitelig informasjon. Navnelister og navnebøker laga av andre enn fagfolk innenfor personnavn kan en normalt ikke bygge på når navn kommer i konflikt med navneloven. Slike kilder kan ha navn med engangsbruk, navn fra litteratur og påfunn i mediene. Heller ikke telefonkataloger, redaksjonelle oppslag i aviser, profiler på sosiale medier eller slektregister kan en legge vekt på. Der kan det være blant annet kallenavn, kjælenavn og artistnavn, og navn fra tidligere slekt kan være endra etter minnet eller kjælenavn. Saksbehandlere og navneforskere kan likevel vurdere funn på nettet samla ut fra hensyn til hvor holdbar en kan regne kildene som.

3.2 Opphavskravet

3.2.1 Bakgrunn om opphavskravet

Opphav vil si å hvordan et navn først ble til, helst med språklig forklaring og om det har opphav i etternavn eller fornavn for ett eller to kjønn. Ganske ofte er det vanskelig å dokumentere tilblivelse for navn som det blir søkt om fordi det er lite kjente navn. I praksis vil nesten alle navn også oppfylle kravet til tradisjon, slik at opphav svært sjelden er aktuelt å dokumentere.

Opphav kan likevel ha praktisk betydning for navn som bare fins for under 5 personer i eldre kilder. Det kan være kjent bare fra for eksempel en helgen, dronning eller konge i Norge eller et annet land.

Normalt er det tidligere bruk for personer som gjelder, og ikke navn som bare er litterære eller fiktive på andre måter. Navn på mytologiske figurer teller normalt ikke som opphav alene. Noen sentrale mytologiske figurer kan brukes som fornavn sjøl om navna er i strid med annet navn av motsatt kjønn eller med etternavn.

Opphav for navn kan også ha praktisk betydning for navn laga helt opp til vår tid. Både i mellomalderen, på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet ble det laga mange navn av faste navnedeler, som *Sol-* og *-unn*. Mange laga navn hele dette tidsspennet har blitt brukt for under tradisjonskravet på 5 bærere, slik at opphav er aktuelt. Fram til tidlig på 1900-tallet hendte det at slike navn var like eksisterende etternavn. Med navneloven i 1923 og senere har slike navn blitt avvist når de har vært like eksisterende etternavn. Med dagens lov er det mulig med nylaginger i konflikt med andre navn i bruk når de kan regnes som laga etter måter som er mulig for lagging i vår tid, men dette blir praktisert strengt.

For etternavn har opphavskravet betydning når søkere vil ta i bruk et etternavn som har vært i bruk i Norge tidligere eller er i bruk i andre land, men ligger under kravet til tradisjon (§ 3-3-3 om nye etternavn).

3.2.2 Løsninger for opphavskravet

Praksis har vært streng hos statsforvalterne (klageorgan) på fylkesnivå (len) for godkjenning av fornavn fra naturord som også er i bruk som etternavn med samme eller annet opphav. Kjente navn av naturord er f.eks. *Storm* og *Bjørk*. For mulig godkjenning blir det lagt vekt på at det må være flere grunner som støtter det. Eksempler på slike grunner er at etternavnet har et annet språklig opphav, og at tilsvarende fornavn fins i annen språkform i andre land. At det er utbredt å lage navn av naturord har ikke vært god nok grunn alene.

Det mytologiske *Hugin* har vært godkjent som fornavn sjøl om det også var i bruk som etternavn før det (Utne 2012a s. 79).

Navn som ligner opphavlige kjæleformer med *-ie*, *-i* eller *-y* til slutt, slik som *Billie*, *Billi* og *Billy*, har vært godtatt med dagens regler. Det er fordi slik danning er ganske fri, og det er ganske sannsynlig at det enten er eller lett vil komme i bruk for begge kjønn i Norge eller ellers.

4. Kjønn og fornavn

4.1 Konflikter for fornavn og kjønn

Ønska for navn der det i utgangspunktet kan se ut til å være kjønnskonflikt, er mest navn fra innvandrer kulturer. Det er navn som først er dokumentert bare for ett kjønn i Norge, men er i bruk for det andre eller begge kjønn i andre land. Det har også vært knytta konflikter til kjønnsidentitet og ikke-binære voksne. Det er i hovedsak løst og blir ikke fulgt opp her.

4.2 Bakgrunn for fornavn og kjønn

Like fornavn for begge kjønn kan ha blitt til på flere måter. De kan ha bakgrunn i skikker som bruker samme navn for begge kjønn, tilfeldige likheter mellom gutte- og jentenavn i samme eller mellom forskjellige språk. Saker blir i hovedsak avgjort med tradisjon for hvert av kjønnene og ikke ut fra opphavet, som kan være bare fra ett av kjønnene eller opphavlige etternavn.

Kjønnsstilhørighet for fornavn har verken hatt eller har en egen regel i den norske navneloven. Det er regulert med den mer generelle bestemmelsen om «vesentlig ulempe eller andre sterke grunner» (§ 10-1; Rundskriv 2002 pkt. 2.3.7.1). *Vesentlig ulempe* vil si for bærerne og *andre sterke grunner* er hensyn til bruken i samfunnet. Hva som er passende navn for hvert kjønn, blir avgjort med reglene for opphav og tradisjon sett i forhold også til reglene like ovenfor her.

Konflikt om kjønn dreier seg ofte om navn fra kulturer der det er utbredt med samme navn for begge kjønn, som i deler av Afrika og Asia, og i USA og Storbritannia, der navnebruk ikke er regulert. Det er mer begrenset for muslimske navn, slik som for *Nur/Noor*, *Iman*, *Nimat* og *Ula/Ola*. Dessuten får ulike opphav for hvert kjønn former som er like. Fornavnet *Amine* er variant både av mannsnavnet *Amin* og kvinnenavnet *Amina*.

I flere land rundt oss i Europa er kjønnsskillet oppheva for fornavn også i navnelovene, blant annet i Sverige og på Island, fornavn etter det første i Nederland, og dessuten med fornavn for begge kjønn som mellomnavn i Danmark. Dette gjør det tilfeldig hvilke navn som har tradisjon for hvilket kjønn.

Også navn med norsk tradisjon er like navn i andre land, eller det fins til og med like navn for begge kjønn med norsk tradisjon. *Ola* er i tillegg til nordisk mannsnavn brukt som kvinnenavn med flere opphav, og *Kristian* og *Christian* brukt for begge kjønn i USA. Mannsnavn er *Kari* både på finsk og islandsk (islandsk egentlig *Kári*), tyske *Gerd* og nederlandske *Anne* (sjelden form med opphav som tilsvarer *Arne*). *Ellen* er gammel norsk dialektform av *Erlend* og i tillegg kvinnenavn med bakgrunn i *Helene*.

4.3 Løsninger for fornavn og kjønn

Med bakgrunn i tradisjon i Norge eller andre land har ganske mange navn blitt godkjent for motsatt kjønn enn de er vanlig kjent som i Norge. Ikke alt lar seg løse. Det gjelder blant annet nylaga fornavn for ett kjønn i tilfeller det har opphav eller tradisjon for det andre kjønn fra før. Dette blir praktisert strengt.

5. Fornavn, etternavn og mellomnavn

I forholdet mellom for- og etternavn, er det særlig fire typer konflikter: Etternavn som fornavn, fornavn som etternavn, fornavn som mellomnavn og mellomnavn som fornavn. Mellomnavn er etter loven navn av etternavnstype, slik

at det etter hovedreglene ikke er hindringer mellom etternavn og mellomnavn (§ 9). Saker for etter- og mellomnavn er omtalt for seg nedenfor fordi det gjelder ulike problemstillinger i søknader.

5.1 Etternavn som fornavn

5.1.1 Konflikter for etternavn som fornavn

Konflikter med etternavn som fornavn oppstår helst fordi bruken av noen navn er lite kjent, slik det er mer omtalt i del 5 om innvandrere og etternavn. Her ser vi på konflikter for andre navn, bl.a. slike:

- Etternavn i bruk som fornavn i andre land, men ikke, eller stort sett ikke fornavn i Norge
- Etternavn brukt som fornavn i tidligere i Norge
- Etternavn som er tilfeldig like fornavn i Norge eller andre land

5.1.2 Bakgrunn om etternavn som fornavn

Etternavn er mye i bruk som fornavn særlig i engelskspråklige områder. I Norge var det noe slik navnebruk særlig i andre halvdel av 1800-tallet og fram til forbud i navneloven fra 1923. I tillegg fins tilfeldig like for- og etternavn med ulike opphav på flere språk og mellom språk.

Bruk av etternavn som fornavn er ganske vanlig i USA. I engelskspråklig område kom etternavn i bruk først som navn nummer to, som tilsvarer mellomnavn, etter morssida av slekta på 1800-tallet og før, og gikk deretter over til å bli brukt som første fornavn ofte for begge kjønn, og har stort sett økt jevnt. Blant 100 på topp for hvert kjønn for fødte i USA tidlig i 2020-åra var det rundt 30 opphavlige etternavn blant gutter og rundt 15 blant jenter (talt av forfatteren i Social Security). Etternavn er også noe i bruk som fornavn i andre engelskspråklige områder, som rundt 20 og 3 i England og Wales (ONSa, ONSb). I Afrika er europeiske etternavn noe i bruk som fornavn i noen land, særlig i den sørlige halvdel i områder der det er kombinert med lokal navneskikk og ikke med muslimsk. I Afrika er bakgrunnen for europeiske etternavn som fornavn ofte oppkalling etter kjente personer fra Europa og USA. Det meste av området der denne skikken er utbredt nå, er land uten navnelover som regulerer forskjellen.

Også i Norge kom etternavn først i bruk som mellomnavn fra etternavn i eldre slekt, gjerne fra morsidene siden 1700-tallet. Det var i høyere sosiale lag, der faste etternavn hadde kommet i bruk da. Denne skikken har fortsatt etter det, men med litt ulike system. Fra sent på 1700-tallet og særlig fra andre halvdel

av 1800-tallet tok folk i lavere lag, som vil si lavere enn de sjøleiene bøndene, i bruk overklassens etternavn som navn. Det begynte helst med andre navn (som kan tilsvare mellomnavn eller andre fornavn), men etter hvert også som første fornavn. Skikken bredte seg mest i Nord-Norge, og særlig i Nordland. Bruk av etternavn som fornavn ble forbudt med navneloven fra 1923. En viktig grunn var at en skulle stoppe denne bruken av etternavn i høyre lag som fornavn i lavere lag (Kruken 2018).

I tillegg er det mange navn som tilfeldigvis har like former som for- og etternavn, men med ulike opphav. Sjeldne som fornavn er *Hagen* (*Håkon*; etternavn fra sted i betydninga inngjerding for dyr), *Berg* (for begge kjønn, tilsvarende berg/borg som fornavndeler; berg i stedsnavn), *Even* (*Øyvind*, og walisisk og skotsk etternavn av *Evan* fra fornavnet *John*), *Solbjørg* (fornavn av sal/hus og verne, etternavn av stedsnavn fra sol og berg) og *Kim* (fornavn av flere opphav, etternavn av bl.a. kinesisk opphav).

5.1.3 Løsninger for etternavn som fornavn

Med bakgrunn i den engelskspråklige tradisjonen kan en for eksempel få godkjent det norskklengende *Jensen* som fornavn, og som også 4 menn hadde i Norge 1.1.2025.

Med bakgrunn i den norske bruken fram til 1923 vil søkere for eksempel kunne få godkjent *Sverdrup* og *Parelius*. *Luther* er blant mange fornavn som på tysk område ble tatt i bruk som etternavn for noen hundre år siden, slik at det har fornavnsopphav og -tradisjon på den måten. Men det har også fornavnstradisjon i Norge fordi etternavnet til kirkereformatoren inspirerte til fornavnbruk her på 1800-tallet. En slik er Olaf Jacob Martin Luther Breda Bull, mest kjent som dikteren Olaf Bull.

Blant nyere godkjenninger av fornavn som er like etternavn med annet opphav, er *Birk* (tyske bakgrunner), *Saga* (jentenavn fra svensk ord for eventyr; etternavn fra norsk sted), *Vinjar* (dialektform av *Vinsents*, og fra stedsnavn med *-vin-* som del), *Storm* (for begge kjønn, kan ha blitt til som fornavn uavhengig av etternavnet i Norge og andre land eller fra etternavnet, samme betydning) og *Bjoran* (med ulike opphav som for- og etternavn).

5.2 Fornavn som etternavn

Fornavn som etternavn har blitt til i ulike navnetradisjoner, mest i nyere innvandrer kulturer, men også noe i eldre europeisk navnetradisjon. Det kan desuten være tilfeldige likheter, som for andre konflikttyper.

5.2.1 Fornavn som etternavn hos innvandrere

Flere av de nyere innvandrerklulturene har skikker med at fars og dels farfars fornavn blir etternavn for barn, for noen også mannens fornavn som etternavn for koner.

5.2.1.1 Konflikter for fornavn som etternavn hos innvandrere

Folk med innvandrerbakgrunn får i noen tilfeller ikke navn som de mener har bakgrunn i kulturer med skikker som bruker samme navn som for- og etternavn.

5.2.1.2 Bakgrunn om fornavn som etternavn hos innvandrere

Bruk av fornavn som etternavn, og dels som mellomnavn, er utbredt muslimsk skikk i store deler av det arabiske språkområdet og i Somalia, og dessuten noe brukt i eritreisk skikk.

Bruk av fornavn som etternavn, uten mellomnavn, fins også i muslimske skikker, og dessuten hos eritreere og tamiler. Dels kan det også være i bruk blant ikke-arabiske muslimer i Sentral-Asia. Hos tamilene får også koner tradisjonelt mannens fornavn som etternavn på den måten. Bortsett fra hos tamiler beholder kvinner i de omtalte skikkene fars og eventuelt farfars navn hele livet.

Etter hovedregelen i navneloven får en ikke fornavn som etternavn (nevnt i del 2 og § 3-3-3). Likevel kan fornavn gis som etternavn for å følge flere skikker, som omtalt ovenfor (og § 4-1-3 og 4-1-5). Det er knytta til at fornavnet har tradisjon i en kultur med slik skikk, uavhengig av bakgrunnen til personen. Også mors fornavn kan føres videre med norsk lov. I norske register blir en av foreldras fornavn da blant annet ført inn som mellomnavn eller bare etternavn, f.eks. *Fatima Hassan Ibrahim* eller *Fatima Aisha Hussein*.

5.2.1.3 Løsninger for fornavn som etternavn hos innvandrere

Søknader om navn fra kulturer som ikke skiller mellom for- og etternavn, lar seg normalt løse slik søkerne ber om. Det blir avslag i svært få tilfeller der det ikke lar seg dokumentere at navna har bakgrunn i en kultur som passer med skikkene, rundt ti eller færre i året.

5.2.2 Fornavn som etternavn i europeiske skikker

I store deler av Europa utenfor Norden ble fars eller forfedres fornavn uten ending tatt i bruk som etternavn inntil for noen hundre år siden. De fins fortsatt som faste etternavn.

5.2.2.1 Konflikter for fornavn som etternavn i europeiske skikker

Tradisjonelle europeiske fornavn blir avslått som etternavn sjøl om søkerne mener navna de søker om har vært i bruk som etternavn.

5.2.2.2 Bakgrunn om fornavn som etternavn i europeiske skikker

Skikken med fars eller forfedres fornavn som etternavn i store deler av Europa tilsvarer skikken med sen-navn i Norge, men uten ending. Utenom sen- og son-ending kunne det også være eieformer med -s eller andre eieformer, som -i i Italia. Fornavnsformer uten ending som etternavn er kjent fra flere land, blant annet Tyskland, England, Spania, Frankrike, Italia og Ungarn. Dette var navn som først ble gitt til barn etter far, men som etter hvert ble til faste etternavn for senere slektledd. Dette førte til at de fleste mannlige fornavn i bruk i alle fall fram til rundt 1500 har blitt til etternavn. Slik kan vi da finne *Adrian*, *Fergus*, *Bernt*, *Leonardo*, *Bernard* og *Gabor* (= *Gabriel*) som etternavn. I tillegg kom også navn fra kirkelige personer av begge kjønn i bruk som etternavn, blant annet for folk som hadde tilknytning til en kirke eller noe kirkelig. Dette kirkelige er særlig kjent fra Frankrike, Spania og Italia. Blant annet har kvinnenavn som *Margaret*, *Margot*, *Marguerite*, *Isabelle*, *Isabel* og *Isabell* blitt til etternavn på den måten (oppslaga i Morlet 1997).

Noen etternavn som er like fornavn, kan også ha blitt tatt i bruk uavhengig av fornavnet, slik det dels kan være med *Magnus*, sjøl om begge der kommer fra latinsk *magnus*, som betyr 'stor' (Veka 2016).

5.2.2.3 Løsninger for fornavn som etternavn i europeiske skikker

Navn som fins bare som fornavn i Norge, men som fins som etternavn i andre land, vil bli godtatt som nytt etternavn i Norge (§ 3-3-3, nevnt i del 1). Dersom navna er i bruk som både for- og etternavn i Norge, gjelder reglene for frie og beskytta navn, nevnt i del 2. Dette er gjerne mest aktuelt for ønsker om mellomnavn, som gis med samme regel pluss en overgangsregel til mellomnavn (§ 9).

5.3 Fornavn som mellomnavn og mellomnavn som fornavn

I noen søknader er det konflikter mellom fornavn og mellomnavn. Dette gjelder navn etter det første navnet. Forskjellen mellom de to typene er uklare både på grunn av norsk og utenlandsk terminologi. I Norge har navn nummer to tradisjonelt har vært kalt mellomnavn både når de er av fornavn- og etternavntype. Med den norske navneloven fra 1.1.1965 ble det klart at mellomnavn bare skulle brukes om navn med etternavnsopphav i familien. Øvrige såkalte mellomnavn ble på den måten ett av flere fornavn for en person. Slike

navn som er omtalt i del 5.2.2.2, er det ofte uklarhet rundt hos søkerne. I søknader fra innvandrere er det særlig vanskelig med middle name fra USA. De tilsvarende ganske ofte fornavn i Norge.

Som hovedregel får en ikke opphavlige og tradisjonelle fornavn som mellomnavn. Fram til lovendringa fra 2003 fikk folk mellomnavn bare fra opphavlige etternavn i familien. Fra 2003 kan en få alle navn som en kan få som etternavn, også som mellomnavn. Fars og ofte farfars fornavn fra flere innvandrer kulturer blir ført som mellom- eller etternavn, omtalt i del 5.2.

I fortsettelsen skal vi bare gå mer inn på amerikansk og dansk mellomnavn bruk.

5.3.1 Mellomnavn fra USA og Danmark – fornavn som mellomnavn?

5.3.1.1 Konflikter for mellomnavn

Mellomnavn (middle name) fra USA og fra Danmark som tilsvarende ekstra fornavn i Norge, blir ikke godtatt som mellomnavn.

5.3.1.2 Bakgrunn om mellomnavn

Middle name i USA er enten et etternavn fra familien eller et fornavn nummer to. Et lignende forhold er også aktuelt for folk med bakgrunn fra Danmark, der blant annet fornavn fra motsatt kjønn kan være mellomnavn (Dansk navnelov 2005, § 11, Stk. 1, nr. 4). Middle name av fornavntype fra USA og mellomnavn fra Danmark, kan normalt bare registreres som fornavn. Det vil si som andre eller øvrige fornavn. Er det av etternavntype, blir de ført som mellomnavn.

5.3.1.3 Løsninger for mellomnavn

Dersom navnet på noen måte kan oppfylle krav til etternavn (f.eks. i bruk som etternavn i andre land), kan det føres inn som mellomnavn i Norge. Dette tilsvarende framgangsmåten for å få fornavn som nytt etternavn i Norge, som omtalt i del 5.2. De kan ellers få fornavn som er likt etternavn dersom de får samtykke fra alle bærere av etternavn med 200 eller færre bærere, eller dersom det er fritt etternavn (§ 3).

6. Innvandrere og etternavn, endring

Grunner til at innvandrere søker om endring av etternavn, er for det meste at de ønsker et annet navn enn det som ble ført inn med ved innreise. Slikt er vanlig fordi navnebruken ikke er fast i mange av innvandrer kulturene, og fordi

folk ofte har veksle mellom etternavn i ulike sammenhenger. Andre grunner til endring er at søkerne vil ha en annen skrivemåte enn den som tolken transkriberte ved innvandringa, de vil skifte til vanlige norske navn, eller de vil bytte for- og etternavn fordi navna er galt innført ved innvandring.

6.1 Konflikter for innvandrere og etternavn

Konflikter som innvandrere ofte møter, er:

- Får ikke rette opp stavemåter i etternavn
- Får ikke endre til etternavn de har hatt før innvandring eller som fins i slekta
- Får ikke endre til etternavn som er vanlig i land de kommer fra

Grunnene er gjerne at etternavna er beskytta med den norske navneloven.

6.2 Bakgrunn om innvandrere og etternavn

Innvandrere ønsker iblant å endre til et vanlig etternavn der de kommer fra, ofte et tidligere navn i familien. I Norge er det likevel som oftest så lite brukt at det er beskytta.

Mange av etternavna som kommer med innvandring, blir dessuten transkribert fra andre alfabet og tegnsett enn latinsk alfabet. Transkripsjoner fra samme alfabet skjer normalt på flere måter, slik at det samme etternavnet på opphavs-språket blir til mange ulike navn som hver for seg ligger langt under grensa for frie etternavn, som vil si beskytta etternavn.

Ei normal løsning i Norge for å få navn fra tidligere slekt er å skaffe dokumentasjon fra eldre bruk i slekta. Noe tilsvarende er ofte ganske vanskelig fra hjemlandet til innvandrerne. Ofte er det ikke stabile registreringssystem, det kan være områder med lite skriftkultur, det er uklart om dokumentasjon er laga av noen med tilstrekkelig upartisk, og det er vanskelig å få ut dokumentasjon fra land en er flyktning fra. Dessuten kan navn ha blitt endra med maktskifter, f.eks. mellom ulike språk og navnesystem hos makthavere. I slike tilfeller med maktskifter vil søkere gjerne ha navn fra tidligere regimer, der også kontakt er vanskelig.

Ordninga med beskytta etternavn og samtykke for å få slike navn er ofte ikke aktuell i land innvandrerne kommer fra, særlig når det gjelder Afrika og Asia, slik at det er et ukjent fenomen. Dette gjør det vanskelig å få samtykke fordi

navnebærere med innvandrerbakgrunn ofte ikke forstår hva de blir bedt om. Vansker med å forstå norsk, og særlig forvaltningsspråk er også et hinder.

Noen få navn fra nyere innvandrer kulturer vil etter hvert komme over grensen for frie etternavn, som er over 200, slik at det gir mulighet for endring til noen etternavn fra innvandrer kulturer. Som for alle søkere om beskytta etternavn, har de også muligheten for å be om samtykke fra bærere av beskytta etternavn.

6.3 Løsninger for innvandrere og etternavn

- Endring til annen transkripsjonsform som ikke er i konflikt.
- Summere transkripsjonsvarianter for å komme over grensa for beskytta etternavn. Det kreves da at søkerne har tilknytning til den varianten blant disse som de vil ha.
- Når det mangler dokumentasjon kan det være mulig å vurdere sannsynlighet for opphavlig navn før endring med makt (historie, prinsipper for omgjøring/utskifting, stave-/ transkripsjonsmåter).
- Bytte om for- og etternavn for utvalgte skikker.

(Rundskriv 2002 pkt. 2.3.5 om retting og pkt. 3.5.8 om unntaksregelen § 4-1-9).

7. Konklusjon og synspunkt om endringer

Utalgte sakstyper omtalt her er konflikt mellom for-, mellom- og etternavn, mellom navn for kjønn, og endringer for innvandrere. Omfattende arbeid med dokumentasjon av tradisjon løser de fleste søknadene i søkerens favør. Konfliktene knytter seg mest til nyere bruk av utenlandske navn som blir aktuelle gjennom innvandring og i media, og dessuten unike navn.

Vanskelige saker gjør at det kan være behov for endring av loven, eller sannsynligvis helst endra rundskriv. Det er blant annet fordi loven og retningslinjene ikke er klart tilpassa noen navneskikker som har kommet med innvandring ut over 2000-tallet. Særlig gjelder det skikker som ikke fører videre navn i familien og doble etternavn uten bindestrek. Kreative valg av unike navn er det også noen ganger vanskelig å behandle i forhold til reglene. Av disse er bare etternavn med bindestrek uttrykt i navneloven.

Noen av konfliktsakene gjelder fornavn og kjønn, og skillet mellom for- og etternavn. Disse skillene er i ferd med å bli mindre tydelig for navn i Norge

og andre land. Dels kommer det av utvisking av kjønnsforskjeller i samfunnet, fordi kjønsskillet og forskjellen mellom for- og etternavn er oppheva for fornavn i flere land, og fordi navn på ett språk vil ligne navn i annen kategori på et annet språk. Disse to konfliktene kan en tenke seg løst enten med full oppheving av begge begrensningene, eller mest realistisk med begrensa åpning.

Kjønsskillet er ikke uttrykt i lovteksta, men knytta til lovbestemmelsen om vesentlig ulempe eller sterke grunner i rundskrivet til loven. Dette er en svakt uttrykt regulering som blant annet kunne tenkes liberalisert når det er lav bruk for motsatt kjønn for navn som det blir søkt om, dvs. en navnebruk for motsatt kjønn som er ukjent for folk flest (Utne 2020).

Forbudet mot etternavn som fornavn er uttrykt i loven. Det kan eventuelt løses opp med at navn med ubetydelig tradisjon som etternavn blir gitt som fornavn. På den annen side blir etternavn oftest godkjent som fornavn fordi de oppfyller tradisjonskravet.

De nevnte behovene for endringer i regler, kan sannsynligvis løses med presiseringer i rundskriv på departementsnivået. Endring for etternavn som fornavn og doble etternavn uten bindestrek krever eventuelt lovendring.

Referanser

- § = henvisninger til lov om personnavn (lov 2002-06-07-19, sist endra 2021-05-07-34). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2002-06-07-19>
- Dansk navnelov 2005 = Navnelov. Lov nr. 524 af 24. juni 2005 (oppdatert 2023-08-09). <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/a/2023/1074>
- Digitalarkivet. <https://www.digitalarkivet.no/>
- Kruken, Kristoffer, 2018: Slektsnamn brukte som fornamn. I: Norsk språkhistorie, bd. 2. Praksis, red. av Helge Sandøy & Agnete Nesse. S. 341–343. Oslo: Novus
- Morlet, Marie-Thérèse, 1997: Dictionnaire étymologique. Noms des de famille. Paris: Perrin.
- ONSa = Office for national statistics: Dataset baby names for boys in England and Wales. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/livebirths/datasets/babynamesenglandandwalesbabynamesstatisticsboys>
- ONSb = Office for national statistics: Dataset baby names for girls in England and Wales. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/livebirths/datasets/babynamesenglandandwalesbabynamesstatisticsgirls>
- Ot.prp. nr. 31 (2001–2002) = Odelstingsproposisjon nr. 31 (2001–2002) Om lov om personnavn (navneloven). Tilråding fra Justis- og politi-departementet av 14. desember 2001. Oslo. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-31-2001-2002-/id166960/>

- Rundskriv 2002 = Det kongelige justis- og politidepartement: Lov om personnavn. 7. juni 2002 nr. 19. Rundskriv G-20/2002, 15. november 2002. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rundskriv-g-2002/id109097/>
- SSB = Statistisk sentralbyrå: Navn.
<https://www.ssb.no/befolkning/navn/statistikk/navn>
- Social Security = Top 10 baby names of 2023.
<https://www.ssa.gov/OACT/babynames/index.html>
- Utne, Ivar, 2012a: Ti år med den norske navneloven. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 30. S. 71–121. <https://kgaa.bokorder.se/sv-SE/article/3021/studia-anthroponymica-scandinavica-2012>
- 2012b: Converting non-Norwegian name cultures into the Norwegian national census register. I: *Onoma* 47. S. 81–100.
- 2020: Same namn for jenter og gutar? Replikk 48, S. 30–32. Også i *Norpublica-magasinet* 19.5.2020. <https://norpublica.org/2020/05/19/same-namn-for-jenter-og-gutar/>
- 2025: Handling of immigrants' personal names in the Norwegian national population register. I: *Onomastica Uralica* (for ICOS 2024). <https://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/koteteka.html>
- Veka, Olav, 2016: *Norsk etternamnleksikon*. Oslo: Samlaget.

Propagandistiskt namnbruk i senmedeltidens Sverige

Lennart Ryman

Abstract

In war and other conflicts, propaganda is often regarded as an essential tool. In this propaganda, the use of personal names can be employed as a means to vilify opponents and glorify the leading figures of one's own side. In the context of the Middle Ages, this provides one of the few opportunities to study the use of personal names in stylistic variation. This article examines two late medieval rhymed chronicles, the Karlskrönikan and the Sturekrönikan, from this perspective. The study focuses, among other aspects, on the extent to which the naming conventions in the chronicles diverge from more neutral or loyal sources. These deviations are found to be relatively rare but qualitatively significant. They align well with the general tendencies of the chronicles and complement other, more frequent stylistic devices.

Keywords:

personal name usage; Middle Ages; propaganda; Swedish

Nyckelord:

personnamnsbruk; medeltiden; propaganda; svenska

1. Inledning

I upptakten till Karlskrönikan berättas om svenskarnas val av Margareta (Valdemarsdotter) till svensk drottning 1389 och senare om Erik av Pommerns upphöjelse till unionskung 1396 på följande sätt (Karlskrönikan vers 5–20, 69–72).

thz hende sik swa eth sinne
at svenska hyllade ena danske qwinna
hon heet drotningh margareta
widha skal man tholiken letha
som saa kan mz klokskap vmgaa [...]

Senth födis annan qwinna sligh
 mik tykte the svenska ey wara kloke
 tha the henne til höffdinge toke [...]
 thera lagh wisa swa
 thz vtländzkir i riket ey radha maa

aff pomeren loth hon hente til sik
 en vngen herra heeth buggesleff
 eth annat napn han tha fik
 och kalladis sidan erik

Krönikans tendens är rätt klar redan i och med dessa rader. En av drottning Margaretas brister som regent över Sverige är att hon är dansk och därmed utlänning (se Blom 1972 s. 280 och Nordquist 2021 s. 130). Även framhållandet av att hon är kvinna är enligt min mening avsett att peka på ett grundläggande fel.²⁷ Kung Erik är i sin tur hämtad från Pommern, och namnskiftet från det slaviska *Bogislav* till det nordiska *Erik* framhävs. Mot danskar och andra utlänningar står de rättrådiga och tappra svenska männen, i första hand aristokratin och frälset men även efter behov bredare samhällsskikt (se t.ex. vers 265 f., 376–419). När sedan hjältarna Engelbrekt och Karl Knutsson (Bonde) framträder bryter sig svenskarna framgångsrikt loss från det danska övervåldet.

Frågan för denna uppsats är i vilken mån namnskick och epiteter dras in som hjälpmedel för att svartmåla motståndare och förhålliga den egna sidans frontfigurer. Förutom Karlskrönikan kommer den efterföljande Sturekrönikan att behandlas, fram till 1487. För att sätta in namn och omtalssätt i sitt sammanhang kommer även andra stilmedel tas upp. Se om krönikorna t.ex. Rosén 1963 och Westin 1972 samt hänvisningarna till historisk litteratur nedan. En tidigare studie av det propagandistiska bruket av ett enskilt nedsättande binnamn, *Smek*, använt om biskop Andreas Johannis i Strängnäs och därefter om kung Magnus Eriksson, har utförts av Olle Ferm (2009).

2. Engelbrekt kontra Jösse Eriksson

Den för svenskar kanske mest bekanta delen av Karlskrönikan (vars inledande del även kallas Engelbrektskrönikan) är beskrivningen av hur den danske fogden på Västerås slott, Jösse Eriksson, låter hänga upp de stackars bönderna i Dalarna i rök och låter deras gravida kvinnor dra hölass (Karlskrönikan vers

²⁷ En parallell är behandlingen av fru Ida, som håller Kastelholms slott på Åland, där *kvinna* upprepas tre gånger och där det påpekas att det är en stor nesa för svenskarna att en kvinna håller ett av rikets slott. Att fru Ida är utländska påpekas också, men detta verkar nästan vara av underordnad betydelse (Karlskrönikan vers 972–983).

716–725). Med tanke på det skulle man kunna vänta sig att Jösse skulle bli omtalad med hjälp av nedsättande epitets eller liknande, men sådana saknas helt (t.ex. vers 734). Möjligen kan man fästa sig vid att han konsekvent skrivs *Jöss(e)* och liknande, inte *Jöns*, till skillnad från bruket i samtida brev, där båda namnvarianterna används (se SMP under *Iønis* 1401). Det kanske troligaste är emellertid att det mer formella *Jöns* kunde tendera att slå igenom i breven men att fogden i första hand var känd som *Jösse* och att krönikan i det avseendet följer det allmänna bruket utan nedsättande avsikt eller verkan.

Inte heller två andra av Engelbrekts motståndare omtalas på något onormalt sätt: Kung Erik skrivs normalt bara *konungen* (t.ex. vers 737, 835), medan Engelbrekts mördare liksom Jösse Eriksson helt enkelt skrivs med förnamn och patronymikon: *Magnus beyntzson* (vers 2673; se även Schück 1996 s. 17 f. och Lönnroth 1995 s. 133).

Engelbrekt omtalas däremot inte enbart neutralt utan vid flera tillfällen med rosande epitets: Vid första presentationen endast som *Engelbrecht* (vers 730) men senare *engilbrecht then goda man* (748), *Engelbrecht engelbrechtis son then goda man* (801), *then köne hælade from* (875) och *then hæladh* (2699); jfr Lönnroth 1995 s. 128–130.

3. Två föraktliga fogdar

Två fogdar som spelar betydligt mindre roll i krönikan än Jösse Eriksson men som får betydligt intressantare namnskick än han är herr Johan Franke och Hartvik Olafsson.

I Karlskrönikan (vers 846–851) beskrivs hur dalkarlarna under Engelbrekt drar fram:

the komo nider i wesmana lande
tha yppedes vtländzka fogada wande
tha her johan waale thz sporde
at böndere for köpingx feste thorde
han bath hämpta sina hesta
och thorde ey bida vppa thet fästa

Herr Johan flyr till Stegeborg i Östergötland, men dessvärre kommer Engelbrekt dit också (vers 1200–1205).

tha han [Engelbrekt] kum for stekaborgh
waalan fik ater hiärta sorg
engelbrecht sende genstan tha

och bath honom vt til sik gaa
 waalan ey annat torde
 Som engelbrecht bath han giorde

Herr Johan Franke gör alltså en ömklig figur och vågar aldrig göra motstånd. Detta förbinds i mitt tycke tydligt med hans exotiska, välska ursprung (från Balkan, se Ibler & Fritz 2004). Binamnet *Vale* (sammanhängande med fsv. *val* 'främling' m.m., se DGP 2, Lind Binamn och Hellquist 1948 under *valnöt*) måste för samtiden tydligt ha visat på hans sydliga ursprung. Detta förstärks, samtidigt som ett förmodligen nedsättande moment införs, genom att krönikan i skildringen av belägringen av Stegeborg använder binamnet absolut, i bestämd form och utan titel, vilket upprepas ytterligare två gånger efter de ovan citerade raderna. Omtalssättet i samtida brev är *her Johan Franke* (SMP under *Iohan* 1426).

I vers 1002 ff. omtalas det hårda regemente som förs av fogden på Gripsholm över bönderna i Rekarne i Södermanland: "The fatiga bönder aa reekerna boo/there fogda giorde thöm och mykin oro". I vers 1025 omtalas att "then draffuels man war ey goth" och i vers 1032 kallas han "then omilda fogad".

Även denna fogde visar sig vara en feg stackare: han överger slottet och sätter det i brand och visar sig därmed vara trolös mot sin herre (vers 1034–1047). Krönikan konstaterar att han var rädd som en hare (vers 1042), och här passar enligt min mening vers 1035 in: "hartwych flögh monde han heeta".

Fogden i fråga skrivs nämligen normalt *Hartvik Olafsson* och liknande (Fritz 1973 s. 26; SMP under *Hartvik* 1428). *Flögh* (*Flegh*) är möjligen hans släktnamn (vilket antyds av SMP genom en hänvisning till 1365, *Hartika Flegh*), men om så är fallet verkar han normalt inte ha brukat detta. Att krönikan omtalar honom med detta tillnamn kan ha medfört att han i viss mån utpekats som utlänning (till skillnad från om det inhemska *Olafsson* hade använts). Dessutom är det sannolikt att återgivandet av tillnamnet i denna form avser att associera till det fornsvenska substantivet *flögh* 'vindflöjel, vimpel, flykt(?)' (se SAOB under *flög*). Att Hartvik var opålitlig och flyktbenägen kan således ha understrukits både i relationen och genom det framlyfta tillnamnet. I sammanhanget kan även nämnas att hövitsmannen på Kastelholm, Bengt Poggewysch, i krönikan får den veterligen unika skrivningen *her benedictus pugge* (Karlskrönikan vers 975, SMP under *Benedikt* 1400). Här är det troligt att man velat associera till lty. *pugge, pogge* 'padda'. Att Engelbrektskrönikans skrivare var starkt påverkad av lågtyskan är väl känt, och det är dessutom troligt att ordet var förståeligt för många i samtiden. Det brukas i bestämd form, *puggan*, av

biskop Hans Brask 1527 (G1R 4 s. 400) i en utläggning med hänvisning till en kyrkofader om att biet drar honung från blommor medan paddan drar etter, där paddan står för de uppstudsiga och ostadiga människor som drar falska lärdomar ur bibeln.²⁸ Namnformen *Pugge* skulle alltså kunna vara grovt ned-sättande.

4. Karl Knutsson

Karlskrönikan är säkerligen skriven på uppdrag av Karl Knutsson, och efter Engelbrekts död är han den givna centralfiguren och hjälten. Han omtalas dock, till skillnad från Engelbrekt, i stort sett utan några rosande epiteter (Schück 1996 s. 22). Han presenteras först som *karll knutsson aff foglewike* (vers 1230), därefter som *karl knutzsson* (1245) och när han blivit marsk helt enkelt som *marsken* (se nedan). När han blivit kung omtalas han som *konungen* (7517) eller ibland *konung karl* (7734). Skildringen av honom som en tapper, rättrådig och extremt duglig man – ständigt i kamp mot den danska kungamakten och utländska fogdar men dessvärre ofta sviken av sin omgivning – klarar sig tydligt med sparsamma uttrycksmedel i fråga om omtals-sätt. I ett fall omtalas han dock som ”thera retta herre konung karl” (vers 8188). Vidare kan en och annan anhängare omtalas på ett hyllande sätt, t.ex. *swan then köne man* (4963).

Växlingen från Engelbrekt till Karl Knutsson som centralfigur verkar inte ha varit helt smärtfri för krönikans redaktion. I vers 2119 f.: ”marsken togh högt at öpa/ vnder suensca banner sculle alla löpa” har *Engelbert* strukits och *mar-sken* satts in (se s. 362). Likaså har ett av Engelbrekts rosande epiteter strukits: ”then ädla wijsa köna man” (vers 1304 ½, s. 333). Det största olösta problemet omtalas i avsnitt 5, Erik Pukes transformation från hjälten Engelbrekts högra hand till förrädare (jfr Lönnroth 1995 s. 130 f.).

5. Karl Knutsson kontra Kristian Nilsson, Erik Puke och kung Kristoffer

Bruket att Karl Knutsson skrivs som *marsken* har en intressant parallell i att hans konkurrent om makten i landet, herr Kristian Nilsson, omtalas som *drot-sen*. Han presenteras som *her cristiern niclisson* (Karlskrönikan vers 1830)

²⁸ SAOB hänvisar under *pugga* till ”y. fsv. *pugga*”. Ordet återfinns inte i Sdw, vilket beror på att det är känt först från biskopens brev 1527. Enligt SAOB:s praxis betraktas Hans Brasks språk som fornsvenska under hela hans levnad (Wendt 2023).

och omtalas även sedan han blivit drots någon gång som *her cristiärn* (5628). Vid åtskilliga tillfällen omtalas båda männen i samma sammanhang som *marsken* och *drotsen* (t.ex. vers 3373, 4677 f., 4714 f., 4858–4873, 5305 f., 5316). Omtalssättet är neutralt men vi inser snart att marsken alltid har rätt och drotsen alltid fel.

Den ovannämnde Erik Puke är i Engelbrektskrönikan en framgångsrik härförare som har Engelbrekts fulla förtroende (*erik pwke* vers 949, *erik* 956, *erik puke* 998). Varken han eller Engelbrekt är dock nöjda med Karl Knutssons tilltagande makt, och när Karl blir vald till riksföreståndare framhålls i vers 2309 f.: ”Tha Engelbert oc puken thz hördho/ gantzka wreedha the them gi-ordho”. Efter Engelbrekts död uppträder Erik Puke som Karl Knutssons motståndare, vilket slutar med han blir gripen och avrättad (Karlskrönikan s. 151 f., se Nordquist 2021 s. 133 f.).

Erik Puke får ett intressant namnskick i krönikan. Hans tillnamn betyder som bekant ’djävul’ men var säkert helt accepterat – namnets bakgrund är i hans fall att han är uppkallad efter sin farmors kusin, Erik Kettilsson Puke (Schück 1995–97 s. 527). Då namnet används absolut och i bestämd form, som i citatet ovan, så finns det dock anledning att fundera på om man här har velat aktualisera dess etymologiska betydelse.

Även Erik Puke omtalas ofta i samma sammanhang som Karl Knutsson. När de ännu är allierade (vers 2174 ff.): *Marsken : Erik puke*. I ett gräl som tycks vara nära att övergå i våldsamheter (vers 2801 ff.): *erik : marsken, erik : marsken, karl knwtsson* (direkt anföring), *Marsken : erik*. När Erik förbereder ett förräderi (3074 f.): *marsken : puken*. Vid Eriks avrättning (4423 ff.): *erich pucha, eriks*. Omtalssättet är alltså ofta neutralt, men den bestämda formen *Puken* förekommer vid flera tillfällen, bl.a. då Eriks styrkor blir besegrade och förödmjukade (vers 3981 ff., vid upprepade tillfällen). Det mest intressanta fallet kräver en utvikning.

I vers 3756 presenteras en tjänare till Karl Knutsson: ”Marsken hade en dreng het snare”. Senare förråder Snare Karl och ansluter sig till Erik Puke (3948 ff.), vilket slutar med hans avrättning (4414 ff.). I vers 4034 f. framhålls hätskt: ”then onde forrädher snare/ han monde och tha medh puken fare”. Här skall alltså Snare fara med djävulen, som identifieras med Erik Puke. Det är även möjligt att omtalandet av Snare med blotta binamnet är avsett att framställa honom som lågättad och illasinnad, även om namnet i sig knappast är nedsättande.

Slutligen skall bland Karl Knutssons fiender kung Kristoffer av Bayern tas upp. Några rader om honom förtjänar att återges i sin helhet. Kungen beskylls här för missväxt och hungersnöd, vilket leder till att han allmänt kallas *barkakonung*, ett skymfligt epitetsom vid hans död blir upprepat i en hätsk tirad och får karaktär av binamn (vers 7180 ff., 7322 ff).

Ä men marsken mektogh war
tha war j rikit the besta aar
som man wille onska aff wor herra
strax konungen kom tha ward thz werra
ä men han war tha war stor hunger
ty hatade hanom badhe gamal oc vngher
böndher oc bokarla alla
hanom barkakonung kalla

gud skilde the swenska aff then nöd
konungen bleff pa helsingborg död
om xij jula dagh
thz fyöl mongom wäl j lagh
som gerna wid barkakonung skille

6. Herr Tord, herr Örjan Karlsson och Sten Sture den äldre

Sturekrönikan är en fortsättning på Karlskrönikan med början år 1452. Kung Karl är i dess början fortfarande i livet men ses inte längre som en hjälte utan som en rätt misslyckad figur, även om han i stort sett har krönikörens sympati (Hagnell 1941 s. 52). Några andra svenskar omtalas i prisande ordalag, t.ex. ”then stolsse riiddare her tordh” (vers 2, se Hagnell s. 49 och Nordquist 2015 s. 138 ff.) och ”her örian karlsson then sköna man” (vers 695).

Snart koncentreras intresset dock på Sten Sture. Till skillnad från Karl Knutsson i Karlskrönikan (avsnitt 4, 5) omtalas han flera gånger med rosande epitetsom (Hagnell 1941 s. 50). Han presenteras i ett oklart sammanhang som ”een vngher riiddare och heether her steen (vers 1471), en fras som varieras i vers 1808: ”then wngha riiddaren her steen”. När Sten valts till riksföreståndare används fraserna ”rikensens ädla förstandare her steen” (2515), ”rikensens förstaandare then wnge her steen” (2670) och ”ärlighe herre her steen” (2712).

I Sturekrönikans senare partier, från 1488, skiftar tendensen, Sten Sture får allt mer kritik och de hyllande epitetsom uteblir; bl.a. utnyttjas rimparet *Sten : sen* nu med motsatt tendens från tidigare: från att genom negation framhålla att Sten Sture handlar raskt till att inhamra att han ständigt kommer för sent

till Sveriges och Finlands försvar (Hagnell 1941 s. 85–106). Det partiet av krönikan behandlas inte här.

7. Allmogens köttmångare, Axeln, liljor och nässlor

Efter en massaker på upproriska bönder skriver Sturekrönikan (vers 847 f.) om Ture Turesson, Kristian I:s främste svenske anhängare (Carlsson 1924) ”her twre turesson een ridder langher/ kallas tha almoghsens köthmaanger”, medan den ovannämnde herr Tord har en ”dräng” Jösse Bosson, som av danskarna lejs att mörda honom och som liknas vid en varg och kallas ”then arghasta förrådhare” (vers 171–190, se Nordquist 2015 s. 138–142), i en skildring som påminner om Karl Knutssons tjänare Snare (se avsnitt 5). I många fall klarar sig porträtten av män som tilldelas skurkroller utan den typen av omtalssätt. Ett par intressanta fall är dock omtalet av Axelssönerna, som med tiden blir Sten Stures konkurrenter, som *axeln* och av några ”förrådiska” svenskar som *nässlor*.

Vitsandet med Axelssönernas patronymikon, som associeras med en hjulaxel, upprepas flera gånger, bl.a. i vers 3126–3138 och i vers 2562 ff.:

then som liffuer han faar wäll höra
huru axelen aktar i swerige waghñ ath föra
axelen war stark och hulth wäl fasth
thz är fryktende ath han komber i lasth
jak haffuer thz optha hörth ath spaa
thz axelen skal snarth syndher gaa
och maasken thz kan ey wara wndher
thz honom händher ath gaanga sundher
och komber axelen i noghot meen
thz skeer för thy at slozsloffuan är ey reen

Genom denna bild framhävs Axelssönernas makt och förutspås deras undergång (se Nordqvist 2015 s. 173–177). Stilgreppet får sägas vara onomastiskt intressant och visar att brödraskaran sågs som en enhet av samtiden; den omtalas även som *axel släkten* (vers 2583), vilket får ses som ett kollektivnamn: *Axelsläkten*, jfr även SMP under *Axel* 1397.

En grupp ”förrädare” i det svenska riksrådet omtalas i krönikan tämligen neutralt: *erik karlsson trotte karlsson* och *her iwar green* (vers 1866, även 1468, se Hagnell 1941 s. 57). Men i en relativt elegant vändning framhålls att alla örtagårdar har både liljor och nässlor (1863 f., se Nordquist 2015 s. 165 f.), där de uppenbarligen är nässlorna medan liljorna är svenska herrar som ärligt hållit sin riddartro. Dessa liljor utgörs här av en annan grupp: *her niels sture*

her göstaff karlsson oc ridder her steen (1860). Dessa två trior står mot varandra, med särskilt framhävande av Sten Sture.

8. Sankt Göran med kung Kristian och Sten Sture

Till Sturekrönikans bild av slaget vid Brunkeberg utanför Stockholm hör bilder av de två anförarna före slaget, kung Kristian I och Sten Sture den äldre, som båda får eldande tal lagda i sin mun. Två partier av Kristians monologer, där han smädar Sten Sture, är värda att citera, trots att de inte innehåller några uppseendeväckande omtalssätt (vers 2077 ff., 2167 ff., se Hagnell 1941 s. 56 och Nordquist 2015 s. 163).

hans striidh faller i skarn
thy han är ey bätther än eeth spena barn
jak tigher thz ey längher
thy han haffuer warith myn drängher

Jk swore dat i dyssene stunde
oppa dhe hilge fyf wnde
ik magh er komen yn groter noth
vnde er lyden den harden doth [...]
wy willen vnse hende rören
vnde ridder sanct jorgin skal dat baner worin

Därefter kommer Sten Stures tal och hans truppers gensvar (vers 2186 ff., 2214 ff.).

wylin i mz friidh i swerige boo
tha maghin y i dagh mik halla troo
och wylin i mz ärom liffua
och alla i swerige bliffua
tha maattin i nw alla fasta staa
och ingen fraan androm i dagh gaa [...]

thera hierta war wthan twnga
thy beegynnadhe the alle siunga
och giorde siik godhan liisa
och qwaadho sancti örians wysa

Kristian uttrycker sig alltså grovt och liknar Sten vid ett spädbarn, vars strid kommer att sluta i skiten (”i skarn”). I det andra partiet övergår han till tyska – vilket understryker hans främmande ursprung – och svär ogudaktigt vid

Kristi fem sår att han kommer att döda Sten.²⁹ Avslutningsvis eggjar han trupperna att strida under Sankt Görans banér. I kontrast till honom uttrycker sig Sten höviskt och appellerar till truppernas svenska patriotism. Därefter börjar hans trupper spontant sjunga Sankt Görans visa.

Intressant här är bruket av helgonnamnet, nusvenskt *Sankt Göran*. Båda härrarna strider i hans namn, men danskarna använder den lågtyska (och även danska) formen *Jorgin* och svenskarna den svenska formen *Örian*. Konfliktperspektivet underblåses av de två skilda namnformerna, där Sankt Örjan står för det fosterländska och Sankt Jörgen för det utländska och fientliga. (Se SMP under *Iörian* om personnamnet.)

I svensk historieskrivning brukar man anse att skulpturen av Sankt Göran och draken i Storkyrkan i Stockholm, som finansierades av Sten Sture, är rest till minne av slaget vid Brunkeberg; det blir då självklart att Sten är helgonet och Kristian draken. Detta har nyligen ifrågasatts av Herman Bengtsson (2022), som dock kommer fram till att det är troligt att Sten har velat identifiera sig med helgonet.

9. Kvinnor i Karlskrönikan och Sturekrönikan

Ett parti om kvinnor i krönikorna riskerar att bli mycket kort – kvinnor förekommer i allmänhet inte alls i handlingen. När de omtalas sker det ofta utan namn och i relation till deras män och deras fäder, dvs. som förbindelselänkar mellan allierade eller konkurrerande stormän (se Hagnell 1941 s. 76 f. och Nordquist 2015 s. 176 f.). I en nedsättande formulering framhålls t.ex. att Arvid Trolle hade herr Ivars (Axelssons) dotter i säng (Sturekrönikan vers 2805, Hagnell s. 77 f., 83). Karl Knutssons hustrur, som inte heller namnges, omtalas däremot schablonartat uppskattande som hans ”edle dande quinne” (Karlskrönikan vers 2917) och ”hans drottning oc forstinna” (8367).

Förutom drottning Margareta, som omtalas ovan, är det även värt att fästa sig vid Erik av Pommerns drottning Filippa och Kristan I:s drottning Dorotea. Om Filippa framhåller Engelbrektskrönikan att hon gjorde svenskarna väl, ”hon

²⁹ Om sådana eder, se Stroh-Wollin 2005, som dock (s. 541) hävdar att man inte såg så allvarligt på sådana svordomar förrän efter reformationen, med hänvisning bl.a. till Lena Mobergs (1996) referat ur Stockholms tänkeböcker. I såväl Mobergs referat som i de underliggande texterna framgår emellertid att den svärjande mannen är våldsam och brottslig, medan stockholmsborgarnas språk är nästan helt fritt från eder (STb 1 s. 396–402). Svärjande ingår även i Karlskrönikans svartmålningar av ärkebiskopskandidaten Arend Klemittsson och av Erik Puke (vers 576, 2808 f.). Ett tyskt citat framhäver i Karlskrönikan tyskt militärt övermod (vers 8982) och ett annat visar i en smädeskrift om kung Albrekt på dennes ”påfallande oförmåga att tala svenska” (Blom 1992 s. 42 f.).

sende them tha math och ööl” (Karlskrönikan vers 459). Hon får även en liten nekrolog (470 ff.):

Ther näst epter moth jwla tijdha
drothninga philippa wilde tha til sverige rijda
tha hon til wazstena kum
ther doo then edhla förstinna from

Filippa framställs på detta sätt i slående kontrast mot sin man och får även ett rosande epitet som ädel och from furstinna. Dorotea är däremot om möjligt en sämre härskare än sin man kung Kristian (Sturekrönikan vers 2474 ff., se Hag-nell 1941 s. 42 f. och Nordquist 2015 s. 190 f.).

om hans drotningh dorothea kan jak ey skriffua goth
wthän onth smäligh och spoth
thz war the wärsta qvinna
som man kan fynna

Strax därefter konstateras (2481): ”jezabell monde alla hänne kalla”. Liknel-sen mellan Dorotea och bibelns avgudadyrkande drottning Isebel är naturligt-vis grovt smädande. Samtidigt kan man undra över i vilken mån denna gestalt var känd av den tilltänkta mottagarkretsen.

I ett fåtal fall namnges frälsekvinnor i krönikorna, när de får en något mer aktiv roll. Mest anmärkningsvärd är fru Birgitta, som i Karlskrönikan (vers 9489) omtalas med satsen: ”herre eringisle hustru thz är”. Hon omtalas i Sturekrönikan i egenskap av änka och förrädare mot de svenska intressena (vers 383, se Rystad 1957) som *ffru birgitta oppa hammersta* (hennes mans sätes-gård i Ösmo socken, Södermanland). Fru Birgitta omtalas i negativa ordalag men tilldelas inga negativa epitet. Att hon i Sturekrönikan skrivs till en gård, på samma sätt som en man (ehuru utan patronymikon), får ses som en form av individualisering och tillskrivande av agens.

10. Avslutning

Binamn och nedsättande eller hyllande epitet spelar ingen stor roll i krönikor-nas personteckning. De kan dock vara kvalitativt viktiga – samtiden bör ha uppfattat dem mycket klart och de har säkert fungerat som emotiva accenter. Deras fördelning mellan de omtalade personerna är nyckfull och kan ha styrts i första hand av politiska eller sociala hänsyn.

Ett fåtal nedsättande binamn har konstaterats: *Vale*, *Valan* (avsnitt 3), *Barkakonung* (avsnitt 5), ”Allmogens köttmångare” (avsnitt 7), *Jezabel* (avsnitt 9) och det kollektiva *Axeln* (avsnitt 7). Existerande – i vissa fall ombildade – namn, som enligt min mening brukas i propagandistiskt syfte, är *Bogislav* (avsnitt 1), *Fløgh* och *Pugge* (avsnitt 3) samt *Puken* och möjligen även *Snare* (avsnitt 5).

Man kunde också tala om embryonala binamn, med motiv som gärna utmålar motståndare som djävulens anhang. Jösse Bosson liknas vid en varg (avsnitt 7) och Ivar Axelsson vid en räv (Hagnell 1941 s. 80 f.). Förrädare är nässlor medan rättrådiga svenskar är liljor (avsnitt 7). Detta motiv är även aktuellt för smädenamnet *Jezabel* (avsnitt 9) och för släktnamnet *Puke* med aktualisering av den etymologiska betydelsen ’djävul’ (avsnitt 5), liksom kanske för ombildningen av släktnamnet *Poggewysch* till *Pugge* ’padda’(?) (avsnitt 3).

Brukbara nedsättande adjektiv är *omild*, *oärlig*, *argaste* (förrädare), liksom sammansättningen *dravelsman*. Nedsättande omtalssätt spelar större roll för kollektiv än för individer, vilket inte har behandlats här. Några exempel på i sammanhanget negativt klingande omtalssätt är *de lybiska*, *de tyska*, *de danska*, *däner*, *garpar* och *utländska* (ofta kombinerat med *fogdar*).

Hyllande epitet är bland annat viktiga för etableringen av Engelbrekt (avsnitt 2) och Sten Sture (avsnitt 6). De används däremot inte om Karl Knutsson (avsnitt 4). Förrådet av adjektiv i epiteten är begränsat. Exempel är *god* i *den gode man* och fsv. *køn* ’kunnig, skicklig, stridsduglig, tapper, djärv’ i *den köne hjälte god*, liksom *from* ’framstående, tapper, förträfflig, god, gudfruktig’, *ädel*, *stolt*, *ärlig* (förbundet med *junkare*, *herre* m.m.). Ett rosande epitet om kvinnor är *dannekvinna*.

Här kan kanske spåras en hyllning av ett krigiskt och ridderligt ideal, karakteriserat av mod, kompetens och trohet till sin herre. Det innebär att även motståndens män kan klandras (eller i sällsynta fall prisas) för i vilken mån de lever upp till dessa ideal. Svek förtjänar strängast möjliga straff.

Som en biprodukt av granskningen har en del andra intressanta stildrag kommit i dagen. Här kan pekas på helgonnamnet *Jorgen/Örjan*, som i slaget vid Brunkeberg av motståndarna brukas i lågtysk form och av svenskarna i svensk form, vilket kunde ses som ett moment i en konstruktion av ett nationellt svenskt helgon *Örjan*, och på bruket av tyska citat för att utmåla motståndare som utländska och övermodiga (avsnitt 8).

Referenser

- Bengtsson, Herman, 2022: Riddaren & draken. En rekonstruerad historia. Stockholm: Medströms.
- Blom, Conny, 1972: Förbindelsedikten och de medeltida rimkrönikorna. Studier kring omarbetningen av Erikskrönikan och tillkomsten av förbindelsedikten samt dessa krönikedelars plats i den medeltida rimkröniketraditionen. Lund: Gleerup.
- 1992: Liknelsen om konung Albrekt. Skämtet och löjet som politiskt vapen i en medeltida rimkrönika. I: Scandia. Tidskrift för historisk forskning 58. S. 31–46.
- Carlsson, Gottfrid, 1924: Ture Turesson (Bielke). I: Svenskt biografiskt lexikon 4. Stockholm: Bonniers. S. 153–164.
- DGP 2 = Gunnar Knudsen, Marius Kristensen & Rikard Hornby (red.), Danmarks gamle Personnavne. 2 Tilnavne. 1949–1964. København: G. E. C Gads forlag.
- Ferm, Olle, 2009: Kung Magnus och hans smädenamn *Smek*. Historien om en faktoid, dess ursprung, akademiska lansering och spridning. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.
- Fritz, Birgitta, 1973: Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- G1R 4 = Konung Gustaf den förstes registratur 4, 1527. 1868. Stockholm: Norstedts.
- Hagnell, Karin, 1941: Sturekrönikan 1452–1496. Studier över en rimkrönikas tillkomst och sanningsvärde. Lund.
- Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok 1–2. 3 uppl. Lund: Gleerups.
- Ibler, Mladen & Fritz, Birgitta, 2004: Kunglig reseledare i Heliga landet och slottshövitsman i Sverige. Om Johan Vales märkliga karriär och verkliga identitet samt Erik av Pommerns besök i Dubrovnik år 1424. I: Scandia. Tidskrift för historisk forskning 70. S. 3–16, 155–156.
- Karlskrönikan = Svenska medeltidens rimkrönikor 2. Nya eller Karls-krönikan. Början af unions-striderna samt Karl Knutssons regering. 1389–1452. Efter en original-handskrift utg. af G. E. Klemming. 1866. Stockholm.
- Lind Binamn = Lind, E. H., Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. 1920–1921. Uppsala.
- Lönroth, Erik, 1995: ”Engelbrektskrönikan”. I: Scandia. Tidskrift för historisk forskning 61. S. 121–134.
- Moberg, Lena, 1996: Svenskt och tyskt i det medeltida Stockholm. I: Moberg, Lena & Westman, Margareta (red.), Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling. S. 31–49. Stockholm: Norstedt.
- Nordquist, Margaretha, 2015: A struggle for the realm. Late-medieval Swedish rhyme chronicles as ideological expressions. Stockholm: Stockholms universitet.
- 2021: Sankt Eriks vrede. Oförrätter, minne och politiska känslor i den senmedeltida Karlskrönikan. I: Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria. S. 125–139.
- Rosén, Jerker 1963: Karlskrönikan. I: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid 8. Malmö: Allhems. Sp. 290–294.
- Rystad, Göran, 1957: Hammerstaaffären. I: Scandia. Tidskrift för historisk forskning 23. S. 187–212.
- SAOB = Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien 1–38. 1898–2024. Lund.
- Schück, Herman, 1995–1997: Erik Puke. I: Svenskt biografiskt lexikon 29. Stockholm: Norstedts. S. 527–530.

- 1996: Hans Skrivare – Johan Fredebern. En pennans man i 1430-talets Stockholm. I: Sankt Eriks årsbok. S. 9–26.
- Sdw = Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1–2. 1884–1918. Lund. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–73. Stockholm.
- SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] utgivna av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 ff. Uppsala.
- STb 1 = Stockholms stads tänkeböcker 1474–1483 samt burspråk. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia ... genom Emil Hildebrand. 1917. Stockholm.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2005: Från *vaserra* till *herregud* – om Vår Herres medverkan i 1700-talets svordomar. I: Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. Red. av Melander, Björn m.fl. S. 535–544. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sturekrönikan = Svenska medeltidens rimkrönikor 3. Nya krönikans fortsättningar eller Sture-krönikorna. Fortgången af unionsstriderna under Karl Knutsson och Sturarne, 1452–1520: Efter handskrifter utg. af G. E. Klemming. 1867–1868. Stockholm.
- Wendt, Bo, 2023: Brevväxling med Lennart Ryman, 15 november. Isof dnr 421-24/2182.
- Westin, Gunnar T., 1972: Sturekrönikan. I: Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid 17. Malmö: Allhems. Sp. 353–355.

Mellom kjernefamilie og opphavsfamilie. Etternamnsval i parforhold

Line Førre Grønstad

Abstract

Last names may indicate affiliation and group belonging. This presupposes that names are taken, given, and used, in ways that are recognizable. In 2014, «Liv» wrote about her last name choices to the tradition archive Norwegian ethnological research, as one out of around 450 respondents to a qualitative questionnaire on the topic. In her response Liv touches upon several themes that come across in the other responses as well. In this article, I discuss some of these themes, and I use «Liv»'s story to understand meanings of naming, family and gender across the 2014 responses as well as responses to a second questionnaire sent out in 2016 specifically to men who made name changes, and qualitative interviews I conducted between 2016 and 2024.

The ideal of name similarity in the nuclear family suggests that at least one person in the couple must change their surname. For most of the 20th century Norwegian women had to change their name to their husband's, and still many women do. Expectations to follow patronymic practices can create feelings of inner conflict for many women and some men. Liv expressed thoughts about community and justice, and the different conditions that men and women experience when they want to pass on the surname from their childhood, while also highlighting how names work to bring people together and create identity as a group.

Keywords:

surname choice; gender; marriage; family; belonging

Nøkkelord:

etternamnsval; kjønn; ekteskap; familie; tilhørslse

1. Introduksjon

Bruken av etternamn seier noko om tilhøve mellom menn og kvinner, om haldningar til kva som inngår i å vere mann eller kvinne, og tilhøva mellom individet, familien og samfunnet elles. Sosiologen Jane Pilcher argumenterer for at namnebruk, både fornamn og etternamn, er med på å *gjere* kjønn (Pilcher 2017). I dei skandinaviske og angloamerikanske landa, og mange andre

land og kulturar, skjer dette på fleire måtar. Mellom anna blir nokre fornamn oppfatta som eigna for gutar og andre for jenter (Brylla 2001; Leino 2014; Pilcher 2017; Obasi et al. 2019; Utne 2020). Vidare er det skilnad på kvinner som gruppe og menn som gruppe sine namneval i ekteskap. Kvinner endrar etternamn i ekteskap i mykje større grad enn menn (jamfør også til dømes Slade 2015; MacEacheron 2016, 2024; Fitzgibbons Shafer & Christensen 2018; Qi 2018; Robnett et al. 2018; Omura 2019; Grønstad 2020; Ellingsæter 2023; Kelley 2023; Bechsgaard 2024). Føremålet mitt med denne artikkelen er å undersøke korleis etternamnsval kan opplevast for individet gjennom å sjå nærare på skildringa ei kvinne eg har kalla *Liv* har gitt av vala ho, storfamilien, svigersonen, dottera og ektemannen har gjort. Eg undersøker korleis normer og praksisar spelar inn i enkeltpersonar sine liv, med fokus på namna sin verknad på kjensler av fellesskap, og korleis menn og kvinner gjer vala sine under litt ulike føresetnadar.

Mellom 1923 og 1980 har kvinner i Noreg vore pålagde ved lov å ta mannen sitt etternamn i ekteskap, medan menn har vore pålagde ved lov å halde på *oppvekstnamnet*, altså etternamnet dei hadde med seg frå barndommen, gjennom livet. Frå 1949 vart det enklare for kvinner å søke om å få bruke oppvekstnamnet sitt etter at dei vart gift, og frå 1965 kunne dei melde frå i forkant av vigselen om at dei skulle halde på oppvekstnamnet som nytt mellomnamn, eller som etternamn. *Oppvekstnamn* er eit kjønnsnøytralt alternativ til det meir brukte *pikenamn* for namnet brukt før ein vart gift (Utne 2000). Eit *mellomnamn* er formelt sett i Noreg eit namn av etternamnstype tatt i bruk etter fornamna, og før det formelle etternamnet (Utne 2000).

På 1970-talet var etternamnsval for kvinner eitt av mange saker i likestillingskampen, og med ei kjønnslikestilt namnelov verksam frå 1980 vart det formelt sett enklare å bryte med den etablerte skikken. Når kvinner endrar etternamn i dag kan dei møte reaksjonar på at dei er umoderne eller at dei ikkje handlar feministisk. Dei kan også møte reaksjonar som at dei burde byte for å dele etternamn med ektefelle og barn, dersom dei ikkje gjer det (Grønstad 2015; Stoiko & Strough 2017; Carter & Duncan 2018; Peters 2018; Duncan, Ellingsæter & Carter 2019). Dette står i kontrast til menn, som kan møte sterke reaksjonar når dei endra etternamn, men som til gjengjeld i liten grad tenker over namnet når dei heldt på dette (Grønstad 2020, 2021).

Artikkelen er basert på spørjelister om etternamnsval sendt ut i Noreg i 2014. Ei spørjeliste er ei tematisk organisert undersøking med ei rekke opne spørsmål, og har blitt nytta som ein måte å dokumentere praksisar og levemåtar av Norsk etnologisk gransking (NEG) ved Norsk Folkemuseum sidan 1946.

Spørjelista om etternamn vart sendt ut som Særemne 64³⁰ til dei rundt 1000 faste meddelarane, som NEG kallar respondentane sine, og ho vart også spreidd gjennom sosiale media slik at fleire kunne dele sine erfaringar. Om lag 450 personar svara på undersøkinga. Av dei var om lag 350 kvinner og 100 menn. Liv er ei av desse kvinnene. Seinare sendte eg ut ei ny spørjeliste spesielt retta mot norske menn som sjølv endra på etternamnet sitt i parforhold med kvinner. Dei vart rekruttert gjennom nettverk, sosiale medier og innslag i avisa Bergens Tidende (sjå Heian 2016). På denne kom det inn 60 svar. Spørjelistesvara frå mennene har eg tidlegare analysert som del av doktorgradsarbeidet mitt, og i enkeltstående artiklar, og eg trekk vekslar på desse analysane i artikkelen (Grønstad 2020, 2021, 2023, 2024). Eg har også tidlegare skrive om NEG-spørjelistesvara frå personar fødd etter 1979 (Grønstad 2015). Denne artikkelen er den fyrste som inkluderer alle NEG-spørjelistesvara, og gir ein smakebit på noko av det som har opptatt dei som skildrar namnevala sine.

Spørsmåla i begge spørjelistene handla om kva slags etternamnsval den enkelte hadde gjort, og kvifor, reaksjonar på val, og kva slags namn barn får. Svara som kom inn var svært varierte, og gav ein brei inngang til å forstå namneval. I tillegg har eg intervjuar åtte enkeltpersonar og tre par, i heterofile og i homofile forhold, med utgangspunkt i dei same spørsmåla. Nesten alle var cispersonar i parforhold. Nokre hadde partner av same kjønn, dei fleste hadde av motsett kjønn. Dei budde over heile Noreg, var fødd mellom 1920-talet og 1990-talet, og minst ein i forholdet kom frå Noreg, medan den andre kunne komme frå land som Thailand, Canada, USA og Storbritannia. To som vart intervjuar hadde samisk opphav. Tre av intervjuar vart analysert gjennom doktorgradsprosjektet. Eg nyttar meg også av perspektiv som kom fram gjennom intervju som eg ikkje tidlegare har skrive om. Det ligg ikkje innanfor rammene av denne artikkelen å komme med ei fullstendig analyse av alt

³⁰ Spørjelistene er digitalisert og finst tilgjengeleg på Norsk etnologisk gransking sine nettsider, på <https://norskfolkemuseum.no/norsk-etnologisk-granskings-arkiv>. Spørjelista om etternamn finst her: <https://dms08.dimu.org/file/032wazLzTo37>. (Lest 06.05.2024). Respondentane kunne svare som samanhengande tekst. Her er spørsmåla som vart sendt ut: «Mange byter namn ved spesielle hendingar i livet som til dømes giftarmål, når ein får barn, eller ved skilsmisse. Har du, partnaren din eller andre rundt deg bytta etternamn (og mellomnamn)? Kva gjorde du/dei? Kvifor vart byttet gjort, og kvifor valde du/dei den måten å gjere det på? Dersom du har haldt på ditt eige etternamn (og mellomnamn), kvifor det? Kva slags reaksjonar har du/dei fått på å endre eller ikkje å endre namn? Korleis har de velt etternamn (og mellomnamn) til eventuelle barn? Dersom du ikkje har vore i ein slik situasjon, ville du ha bytta etternamn eller ønskt at partnaren tok ditt? Kvifor? Kva med etternamn (og mellomnamn) til eventuelle barn?»

materialet. Snarare brukar eg det til å kaste lys over Liv si historie, og eg brukar det Liv har skrive som prisme for å seie noko om korleis endringar av namn kan verke inn for enkeltmennesket.

Eg har nærlest dei skriftlege svara og transkripsjonane til intervjuar fleire gonger på jakt etter å identifisere temaa som respondentane tok opp. Ei slik open tilnærming til materiale gjer det mogleg å sjå etter tema eg ikkje på førehand kjente til (Braun & Clarke 2006). I svara på spørsmåla, både i skriftleg og munnleg form, skildra respondentane egne og andre sine handlingar, og dei kom med informasjon om, og perspektiv på, namnevala. I svara uttrykte respondentane erfaringar og synspunkt i spennet mellom omsynet til familien og idear knytt til eigen identitet, og dei uttrykte verdisyn på etternamn sett opp mot tradisjonar og haldning til kjønnslikestilling. Nokre, særleg kvinner, uttrykte tvil, glede og misnøye rundt valsituasjonen dei sjølve har stått i. Andre, særleg menn, skildra namnehistorien til familien der dei delte etternamn både med generasjonane før dei, og etterkommarane deira.

Før eg går vidare til dømet vil eg kort seie noko om fordelinga av namneval i Noreg. Ei undersøking eg fekk gjennomført i 2018, viste at litt under halvparten av kvinnene heldt på oppvekstnamnet sitt når dei gifta seg (47,2 %) (Grønstad 2020 s. 106). Til samanlikning heldt over ni av ti menn på sitt oppvekstnamn (91,2 %). Vidare tok litt under halvparten av kvinnene ektefellen sitt etternamn som nytt etternamn (46,6 %). Berre 4,2 % av mennene tok etternamnet til ektefellen sin. Eit par prosent av kvinnene og mennene tok i bruk bindestreksnamn, og kombinerte etternamnet sitt med partnaren sitt, slik at begge namna vart inkludert på lik linje. Nokre svært få gjorde andre val, som til dømes å lage eit nytt etternamn eller å velje eit etternamn frå ei av slektene deira som ingen av dei to hadde frå før. Ein del som heldt på oppvekstnamnet tok i bruk partnaren sitt etternamn som sitt eige mellomnamn. Ein stor del av dei som bytta etternamn, heldt på oppvekstnamnet som mellomnamn. Det gjaldt både menn og kvinner.

Tabell 1. Oversikt over norske kvinner og menn sine etternamnsval i 2018.

	Held på oppvekstnamnet	Endra etternamn	Bindestreksnamn
Kvinner	47,2%	46,6%	1,5%
Menn	91,2%	4,2%	2,2%

Denne kvantitative undersøkinga inkluderte personar mellom 20 og 45 år, som var eller hadde vore gift i 2018, for at ho skulle likne på ei undersøking gjennomført i 2003 av Statistisk sentralbyrå (Noack & Wiik 2005; Grønstad 2020 s. 44). Sett saman med undersøkinga frå 2003, viser undersøkinga frå 2018 at kvinner i større grad held på oppvekstnamnet sitt. Det var det 20 % som gjorde den gongen mot nesten halvparten av kvinnene 15 år seinare. Til skilnad var det lita endring i talet på menn som endra på etternamnet sitt.

2. Eit empirisk døme

Liv sitt spørjelistesvar har fått det unike aksesjonsnummeret *NEG43932*. Ho vart fødd i 1954, arbeidde som lærar, hadde vore gift i mange år, og budde og hadde barn og barnebarn ein plass i Midt-Noreg. Svaret er lenger enn mange av dei andre, og tar oss gjennom kjenslene hennar frå ho tok ektemannen sitt etternamn då dei gifta seg i 1975, til ho avsluttar med nokre generelle refleksjonar rundt kvinner og menn sine etternamn. Gjennom forteljinga hennar får vi innblikk i korleis namneendringar kan arte seg, og kva slags kjensler som kan komme i spel knytt til kvinner sine endringar og menn sine endringar.

3. Å skape ein kjernefamilien

Forteljinga til Liv byrjar med namneendringa ho sjølv gjorde då ho gifta seg 40 år tidlegare:

Jeg bytta etternavn ved giftermål i 1975. Da tok jeg min manns etternavn fordi vi ville ha et felles familienavn på oss selv og våre barn. Navn understreker fellesskap. Vi ville også at det skulle synes at vi var gift og ikke samboere. Det var ikke vanlig på denne tida at gifte kvinner og menn hadde ulike etternavn.

Skikken var å bruke mannen sitt etternamn i ekteskapet, og denne skikken hadde forrang i lova. Det finst få undersøkingar av kvinner sine namneval frå denne perioden. Eit unnatak er ei undersøking av namnevala til dei 259 para som gifta seg i Oslo i august 1974, som mellomfagsstudentane Ane Skjøsberg og Inger Eidem sto bak. Eg har ikkje klart å finne originalteksten, men arbeidsutvalet som gjekk gjennom namnelova for å komme med forslag til ny, kjønnslikestilt namnelov på 1970-talet, har vist til undersøkinga (Fisknes, Løkkeberg & Stabel 1976 s.19). Skjøsberg og Eiden fann at 65 % av kvinnene endra etternamnet sitt heilt til mannen sitt, 28 % heldt på oppvekstnamnet sitt som mellomnamn, og 7 % nytta berre oppvekstnamnet. Dei gjekk ut frå at talet på kvinner som heldt på oppvekstnamnet var lågare enn 7 % i resten av landet. Det ser ikkje ut til at dei såg på etternamnsvala menn gjorde.

Liv gjorde som i underkant av ein tredjedel av Oslo-kvinnene, og heldt på oppvekstnamnet som mellomnamn. I følgje oppmjukinga i namnelova verksam frå 1965, kunne Liv halde på oppvekstnamnet som mellomnamn eller etternamn ved å melde frå om det i forkant av bryllaupet.

Det var viktig for dei, fortalde ho, å dele namn i den nye kjernefamilien som dei skapa, og dei fekk etterkvart fleire barn som delte etternamnet med dei. Dette var den vanlegaste og sterkaste motivasjonen jamt over for å endre på namnerekka for kvinner (Twenge 1997 s. 425; Fjellhaug 1998 s. 83; Boxer & Gritsenko 2005 s. 3; Keels & Powers 2013; Grønstad 2015 s. 268; Castrén 2019 s. 256; Duncan, Ellingsæter & Carter 2019 s. 10–11). Det gjaldt også mennene som endra på namnet sitt. Dei trakk fram den symbolske tydinga som låg i å dele namn, og å ha ei felles overskrift på eininga som dei var med på å lage saman med kona si (Grønstad 2020 s. 121 f.).

Det fungerte også som eit gjenkjenneleg signal til omgjevnadane om endring av sivilstatus. Det gjaldt for Liv og ektemannen, for menn som endra etternamn, og for nokre, men ikkje alle, av dei lesbiske og homofile para eg intervjuar. Det markerte skapinga av ei ny eining, som også anna forskning på lesbiske og homofile familiar viser (Nordqvist 2012; Patterson & Farr 2017; Dempsey & Lindsay 2018; Chute 2020; Underwood & Robnett 2021). Å dele namn kunne bidra til å skape legitimitet, og gjere ekteskapet og familien gjenkjenneleg for andre. At endring i namnerekka til den eine eller begge i parforholdet var gjenkjenneleg i kulturen som teikn på endring i sivilstatus for paret, var altså viktig både for Liv på 1970-talet, og for skeive par på 2010-talet.

For Liv og mannen var det viktig å markere at ekteskapet var noko anna enn sambuarskap. I 1972 vart paragrafen i straffelova som forbaud sambuarskap, den såkalla konkubinat-paragrafen, fjerna. Sjølv om paragrafen hadde vore sovande lenge, seier dette noko om ei kulturell førestilling om statusskilnad på sambuarskap og ekteskap som også Liv viser til med motivasjonen sin for å endre namn. Nærlesinga av spørjelistesvara viser at dette ikkje berre gjaldt på 1970-talet. Også på 2010-talet var markering av sivilstatusendring ein viktig motivasjon for endring blant kvinnene som gifta seg då.

I svaret sitt skreiv Liv at ho bytta namn for at ho, mann og barn skulle heite det same. I dette kan det anast ei forventning om at barn får namn frå faren, som kan kjennast att i mange av spørjelistesvara, både frå menn og kvinner, som gjerne tok bruken av mannen og faren sitt etternamn for gitt på kona og ungane. Hadde Liv latt vere å endre etternamn, ville ho ikkje ha delt etternamn

med mannen og barna. Mannen og barna sine etternamn var i mindre grad opne for endring enn hennar.

På 1970-talet sto kampen for dei fleste om retten til sjølve å halde på oppvekstnamnet for kvinnene, framfor retten til å føre kvinna sitt oppvekstnamn vidare til barn, og til bruken som felles namn i parforholdet (jamfør til dømes Brock-Utne 1976). Liv gifta seg midt i ei brytningstid. Likestillingslova kom i 1978, og den fyrste kjønnslikestilte namnelova kom i 1979. Fleire andre kvinner føydde på 1950-talet skildra i svara sine korleis dei opplevde å stå i krysspress mellom eit feministisk standpunkt og tradisjonen. Å halde på oppvekstnamnet for kvinnene vart forstått som det feministiske og likestillingsorienterte valet, medan bruken av mannen sitt etternamn vart forstått som det tradisjonelle valet. Framveksten av likestillingsorienterte standpunkt gjorde det mogleg å tenke seg å bruke eigne etternamn, og det var også døme på dette hos respondentane.

Fleire av kvinnene som held på oppvekstnamnet sitt som mellomnamn gjorde dette som eit slags kompromiss i NEG sine spørjelistesvar, også blant dei yngre kvinnene (sjå også Fjellhaug 1998 s. 83; Grønstad 2015 s. 269). Dette er gjenkjenneleg i forskinga gjort på kvinner sine etternamnsval i andre land med liknande namneskikk (Kline, Stafford & Miklosovic 1996 s. 609; Entzenberg 2004 s. 42). Denne moglegheita hadde kvinner i Noreg hatt sidan den fyrste norske namnelova kom i 1923. Å bevare oppvekstnamnet i namnerekka vart i varierende grad brukt, og i stor grad regulert i kulturen gjennom at det kunne fortolkast som om kvinna var fin på det, eller ikkje ønskte å inngå i mannen sin familie. I alle fall tyder ei rekke av spørjelistesvara på dette.

4. «Tungt» å endre namn

Sjølvs om Liv ikkje stilte spørsmål ved normene som ho følgde ved at mannen sitt etternamn vart hovudetternamnet for henne og resten av kjernefamilien, betydde ikkje det at dette var enkelt for henne. Ho opplevde det som «veldig TUNGT», og at ho ikkje lenger «helt representerte MEG SELV». Liv framheva viktige ord i forteljinga ved å bruke store bokstavar. Ho tok med oppvekstnamnet vidare som mellomnamn, og brukte det aktivt. Sjølv skulle ho ønskje at ektemannen kunne ta i bruk namnet hennar også, men: «På denne tida var det ikkje mulig for min mann å ta mitt slektsnavn som sitt mellomnavn, ikke tillatt. Det kjentes urettferdig». Liv skulle gjerne ønskje at begge to endra på etternamna sine, og delte begge sine oppvekstnamn. For Liv var etternamnet ho vaks opp med ein viktig del av identiteten, og å sleppe det heilt ønskte

ho ikkje. Tvert om gjorde ho ein stor jobb med å få andre til å halde fram med å bruke det i tillegg til etternamnet.

Verken menn eller kvinner kunne ta partnaren sitt etternamn som mellomnamn før 2003. Det var berre gjennom unnatak i lovverket at menn i det heile tatt kunne ta kona sitt etternamn fram til 1980. Det kunne berre skje når «det elles vert søkt om eit slektsnamn som søkjaren har ei særleg tilknytning til, og han etterser at det er viktig for han å få namnet» (Namnelova 1964, § 9.5). Dei fyrste åra var det heller ingen menn som søkte om løyve til å ta i bruk kona sitt etternamn (Heffermehl 1968 s. 285).

Ei slik sorg som Liv skildra, kom fram i fleire svar frå kvinner som endra på etternamnet sitt. Det gjaldt både kvinner som tok vekk oppvekstnamnet heilt, og kvinner som heldt på oppvekstnamnet som mellomnamn. For mange kjentest det rart å ha mannen sitt etternamn der oppvekstnamnet pleidde å vere. Nokre endra tilbake, eller tok inn oppvekstnamnet som eit mellomnamn dersom dei ikkje hadde hatt det med frå vigselen.

Også menn som endra etternamn dei seinare tiåra fortalde om ei kjensle av brot som låg i bruken av kona sitt etternamn i staden for det opphavlege etternamnet, men i mindre grad enn kvinnene. For desse mennene var det å endre etternamn uvanleg og noko dei gjorde etter å ha tenkt på det lenge (Grønstad 2020 s. 229 f.). Det var gjerne ein lengre prosess enn det var for kvinner gift på 1970-talet, som fekk namnet endra automatisk.

Liv kjente også på at ansvaret for namnefellesskap i kjernefamilien låg på henne som kvinne aleine. Dette endra seg formelt sett frå 1980 då den norske namnelova vart kjønnslikestilt. I praksis fungerte ikkje nødvendigvis namnelova heilt slik, sidan det berre var ein person i paret som hadde høve til å ta etternamnet til den andre. Det var dermed enkelt for mange å følge skikken der kvinna endra namn, og mannen sitt sto uendra.

5. Fellesskap i storfamilien

Nokre år seinare tok Liv, mannen og barna eit heilt nytt etternamn som skilte seg ut frå det meir vanlege sen-namnet, altså eit stivna patronymikon, som dei hadde brukt på 1970-talet. Tidleg på 1980-talet bytte ektemannen, broren hans og familiane deira til eit samisk namn som dei laga basert på munnleg overført kunnskap om namnet til oldefaren til brødreparet. Dette utgjorde *storfamilien*

i svaret frå Liv. Liv fortalde: «Dettes navnet står ikke i noen offentlige dokumenter. Øvrigheta (prester) brukte bare norskslydende navn i sine opptegetser; slik ble alle samer skrevet inn i kirkebøkene med -sen-navn etter sin far».

Sen-namna har vore vanlege i Noreg fordi då faste etternamn vart innført i 1923, kunne alle i prinsippet ha eit patronymikon, sidan det var fornarnet til faren med -son eller -dotter lagt til. Slik vart enkeltindivida allereie ført inn i kyrkjebøkene og folketeljengane, med namnet til garden personen budde på som eit tillegg (Biskopen 1897). Skilnaden frå 1923 var at desse namna vart faste, arvelege sekundærpatrionymikon dersom det ikkje var andre etternamn som vart tatt i bruk som faste namn (Navneloven 1923).

På slutten av 1800-talet og byrjinga av 1900-talet vart også norske samar ført inn på same måten, og den samiske namneskikken med klansnamn, faren eller mora sitt fornarn i genitivsform, kallenamn og andre slektsnamn, vart ikkje inkludert i oversiktene. Desse skikkane har i staden levd vidare i munnleg form i mange familiar (Rydving 2019; Nystad & Idivuoma 2020). Å ta i bruk samiske namn igjen har blitt meir vanleg dei siste åra (Frändén 2010; Nielsen 2019). Blant personar med samisk bakgrunn som eg har intervjuet, er kjennskap til namna og plassering i slekter og klanar viktig, og noko som lever vidare som uformelle, men like fullt meir «ordentlege» namn, som ein eg intervjuet formulerte det, i motsetnad til dei formelle namna som var i tråd med norsk namneskikk, med fornarn først, og eit fast etternamn til sist.

Tidleg på 1980-talet var det ikkje så enkelt å ta tilbake samiske etternamn som var gått ut av bruk. Liv og mannen fekk eit namn som var mogleg å ta fordi det ikkje fanst i bruk frå før, og dermed fall det inn i lovverket som eit nyskapa namn. Liv var veldig glad for det nye namnet, og skildra korleis det fungerte som ein samanbindande faktor for dei som delte namnet. Ho opplevde at det «IDENTIFISERER oss og gir en tilknytning og er sterkt identitetsskapende for oss alle». I tillegg fungerte det nye etternamnet som «et lim i storfamilien - søskenbarn, tantebarn, onkelbarn, barnebarn m fl-----> vi hører sammen! Det var et smart trekk å få dette navnet i familien!».

At begge tok eit nytt etternamn var med på å skape ei anna form for fellesskap, der dei var ei eining som skilte seg tydeleg ut frå andre, og som skapa noko felles med svogeren og tantebarna til Liv, i tillegg til barn og etter kvart barnebarn. Det var eit etternamn med ei konkret historie, som sa noko om eit opphav og handlingar som knytte individa saman med kvarandre og med fortidige generasjonar, og førte til kjensler av samhøyrse for Liv og dei andre i denne vesle storfamilien. Bevisste val som er gjort ut frå verdisett, kunnskap

om historisk bakgrunn og som sender signal om kven som høyrer saman, fører gjerne til positive kjensler. Det kjenner eg att frå vurderingane mennene som endra etternamn til kona sitt, rapporterte om. Meir sjølvstendige, gjennomtenkte og frie val, førte til at dei var fornøgde med vala sine, trass i at dei kunne møte motstand fordi dei braut med normene (Grønstad 2023 s. 13).

6. Menn som endrar namn

Barna til Liv vaks opp med det samiske namnet frå dei var små. Då ho skreiv til NEG hadde nokre av borna stifta familiar og fått eigne barn. Den eine dottera heldt på det samiske namnet då ho gifta seg, og ho gav dette etternamnet vidare til barna sine. Både dottera og ungane hadde altså hennar etternamn som felles etternamn. Dei delte likevel namn med mannen til dottera gjennom at dei hadde hans oppvekstnamn som felles mellomnamn. Mannen til dottera heldt også på oppvekstnamnet sitt, men tok inn det samiske namnet som eit nytt mellomnamn, fortalde Liv: «Det at HAN tok vårt (samiske) slektsnavn som sitt mellomnavn gjør stort inntrykk på oss alle i familien; vi elsker ham for dette!» Liv og resten av storfamilien var svært takksam for svigersonen si namneendring.

Når ein mann tar i bruk etternamnet til partnaren, sjølv om det berre er som mellomnamn, kunne det oppfattast som ei handling som seier noko om verdsetjing av namnet, av kona og av opphavsfamilien til kona, altså familien ho vaks opp i. Det kan også seie noko om haldning til likestilling og om forplikting til kjernefamilien frå mannen (Grønstad 2020 s. 243).

Når menn endrar etternamn er det såleis ei anna type handling enn når kvinner gjer det same. Dette er eit tydeleg mønster på tvers av spørjelistesvara og intervjuar eg har gjort. Det bryt med skikken og forventingar i kulturen, og kunne slik bere med seg ein større vinst enn når kvinner bytte etternamn ettersom det kunne forståast som eit tydeleg val. Det kunne også av same grunn bere med seg ein større kostnad. Menn som endrar etternamn i parforhold kan oppleve å motta skuldingar om å vere «tøflar», altså underlagt den kvinnelege partnaren sin i forholdet (Grønstad 2021). Det bryt med normer for mannlegheit som tilseier at menn bestemmer, ikkje at andre bestemmer for mannen. Fleire av mennene som sjølv endra på etternamnet som svara på spørjelistar eg sendte ut, var inne på at dette var ein kjent diskurs som gjorde seg utslag i sleivkommentarar og uttrykk for humor. Dei hadde gjerne endra etternamn i ekteskap i løpet av 2000- og 2010-talet, og kunne tolke kommentarane som utslag av

kjønnsdiskriminering som dei ikkje tok særleg alvorleg, men heller ikkje såg som morosame (Grønstad 2021 s. 127).

Meir alvorleg var kan hende reaksjonane nokre menn møte frå opphavsfamilien sin. Fleire av fedrane tok det tungt at sønene bytta vekk namnet dei hadde fått frå fødselen av, som inkluderte ein moralsk plikt til vidareføring. Å ta vekk eit etternamn kunne tolkast som ein måte å kutte band til opphavsfamilien og farslinja ettersom norma om vidareføring av fedrane sine nedarva namn var sterk (Grønstad 2020 s. 141). Det kunne også gjelde der paret laga eit nytt bindestreksnamn ved å slå saman begge sine etternamn, eller der namnet som vart bytta vekk var av dei vanlegaste namna.

I nokre tilfelle kunne ein slik distansering frå opphavsfamilien spele inn i valet av kona sitt etternamn som felles for paret. Likevel var dei oftast opptekne av kva dei skapa med det nye namnet, fellesskapet i den nye kjernefamilien, ikkje eit ønskje om brot med faren og farslinja. Noko tilsvarande fann språkforskarer Trine Sand Bakken i si undersøking av namneendringar i Nord-Noreg (Bakken 2002). Dei mennene som endra etternamn i konteksten av eit parforhold, la også hos Bakken vekt på at dei ikkje ønska å bryte banda til opphavsfamilien (Bakken 2002 s. 170 f.).

7. Mellomnamn i rørsle

Liv viste altså stor glede over tillegget av det samiske etternamnet for svigersonen, og skildra det i konteksten av storfamilien som ektemannen og broren til ektemannen var sentrale i. Likevel hadde ho delte kjensler for valet. Dottera hennar hadde nemleg bytta ut mellomnamnet frå oppveksten med ektemannen sitt etternamn som nytt mellomnamn. Liv skildra det som at: «det gjorde så stort inntrykk på vår datter at hun selv ga avkall på sitt eget mellomnavn i denne prosessen». I praksis vart dermed det samiske etternamnet og svigersonen sitt etternamn del av namnerekka for dottera og barnebarna til Liv, medan mellomnamnet som vart skifta ut og forsvann frå bruk var oppvekstnamnet til Liv: «Jeg er lei meg for dette. Jeg kjenner gråten i halsen av dette. MITT blir borte... Det er da heller ingen av våre barnebarn som har MITT slektsnavn i sine navn.... Sukk».

Sjølv om Liv hadde ei sterk kjensle av fellesskap med dei andre med det samiske namnet, hadde ho også det namnet som ho vaks opp med. Dette namnet hadde barna fått som mellomnamn slik at dei i oppveksten delte både mellomnamn og etternamn med Liv, men berre etternamnet med faren sin. Når barna

vart foreldre vart ikkje mellomnamnet med vidare til neste generasjon. Det sto i den svakaste posisjonen og var dermed enklast å fjerne. Når paret deler namn og tar med seg eitt namn kvar, vart namna lange, og få nytta høve til å ha fleire mellomnamn som lova opna for. Sidan det ofte har vore namn frå kvinna som har hatt mellomnamnsplassen, fører det til ei systematisk nedtoning av namn frå kvinnelinjene. Namnelova frå 2003 opna for ein meir fleksibel bruk av mellomnamna, ikkje berre for svigersonen, men også for Liv og ektemannen sine høve til å markere gjensidigheit og fellesskap. Liv skreiv:

Det har vært et tankekors for meg at JEG bærer min manns slektsnavn, men at HAN ikke har mitt. Fra tid til annen har jeg bragt dette på bane og sagt at jeg ønsket at han skulle ha mitt slektsnavn som sitt mellomnavn. [...] plutselig (en vakker dag!) kom han med papiret hvor det sto hans nye navn: fornavn + MITT SLEKTSNAVN som mellomnavn + vårt felles etternavn (hans slekt sitt navn). Da hadde vi vært gift i ca 30 år. Dette gjorde meg skikkelig godt! Jeg ble glad! Han respekterer meg! Vi hører sammen! Det ble sånn der “halleluja-stemning” i heimen da, ja!

Liv opplevde det som vanskeleg at det berre var ho som endra etternamn då dei gifta seg, og at mannen hadde namnet sitt uendra. Det hjelpte at begge to tok det nye, samiske etternamnet, men heller ikkje dette var nok for henne, for ho ønskte at han skulle dele hennar oppvekstnamn også. Det gav ho uttrykk for til han, og ein dag hadde han endra namnet sitt. Dette gleda Liv seg stort over. At mannen til Liv kom henne i møte, rett nok etter ein del tiår, sette ho stor pris på, og det sa henne noko om at han var villig til å gjere ein innsats for dei som par.

Blant kjeldene mine har eg få historier om godt vaksne menn som tok kona sitt namn etter såpass lang tid som gifte. Eit par nemner moglegheita for at dei kan komme til å gjere det. Andre har som følgje av til dømes interessa for slektsgransking tatt etternamnet som mora vaks opp med som sitt eige mellomnamn i vaksen alder (Grønstad 2020 s. 132–133). Dette er likevel unnatak i forteljingane om namn frå mennene. At slike refleksjonar dukka opp kan tyde på ei forskyving i tydinga som etternamn kunne ha etter som skikken med å følgje mannslinjene ikkje lenger vart tatt for gitt.

Mot slutten av svaret sitt reflekterte Liv over kva som skjer med etternamna kvinner har tatt med seg, og konsekvensane av at desse gjerne blir vidareført som mellomnamn:

[F]or min egen del bærer jeg på en sorg over mitt eget (etterhvert i generasjonene: tapte) slektsnavn. Men sånn må det jo være når vi legger slik vekt på å ha felles navn... Og en kvinnes navn er det krevende å ivareta i generasjoner.... disse mellomnavnene gjør godt å ha “her og nå”, men de forsvinner «ut av

slekta» i løpet av et par generasjoner. Det er rett og slett en trist sak.... Jeg kjenner at jeg vil gråte enda en skvett over dette....

På midten av 1970-talet heldt Liv på oppvekstnamnet som eit mellomnamn i tillegg til etternamnet frå ektemannen. Sjølv om Liv ikkje skildra dette som eit veldig radikalt val for henne på den tida, var det altså kvinner som meldte om at dei gjorde dette som eit bevisst val for å bevare namnet og koplinga til opphavsfamilien. Ikkje alle av desse kvinnene gav det vidare til barna som mellomnamn, men det gjorde Liv.

For nokre av dei andre kvinnene var det omsynet til eiga identitetskjennele som var viktig, ikkje å føre namnet sitt vidare til dei neste generasjonane. Det gjaldt også yngre kvinner som skildra namneval til seg sjølv og til barna sine på 2000- og 2010-talet (Grønstad 2015). Det kunne vere kvinner som tok ektemannen sitt etternamn inn som nytt hovudetternamn etter oppvekstnamnet som vart mellomnamn, eller som sjølv heldt på oppvekstnamnet utan å endre på noko, men som ikkje gav dette vidare til barna sine. Dette kan kjennast att i undersøkingar av kvinner sine etternamnsval også i andre land med liknande namneskikkar (Foss & Edson 1989; Fowler & Fuehrer 1997 s. 135 ff.; Fjellhaug 1998 s. 79; Bähr & Weatherall 1999 s. 52 f.; Entzenberg 2004 s. 42; Ceynar & Gregson 2012 s. 572 f.; Wikstrøm 2012 s. 266). Her skilte Liv seg ut gjennom sorga ho skildra som reaksjon på at dottera tok vekk mellomnamnet dottera vaks opp med, og bytte det ut med ektemannen sitt etternamn. Når etternamnet i den svakaste posisjonen blir bytta ut, og dette namnet dei siste tiåra systematisk har vore etternamnet etter kvinnene, er det kvinnelinjene som blir brotne. Likevel, ved at mellomnamnet ber med seg ei svakare plikt om bruk og i større grad representerer eit val, opna det for at menn også kunne ta inn kona sitt etternamn i eiga namnerekke. Det bar ikkje med seg eit like klart brot med namneskikken og med namnekcontinuitet som endring av etternamnet.

8. Avsluttande kommentarar

I svaret sitt rørte Liv ved tema som angår mange. Namneendring markerer ofte ei ny byrjing og eit nytt fellesskap, som det også gjorde for Liv. Kjernefamilien står som ei sentral eining i den norske kulturen, noko namnebruken og den symbolske tydinga til namn som del av inngåinga av ekteskapet markerer. Samstundes er namn symbol på individualitet, og endring markerer både eit brot med namnemessige fellesskap kvinnene har stått i før dei gifta seg, og eit brot med det som har vore nemninga på dei sjølv gjennom livet så langt.

Namna seier også noko om tilknytning til stader og til historier bakover i tid som gir meining til namna, og farge til relasjonane.

Frå Liv gifta seg på 1970-talet, til dottera gifta seg ein gong rundt 2010-talet, hadde det skjedd endringar i kva val dei som kvinner hadde høve til å gjere. Liv tok mannen sitt etternamn, og heldt på oppvekstnamnet som mellomnamn. Dottera til Liv heldt på oppvekstnamnet som etternamn, og la inn ektemannen sitt etternamn som nytt mellomnamn. Mellom desse to generasjonane med kvinner hadde namnelova endra seg to gonger, og namneskikken følgde etter. Liv måtte melde frå i forkant av vigselen at ho ville ha oppvekstnamnet som mellomnamn. Dottera kunne endre mellomnamn ved å fylle ut eit digitalt skjema. Den fyrste endringa av namnelova i 1979 gjorde at menn og kvinner kunne halde på, eller ta partnaren sitt etternamn på same vilkår. Den andre endringa som var gyldig frå 2003, gjorde det mogleg å ta partnaren sitt etternamn som sitt eige mellomnamn, og dermed ha eit namnefellesskap utan å måtte flytte oppvekstnamnet frå hovudposisjonen. Det vart også mogleg for ektepar å ha partnaren sitt oppvekstnamn som mellomnamn og sitt eige som etternamn, altså motsett rekkefølge av kvarandre, som altså dottera til Liv gjorde.

Tendensane til kva etternamn som får kva posisjon er framleis sterkt kjønna, slik statistikken eg viste til i byrjinga tydeleg viser. Sjølv om namnelovene opnar for ulike variantar, favoriserer skikken etternamna brukt av menn. Menn endrar i mindre grad på namna sine, og fokuset på individualitet og samanhengande bruk av namn har høgare status enn namneendring.

Måten namnepraksisane og namnefellesskapet har blitt praktisert på dei siste hundre åra seier vidare noko om ei hierarkisk ordning mellom kjønn der menn har forrang framfor kvinner, og mannslinja framfor kvinnelinja. For menn har det å ha uendra namn gjennom livet, dele namn med opphavsfamilien og dele namn med dei andre i kjernefamilien, vore mogleg å ta for gitt. Det var det ikkje for verken Liv som vart gift på 1970-talet, eller dottera fødd i åra rundt 1980. Dei sørga for at mennene rundt seg heller ikkje tok det for gitt.

Referanser

Bakken, Trine Sand, 2002: Fra Hansen til Figenschau. En undersøkelse av etternavnssendringer i Nord-Norge fra 1996–2000. Upublisert hovudfagsoppgåve, Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.

- Bechsgaard, Katrine Kehlet, 2024: 'Our family came to be with this name': Family identity and gender roles in surname choices. I: *Nordisk tidskrift för socioonomastik/Nordic Journal of Socio-Onomastics* 4 (1). S. 69–100.
- Biskopen, 1897: Cirk. ang. Kirkebøgenes Førelse, forsaavdit angaar Indførelse i samme af Personers Efternavne. I: *Norsk Lovtidende*.
- Boxer, Diana & Elena Gritsenko, 2005: Women and surnames across cultures. Re-constituting identity in marriage. I: *Women and language* 28 (2). S. 1–11.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke, 2006: Using thematic analysis in psychology. I: *Qualitative research in psychology* 3 (2). S. 77–101.
- Brock-Utne, Birgit, 1976: Navnepraksis, navnelov og kjønnsroller. I: *Kvinnens årbok*. S. 143–149. Oslo.
- Brylla, Eva, 2001: Personnamn och genus. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 19. S. 11–29.
- Bähr, Giselle & Ann Weatherall, 1999: Women and their personal names. Making sense of cultural naming practices. I: *Women's studies journal* 15 (1). S. 43–63.
- Carter, Julia & Simon Duncan, 2018: *Reinventing couples. Tradition, agency and bricolage*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Castrén, Anna-Maija, 2019: Becoming “us”. Marital name, gender, and agentic work in transition to marriage. Marital name, gender and agency. I: *Journal of marriage and family* 81. S. 248–263.
- Ceynar, Michelle L. & Joanna Gregson, 2012: Narratives of keepers and changers. Women's postdivorce surname decisions. I: *Journal of divorce & remarriage* 53 (7). S. 559–580.
- Chute, Christine, 2020: «Jeg vil ha det sånn som alle andre vil ha». En kvalitativ studie av ekteskapets betydning for likekjønnede ektepar. Upublisert masteroppgåve, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Dempsey, Deborah & Jo Lindsay, 2018: Surnaming children born to lesbian and heterosexual couples. Displaying family legitimacy to diverse audiences. I: *Sociology (Oxford)* 52 (5). S. 1017–1034.
- Duncan, Simon, Anne Lise Ellingsæter & Julia Carter, 2019: Understanding tradition. Marital change in Britain and Norway. I: *Sociological research online*. S. 1–18.
- Ellingsæter, Anne Lise, 2023: Resisting or maintaining gender inequality? Wedding traditions among Norwegian millennials. I: *Acta sociologica* 66 (1). S. 44–58.
- Entzenberg, Sonja, 2004: Gemensamt efternamn eller var sitt? En studie över gifta Uppsalapars efternamnsval. I: *Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004*. Red.: Svante Strandberg, Mats Wahlberg & Björn Heinrici. Uppsala: Uppsala universitet. S. 35–45.
- Fisknes, Ole Herman, Oddvar Løkkeberg & Ingse Stabel, 1976: Utredning fra arbeidsgruppen til å vurdere endringer i navneloven. Oslo: Justisdepartementet.
- Fitzgibbons Shafer, Emily & MacKenzie A. Christensen, 2018: Flipping the (surname) script: Men's nontraditional surname choice at marriage. I: *Journal of family issues* 39 (11). S. 3055–3074.
- Fjellhaug, Marit, 1998: Hans eller hennes? Valg av slektsnavn ved giftermål. Upublisert hovudfagsoppgåve, Nordisk, Universitetet i Oslo.
- Foss, Karen A. & Belle A. Edson, 1989: What's in a name? Accounts of married women's name choices. I: *Western journal of speech communication* 53 (4). S. 356–373.
- Fowler, Rebekah Ileanne & Ann Fuehrer, 1997: Women's marital names. An interpretative study of name retainers' concept of marriage. I: *Feminism & psychology* 7 (3). S. 315–320.

- Frändén, Märit, 2010: "Att blotta vem jag är". Släktnamnsskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009. Doktorgradsavhandling, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Grønstad, Line Førre, 2015: Val av etternamn i 2014. I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* 39 (3–4). S. 263–282.
- 2020: Fellesskap og individualitet. Kjønnna etternamnsval blant norske menn i heterofile parforhold. Doktorgradsavhandling, Institutt for arkeologi, historie, kulturvitskap og religionsvitskap, Universitetet i Bergen.
- 2021: The tough tøffel. Managing manliness and unmanliness for Norwegian men who have taken their wife's surname. I: *Ethnologia Scandinavica* 51. S. 119–135.
- 2023: «Arv og kjærlighet». Om å bytte og å halde på etternavnet for norske menn i heterofile forhold. I: *Tidsskrift for kulturforskning* 22 (1). S. 5–21.
- 2024: Tradition and gender. Norwegian men's surnames. I: *Nordisk tidsskrift for socioonomastik* 4 (1). S. 41–67.
- Heffermehl, Karin Bruzelius, 1968: Norsk praksis og avgjørelser i navnesaker. I: *Nordiskt immateriellt rättsskydd*. Stockholm.
- Heian, Hilde, 2016: Forskar på menn som byter etternamn. *Bergens tidende*, 04.10.2016 https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/Agnwq/Forskar-pa-menn-som-byter-etternamn?spid_rel=2.
- Keels, Megan M. & Rebecca S. Powers, 2013: Marital name changing. Delving deeper into women's reasons. I: *Advances in applied sociology* 3 (7). S. 301–306.
- Kelley, Kristin, 2023: The effect of marital name choices on heterosexual women's and men's perceived quality as romantic partners. I: *Socius: Sociological research for a dynamic world* 9. S. 1–14.
- Kline, Susan L., Laura Stafford & Jill C. Miklosovic, 1996: Women's surnames. Decisions, interpretations and associations with relational qualities. I: *Journal of social and personal relationships* 13 (4). S. 593–617.
- Leino, Unni, 2014: Man, woman or me? Conflicting identities as evidenced by cross-gender name changes. I: *Names in daily life. Proceedings of the XXIV ICOS International congress of onomastic sciences*. Barcelona. S. 803–811.
- MacEacheron, Melanie, 2016: North American women's marital surname change. Practices, law, and patrilineal descent reckoning. I: *Evolutionary psychological science* 2 (2). S. 149–161.
- MacEacheron, Melanie, 2024: Canadian brides'-to-be surname choice. Potential evidence of transmitted bilateral descent reckoning. I: *Genealogy (Basel)* 8 (1), 13. <https://doi.org/10.3390/genealogy8010013>
- Namnelova, 1964 = Lov 29. mai 1964 nr 1. om personnamn.
- Navneloven, 1923 = Lov om personnavn. Redigert av Justis- og beredskapsdepartementet.
- NEG = Norsk etnologisk gransking.
- Nielsen, Kari Marte, 2019: "Det ligger liksom en slags kraft bak det, når en tar det tilbake". En sosiolingvistisk undersøkelse om personnavn blant sørsamer. Upublisert masteroppgave, Institutt for språk og litteratur, NTNU.
- Noack, Turid & Kenneth Aarskaug Wiik, 2005: Navnevalg ved giftermål. Likes-tillingens siste skanse? I: *Samfunnsspeilet* (5). S. 2–8. <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/likestillingens-siste-skanse>
- Nordqvist, Petra, 2012: 'I don't want us to stand out more than we already do': Lesbian couples negotiating family connections in donor conception. I: *Sexualities* 15 (5–6). S. 644–661.

- Nystad, Marie Elise & Mariela Idivuoma, 2020: Jonas (27) er trendy – endrer fra Paulsen til Tjågne. https://www.nrk.no/sapmi/jonas-_27_-er-trendy-_endrer-etternavnet-1.14907855
- Obasi, Sharon N., Richard Mocarski, Natalie Holt, Debra Hope, A. & Nathan Woodruff, 2019: Renaming me. Assessing the influence of gender identity on name selection. I: *Names* 67 (4). S. 199–211.
- Omura, Makiko, 2019: Why can't I keep my surname? The fairness and welfare of the Japanese legal system. I: *Feminist economics* 25 (3). S. 171–200.
- Patterson, Charlotte J. & Rachel H. Farr, 2017: What shall we call ourselves? Last names among lesbian, gay, and heterosexual couples and their adopted children. I: *Journal of GLBT family studies* 13 (2). S. 97–113.
- Peters, Eleanor, 2018: The influence of choice feminism on women's and men's attitudes towards name changing at marriage. An analysis of online comments on UK social media. I: *Names* 66 (3). S. 176–185.
- Pilcher, Jane, 2017: Names and “doing gender”. How forenames and surnames contribute to gender identities, difference, and inequalities. I: *Sex roles* 77 (11). S. 812–822.
- Qi, Xiaoying, 2018: Neo-traditional child surnaming in contemporary China. Women's rights as veiled patriarchy. I: *Sociology* 52 (5). S. 1001–1016.
- Robnett, Rachael D., Carrie R. Underwood, Paul A. Nelson & Kristin J. Anderson, 2018: Does a woman's marital surname choice influence perceptions of her husband? An analysis focusing on gender-typed traits and relationship power dynamics. I: *Sex roles* 79 (1). S. 59–71.
- Rydving, Håkan, 2021: On the history of the Sami family name system. I: *Navn på minoritetsspråk i muntlige og skriftlige sammenhenger. Rapport fra NORNA* 49. symposium i Kautokeino 24.-25. april 2019. Redigert av Kaisa Rautio Helander, Aud-Kirsti Pedersen & Mikkel Rasmus Logje. Kautokeino. S. 11–32.
- Slade, Michael, 2015: Who wears the pants? The difficulties men face when trying to take their spouse's surname after marriage. I: *Family court review* 53 (2). S. 336–351.
- Stoiko, Rachel & JoNell Strough, 2017: ‘Choosing’ the patriarchal norm. Emerging adults' marital last name change attitudes, plans, and rationales. I: *Gender issues* 34 (4). S. 295–315.
- Twenge, Jean M., 1997: “Mrs. His Name”. Women's preferences for married names. I: *Psychology of women quarterly* 21 (3). S. 417–429.
- Underwood, Carrie R. & Rachael D. Robnett, 2021: I would like us to share a name so that we can be recognized in society. Marital surname preferences in same-sex relationships. I: *Journal of homosexuality*. S. 1–21.
- Utne, Ivar, 2000: Mellom- og etternavn i andre land. *Nytt om navn* (31). S. 24–33.
- 2020: Same navn for jenter og gutar. Replik 48. Bergen: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Wikstrøm, Solveig, 2012: Surnames and identities. I: *Names and identities. Oslo studies in language*, 4(2), redigert av Botolv Helleland, Christian-Emil Ore & Solveig Wikstrøm. Oslo. S. 257–272.

Variation i gifta kvinnors namnfraser i Finlands kulturliv på 1800- och 1900-talet

Minna Nakari

Abstract

The portrayal of surname usage among married women in official sources such as church records in the 19th century seems to contradict the reality described in certain private texts. The variation is undoubtedly due to the different functions of the sources as well as societal development but also gives rise to further examples to illuminate and discuss the potential identity crisis of women in connection with name changes. Comparative material can be found in cultural circles where individuals are often mentioned in newspapers and have left behind letters and documents. In this article, I have chosen to examine name phrases for both the author Fredrika Runeberg and the visual artist Venny Soldan-Brofeldt to complement the picture of the authentic use of surnames among married women in Finland at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.

Keywords:

name phrase; surname; family name; maiden name; husband's family name

Nyckelord:

namnfras; tillnamn; släktnamn; flicknamn; giftasnamn

1. Inledning

Utvecklingen av namnfraserna för kvinnor i Finland från slutet av 1700-talet till början av 1900-talet avspeglar förändringar i det finländska samhället. Till exempel infördes kvinnlig rösträtt och kvinnors valbarhet i samband med lantdagsreformen 1906. Från att ha varit någons dotter, piga, hustru eller änka blir kvinnan en självständig individ som i officiella dokument får gå under eget namn. Utvecklingen av gifta kvinnors namnfraser förefaller dock gå rakt emot de samhälleliga förändringarna. Att kvinnor började anta mannens släktnamn kan ur dagens synvinkel ses som en symbol för kvinnans underordnade ställ-

ning. Men i början av 1900-talet ansåg man att det gemensamma namnet uttryckte jämställdhet, dvs. att hustrun fick rätt till mannens släktnamn och därigenom samma sociala status (se Nakari 2011 s. 71 ff.).

I min doktorsavhandling (Nakari 2011) har jag kunnat visa på en stor variation i hur kvinnor omtalas i officiella dokument i Helsingfors under perioden 1780–1930. Släktnamnbruket ökade under 1800-talet och var så gott som helt etablerat mot slutet av århundradet. Trots det förekommer det namnfraser för kvinnor ur lägre socialgrupper där patronymikon anges i stället för tillnamn och namnfraser med både patronymikon och tillnamn registreras fortfarande i början av 1900-talet.

Några fall av namnfraser med både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* påträffas i slutet av 1700-talet exempelvis i bouppteckningar medan dylika benämningar i jämförelsematerialet från 1800-talet ofta förekommer i dödsannonser och gravskrifter. Men ännu i början av 1800-talet bär majoriteten av de gifta kvinnorna, med få undantag i borgerliga kretsar, endast flicknamn i de officiella källorna såsom i kyrkböckerna. En jämförande analys av de gifta kvinnornas tillnamn i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker, som skildrar umgänget i en östnyländsk herrgårdsmiljö kring sekelskiftet 1800, tyder dock på att giftasnamnen i privata sammanhang var ett mycket tidigare fenomen än i officiella dokument. Hur tillnamnsbruket ändras kan tydligt ses när det gäller en biskopsdotter som gifter sig under den tid som dagböckerna omspanner. Som ogift tituleras hon *Fröken Cygnea* eller *mamsell Cygnea*, som gift *Fru Hassell* (Nakari 2011 s. 153 f. och 2015 s. 110 f.).

Den lag om släktnamn som stadfästes den 23 december 1920 och som trädde i kraft den 1 januari 1921 medförde mera organiserade och enhetligare namnförhållanden i Finland. Enligt den nya lagen skulle varje finsk medborgare ha ”visst släktnamn” (1 §). Om en person som då saknade ett släktnamn inte själv anmälde något namn inom ett år efter lagens ikraftträdande, skulle prästen anteckna ett släktnamn på denna person i kyrkboken (4 §). Något tvång för kvinnan att anta mannens släktnamn vid giftermål fastslogs inte i denna lag utan det var först i 1929 års äktenskapslag som det påbjöds att mannens släktnamn skulle vara familjens gemensamma namn. Enligt 32 § kunde hustrun dock ”bära det namn hon såsom ogift hade, sålunda förenat med mannens namn, att hennes namn föregår mannens”, dvs. bestämma sig för ett s.k. dubbelnamn.

2. Namnbyte som eventuell inre konflikt hos den gifta kvinnan

Flera exempel på finländska kvinnors namnval vid giftermål, innan lagarna på 1920-talet gör slut på variationsmöjligheterna, kan man finna i 1800-talets kulturkretsar där personer ofta omtalats i tidningar samt lämnat efter sig brev och handlingar. Litteraturvetaren Merete Mazzarella (2007) har undersökt Fredrika Runebergs författarskap i skuggan av den berömda maken nationalskalden Johan Ludvig Runeberg och anser att Fredrika i väsentliga avseenden förblev en Tengström livet ut. Fredrika var nämligen brorsdotter till Finlands första ärkebiskop Jakob Tengström och enligt Mazzarella byggde en avgörande del av Fredrikas identitet på familjebakgrunden. ”Hade hon levt i dag hade hon aldrig bytt namn när hon gifte sig”, konstaterar Mazzarella (2007 s. 30). Författaren låter förstå att det rädde en inre konflikt bakom Fredrikas namnval.

Historikern Maria Vainio-Kurtakko (2022 s. 347 f.) skildrar i sin tur äktenskapet mellan friherrinnan Ellan de la Chapelle och konstnären Albert Edelfelt under ståndssamhällets sista årtionden. Studien baserar sig till stor del på brevmaterial som ger upphov till en också ur onomastisk synvinkel intressant sammanfattning: ”Ellan de la Chapelle förvandlades i sitt första äktenskap till fru Edelfelt och i sitt andra till friherrinnan von Born. Med de namnen undertecknade hon både brev och officiella dokument, men inför sig själv och för eftervärlden var och förblev hon Ellan de la Chapelle, oberoende av make.” Här syftar författaren på inskriptionen på Ellan de la Chapelles gravsten där det står:

Ellan de la Chapelle

gift

1888 med Albert Edelfelt

1908 med V. M. von Born

I boken framgår det också att Ellan hade uttryckt önskemål gällande gravstenen i sitt testamente (Vainio-Kurtakko 2022 s. 347).

I det finländska kulturlivet hittar man också ett exempel på mera okonventionella namnval, nämligen hos konstnärsparet Venny Soldan-Brofeldt och Juhani Aho som gifte sig i slutet av 1800-talet. Medan författarmaken bytte ut

sitt ursprungliga svenska släktnamn *Brofeldt* mot det finska *Aho*, fortsatte hustrun och bildkonstnärinnan att använda sitt flicknamn kombinerat med hans tidigare släktnamn. Enligt konsthistorikern Riitta Konttinen (2010 s. 175) ledde detta dubbelnamn till att man i offentligheten inte alltid visste om Venny Soldan-Brofeldts anknytning till Juhani Aho. Författaren anser att namnvalet garanterade Venny en viss självständighet.

3. Syfte och material

I denna artikel har jag valt att närmare studera namnfraser för två av de ovan nämnda konstnärskvinnorna, för eftervärlden kända som författarinnan Fredrika Runeberg resp. bildkonstnärinnan Venny Soldan-Brofeldt. Syftet är att komplettera bilden av det genuina namnbruket hos den gifta kvinnan i Finland på 1800-talet och i början av 1900-talet. Med ”namnfras” avser jag här olika kombinationer av titlar (inklusive yrkesbeteckningar), förnamn och tillnamn (jfr Wahlberg 1999 s. 106). Dessa kombinationer kan ju även uttrycka maktrelationer i och med att en namnfras har valts ut för att representera en person i ett visst sammanhang (se Ryman 2008a, 2008b).

Namnbeläggen har jag hämtat ur finländska dagstidningar i Nationalbibliotekets digitala samlingar samt ur brevsamlingar som förvaras i Svenska litteratursällskapets i Finland³¹ resp. Finska litteratursällskapets arkiv³². Namnfraserna är valda i syfte att presentera den eventuella variationen i hur dessa konstnärinnor omtalas³³.

4. Fredrika Runeberg

I namnbruket följde Fredrika Runeberg med sin tid när hon antog makens tillnamn vid sitt giftermål 1831. I ett brev daterat den 14 februari 1831 skriver Fredrika till sin väninna Augusta Lundahl: ”Af underskriften ser Du, och har väl troligen äfven hört det, att jag förändrat namn och förhållanden. Den 23

³¹ I denna studie har jag använt mig av brev från Fredrika Runeberg i SLS-samlingen (SLSA 1106) och brev till Fredrika Runeberg i Borgåsamlingen (SLSA 1104FR).

³² I Finska Litteratursällskapets arkiv förvaras såväl Venny Soldan-Brofeldts som Juhani Ahos brevsamlingar. Av Vennys kvarlämnade brev härstammar de flesta från 1930- och 1940-talet, men bland makens brev hittar man också några stycken som är adresserade till hustrun och de är av äldre datum.

³³ I Sverige har Sonja Enzenberg (2005, 2007) i sina undersökningar om gifta kvinnors bruk av släktnamn i modern tid kunnat konstatera att kvinnans namnval inte alltid respekterades av omgivningen utan exempelvis i recensioner omtalades en konstnärinna enligt det patriarkaliska mönstret även om hon själv hade hållit fast vid sitt släktnamn som ogift.

januari var vår Bröllopsdag.” Underskriften lyder *Din tillgifna Fredrika Runeberg* och med det namnet skriver hon sedan konsekvent under alla de brev som jag i detta sammanhang har haft möjlighet att studera i Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv. Sina tre böcker som kom ut 1858–1862 signerade Fredrika Runeberg däremot inte med sitt eget namn utan använde signaturen *-a -g*.

Största delen av de brev som Fredrika fått som gift är adresserade till *Fru Professorskan Fredrika Runeberg*. I materialet påträffade jag några väninnor till Fredrika samt en kyrklig kommitté som använde namnfraser med flicknamn föregånget av ordet född. På 1830-talet skriver exempelvis väninnan Augusta Lundahl sina brev oftast till *Madame Fredrique Runeberg née Tengström* eller *Fru Fredrika Runeberg född Tengström* men övergår senare till att använda namnfraser som *Lektorskan Fru Fredrika Runeberg*, *Fru Doktorskan Fredr. Runeberg*, *Högädla Professorskan Fredrika Runeberg* och *Professorskan Högädla Fru Fredrika Runeberg*.

Johan Ludvig Runeberg dog 1877 och Borgåbladet publicerade den 12 maj 1877 ”Sorgebetygelser från Sverige öfver J. L. Runebergs död”. Den svenska riksdagens båda kamrar riktar sina ord till *Enkefru Fredrique Runeberg, född Tengström* och Svenska Akademien till *Enkefru Fredrika Charlotta Runeberg, född Tengström*, medan Kungliga Vitterhets-, Historie- och Antiquitetsakademien använder namnfrasen *Fru Fredrika Charlotta Runeberg*.

Fredrika dog två år efter sin man. Namnfrasen i hennes dödsannons, som den 28 maj 1879 ingick i Helsingfors Dagblad, omfattar såväl titel, förnamn, giftasnamn som flicknamn föregånget av ordet född:

Tillkännagifves att *Professorskan Fredrika Charlotta Runeberg född Tengström* stilla afled i Helsingfors tisdagen den 27 Maj 1879 kl. 5 f. m., i en ålder af 71 år 8 månader.

I en annons om jordfästningen i samma tidning dagen därpå (Helsingfors Dagblad 29.5.1879) hade flicknamnet utelämnats:

De vilka önska följa *professorskan Fredrika Runeberg* till hennes sista hvilorum underrättas härmedelst att jordfästningen försiggår å begravningsplatsen i Borgå Fredagen den 30 Maj klockan ½ 12 f. m. straxt efter ordinarie bantågets ankomst.

Paret Runebergs grav finns på Näsebackens begravningsplats i Borgå. För Fredrikas del lyder inskriften enligt tidens kutym (jfr Nakari 2011 s. 151 f.) så här: VID RUNEBERGS SIDA HVILAR HÄR *HANS MAKAN FREDRIKA*

CHARLOTTA FÖDD TENGSTRÖM. Det faktum att Fredrikas namn står på baksidan av minnesstenen anser Mazzarella (2007 s. 274) också symbolisera hennes underordnade ställning i äktenskapet.

5. Venny Soldan-Brofeldt

Venny Soldan och Juhani Aho gifte sig år 1891. Giftermålet uppmärksammades av de flesta finländska tidningar, både finskspråkiga och svenskspråkiga. T.ex. Borgåbladet (9.9.1891) formulerar notisen så här: ”Lysning afkunnades i går mellan *målarinnan Venny Soldan* och *skriftställaren Juhani Aho*.” I Fredrikshamns tidning (12.9.1891) innehåller nyheten även brudgummens ursprungliga namn: ”Lysning afkunnades enl. P. L. [tidningen Päivälehti] förli-den söndag mellan *målarinnan, fröken Venny Soldan* och *skriftställaren Johannes B[r]ofeldt. (Juhani Aho)*”. Maken hade ju redan etablerat sig under författarnamnet men hette officiellt fram till 1907 *Johannes Brofeldt*.

Under historiens lopp har Finland genomgått två omfattande kampanjer för att förfinska tillnamn. Den första av dem ägde rum 1906 och hade samband med den allmänneuropeiska nationalismen. Då var det huvudsakligen bildade människor samt upplysta bönder och yrkesfolk som ändrade sina namn, därmed även den finskspråkige Johannes Brofeldt. Den andra namnbytesvågen, som skedde under åren 1935–1937, gällde däremot alla socialgrupper. Mestadels tog sig namnbytet uttryck just i förfinskning av svenska namn.

Två år efter bröllopet i juli vet Borgå nya tidning (20.7.1894) berätta att ”*Författaren Juhani Aho* har jämte *sin fru, målarinnan Venny Soldan* för innevarande sommar bosatt sig i nyländska skärgården ---”. När tidningen Uusi Savo (18.12.1894) samma år rekommenderar böcker för jul finns med på listan en som *Juhani Aho* och *hans hustru Venny Soldan* har redigerat. År 1896 annonserar tidningen Satakunta (19.11.1896) en julsaga skriven av *Juhani Aho* och illustrerad av *Venny Soldan-Brofeldt*. På 1890-talet började Venny signera sina målningar och illustrationer med bokstavskombinationen *VS-B* (Konttinen 2010 s. 175).

År 1920 skriver Björneborgs tidning (26.10.1920) utförligt om *Venny Soldan-Brofeldts* utställning i stadens bokhandel. Men skribenten beklagar även att lokalen verkar vara för liten för ändamålet och använder en väldigt omfattande namnfras för konstnärinnan i sin beskrivning av situationen: ”*Fru Soldan-Brofeldt, alias doktorinnan Venny Aho, inom parentes vår frejdade finske författare Juhani Ahos maka*, har nämligen icke fått rum för vidare än en del,

visserligen den större delen, av sina arbeten på utställningssalens väggytor, resten ha blygsamt måst placeras i skymundan i en knut; ---”.

Juhani Aho dog 1921 och han fick sin sista viloplats i hemtrakterna i Savolax. Efter makens död fortsatte Venny med sin karriär som förutom målningar även innehöll bland annat bilderböcker. När den kanske mest kända av dem (Merimajamme ja me) år 1930 hade kommit ut noterades saken av åtminstone två finskspråkiga tidningar. Tidningen Hämeen kansa (5.11.1930) berättar att *Rouva Venny Aho* (sv. *Fru Venny Aho*) har skrivit och illustrerat en bok om sin skärgårdsstuga där *Juhani Aho* tillbringade många av sitt livs lyckligaste somrar. Men senare i samma kolumn får vi läsa om en annan bilderbok redigerad av *Venny Soldan-Brofeldt*. I tidningen Pohjois-Savo (8.1.1931) står det att *Juhani Ahon puoliso Venny Soldan* (sv. *Juhani Ahos maka Venny Soldan*) har skrivit en bok om somrarna i Hangö skärgård.

I det privata är benämningarna dock ännu brokigare. Som adressat tilldelas Venny inte sällan namnfraser med flera tillnamn. I brevmaterialet påträffas tillnamnskombinationer som *Soldan-Brofeldt-Aho*, *Aho-Soldan-Brofeldt*, *Aho-Brofeldt-Soldan*, *Brofeldt-Aho*, *Soldan-Aho* och *Aho-Soldan*.

Men även en och samma brevskrivare kan använda olika namnfraser. I ett fall står det exempelvis *H. Fru Venny Soldan-Brofeldt* på kuvertet men själva brevet börjar med tilltalet *Högtärade och kära Fru Soldan!* I ett annat fall är brevet adresserat till *Konstnärinnan Fru Venny Soldan-Brofeldt* medan tilltalet lyder *Bästa Fru Aho*.

Namnfraser där dubbelnamnet *Soldan-Brofeldt* ingår som enda tillnamn uppvisar emellertid en stor variation av olika titlar. Det förekommer exempelvis *Fru*, *Fru Doktorinnan*, *Doktorinnan*, *Konstnärinnan*, *Fru Artisten* och *Målarinnan* jämte de finska motsvarigheterna.

Men namnfraser med endast giftasnamn är också vanliga. Fram till år 1907 påträffas *Rouva Wenny Brofeldt* (sv. *Fru Wenny Brofeldt*), *Fru Brofeldt*, *Högtärade Fru Brofeldt*, *Fru Wenny Brofeldt* och *Madame Wenny Brofeldt*. Under senare decennier är namnfraserna *Tohtorinna Venny Aho* (sv. *Doktorinnan Venny Aho*), *Rouva Venny Aho* (sv. *Fru Venny Aho*) och *Fru Venny Aho* de oftast förekommande varianterna.

För att få en uppfattning om hur Venny eventuellt **vill** bli tilltalad har jag närmare studerat de namnfraser som familjemedlemmar och konstnärsvänner använt för henne. År 1905 skickar maken ett kort till *Rouva Wenny Brofeldt*

(sv. *Fru Wenny Brofeldt*). System Tilly skriver år 1896 till *Fru Wenny Soldan Brofeldt*, 1897 resp. 1907 är hennes kort adresserade till *Fru Wenny Brofeldt* och *Madame Wenny Brofeldt*, 1915 till *Fru Wenny Aho*. När sönerna Heikki och Antti brevväxlar med sin mor använder de namnfraserna *Rouva Wenny Aho* (sv. *Fru Wenny Aho*), *Frau Wenny Aho* och *Tohtorinna Wenny Aho* (sv. *Doktorinnan Wenny Aho*).³⁴

De samtida finländska konstnärinnorna Helene Schjerfbeck, Ellen Thesleff och Hanna Frosterus-Segerstråle föredrar benämningar med dubbelnamn såsom *Fru Wenny Soldan-Brofeldt* och *Artisten Fru Wenny Soldan-Brofeldt*. Ellen Thesleff varierar visserligen år 1905 med *Högtärade Fru Brofeldt*, medan den svenska konstnärsvänninnan Hanna Hirsch-Pauli år 1940 väljer att använda namnfrasen *Fru Wenny Aho*. Den ovannämnda konstnärshustrun Ellen Edelfelt börjar år 1907 sitt brev med orden *Bästa Fru Brofeldt* och hos dansösen Maggie Gripenberg, som Wenny senare i livet hade en nära relation till, hittar man den omfattande namnfrasen *Målarinnan Fru V. Soldan-Brofeldt Aho*.

Men hur uppfattade Wenny själv sin identitet? I brevsamlingarna ingår även några av Vennys brev i avskrifter samt ett par handlingar med hennes underskrift. I nio fall skriver hon under med namnet *Wenny Aho*, i tre fall använder hon namnet *V. Soldan-Brofeldt* och en gång anger hon alla tillnamn i en och samma namnfras *Wenny Aho-Soldan-Brofeldt*. Av dessa få fall att döma förefaller hon ha använt dubbelnamnet *Soldan-Brofeldt* i professionella ärenden och tillnamnet *Aho* i ärenden som gällde familj och hushåll.

Wenny Soldan-Brofeldt dog 1945. Hon ville inte bli begravd vid sin makes sida i Idensalmi utan i närheten av andra familjemedlemmar på Sandudds begravningsplats i Helsingfors (Konttinen 1996 s. 377). På hennes något asketiska gravsten står namnfrasen *WENNY SOLDAN-BROFELT* inristad.

6. Sammanfattning

Varken för Fredrika Runeberg eller Wenny Soldan-Brofeldt gällde något tvång att anta makens namn när de gifte sig 1831 resp. 1891. Det var ju först i 1929 års äktenskapslag som det påbjöds att mannens släktnamn skulle vara familjens gemensamma namn. I namnvalen följde dessa kvinnor däremot sin tid.

³⁴ Förnamnet *Wenny* är en yngre smekform av namnen *Wendela/ Wendla* som har tyskt ursprung och som har påträffats i Finland redan på 1700-talet. Men även formerna *Vendela/ Vendla* förekommer i finländska källor från 1700- och 1800-talet (Blomqvist 2002 s. 116). Variationen mellan *Wenny* och *Venny* i mitt material förklaras antagligen av dessa tidigare parallellformer.

Efter att Fredrika hade gift sig meddelade hon klart och tydligt i brevet till en väninna att hon nu ”förändrat namn och förhållanden” och övergick till att därefter alltid använda giftasnamnet då hon skrev under sina brev. Venny i sin tur valde att bära dubbelnamn i likhet med många andra kvinnor i konstnärskretsar i slutet av 1800-talet. Konttinen (2010 s. 175) nämner att det på 1800-talet var rätt vanligt att kvinnliga konstnärer använde dubbelnamn, vilket lär ha varit ett sätt att värna om det egna konstnärskapet.

Trots att Fredrika debuterade som författare år 1858 och Venny hade börjat med sin karriär som bildkonstnär redan innan hon gifte sig 1891 bestämdes deras sociala status i regel via maken som i båda fallen var en berömd författare och akademiker. Som hustrur och änkor fick dessa kvinnor oftast bära titlar som *Fru Professorskan* och *Fru Doktorinnan*. Som konstnärer avstod de emellertid från att relateras till maken genom giftasnamn. Fredrika skrev sina texter under bokstäverna *-a -g* och för Vennys del kom dubbelnamnet att fungera som konstnärnamn i och med att hon lät bli att byta *Brofeldt* mot *Aho* då maken gjorde det.

För eftervärlden symboliserar Venny Soldan-Brofeldts dubbelnamn ett framsteg i utvecklingen av kvinnans ställning jämfört med Fredrika Runebergs tid. Den överraskande stora variationen i namnfraserna hämtade ur samtida tidningar och brev visar dock på omvärldens osäkerhet vid valet av Vennys tillnamn. De underskrifter som ingår i brevmaterialet tyder i sin tur på att konstnärinnan också själv varierade mellan namnfraserna *Venny Aho* och *Venny Soldan-Brofeldt*. Hon förefaller således ha haft olika identiteter för familjelivet och yrkeslivet.

Slutligen kan även gravskriften berätta om konflikten mellan personens identitet och namnbruk. I synnerhet om personen själv, i likhet med Ellan de la Chapelle och Venny Soldan-Brofeldt, uttryckt önskemål gällande graven kan man anta att personen också valt namnfrasen på minnesstenen. I båda fallen står namnfrasen i någon mån i strid med personens egen verklighet.

Referenser

Arkivmaterial

Juhani Ahos brevsamling. Finska Litteratursällskapet.

Venny Soldan-Brofeldts brevsamling. Finska Litteratursällskapet.

BORGÅSAMLINGEN, Fredrika Runebergs samling (SLSA 1104FR). Svenska litteratursällskapet i Finland.

SLS-samlingen (SLSA 1106). Svenska litteratursällskapet i Finland.

Elektroniska källor

Björneborgs tidning 26.10.1920. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Borgåbladet 12.5.1877, 9.9.1891. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Borgå nya tidning 20.7.1894. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Fredrikshamns tidning 12.9.1891. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Helsingfors Dagblad 28.5.1879, 29.5.1879. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Hämeen kansa 5.11.1930. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Pohjois-Savo 8.1.1931. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Satakunta 19.11.1896. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Uusi Savo 18.12.1894. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>
 Åland 12.9.1891. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>

Övriga källor

Gravskrifter på minnesstenar på Sandudds begravningsplats i Helsingfors: Ellan de la Chapelles gravsten, Venny Soldan-Brofelts gravsten.

Gravskrifter på minnesstenar på Näsebackens begravningsplats i Borgå: Fredrika Runebergs gravsten.

Tryckta källor och litteratur

Blomqvist, Marianne, 2002: Dagens namn. Schildts.

Entzenberg, Sonja, 2005: Släktnamnens sociala signifikans – gifta kvinnors val av släktnamn i modern tid. I: Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003, red. av Staffan Nyström. S. 119–132. Uppsala: NORNA-förlaget.

——— 2007: Professor *Nanna Svartz* eller Fru *Nanna Malmberg*? Släktnamnsbruk hos gifta kvinnor 1920–1982. I: Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006. Red. Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson. S. 198–207. Uppsala: Uppsala universitet.

Jacobina Charlotta Munsterhjelm's Dagböcker 1799–1801. 1970. Med kommentar och register utgivna av Bo Lönnqvist. (Folklivsstudier 7.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kontinen, Riitta, 1996: Boheemielämä. Venny Soldan-Brofeldtin taiteilijatie. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

——— 2010: Naiset taiteen rajoilla. Naistaiteilijat Suomessa 1800-luvulla. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Lag om släktnamn. Given i Helsingfors den 23 december 1920. N:o 328. Finlands författningssamling.

Mazzarella, Merete, 2007: *Fredrika Charlotta född Tengström*. En nationalskalds hustru. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.

- Nakari, Minna, 2011: Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet. Helsingfors universitet: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6949-9>.
- 2015: Finländska kvinnors namnfraser som uttryck för social tillhörighet i historiskt material. I: Navne og skel – Skellet mellem navne. Rapport fra Den Femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012, red. av Birgit Eggert og Rikke S. Olesen under medvirken af Bent Jørgensen. S. 105–117. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Ryman, Lennart, 2008a: Svenska namnfraser i äldre tid – presentation av ett forskningsprojekt. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 26. S. 111–114.
- 2008b: Omtal av individer i Sverige under äldre tid. Fastars namnfraser under 1300-talet. I: *Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007*, red. av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. S. 381–389. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Soldan-Brofeldt, V., 1930: *Merimajamme ja me*. Porvoo: WSOY.
- Vainio-Kurtakko, Maria, 2022: *Ett gott parti. Scener ur Ellan de la Chapelles och Albert Edelfeldts liv*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Appell Förlag.
- Wahlberg, Mats, 1999: Uppsalaborgare på 1600-talet. I: *Namn och samhälle* 10. S. 105–116. Uppsala: Uppsala universitet.
- Äktenskapslag. Given i Helsingfors den 13 juni 1929. N:o 234. Finlands författningssamling.

Del 3. Från ortnamn till krematonymer. Ideologiska, idéhistoriska, politiska och begreppsliga konflikter

Stednavne fanget i ideologisk konflikt – et eksempel fra Normandiet

Peder Gammeltoft

Abstract

This article examines Scandinavian-origin place names in Normandy, France, and their ideological context. The argues that recent French scholarship has downplayed Scandinavian influence in the region, partly to counter far-right nationalist use of Viking heritage. To challenge this minimization, the article presents research on Scandinavian place names in Normandy, based on the *Dictionnaire Topographique de la France*, estimating 1,300–1,500 such names, or roughly 2% of all names in the area. Among names first recorded before 1600, Scandinavian names represent about 4%, suggesting significant Norse influence between 900 and 1020 AD.

The study disputes claims that there were only a few hundred Scandinavian settlers, suggesting instead a large Scandinavian-speaking community that left a noticeable linguistic legacy. These place names are spread across Normandy, though they are scarce in southern Orne. Common Norse elements include *-toft* (homestead), *-bæk* (stream), *-lund* (grove), *-holm* (islet), and *-bod* (booth or dwelling). The article also emphasizes that Scandinavian-origin place names are generally recorded earlier than average in Normandy, countering arguments that they are late additions. This pattern implies that many new place names in Normandy during the 10th and early 11th centuries were Scandinavian. While the Scandinavian influence was intense during its brief period, the study shows that this impact was more extensive than recent scholarship suggests.

Further exploration of these place names offers valuable insights into cultural exchange between Scandinavians and the local population during this formative period. Given the limited archeological evidence and scarce historical sources on daily life in early medieval Normandy, place names provide key evidence of Scandinavian settlement patterns and social integration. Detailed studies of individual place names, using modern onomastic methods, are still needed to fully grasp the Scandinavian influence on Normandy's linguistic and cultural landscape.

Keywords:

contact onomastics; ideological conflict; academic conflict avoidance; place names; Normandy

Nøgleord:

kontaktonomastik; ideologisk konflikt; akademisk konfliktskyhed; stednavne; Normandiet

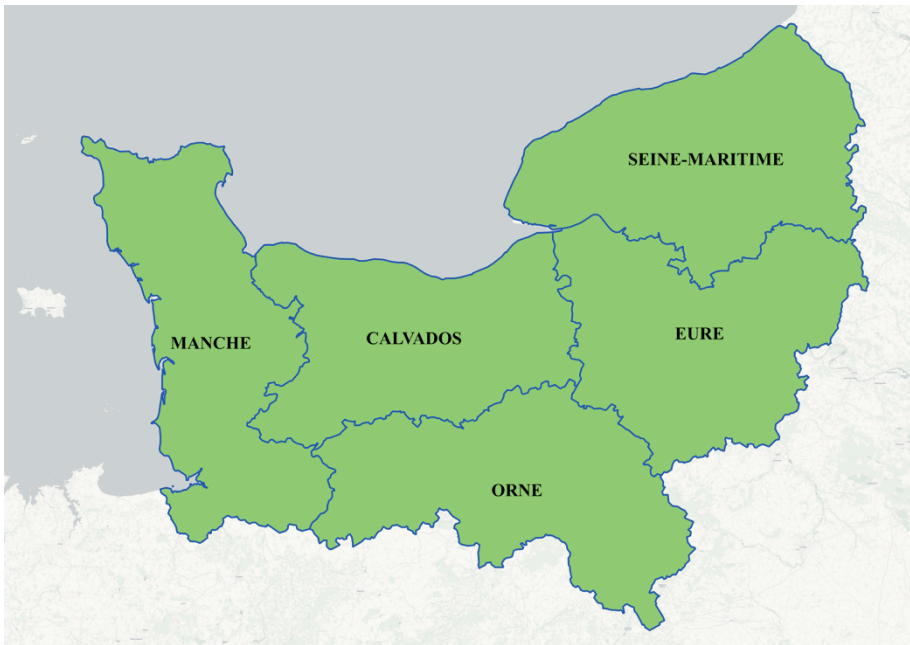
1. Indledning

Vi har hver især vores opfattelse af verden og hvert sted vi kender til – eller har hørt om – associerer vi i forhold til vores viden og verdensopfattelse. Derfor vil steder være farvet af hvad vi ved om et sted, eller har oplevet der. Så når jeg tænker på København, tænker jeg stadig på det som mit hjem, selv om det er flere år siden jeg boede der sidst, og ikke engang er født eller opvokset der. Men mine 20 år i byen har givet mig en dyb forståelse for den og givet mig en hjemhørighed med København. Jeg ser derfor positivt på stedet København. Tænker jeg på Oslo, derimod, så er det for mig et overtrafikeret sted og et alt for koldt sted at være om vinteren. Mit syn på Oslo er derfor ikke synderligt positivt. Andre vil se anderledes på det og mange vil være direkte uenige i mit syn på de to hovedstæder, det afhænger helt af oplevet og tilegnet viden om de to byer – og mængden af individuel identitet bundet op mod hver især København og Oslo.

Det er derfor ikke svært at forstå at stednavne kan blive omdrejningspunktet i konflikter. Alene den følelses- og identitetsmæssige tilknytning til et sted overføres automatisk til selve stednavnet. Som navneforsker ser man – alt efter forskningsfelt, naturligvis – ud over dette og arbejder med navnene hver især som de sproglige vidnesbyrd de er. Men hvad sker så når ideologi blandes ind i diskursen? Hvordan agerer vi da som navneforskere? Det er naturligvis også individuelt, men der er en tendens til at undgå det som går imod det man kan kalde *gængs opfattelse* – eller lidt finere, som er *comme-il-faut*. Og med dette går jeg direkte til Normandiet i det nordlige Frankrig (jf. figur 1), hvor vi skal se på hvordan ideologi har udformet både navneforskningen som disciplin og hvordan man italesætter et forskningsemne.

2. Stednavne fanget i en strid

For de fleste navneforskere her i Norden, er viden om normanniske stednavne nok relativt lille. Men mange vil sikkert vide at der her findes stednavne af skandinavisk oprindelse som følge af bosætning i den sene vikingetid. Og alene af den grund, ser vi nok på området gennem farvede briller allerede da. Men det er vi ikke ene om. Så snart man dykker ned i den noget sparsomme nyere litteratur om Normandiets skandinaviske stednavne og den skandinaviske periode, bliver man ofte mødt med udtalelser som denne om at den skandinaviske bosættelse bør blive:

Figur 1. Kort over regionen Normandiet visende udstrækningen af de forskellige departementer, Seine-Maritime, Eure, Calvados, Orne og Manche. Kort af Peder Gammeltoft. Skala 1:1,5 mill. CC-BY 4.0.

... débarrassée du mythe identitaire véhiculé par une lignée de savants acquis aux penchants romantiques, mais parfois aussi racistes de l'histoire régionale. (Carpentier & Marcigny 2015 s. 39)

... befriet fra den identitetsmyte, der blev formidlet af en række lærde, som var tilhængere af regionalhistoriens romantiske, men sommetider også racistiske tendenser. [min oversættelse]

Sætningen er fra en artikel af to franske arkæologer, Vincent Carpentier og Cyril Marcigny, der faktisk mener at man skal efterfølge fortidens spor gennem tværfaglighed og i international kontekst. Men tydeligvis anser de ikke den skandinaviske indflydelse for at være noget særligt og tværfagligt set ser de det skandinaviske indslag som værende meget småt. Som Vincent Carpentier (2014 s. 212) selv kort tid senere skriver:

Assurément, la quête en Normandie d'une ethnicité nordique clairement différenciée ne peut-elle déboucher que sur une impasse car elle n'est pas historiquement fondée, mais elle trouve en revanche une assise idéologique dans les dérives racistes et ultranationalistes de l'ère contemporaine.

[Det er] ganske vist at søgen i Normandiet efter en klart differentieret nordisk etnicitet kun kan føre til en blindgyde, for den er ikke historisk funderet, men

finder et ideologisk fundament i samtidens racistiske og ultranationalistiske udskejelser. [min oversættelse]

Ganske vist er stednavne historisk set blevet brugt til at fremme en national agenda, gerne indenfor standardisering og for at definere et 'nationalt' særpræg. Og den indbyggede fare som er i alle sproglige udtryk, er at de kan bruges og manipuleres til at udvikle et 'særtræk' der er helt specielt for en nation – og hermed kan historiske epoker, fremmedsproglige indslag samt etniske og nationale minoriteter let og elegant kalkes over og sendes ind i glemslen. Men der synes at være noget andet gemt i disse udsagn, og man må stille spørgsmålet: *hvad er formålet med at udtrykke sig sådan, og mod hvem er udsagnene rettet?*

Der synes at være tre slags modtagere til dette budskab: lokale 'romantiserende og regionalistiske' normannere, academia og fortalere for den franske enhedsforståelse. For de første, de misledte normannere, gælder det at mane i jorden at der nogensinde var noget skandinavisk særpræg, for academia gælder det at skrive sig ind i en minimalistisk 'ikke noget værd at tale om, rigtig'-diskurs og for enhedsforståelsen skyld, skal alle randfænomener i Frankrig ses som noget 'ikke-fransk' uden eksplicit at sige det. Carpentier uddyber i en artikel fra 2017 at stednavne ganske vist viser til skandinavisk eller anglo-skandinavisk migration (Carpentier 2017 s. 259), men at den indskrænker sig til at

seules quelques centaines de migrants scandinaves, peut-être un ou deux milliers au plus, se sont vraisemblablement établis dans la Basse-Seine entre la fin du ixe et le cours du xe siècle. (ibid. 2017 s. 260)

sandsynligvis kun et par hundrede skandinaviske migranter, måske højst et eller to tusinde, har etableret sig i Øvre Seine mellem slutningen af det 9. og i løbet af det 10. århundrede. [min oversættelse]

Når man tænker på at der er mindst 900 stednavne af skandinavisk oprindelse alene i de nuværende departementer Seine-Maritime og Eure (som dækker Øvre Seine) (jf. figur 1 moderne departementer og figur 2 historiske erobringer). Dette ville så betyde at, hvis der blot var et par hundrede bosættere, så skulle hver bosætter i så fald skulle overtaget og navngivet mellem en og fem bebyggelser! Tydeligvis er realismen helt forsvundet fra diskursen om skandinavisk indflydelse og bosættelse. Hvordan er det gået så vidt?

Ovennævnte udsagn skal nok ikke ses som eksempler på bevidst manipulation, men de skal derimod ses som et akademisk forsøg på at modstå de ultranationalistiske og racistiske strømninger som Frankrig har oplevet de seneste

år. I Normandiet har vikinger været taget til indtægt for en særegen normannisk mennesketype og kultur, der var forskellig fra den centralfranske, som ofte udstillet i højrenationale tidsskrifter som *Viking* og *Heimdal*. Og desværre er stednavne også blevet brugt og misbrugt i denne diskurs, og særlig kendt er det såkaldte *Vikland*-kort fra Heimdal, nr. 36, over Cotentin-halvøen, den nordvestligste del af Normandiet. En konsekvens af dette har været at vikingetiden i den akademiske diskurs er blevet 'dømt ude'. I følge franske forskere var den skandinaviske indflydelse på normannisk og fransk kultur ikke reel, men derimod et romantiseret og nationalistisk fatamorgana. Men selv de største nedtalere af den skandinaviske indflydelse kommer ikke uden om at både stednavne og de fåtallige materielle vidnesbyrd, altså arkæologiske fund, beviser indflydelsen – den ses bare ikke som værende af nogen betydning. Og at tale den skandinaviske indflydelse ned er blevet et kendetegn i normannisk og fransk navneforskning, om 'bevisbyrden' så er reel eller ej, er ligegyldigt:

Certes un nom comme la Dingouville indique que le lieu a appartenu à un famille Ingouf, dont le nom er hérité d'un probable ancêtre scandinave Ingulf, mai cela ne représente aucun intérêt quant à un éventuelle zone d'implantation des Vikings en Normandie. (Lainé 2017 s. 189)

Et navn som Dingouville indikerer bestemt, at stedet tilhørte en familie Ingouf, hvis navn er arvet fra en sandsynlig skandinavisk stamfader Ingulf, men dette repræsenterer ikke nogen interesse for et muligt bosættelsesområde for vikingerne i Normandiet. [min oversættelse]

Stéphane Lainé har helt ret i at eksemplet ovenfor ikke er et bevis på skandinavisk indflydelse. For det første er navnet sammensat med *-villerie*, en diminutivform af *-ville* 'landsby, gods', hvilket formelt set ikke gør den til en skandinavisk navnedannelse. Og for det andet er der tale om en diminutivform af et oprindeligt **Ingouville*. Vi har altså at gøre med en fransk navnedannelse til en oprindelig fransk navnedannelse. Det eneste der gør dette navn en smule interessant fra et skandinavisk perspektiv, er at forleddet ultimativt går tilbage til et Skandinavisk mandsnavn *Ingolfr*, m., der indgik som et slægtsnavn i fransk. Alligevel bruger Lainé det som et eksempel på at den skandinaviske indflydelse ikke er af reel betydning, hvilket er en fejlslutning af nogenlunde samme dimension som at påstå at *Dingouville* er et skandinavisk stednavn.

Men problemet sætter streg under den overfokusering på stednavne af typen *skandinavisk personavn + ville* som stednavnediskursen i Normandiet har båret præg af siden Jean Adigard des Gautries monumentale værk *Les Noms de Personnes Scandinave en Normandie 911 à 1066* (1954). Adigard des Gautries viste i dette værk at mængden af personnavne af skandinavisk ophav var signifikant. Men siden en stor del af disse var sammensat med hovedled af fransk

oprindelse, i hovedsagen *-ville*, har forskere generelt ukritisk set *ville*-stednavne med skandinavisk personnavn som forled som værende skandinaviske. Men det er de formelt set ikke – i alt fald ikke fra et kontakt-onomastisk synspunkt. Her anses stednavnedannelser generelt for at være ensproglige (Ziliacus 1980 s. 320; Naert 1995 s. 58 f.). Overført på et historisk materiale, betyder det, at for at være formelt skandinaviske dannelser, skal de bestå af hovedled og et beskriverled af skandinavisk ophav (jf. Sandnes 2003 s. 91 f.). Det betyder, at hvis man har et personnavn af ikke-skandinavisk oprindelse sammensat med et skandinavisk hovedled, så er der højst sandsynlig tale om en skandinavisk dannelse sammensat med et indlån, igen en ensproglig dannelse. En 'undtagelse' til dette, kan forekomme, hvis der i en senere normannisk-fransk dannelse, er brugt et indlånt skandinavisk navneled som hovedled. Men en sådan undtagelse er kun tilsyneladende, da selve navnedannelsen jo så er ensproglig normannisk-fransk.

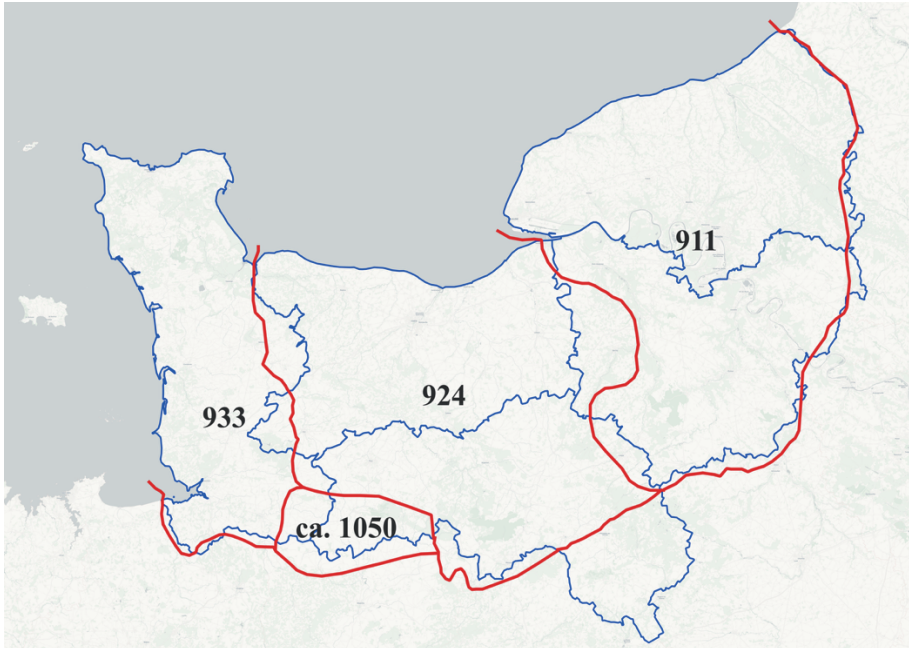
I Normandiet udgør stednavne af skandinavisk ophav samlet set ikke mere end et par procent af stednavnematerialet. Så i det store billede virker det ikke som nogen stor og dyb indflydelse. Alligevel kan de nyeste stednavnestudier udført efter moderne onomastiske principper tilvejebringe et mere nuanceret billede af perioden. Spørgsmålet er blot, hvordan får man 'frikendt' stednavneforskningen og bragt den ind i diskursen igen? I det følgende gives nogle eksempler på hvordan man kan reaktivere en forskningsdisciplin der uden skyld er blevet fanget i en ideologisk krig.

3. Stednavneforskning i Normandiet

Normanniske stednavne er i hovedsagen af et gallo-romansk ophav med et betydeligt frankisk og saksisk indslag. I det overordnede billede udgør stednavne af skandinavisk oprindelse ikke et stort indslag, og forekommer jævnt spredt ud over hele det nordlige Normandiet, med undtagelse af det vestlige Seine-Maritime, hvor der indslaget er betydeligt. Sproglig set er den normanniske dialekt af samme romanske oprindelse som fransk, men har traditionelt set bestemte lydlige træk der skyldes den vestgermanske indflydelse. Flertallet af disse træk er dog ikke længere gennemgående i normannisk og dialekten ligger i dag ikke langt fra standard langue-d'oïl-fransk.

Normannisk stednavneforskning står, overordnet set, ikke særlig stærkt. Der findes ikke noget samleværk over normanniske stednavne, kun enkelte oversigtsværker. Dertil virker faget noget pick-'n-mix-agtigt, hvor man uden problemer danner stednavnetolkninger af ord af forskelligt sprogligt ophav uden

at reflektere over hvad dannelsessproget har været. Når det specifikt gælder udforskningen af skandinaviske stednavne, er der yderligere den komplikation at fransk og skandinavisk lydligt og morfologisk set ligger langt fra hinanden – derfor er det ganske svært at tolke stednavne, hvis de ikke har meget tidlige belæg. Så derfor må man ofte ty til paralleltolkninger, hvor man må antage at senere ens udseende stednavne har samme ophav. Dette øger naturligvis usikkerheden i både tolkningen og for om vi har at gøre med en skandinavisk dannelse eller om det kan være et overført navn.

Figur 2. Kort over Normandiet visende hvornår de forskellige dele af regionen blev erobret af hertugen af Normandiet. Rød linje viser grænsen mellem de enkelte erobringsområder og årstallet i hvert område angiver året for den formelle overtagelse. Den underliggende blå linje angiver grænserne for de nuværende normanniske departementer. Erobringerne strakte sig over godt 20 år og gik i vestgående retning fra Seine-Maritime og Eure over Calvados og Orne til Manche. Passais-området fuldendte den normanniske ekspansion omkring 1050. Kort af Peder Gammeltoft. Skala 1:1,5 mill. CC-BY 4.0.

Heldigvis findes der gode, tidlige kilder for de fleste steder i normandiet, men desværre er de færreste tilgængelige endsige dækkende for hele Normandiet. Den nemmeste måde at finde frem til kildeformer, er ved at gå til historisk-topografiske beskrivelser, herunder den nyligt online Dictionnaire topographique de la France – Comprenant les noms de lieux anciens et modernes (DicoTopo). Desværre dækker denne kun tre af Normandiets fem departementer: Seine-

Maritime, Eure og Calvados. Orne og Manche er ikke endnu udgivet i denne serie. Der er også en ret så stor forskel i mængden af både stednavne og antallet af historiske former. Eksempelvis er Seine-Maritime og til dels Calvados meget godt dækket med historiske kildeformer, hvorimod Eure har en noget mere summarisk dækning.

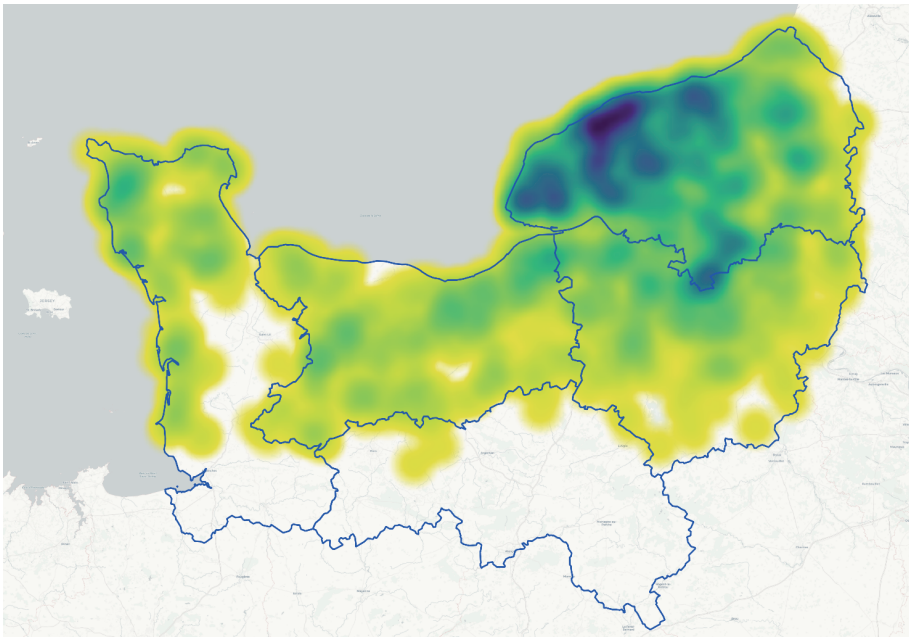
Eftersom der ikke er noget samleværk over normanniske stednavne, findes der heller ikke nogen oversigt over stednavne af skandinavisk ophav – eller anden oprindelse, for den sags skyld. Navnetypestudier er heller ikke særlig hyppige, de mest relevante er Åse Kari Hansens ph.d.-afhandling om navnegruppen *-tuit* (1998) og min oversigt over navnetypen, skandinavisk *toft* i Normandiet (Gammeltoft 2017). Begge studier påpeger det vanskelige i at tolke stednavne med oprindelige skandinaviske elementer, men begge har betydeligt med eksempler på hvad der må være genuine nordiske dannelser samt eksempler på senere normannisk-franske dannelser efter både *toft* og *pveit* blev del af det lokale ordforråd.

3.1 Vejen frem for nyt videnskabelig fokus

Begge studier viser dog vejen frem for den fremtidige udforskning af normanniske stednavne: at indsamle kildeformer og opstille solide teoretiske principper for tolkning af stednavne og metodisk udforske kontaktoponymi for bedre at forstå processerne i den sproglige kontakt mellem de individuelle sprog på forskellige tider. Først da vil vi kunne forstå de til tider 'kaotiske' stednavnebelæg vi ser over tid i materialet. At indsamle et historisk stednavnemateriale er aldrig simpelt – uanset hvor i verden det er. For det første må man vide hvad det moderne stednavnemateriale er og så matche det historiske kildemateriale herimod. For at det kan ske, må man have en grundig indsigt i områdets administrative inddelinger over tid og gerne også vide noget om godsstrukturer og bruge kamerale metoder til at sige mere om navnetypers karakter (jf. Gammeltoft 2017 s. 121). Første skridt er nok at indsamle moderne og nyere stednavne fra nutidige og historiske kort, som fx de eksisterende digitale kortserier fra det nationale IGN – Institut national de l'information géographique et forestière. Disse skal herefter samkøres med historiske belæg fra DicoTopo og andre trykte stednavneværker fra forskellige områder af Normandiet. Det vil i første omgang give et udgangspunkt for videre undersøgelser, (præliminære) tolkninger og videre kildesøgninger. At dette ikke er en helt let øvelse, er klart – der er mange mulige veje man kan gå fejl, både i lokalisering til administrative enheder, kildetilknytning, tolkning gennem skriftbilledet og mulige senere overførte stednavnedannelser.

4. Et dybt dyk ned i stednavnematerialet

For at vise det store potentiale i det normanniske materiale og hvad vi faktisk kan bruge undersøgelser af stednavne af skandinavisk oprindelse til, har jeg foretaget en række præliminære og ganske overordnede undersøgelser af stednavne af skandinavisk, eller mulig skandinavisk ophav. Gennem brug af Dico-Topos database, kan man udtrække næsten 1.180 stednavne der sandsynligvis er skandinaviske dannelser.³⁵ Da materialet kun omfatter tre af fem departementer i Normandiet, vil det samlede tal være noget højere. Medens Orne er ret fattig på mulige skandinaviske stednavne, så synes antallet i Manche at være omtrent på niveau med Calvados, så et estimat på mellem 1.300 til 1.500 stednavne af sandsynligvis skandinaviske stednavne er ikke helt urealistisk, se udbredelseskortene i figur 3. Og her tæller jeg kun de som kan antages at være rene skandinaviske dannelser – de knap 250 normannisk-franske stednavnedannelser på *skandinavisk forled + ville* er ikke medregnet. Dog kan et fåtal af de sammentalte henved 1.500 sikre/sandsynlige skandinaviske stednavne vel være sene normanniske dannelser og overførte stednavne. Kun en grundigere undersøgelse af kildematerialet vil kunne sige dette.

Figur 3. Varmekort over forekomsten af stednavne af skandinavisk ophav eller muligt skandinavisk ophav. Gul farve viser områder med forekomst af lav koncentration, grøn farve områder med medium koncentration. Blåfarven angiver områder med høj koncentration. Kort af Peder Gammeltoft. Skala 1:1,5 mill. CC-BY 4.0.

³⁵ Fordelingen pr. departement er: Seine-Maritime: 810, Eure: 193, Calvados: 173.

3.1 Stednavnelementer af skandinavisk oprindelse som hovedled

Som nævnt har jeg indsamlet næsten 1.180 stednavne indsamlet gennem Dico-Topo. Det skal siges, at disse kun omfatter 18 forskellige hovedled af skandinavisk oprindelse, så der kan være enkelte yderligere stednavne af skandinavisk ophav ved nærmere inspektion. 1.180 stednavne lyder af ganske meget, men hvor stort er dette tal i forhold til det overordnede billede? Det skal vi se på nu.

Hele datasættet fra de tre departementer dækket af DicoTopo, Seine-Maritime, Eure og Calvados omfatter 56.300 stednavneopslag.³⁶ Det vil sige at 2% af hele materialet er skandinaviske dannelser som dækker en bred fane af stednavnelementer der angiver bebyggelse, naturlokaliteter og kulturlokaliteter:

- primære bebyggelsesnavnelementer: *bod, by, gård, toft, torp, tved*
- primære naturnavnelementer: *bæk, dal, flod, holm, høj, land, lund, vig*
- primære kulturnavnelementer: *dige, have, løkke*

Antalsmæssigt fordeler de sig således på de enkelte navnetyper på denne måde:

Hovedled	Antal	(omtalt før 1600)
• bod	95	(43)
• by	16	(4)
• bæk	137	(72)
• dal	43	(26)
• dige	14	(5)
• flod	13	(8)
• gård	46	(27)
• have	11	(7)
• holm	99	(34)
• høj	31	(15)
• land	62	(23)
• land/lund?	5	(5)
• lund	125	(96)
• løkke	1	(1)

³⁶ Den samlede fordeling pr departement er: Seine-Maritime: 30.130, Eure: 11.081, Calvados: 15.088.

• toft	400	(267)
• torp	8	(7)
• tved	69	(40)
• vig	2	(1)
Total	1176	(682)

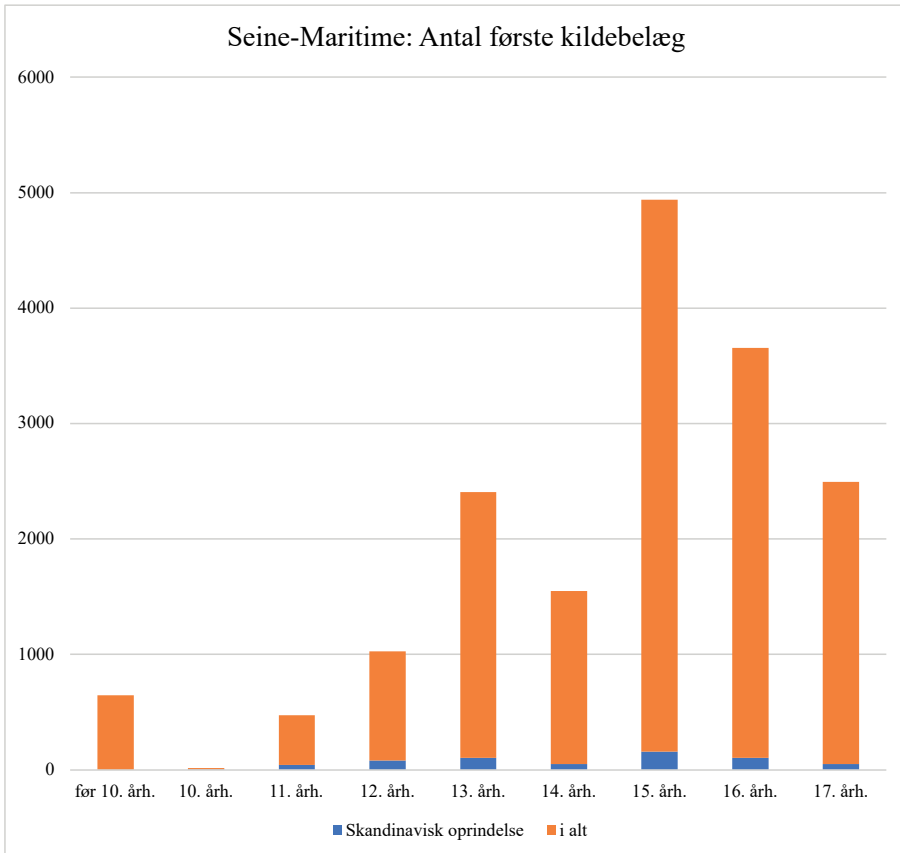
Af disse er de primære bebyggelsesnavnelementer de hyppigste med 634 eksempler i alt, fulgt af primære naturnavnelementer med 517 i alt. De primære kulturnavnelementer er langt de færreste med blot 26 i alt. Det hyppigste hovedledselement er *toft* – med 400 eksempler! Derefter er *bæk*, *lund*, *holm* og *bod* de hyppigste elementer med henholdsvis 137, 125, 99 og 95 eksempler. Disse fem navneled udgør henved 73% af alle de skandinaviske navne – og for de eksempler som er omtalt før 1600 er tallet en smule højere med 75% af navnene.

Hvis vi dykker længere ned i stednavnematerialet fra Seine-Maritime, Eure og Calvados, ser vi at af de 56.300 stednavne, er der kun 18.500 stednavneopslag med kildeformer fra før 1600 – altså kun en tredjedel af alle stednavne. Ikke mindre end godt 680 af disse er af skandinavisk ophav, altså 4% af det samlede materiale. Så stednavne af skandinavisk eller sandsynlig skandinavisk oprindelse er generelt tidligt omtalt – det tyder på at vi rent faktisk har at gøre med genuine skandinaviske dannelser.

Der er ikke bevis for at skandinavisk blev talt særlig længe i Normandiet – tvært imod ser det ud til at de skandinaviske bosættere hellere end gerne gik over til at anvende det lokale sprog i den daglige kommunikation. Da den skandinaviske overtagelse af Normandiet i det stor hele var klaret på ca. en menneskealder fra begyndelsen af 900-tallet til 933, og sprogskiftet ser ud til at have været komplet kort efter år 1000, er vinduet for rene skandinaviske dannelser i Normandiet ikke mere end henved 100 år, måske lidt mere om vi forventer at der var bosætning i årene med permanent tilstedeværelse inden nedre Seine (omtrent det som er Seine-Maritime i dag) blev givet til Rollo af den franske konge som garanti for at Paris ikke blev angrebet fra søsiden.

Ganske vist kan man ikke antage at antallet af stednavnedannelser er lineært stigende over tid – der vil være perioder med kraftig fremgang og tider med tilbagegang, men om vi antager at de førømtalte 18.500 stednavne belagt i DicoTopo før 1600 er nogenlunde ligeligt fordelt, vil de 680 stednavne af skandinavisk oprindelse over 100 år faktisk udgøre 57% af alle nye navnelokaliteter der statistisk set skulle blive anlagt. Og antager vi at de resterende stednavne

som ikke er belagt før 1600 også er skandinaviske dannelser, og inkluderer dem i beregningen, så lander vi 107% – altså flere navne end gennemsnitlig dannet per hundrede år! Set i dette lys, er det umuligt ikke at argumentere for at indflydelsen var betydelig mens den stod på – den var bare, sproglig set, kortfattet på grund af forskellige og komplekse sociokulturelle forhold.

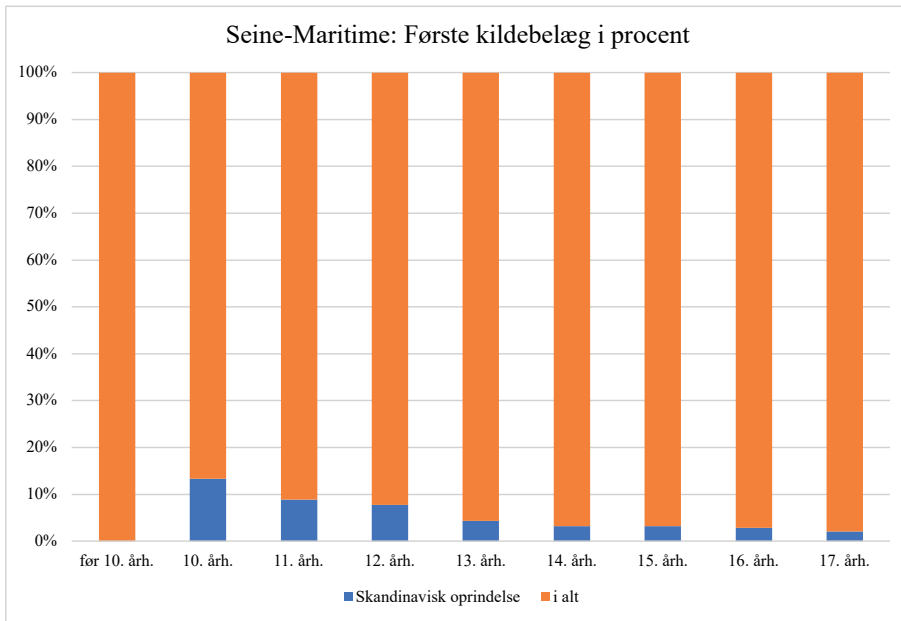

Figur 4. Søjlediagram over den faktiske fordeling af første kildebelæg pr. århundrede for stednavne i Seine-Maritime. Hver søjle viser alle forekomster pr. århundrede af stednavne med førstebelæg. Den blå søjlefarve viser antallet af stednavne af skandinavisk oprindelse. Den orange søjlefarve repræsenterer de resterende stednavne, i hovedsagen af gallo-romansk og til dels frankisk og saksisk ophav. Diagrammet viser den faktiske repræsentativitet af kildeformer for stednavne af skandinavisk ophav i forhold til totalen. Illustration af Peder Gammeltoft, CC-BY 4.0.

4.2 Er der tale om genuine skandinaviske dannelser?

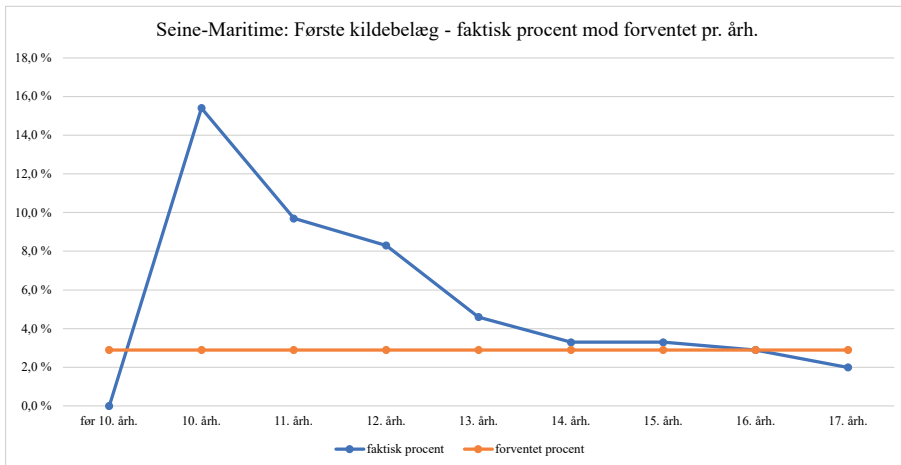
Et af angrebepunkterne som man bliver konfronteret med i diskursen om stednavne af skandinavisk oprindelse i Normandiet, er at de er sent belagt og derfor

må være sene hybride dannelser. Problemet med dette, er at kontakt-onomastikken klart har vist at der ikke forekommer hybride dannelser – man mixer ikke bare sprog for at danne et stednavn. Det man derimod gør, er at bruge det ordforråd man har til rådighed i dannelsessproget (eller snarere i ens onomastikon, jf. Nicolaisen 1978 s. 46–47) til at danne et navn (Sandnes 2003 s. 89 f.). Det kan så være både hjemlige ord og ord indlånt som følge af interferens med et andet sprog (Weinreich 1953). Om man finder et stednavn der helt tydeligt har for eksempel et fransk beskriverled og et skandinavisk hovedled, så er der kontakt-onomastisk set tre muligheder. Enten er der a) tale om en normannisk-fransk dannelse, hvor et indlånt, oprindeligt skandinavisk ord bruges som hovedled, eller b) omvendt. Altså en skandinavisk dannelse med et beskriverled indlånt fra fransk. Den tredje mulighed c) er at der er tale om et oversættelseslån, hvor et stednavn er blevet delvist oversat fra skandinavisk til fransk i forbindelse med selve sprogovergangen, eller som følge af en senere semantisk gentolkning, som Nicolaisen (1987 s. 9–11) kalder det, af et oprindeligt skandinavisk stednavn efter sprogskiftet skandinavisk > normannisk fransk.

Figur 5. Søjlediagram over den procentvise fordeling af første kildebelæg pr. århundrede for stednavne i Seine-Maritime. Hver søjle viser alle (100%) stednavne med førstebeleg pr. århundrede. Den blå søjlefarve viser den procentvise fordeling af stednavne af skandinavisk oprindelse. Den orange søjlefarve repræsenterer de resterende stednavne. Diagrammet viser at førsteforekomst af kildeformer for stednavne af skandinavisk ophav er procentvis mest frekvente i de første fem århundreder fra bosættelsen fandt sted. Illustration af Peder Gammeltoft, CC-BY 4.0.

Om stednavne af skandinavisk oprindelse skulle være specielt sent belagt, kan man undersøge ved at se på hvordan kildebelæggene fordeler sig over tid. Eftersom Seine-Maritime er bedst belagt, har jeg lavet en lille undersøgelse på hvornår stednavne omtales første gang i dette departement. Som grafen i figur 4 viser, fordeler kildeformer sig meget ujævnt over tid. Der findes ganske tidlige kildebelæg for Normandiet. De allerældste synes at være fra det 2. århundrede fvt.³⁷ Men først fra det 11. århundrede begynder der at komme kildeformer i større antal. Det som grafen viser, er at først fra det 13. århundrede begynder der at komme rigelig med kildeformer, og ca. 2.400 stednavne har første kildebelæg i dette århundrede, og først fra det 15. århundrede begynder førstebeleg for stednavne virkelig at forekomme. Det betyder at kildesituationen ikke er synderlig god – der er nogle meget tidlige kilder, men det er først fra senmiddelalder og endnu senere at kildesituationen bliver god for Normandiet.

Figur 6. Graf visende den procentvise fordeling af første kildebelæg for stednavne af skandinavisk oprindelse pr. århundrede. Den blå kurve viser den faktiske procentvise fordeling. Den orange kurve viser den forventede procentandel pr. århundrede. Grafen viser at stednavne af skandinavisk ophav er overfrekvente fra 10. til 15 århundrede i forhold til det forventede. Illustration af Peder Gammeltoft, CC-BY 4.0.

Ser vi derimod på procentsatserne for det første kildebelæg på hvad som kan regnes for skandinaviske dannelser og sandsynlige skandinaviske dannelser (se figur 5 og 6), ser vi at disse stednavnes første kildebelæg ligger procentuelt højt i forhold til at de blot udgør 2% af alle eksempler i datasættet. Og siden at man gennemsnitligt kun skulle forvente at ca. 2,4% af alle stednavne med

³⁷ Der er i alt 165 stednavne med kildeformer før 11. århundrede. Fordelingen pr. århundrede er følgende: 2. århundrede: 12, 3. årh.: 1, 4. årh.: 2, 5. årh.: 2, 6. årh.: 4, 7. årh.: 22, 8. årh.: 25, 9. årh.: 67, 10. årh.: 30.

et førstebelæg i løbet af et århundrede skulle være af skandinavisk ophav (jf. figur 6) så er det iøjnefaldende at navnene i tidsrummet 10. –13. århundrede ligger ca. 2–6 gange over det forventede. Først i 14. –16. århundrede ligger de sandsynlige skandinaviske dannelser svagt over par eller på par med det forventede. Som helhed må dette tages til udtryk for at stednavne af antaget skandinavisk oprindelse faktisk i overvejende grad også er det.

5. Konklusion og nogle spredte betragtninger

Ja, statistikker er tørre og kedelige, men tal kan nogle gange vise mere end hvad argumenter formår. For det første kan man tilbagevise den ikke-funderede påstand om at stednavne af skandinavisk oprindelse generelt er sene. Det er de ikke, hverken set i forhold til hvornår førstebelæg er fra eller i mængden af førstebelæg pr. århundrede. Her ligger de skandinaviske højere end det forventede gennemsnit – især i århundrederne umiddelbart efter etableringen af Normandiet. Dette må betyde at stednavne af skandinavisk ophav, eller sandsynligt skandinavisk ophav, har haft en prominens i samtiden ud over det sædvanlige. Om der har været et behov for at stadfæste ejerskab og gøre tvivlsomme overtagelser legale, kan man ikke se ud fra overordnede undersøgelser – her må man ind på dokumentniveau og undersøge dette.

Når man ser på densitetskortet over den skandinaviske bosættelse, ser vi at den har forekommet overalt i Normandiet, på nær de sydligste dele, der i hovedsagen udgør departementet Orne (se figur 3). Det bliver ofte anført at den skandinaviske indflydelse kun er nær kysterne – det viser denne distribution ikke – tvært imod virker det faktisk som om den skandinaviske bosættelse i Calvados har en svag prævalens for en mere indlandsbeliggenhed, lidt tilbagetrukket fra kysten. Dette kan enten skyldes at der ikke har været ledig jord ved kysten, eller at man faktisk har anlagt stednavne lidt tilbagetrukket fra kysten, som det var tradition for i Sydsandinavien i samtiden (Jakobsen & Dam 2010). Indlandskoncentrationer af bosætning kan også anes i Manche og i Eure.

Det mest overraskende ved denne hurtige gennemgang af stednavnematerialet i Normandiet, er hvor højt antallet af skandinaviske stednavne faktisk er – omkring 1.300–1.500 stednavne i hele Normandiet, og 1.180 fra de områder af regionen der er dækket af DicoTopo. Selv om de procentmæssigt ikke udgør mere end et par procent af alle regionens stednavne, så er tallet alligevel højt for en indflydelse der ikke strakte sig mere end et århundrede. En påstand om at der højst skulle have været et par hundrede skandinavisk talende bosættere

i den nedre del af Seine-området (altså det der nogenlunde svarer til Seine-Maritime), kan hermed afvises. Siden stednavnes overlevelse afhænger af sprogsamfundets accept af navnet, så har der ikke været tale om enkelte bosættere der gav navn til de steder hvor de selv boede – der har været et levende, skandinavisktalende samfund i Normandiet fra måske 900–1020 der har været stærkt nok til at kunne sætte sine sproglige spor i form af stednavne. At de sproglige spor så ikke er blevet overleveret i form af samme mængde låneord optaget i den lokale normanniske dialekt, kan skyldes mange faktorer – faktorer som vi ikke har oversigt over i dag. Men en af de helt store årsager er sikkert den store lydlige afstand mellem skandinavisk og fransk. En anden er sikkert at det skandinaviske sprog slet og ret ikke eksisterede særlig længe i Normandiet, kun lidt over et århundrede. Hvorfor stednavne er blevet overført i sprogskiftet i højere grad end ordforråd, skyldes sandsynligvis faktorer som ejerskab og deraf tidlig forankring i sprogsamfundet.

I samtiden udgjorde den skandinaviske indflydelse en betydelig påvirkning på det normanniske samfund. Alene antallet af stednavne tyder på at flertallet af nye stednavne fra begyndelsen af det 10. århundrede til det 11. århundrede har været af skandinavisk oprindelse. Hvordan denne indflydelse har været, kan vi kun gisne om, men når vi får undersøgt stednavnene af skandinavisk oprindelse bedre og tolket dem grundigt efter moderne principper, så skal der nok vise sig interessante konklusioner. I mit tidligere studie af stednavne på *-toft* i Normandiet, udgjorde beskriverled der beskrev ting der angik landbrug, dyrkning af jorden, så som jordkvalitet, husdyr og plantevækster, over halvdelen af alle beskriverled (Gammeltoft 2017 s. 119). Og interessant nok var en ikke ubetydelig del relateret enten til frugtdyrkning eller trævækster der kunne bruges til at fremstille våben og arbejdsredskaber med. Så *toft*-bosættelserne synes at have haft et fokus både på produktion af fødevarer og til at kunne forsvare sig. Måske ser vi her det spæde ophav til den omfattende cider- og calvadosproduktion vi ser overalt i Normandiet i dag?

Selv om indflydelsen i samtiden var stor, peger materialet også på at de skandinaviske bosættere hurtigt blev integreret i lokalsamfundet. På samme måde som hertugerne af Normandiet hurtigt blev del af det franske samfund, gik de menige skandinaviske bosættere uproblematisk ind i nye samfunds- og sprogsstrukturer, hvilket både siger noget om de nyankomnes omstillingsparathed og lokalsamfundets accept af de nye borgere. Dette er noget som den akademiske berøringsangst har forhindret i at blive belyst, men jo egentlig er den største årsag til at den skandinaviske indflydelse, herunder stednavnene af skandinavisk oprindelse i Normandiet er så interessante – de kan bringe inspiration til nutiden.

Jeg har med vilje ikke sagt noget særligt om de navnetolkninger som jeg har gjort mig i løbet af indsamlingen af dette materiale. Det skyldes i hovedsagen at kun et fåtal af stednavnene endnu er fuldt tolket på nogenlunde grundig vis. Men jeg har dog bemærket enkelte interessante træk. Enkelte stednavne synes at have et ret så modernistisk præg over sig. For eksempel er Faguillonde nær Dieppe sammensat af elementerne *fager* 'pæn, smuk' og sandsynligvis *lund* 'lille skov'.³⁸ At opkalde et sted efter dets skønhed er generelt anset for at være et træk fra romantismen, en kulturel strømning der opstod godt og vel 700 år senere end navnets dannelse. Dette stednavn alene viser også en sensitiv og opfattende side af skandinaverne, som ikke stemmer overens med den hærgen, vold og plyndring vikingerne ellers har fået ry for. Nej, den skandinaviske indflydelse var mere sammensat og mangefacetteret end både fransk nationalisme og academia har villet se.

Referencer

- Adigard des Gautries, Jean, 1954: Les Noms de Personnes Scandinaves en Normandie 911 à 1066. Uppsala/København: A.-B. Lundequistska bokhanden/Rosekilde and Bagger.
- Carpentier, Vincent, 2014: Du mythe colonisateur à l'histoire environnementale des côtes de la Normandie à l'époque viking. L'exemple de l'estuaire de la Dives (France, Calvados). I: Vers l'Orient et vers l'Occident. Regards croisés sur les dynamiques et les transferts culturels des Vikings à la Rous ancienne. Eastwards and Westwards. Multiple Perspectives on the Dynamics and Cultural Transfers from the Vikings to the Early Rus, red. av Pierre Bauduin & Alexander E. Musin. S. 199–213. Caen: Presses universitaires de Caen.
- 2017: L'immigration scandinave sur le continent au Xe siècle. Un invisible archéologique? I: Archéologie des migrations, red. av Dominique Garcia & Hervé Le Bras. S. 255–266. Paris: La Découverte.
- Carpentier, Vincent & Marcigny, Cyril, 2015: Traces et absence de traces. L'archéologie moderne face au paradoxe de l'implantation des Vikings en Normandie. I: Nordiques 29. S. 25–43.
- DicoTopo = Dictionnaire topographique de la France – Comprenant les noms de lieux anciens et modernes. <https://dicotopo.cths.fr/>
- Gammeltoft, Peder, 2017: The place-name element *toft* in Normandy. I: Scandinavian Names and Naming in the medieval North-Atlantic Area. Proceedings of the 44th Symposium of NORNA in Caen 23–25 April 2014, red. av. Gunnstein Akseberg & Inge Særheim. S. 113–159. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Hansen, Åse Kari, 1998: Språkkontakt i gammelt koloniområde. En studie av normannerbosetningens stedsnavn, med særlig vekt på navnegruppen *-tuit*. Bergen: Universitetet i Bergen.

³⁸ Det er muligt at Faguillonde i stedet har *-land* som hovedled, jf. kilde ældste kildeformer: *Fagerlanda* 1133 og 1134, men *Fagherlunda* 1155, *Faghelunda* 1189; herefter altid med former på *-lunda/-lunda* eller *-londe*.

- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig & Dam, Peder, 2010: Nordvestsjælland kystbebyggelse fra vikingetid til ca. 1700. I: Kystkultur – Fra Nordvestsjælland 2009. S. 11–45. Holbæk: Historisk Samfund for Nordvestsjælland.
- Lainé, Stéphane, 2017: L’onomastique scandinave en Normandie. Mythes et réalités. I: Scandinavian Names and Naming in the medieval North-Atlantic Area. Proceedings of the 44th Symposium of NORNA in Caen 23–25 April 2014, red. av. Gunnstein Akselberg & Inge Særheim. S. 171–196. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Naert, Aino, 1995: Ortnamn i språkkontakt. Metoddiskussion med utgångspunkt i ortnamnsskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Nicolaisen, Wilhelm Fritz Hermann, 1978: Are there connotative names? I: Names. A journal of onomastics 26. S. 40–47.
- 1987: Semantic causes of structural changes in place-names. I: Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985, red. av Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. S. 9–19. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Sandnes, Berit, 2003: Fra Starfjall til Starling Hill. Dannelsen og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/242760>
- Weinreich, Uriel, 1953: Languages in contact. Findings and problems. The Hague: Mouton.
- Zilliacus, Kurt, 1980: Ortnamnsförråden vid språkgränsen i Finland. Presentation av ett forskningsprojekt. I: Ortnamn och språkkontakt. Handlingar från NORNA:s sjätte symposium i Uppsala 5–7 maj 1978, red. av Thorsten Anderson, Eva Brylla & Allan Rostvik. S. 317–349. Uppsala: NORNA-förlaget.

Saka som stoppa skolebarninnsamlingas nasjonale ambisjoner – om innsamlinga av stedsnavn i 1930-åra

Tom Flaten

Abstract

This article presents new insights into why the big project to collect place names with the help of school children in the 1930s in Norway failed to become a national project. The project was initiated and led by Professor Gustav Indrebø, who was a pioneer in place name research in Norway.

With the help of school children, Indrebø wanted to collect place names all over Norway, but despite a promising start and a large amount of collected material, particularly from Western Norway and Southern Norway, the work stopped, and large parts of Norway never became part of the collection. Few have attempted to give explanations as to why this happened, and no one has directly investigated why the work halted.

New findings are presented and can shed light on the question. Indrebø's strong opinions and actions in the language dispute between Nynorsk and Bokmål is an important aspect. These findings are presented in detail, before finally discussing what they can tell us about possible reasons on the halt of the project.

Keywords:

place names; school children's collection of place names; Bokmål; Nynorsk; language dispute

Nøkkelord:

stedsnavn; skolebarninnsamlinga; bokmål; nynorsk; språkstrid

1. Innledning

I denne artikkelen vil jeg presentere ny innsikt i hvorfor skolebarninnsamlinga av stedsnavn i 1930-åra ikke lyktes som nasjonalt prosjekt. Skolebarninnsamlinga blei initiert og leda av professor Gustav Indrebø som var en foregangsmann innen stedsnavnforskninga. Ved hjelp av skolebarn ville Indrebø samle inn stedsnavn over heile Norge, men tross en lovende start og et stort innsamla materiale særlig fra Vestlandet og Sørlandet stoppa arbeidet opp, og store deler av Norge blei aldri en del av innsamlinga. Det er få som har forsøkt

å gi forklaringer på hvorfor det blei slik, og det er ingen som direkte har undersøkt hvorfor arbeidet stansa. I mitt prosjekt har jeg ønska å finne svar på spørsmålet: Hvorfor blei ikke skolebarninnsamlinga det nasjonale prosjektet som var planen? Gjennom å undersøke skolebarninnsamlingas materiale fra Agder, og særlig undersøke de kommunene som ikke deltok i innsamlinga, har jeg gjort funn som kan belyse spørsmålet.

Jeg vil starte med å presentere skolebarninnsamlinga nærmere ved å si noe om bakgrunnen, gjennomføringa, samt innsamlingas initiativtaker Gustav Indrebø. Videre vil jeg presentere regionen Agder og deltakelsen i skolebarninnsamlinga der. I arbeidet mitt har jeg gjort interessante funn knytta til en tidligere kommune i Agder, Dypvåg. Disse funna vil jeg presentere grundig, før jeg til slutt vil drøfte hva disse funna kan si oss om mulige årsaker til at skolebarninnsamlinga aldri blei nasjonal.

2. Bakgrunn og gjennomføring av skolebarninnsamlinga

Det var Gustav Indrebø som hadde ideen til skolebarninnsamlinga av stedsnavn i Norge. Indrebø som hadde leda Norsk Stadnamnarkiv i Oslo fra 1921, fikk i 1930 et professorat ved Bergen Museums Folkeminnesamling (Helleland 1996). Norsk Stadnamnarkiv blei etter hvert også flytta til Bergen, fortsatt under Indrebøs ledelse. Da Indrebø tiltrådte ved Folkeminnesamlinga, holdt han ei forelesning hvor han presenterte språksituasjonen i Norge, og særlig på Vestlandet. Indrebø (1930 s. 127) meinte at språkforskinga burde vektlegge innsamling av stedsnavn, og pekte nettopp på at «ei ser-uppgåve byd stadnamni». Videre la Indrebø (ibid.) fram planene om åssen arbeidet kunne organiseres: «Eg hev tenkt, at det måtte vera ein freistnad verdt å prøva få skulane og borni til hjelpesmenn for vitskapen her, og få borni rundt um til å skriva upp stadnamni kvar på sin heimstad».

Denne nye organiseringa av stedsnavninnsamling med hjelp fra skole og skolebarn ville gjøre det mulig å dekke heile landet, ifølge Indrebø. Bakgrunnen for å velge ei slik organisering var fordi Indrebø meinte at innsamling av stedsnavn i Norge gikk for sakte. Oddvar Nes (1975) peker på at stedsnavninnsamling ved hjelp av skolebarn ikke var noe nytt. Det var allerede prøvd ut i 1920-åra, men bare i mindre, lokale innsamlinger. Det nye med Indrebøs innsamling var de nasjonale ambisjonene, og Nes omtaler derfor Indrebøs prosjekt for «ei storstila innsamling» (s. 9).

Indrebø ville imidlertid ta for seg landet steg for steg. Han ville derfor begynne innsamlinga på Vestlandet: «Kunde me få oppskrive stadnamni her vest utanfrå havskjeri og upp til fjells soleis med hjelp frå skulane, vilde det vera eit stykke samarbeid millom bygdene og høgskulen for Vestlandet, som vilde vera både eit fyredøme og til gagn» (Indrebø 1930 s. 128). Det er tydelig at Indrebø så på innsamlinga på Vestlandet som et utgangspunkt og forbilde for arbeidet i resten av landet.

Tidlig i 1931 blei det store arbeidet med innsamling av stedsnavn på Vestlandet satt i gang. Alle folkeskolene i gamle Hordaland fylke mottok et rundskriv med oppfordring om å hjelpe til med innsamling av stedsnavn. I et intervju med Bergens Tidende (27.8.1931) fortalte Indrebø om innsamlingsarbeidet i Hordaland. Indrebø uttalte: «Eg hev høyrte frå fleire kantar at både born og heimar hev vore svært interessera. Folk hev jamtyver synt verkeleg godhug. Det er mykje interesse for tradisjonar og minne i Hordaland!» Indrebø regnte med at mellom 100 000 og 200 000 stedsnavn var samla inn.

I samme intervju fortalte også Indrebø om målet med innsamlinga: «Ein freista å få borni i dei tvo øvste årsklassone til å skriva upp namni kvar på sin heimstad (gard eller bruk).» Skolene fikk spørreskjemaer til elevene på 6. og 7. trinn. I disse spørreskjemaene skulle elevene fylle inn alle stedsnavna på gården de kom fra. Det var elevene på de to øverste trinna i den daværende sju-årige obligatoriske folkeskolen som skulle bidra til innsamlinga. I Hordaland blei det ifølge Indrebø sendt over 8 000 skjemaer til skolene. Slike utfylte spørreskjemaer kalles gjerne skolebarnlister eller skolebarnoppskrifter. Alle de innsendte skjemaene oppbevares i dag i Språksamlingene på Universitetet i Bergen (UiB).

Skolebarninnsamlinga i Hordaland må kalles en stor suksess. Indrebø fortalte videre i Bergens Tidende (27.8.1931): «Eg trur me kan segja alt no at resultatet hev vorte reint uventa bra.» Etter den vellykka gjennomføringa i Hordaland utvida Indrebø innsamlinga til de øvrige delene av Bjørgvin bispedømme, det vil si Sogn og Fjordane og Sunnmøre. Året etter, i 1932, blei innsamlinga satt i gang i disse områda. Nok en gang opplevde en stor interesse og deltakelse, og det blei samla inn mange stedsnavn.

Skolebarninnsamlinga var det vi kaller for ei djupinnsamling av stedsnavn. Ei djupinnsamling er ei innsamling som ønsker å få med flest mulig av stedsnavna som finnes i et område. Målet er å få med alle stedsnavna, og både de viktige og de mindre viktige stedsnavna skal være med (Hallaråker 1997 s. 202). Gjennom Indrebøs arbeid fikk djupinnsamlinger fotfeste som metodisk

tilnærming (Haslum 2003b s. 85). Skolebarninnsamlinga var derfor nyskapende både metodisk og omfangsmessig, og den var med på å sette standarden for stedsnavninnsamlinger seinere.

Skolebarna skulle altså fylle ut de innsamla stedsnavna i spørreskjemaer. Disse skjemaene starta med rubrikker for gårds- og bruksnummer, kommune og gårdeiers navn. Deretter skulle elevene fylle inn stedsnavn fordelt etter fem lokasjonstyper. Først var det stedsnavn i innmarka, deretter utmarka, mens de tre siste var stedsnavn fra stølen, veien dit og fra fjæra. I en tidligere artikkel viste jeg (Flaten 2021 s. 111) at flertallet av innsendte skolebarnlister i Agder, se figur 1, bare inneholdt stedsnavn i de to første, fra innmark og utmark.

Nr. 1487 L.
Forslag av SEM & GJENNSEN 16. Okt.
1920

Spørreskjema til innsamling av stadnamn.

Skriv opp her alle namn som du veit på bruket dykkar! Spør gamalt folk og! Skriv namn nett som du segjer deiin på bygdemålet, og set til i klomber () etter kvart namn kva det er, til dømes: Tyssa (fossande elv), Tosellin (bratt høgda), Kløyna (vilt dille), Klumpen (berg), og Vennene (gamle åker). Er det noko gamle segner um sume namn, so skriv segne tilslutt. Veit ingen korleis bumerket til garden var, so sjå etter um det skulde finnast på t. d. gamle reidskaptar. – Skriv kladd fyrst!

Garden vår hev gårdsnummer (g.nr.) 65 og bruksnummer (br.nr.) 6

i Holum herad. Vest-Agder fylke.

Garden heiter: Helle Bumerke: _____

Tilnamnet (t. d. Ola-garen er): _____ Eigari: Arnen Vatne.

Brukar: _____ Vårstolen heiter: _____

Fjellstolen (setri): _____

A. Namn heime på garden.
B. Namn i skogen eller utmarki.
C. Namn på stølen og på fjellet.
D. Namn uppetter stølsvegen og etter skogsvegane.
E. Namn i fjæra og ute på sjøen eller vatn.

(Gløym ikkje nokre åker og engstykke, allstomarker, slette, myrar, vollar og moar, hangar, bakkar, steinar, skogteigar og skoghol. Gløym ikkje nokre elvar, bekker (grøver), vetter, brannar, kjeldor, dammar, tjernar og vatn, fossar, kulpar (eller hjilar), bruer, klopper og vad. Hugs på alle vegar, gangstigar (eller raser), geiler, gotor eller gutur (veggar for feet til utmarki), løypor, hvilestader, gjerd, grindar eller led, gamle hustuffer, arbeidsplassar og kolar. Få med namn på alle berg, dalar, fjellkluffer (gill), skard, eid, klevlar, brauter, toppar, nutar, findar, hamnar, rabbar, rener, åar, svadberg, skredor, lommar, breddar, sverer, skaggar i fjellet, holar, hellarar (bergholer), urder og roysar. Har du utmed sjøen eller alt med vatn, må du ikkje gløyma å taka med ogso alle nes, oddar, berg, steinar, blisster (eller vorar), bryggjor, fiskarbuder og naust, vikar, sund og vågar, øyar, holmar, grynnor, blår, skjær, floder og fall, fiskeplassar og alt som hev namn).

A. Namn heime på garden:

Lophadrollen (en bakke) Thora (et jordstykke) Harehola
(et jordstykke) Brodalen (en bakke) Vola (et jordstykke)
Luprykkan (et jordstykke) Hunningbakken (en bakke.)

B. namn i skogen:

Ramsdalen (et dalføre) Smådalane (et dalføre)
Lauheia (u. hvi) Raundalsheia (u. hvi) Raundalsmyra
(u. myr) Lauvoldsmysa (u. myr) Birrekkjensene
(moen fjær) Thadfelane (u. hvi) Galkkjivret
(u. myr) Harslekk (u. myr.)

Figur 1. Eksempel på utfylt spørreskjema, ei skolebarnliste fra Holum i Vest-Agder. Fra Språksamlingene ved UiB.³⁹

³⁹ <https://stadnamnportalen.uib.no/>

I tillegg til spørreskjemaene fikk lærerne tilsendt ei rettledning for arbeidet. Denne rettledningen omtaler Eidissen (1993 s. 163) som et enkelt og tilgjengelig «folkeskriv» hvor formålet var å «hjelpa folk til å sjå verdet av stadnamnskatten», og dermed også skape interesse for stedsnavninnsamling. Indrebø (1934 s. 19) framheva sjøl i rettledningen utbyttet elevene ville ha av arbeidet:

Borni hev både nytte og glede av at dei soleis fær skriva upp namni på heimegarden eller heimstaden sin. Dei lærer mange namn av det, som no elles kjem til å gå i gravi med dei gamle. (...) Det vert eit skeid i heimstadlære for deim som berre kan vera til vinning.

Indrebø (1934 s. 24) understrekte i tillegg at «Noreg hev ein uvanlig stor rikdom på gamle og sermerkte stadnamn, av di landet sjølv er so sermerkt. Lat oss berga for ettertida og granska dei rike språkminni og kulturminni som desse namni inneheld». Rettledningen var slik sett like mye en argumentasjon for prosjektet som en veileder. Gjennom prosjektet ville Indrebø dermed bygge videre på elevenes stolthet over heimlassen.

Det er viktig å påpeke at det kun var landkommunene som blei invitert med i innsamlinga, mens bykommunene blei holdt utenfor. I 1930-åra var imidlertid bykommunene ofte svært små i areal, mens større landkommuner omslutta byene. Områder som i dag er byområder, vil derfor kunne være med i det innsamla materialet, men i hovedsak er ikke byområder med.

Som nevnt ovenfor starta skolebarninnsamlinga på Vestlandet, før den flytta seg til Stavanger bispedømme, som innbefatter Rogaland fylke, og Agder bispedømme, hvor Agder-fylkene og Telemark hører under. En gjennomgang av skolebarnlistene i Språksamlingene på UiB viser at i fylkene Hordaland og Sogn og Fjordane på Vestlandet deltok godt over 90 % av kommunene i innsamlinga, se figur 2. Blant kommunene i Agder-fylkene deltok rundt 90 %, mens i Rogaland og Telemark deltok rundt 85 % av kommunene. I disse områda var oppslutninga altså svært stor. Da innsamlinga flytta seg videre rundt i Norge, gikk deltakelsen gradvis nedover.

Ifølge Indrebø (1936 s. 18–19) blei det samla inn stedsnavn i «fjellbygdene i Oslo bispedømme og i bygder i Hamar bispedømme» i 1934. Dette vil si områder i fylkene Buskerud og Oppland. Opptellinga av skjemaene i Språksamlingene viser at i Buskerud deltok 2/3 av landkommunene, mens bare halvparten deltok i Oppland.

Figur 2. Kart over fylkene med andel av kommuner som deltok i innsamlinga i %.

I tillegg blei altså ingen av fylkene rundt Oslofjorden med, det vil si Akershus, Vestfold og Østfold. Også Hedmark fylke lå i området som 1934-innsamlinga skulle dekke, men heller ikke der blei det noen deltakelse. Med dette ser vi at Østlandet i svært liten grad blei med i skolebarninnsamlinga, kun en del kommuner i Buskerud og Oppland.

I 1935 blei innsamlinga gjennomført i Sør- og Nord-Trøndelag, hvor henholdsvis drøyt 50 % og 60 % av landkommunene deltok. I tillegg kom de resterende delene av Møre og Romsdal med i innsamlinga, og der deltok til sammen snaut 70 % av kommunene. Den siste større runda med innsamling med hjelp av skolebarn var i fylkene Nordland og Troms i 1936. I begge fylker deltok litt over halvparten av landkommunene. Det nordligste fylket, Finnmark, blei heller aldri med i innsamlinga.

Det er altså områda som kom tidligst med i innsamlinga som har best resultat i omfang, det vil si Vestlandet og Sørlandet. Nes (1975) antyder at engasjementet og interessen for innsamlinga flata ut. «Etter kvart dabba interessen av, ser det ut til», skriver Nes (1975 s. 10). Det er likevel vanskelig å forstå at

det skulle være den viktigste grunnen til at innsamlinga aldri nådde sentrale deler av landet, og at det i andre deler var mye lavere deltakelse enn i starten. Det må samtidig understrekes at tross denne stagnasjonen i innsamlinga, blei den likevel svært omfangsrik. Eller slik Inge Særheim (1998 s. 8) uttrykker det: «(...) den største og mest omfattande registreringa av stadnamn som er gjennomført for heile landet». Materialet i skolebarninnsamlinga er derfor unikt i norsk sammenheng.

3. Gustav Indrebø og målsaka

Initiativtaker og leder for skolebarninnsamlinga var som nevnt Gustav Indrebø. Professor Indrebø var filolog og historiker, og med flere store arbeider i 1920-åra om stedsnavn, blant anna doktorgradsavhandling om innsjønavn i Oppland, blei han en sentral person i norsk stedsnavnforskning. Hans metodiske arbeid gjennom djupinnsamlinger av stedsnavn bidro til å utvikle stedsnavnforskninga. Vidar Haslum (2003b s. 72) viser at Indrebø var en viktig drivkraft for utviklinga av fagfeltet på denne tida.

Indrebø hadde et allsidig virke som fagmann. Han var opprinnelig norrønfilolog, men beskjeftiga seg også med historie, og etter hvert språkhistorie, i tillegg til navnegranskinga. Ei anna sentral side ved Indrebøs virke var hans kamp for målsaka. Indrebø var en av de mest markante forkjemperne for nynorsk i samtida. Dette var ei tid med store motsetninger i språkdebatten i Norge, og Indrebø deltok aktivt i ordsiftet og i flere offentlige strider knytta til målsaka. I forordet til nytutgivelsen av På norsk grunn i forbindelse med Indrebøs 100-årsdag presenteres han slik: «Indrebø var ein kvass polemikar som både gav og fekk mange harde hogg. Han såg på alt arbeidet sitt for det nynorske målet som ei etisk oppgåva han måtte taka på seg» (Indrebø 1989 s. 10). På målsakas vegne var Indrebø uten tvil en stridsmann.

I tida rundt skolebarninnsamlinga i starten av 1930-åra, kom Indrebø opp i ei høyt profilert sak. Saka oppsto da Indrebø omtalte to embetsmenns manglende bruk av nynorsk, og han anklaget dem for brudd på Mållova. Dette skjedde på Vestlandske Mållags årsmøte i januar 1933, og Indrebø meinte at de to embetsmennene «hadde vore særskilt traude til å bruke nynorsk når dei skulle», skriver Venås (1984 s. 234). De to, en telegrafinspektør og en skattefogd, begge i Bergen, krevde Indrebø tiltalt for uttalelsene. Dette gjaldt særlig at Indrebø hadde omtalt dem «ei skam for standet».

Dette utløste saka, kjent som Indrebø-saka, og den verserte i aviser over heile landet i nærmere halvanna år. Indrebø blei etter hvert tiltalt for og etter flere rettsrunder til sist dømt for sine utsagn. På denne måten blei Indrebø en kjent person i heile Norge. Saka og dommen ga han mye støtte fra nynorskhold, men han blei også en svært omdiskutert person i bokmålskretser.

Indrebø var en av de ledende skikkelsene i høgnorskbevegelsen. Høgnorsk var en reaksjon på samnorsktanken som da dominerte offisiell rettskriving. Høgnorskideen var å bevare nynorsken tilnærma slik Ivar Aasen hadde planlagt landsmålet. Det virker sannsynlig at Indrebøs uforsonlige tilnærming i målsaka kan ha påvirket muligheten for å nå fram til bokmålsområder på Østlandet med skolebarninnsamlinga, også fordi spørreskjemaene blei sendt ut på nynorsk. Haslum (2003c) påpeker at målforma kan ha innvirket på oppslutninga, og at det «ikke [var] sikkert at riksmålsfolk på Østlandet hadde så lett for å tro at Indrebøs aksjon *denne gangen* var uten språkpolitiske hensikter.» Indrebøs markante rolle kan altså ha vært av betydning for skolebarninnsamlingas manglende deltakelse i flere fylker.

4. Agder og skolebarninnsamlinga

I 1933 var det Rogaland og Agders tur til å bli med i skolebarninnsamlinga. Avisa Fædrelandsvennen (21.01.1933) skreiv: «Professor Indrebø, som har arbeidet med stedsnavnene i Vestlandsfylkene, har faatt spørsmål fra Agderfolk om aa igangsette et liknende arbeid her.» Indrebø fortalte Stavanger Aftenblad (17.1.1933) at det skulle sendes ut 15 000 spørreskjemaer i Rogaland og Agder. Videre forklarte han i samme avis om hvorfor innsamlinga av stedsnavn var så viktig, og han vektla særlig endringer i innen jordbruk og samferdsel. For eksempel sa Indrebø følgende om jordbruket: «Både det eine og det andre gjer at dei gamle teignamna kverv. Dei har slutta å gjæte sidan udyra kom burt, og dei driv mykje mindre no enn før med utmarksslætte og fjellslætte.» På samme måte gjorde endringene i måten folk ferdes på langs veier og på sjøen at «namna kverv», de forsvant.

På denne tida var Agder to fylker, Aust-Agder og Vest-Agder. Dette var også før de store kommunesammenslåingsprosessene i 1960-åra, slik at det var mange små landkommuner i de to fylkene. I Aust-Agder var det derfor 31 landkommuner, mens det i Vest-Agder var 37 landkommuner. En oversikt fra siste del av 1920-åra viser at det blant landkommunene i Aust-Agder var 12 kommuner som hadde nynorsk som opplæringspråk i skolen og 12 som hadde bokmål. I de resterende sju landkommunene var det blanda, det vil si at det

var noen skolekretser som hadde nynorsk og noen som hadde bokmål. I all hovedsak lå nynorskkommunene i de indre delene av fylket, som Setesdal, mens kystkommunene hadde bokmål.

Indrebø hadde alliert seg med skoledirektørene i arbeidet med å formidle materialet ut i kommunene og skolestyra. I Stavanger Aftenblad (17.1.1933) uttrykte Indrebø takknemlighet for deres hjelp: «Me maa vere sers takksame for at skuledirektørane har vilja hjelpa til med dette. Elles hadde me ikkje faatt so mykje.» I samme sak opplyser skoledirektøren for Agder og Rogaland, Johan Gjøstein, at han har mottatt innsamlingsmaterialet fra Bergen, og det var ikke reint lite: «eit heilt vognlass». Ved utsendinga til skolestyra fortalte Gjøstein at han i tillegg ville sende med «eit rundskriv der han legg eit godt ord inn for dette verdifulle tiltaket». Slik ser vi at skoledirektøren i Agder og Rogaland ga innsamlinga sterk støtte, både med sin faglige tyngde og med praktisk bistand.

Skoledirektør Gjøstein var aktiv i skole- og språkspørsmål i samtida, både som stortingsmann og skoleleder (Jahr 1984 s. 337–338). Gjøstein hadde først vært målmann, men blei seinere mer opptatt av bymåla og samnorsken. Det er ingen tvil om at han var særs interessert i og opptatt av språk, og han støtta stedsnavninnsamlinga. Dette vises tydelig i rundskrivet Gjøstein sendte med innsamlingsmaterialet. I rundskrivet, gjengitt i avisa Sørlandet (26.1.1933), tok Gjøstein ei aktiv rolle ved å sette embetet bak innsamlinga: «Skuledirektøren vil – i samråd med Folkeminnesamlingi ved Bergen Museum – freista å få namni i Agder og Stavanger bispedømme oppskrivne med skulane si hjelp.» Videre formante Gjøstein: «Eg bed herr skulestyreformannen gjera vel og etla det ut til alle folkeskulene i kommunen, med oppmoding til lærarane um å lata borni i 6te og 7de skuleår skriva upp stadnamn der som dei bur.» Gjøstein kom i tillegg med instruksar til lærerne: «Læraren bør bruka turvande tid til å gå igjennom spyreskjemaet med borni.» Føringene i rundskrivet var omfattende. Dette blei dermed ei sterk oppfordring fra skoledirektøren om å bidra.

Skolebarninnsamlinga på Agder foregikk gjennom vinteren og våren 1933. Fristen for å sende inn de utfylte spørreskjemaene var 1. juli. Skoledirektør Gjøstein fortalte like etter fristens utløp at han hadde mottatt en god del lister, men at han venta mange flere (Haugesunds Dagblad, 3.7.1933). Gjøstein fortalte vidare samme sted: «Ved aa samtale med lærere og folk som er interessert i dette videnskapelige arbeid har jeg fått forstaaelsen av at interessen har vært til dels meget stor og dette er jo gledelig. En slik samling av stedsnavn er jo av adskillig verdi for efterslekten.» Det er tydelig at Gjøstein opplevde skolebarninnsamlinga som vellykka.

Antallet innsendte skolebarnlister fra Agder er stort. På mer enn 3000 bruk blei stedsnavn samla inn på Agder. Av Aust-Agders 31 landkommuner var det bare fire kommuner som ikke deltok. Også i Vest-Agder var det bare fire kommuner som ikke deltok av 37 landkommuner. Materialet fra Agder er også nærmere presentert i Flaten 2021, og der er det også gjort et dypdykk i materialet fra en kommune. Vi skal imidlertid rette blikket mot de kommunene som ikke deltok på Agder.

5. Kommunene som ikke deltok på Agder

Agder-fylkene var på mange måter en del av den siste gjennomføringa av skolebarninnsamlinga hvor ting ser ut til å ha gått ganske på skinner, og hvor engasjementet var stort. At heile 60 av 68 landkommuner deltok i innsamlinga understreker dette. Etter Agder-fylkene begynte ting å gå tyngre, deltakelsen sank og noen områder blei ikke med i det heile tatt. Jeg ville undersøke om vi kunne finne tegn i Agder-materialet eller ute i kommunene som kunne gi mulige svar på hvorfor det blei slik.

Jeg har tatt utgangspunkt i oversiktene over deltakerkommuner som ligger i Språksamlingene på UiB. Det er listene derfra som viser at åtte kommuner ikke deltok på Agder. Deretter gikk jeg til arkiva som oppbevarer kommunearkiva etter disse åtte kommunene, henholdsvis Statsarkivet i Kristiansand for Vest-Agder-kommunene og Aust-Agder museum og arkiv for kommunene i Aust-Agder. I tillegg er arkivet etter Skoledirektøren for Agder tilgjengelig på Statsarkivet i Kristiansand.

Spørreskjemaene til skolebarninnsamlinga blei sendt fra Skoledirektøren til skolestyra. Disse skulle distribuere videre til skolene. Jeg har derfor forholdt meg hovedsakelig til protokoller og postjournal for skolestyra, men jeg har også gjennomgått kommunestyras arkiver om det ikke har vært noe å finne i skolestyras arkiver. I denne artikkelen vil jeg begrense gjennomgangen av kommunene som ikke deltok, til de fire i Aust-Agder. Disse ligger nærmest områda hvor innsamlinga stoppa opp, og det er også i dette materialet de mest interessante funna ligger.

De fire landkommunene som ikke deltok i innsamlinga i Aust-Agder var Birkenes, Hisøy, Holt og Dypvåg. Den første av disse, Birkenes, ligger lengst vest av de fire, innenfor Lillesand, og var en innlandskommune. I protokollen etter Birkenes skolestyre kan vi lese fra referatet fra skolestyremøtet 9.3.1933, sak 2: «Brev frå skuledirektøren der han bed skulestyret dele ut ”Spyrjeskjema

til innsamling av stadnamn”. Dette vart gjort.» Vi vet at noen spørreskjemaer blei sendt ut og utfylt, men de blei ikke returnert til Bergen (Haslum 2022 s. 23). Dermed finnes det ikke skolebarnlister fra Birkenes i Språksamlingene i dag. Dette var ikke heilt uvanlig ifølge Nes (1975) som viser et par mulige grunner til dette. For det første kunne det være uvilje mot å gjøre noe som en ikke var direkte pålagt. For det andre sier Nes (1975 s. 10) at «andre stader vart svararka fylte ut, men svara vart liggjande hos den einskilde læraren eller i den kommunale skoleadministrasjonen». Peter Hallaråker (1997) viser til samme grunn, og forteller om utfylte spørreskjema som kom bort.

For Hisøy, en øykommune utenfor Arendal, og Holt, en landkommune som omslutta byen Tvedestrand, vet vi enda mindre enn Birkenes. Både for Hisøy og Holt finnes skolestyreprotokollene for den aktuelle perioden. Skolebarninnsamlinga er imidlertid ikke nevnt i referata fra skolestyremøta, ei heller i kommunenes øvrige arkiver. En gjennomgang av de ti andre landkommunene⁴⁰ i østre del av Aust-Agder hvor skolestyreprotokollene er tilgjengelige, viser at det er vanlig at innsamlinga ikke nevnes. Blant de ti kommunene var det kun i Austre Moland at spørreskjemaene var egen skolestyresak (møte 31.3.1933) og vedtaket blei: «Besluttetdes å sende spørreskjemaene til barna i skolene.» I de øvrige ni skolestyra blei ikke innsamlinga behandla, og antakelig blei skjemaene sendt direkte vidare til skolene, for alle disse kommunene deltok i innsamlinga. Hva som skjedde i Hisøy og Holt, er derimot fortsatt ukjent.

I den siste kommunen som ikke deltok, Dypvåg, blei det derimot gjort et svært interessant funn. I skolestyreprotokollen for møtet 6.3.1933 finner en sak 10 om skolebarninnsamlinga, og flertallet beslutter: «Det oversendte materiale angaaende stedsnavner returneres konferer Dypvågs beslutning om maalformen.» Dette avgjørende vedtaket må vi se nærmere på.

6. Dypvåg – en konservativ kystkommune

Den lille kommunen Dypvåg lå heilt ute ved kysten utenfor byen Tvedestrand, øst i Aust-Agder. Dypvåg var en utprega kystkommune. Nær en tredjedel av kommunen var øyer og holmer (Danielsen & Jensen 1965), med uthavna L yngør som den mest kjente av disse. Næringslivet var i århundrer dominert av sjøfarten, og områdets storhetstid var i seilskutetida på siste halvdel av 1800-

⁴⁰ Austre Moland, Flosta, Froland, Gjerstad, Gjøvdal, Stokken, Sønedeled, Tromøy, Vegårshei og Øyestad.

tallet. I denne perioden hadde Dypvåg landets største skipstonnasje blant landkommunene, og i 1871 hadde Dypvåg den tiende største tonnasjen av alle landets kommuner, kun slått av ni større bykommuner (Worm-Müller 1950 s. 342). Svein Wisth (1977 s. 52) omtaler Dypvåg på slutten av 1800-tallet som «amtets, så vel som landets, fremste landdistrikt m.h.t. skipsfart».

De fleste i Dypvåg var likevel bosatt på små gårder, som i praksis var kombinasjonsbruk, hvor en drev jorda og noe fiske, men hvor det var mennene som var til sjøs, som brakte Dypvåg de største inntektene. Skipsfarten ga mye arbeid, særlig fordi det trengtes sjøfolk til de mange lokale skutene. Med den store skipstonnasjen som var hjemmehørende i Dypvåg, skjønner vi også at det var mange skippere og redere. Disse var fra midten av 1800-tallet og fram til andre verdenskrig dominerende i det offentlige liv i Dypvåg. Av Dypvågs ordførere fra 1850-åra til 1940 var samtlige, med to unntak, enten skipsredere eller skipsførere (Flatén 2019). I 1930-åra hadde skipsfartens dominans avtatt i Dypvåg, men like fullt var de fleste av de ledende posisjonene i kommunen fortsatt besatt av representanter fra skipsfarten eller familier med formuer og posisjoner opparbeida i skipsfartens storhetstid.

I 1930 var det drøyt 2 200 innbyggere i Dypvåg kommune (Det Statistiske Centralbyrå 1932). Kommunen besto da av sju skolekretser, hver med sin egen skole. Fire av skolene lå på øyene og tre lå på fastlandet. Høyre var største parti i kommunestyret og hadde ordføreren (Flatén 2020). Det vil være naturlig å kalle Dypvåg kommune for en politisk konservativ kommune, noe den hadde vært gjennom mange tiår. Kommunen hadde over lengre tid vektlagt lavt skattetrykk og tilsvarende lavt offentlig forbruk. I tillegg framsto også kommunen som språklig konservativ siden den var tidlig ute med å vedta bokmål som målform både i skole og administrativt. Som nevnt ovenfor hadde kommunen i stor grad blitt styrt av det samme samfunnssjiktet over lang tid, og det er med på å bevare inntrykket av en konservativ kommune.

7. Dypvåg – skolestyret som sa nei

Etter Skoleloven i 1860 og Folkeskoleloven i 1889 blei organiseringa med kommunale skolestyrer formalisert (Hagemann 2015). Sammensetninga av skolestyra blei delvis fastsatt gjennom Folkeskoleloven. Ifølge loven skulle ordføreren, sognepresten og en lærerrepresentant være med i skolestyret, i tillegg kunne kommunestyret oppnevne så mange som de ønska (Lunde 1974). De folkevalgte representantene skulle utgjøre flertallet i skolestyret.

Protokollen for Dypvåg skolestyre viser at det i 1933 var ti medlemmer. Det var de tre forannevnte obligatoriske medlemmene, altså ordfører, prest og lærerrepresentant, samt sju medlemmer oppnevnt av Dypvåg kommunestyre. Disse sju medlemmene representerte hver av de sju skolekretsene i kommunen. Samtlige ti medlemmer i skolestyret var menn. Av de oppnevnte medlemmene fra skolekretsene var flere også representanter i kommunestyret. Det var i stor grad «bygdas beste menn» som var valgt til skolestyret, og det var eldre menn som hadde røttene sine i bygda.

Om vi ser på presten og lærerrepresentanten, skilte disse seg ut. Presten, stiftskapellan Erling O. Haugann, var opprinnelig fra Vest-Telemark, og han var ny i Dypvåg (Norges kirke 1930 s. 200). Lærerrepresentanten Martinus Hareide var derimot ikke ny i Dypvåg. Han kom allerede i år 1900 til Dypvåg, hvor han var skolebestyrer på Sandøya skole i en mannsalder (Hareide 2015 s. 233). Hareide var en ledende venstre-mann. Hareide kom fra Hareid på Sunnmøre, og hadde blant anna skolegang fra Volda.

Den siste med fast plass i skolestyret, ordføreren, var derimot både lokal og med tradisjonell bakgrunn. Ordfører Emanuel Christophersen hadde vært styrmann og skipsfører, og han både kom fra og bodde i Lyngør (Danielsen & Jenssen 1965 s. 1600). Ordføreren var imidlertid ikke formann i skolestyret. Representanten fra skolekretsen Askerøya var formann, Bertrand Marcussen. Han var i tillegg varaordfører, og som ordføreren fra Høyre. Marcussen kom fra en av Dypvågs viktigste rederfamilier med historie tilbake til seilskutetida, og han var sjøl skipsreder (Danielsen & Jenssen 1965 s. 1013–1014).

Det var altså dette skolestyret som vedtok å sende spørreskjemaene fra skolebarninnsamlinga i retur. Vedtaket antyder at det hadde noe med målsaka å gjøre. To lokale aviser refererte fra det aktuelle skolestyremøtet. Dermed finnes utførlig beskrivelse av møtet og argumenta som framkom der.

8. Debatten om skolebarninnsamlinga i Dypvåg skolestyre

Både i Tvedestrandsposten og Agderposten kan vi lese referat fra Dypvåg skolestyremøte i mars 1933. Saka i Tvedestrandsposten 11.3.1933 innledes som følger: «Professor G. Indrebøs skjemaer for innsamling av stedsnavn på folkemålet fra Dypvåg vakte en hissige debatt.» Det var altså ei sak som engasjerte, og som begge avisene fant det verdt å bruke betydelig spalteplass på. I det videre er det avissaka fra Tvedestrandsposten som siteres.

At ei stedsnavninnsamling vekker «hissig debatt», høres rart ut i dag. Formannen som innleda om innsamlinga, var imidlertid svært tydelig om hva han syntes om det tilsendte materiellet: «Jeg kan med det samme si at det tiltaler mig ikke dette.» Og det som ikke tiltalte skolestyreformannen, var målforma spørreskjemaene kom på, nemlig landsmål (i dag kalt nynorsk):

Her kommer det en hel bunke skjemaer forfattet på landsmål, ett til hver elev i de øverste klassene, så skal det gjennomgåes av lærerne, så skal barna våre svare på det, på talemålet i Dypvåg. Hensikten med dette kan en vel skimte: men måten hvorpå der gåes frem er meg bestemt imot.

Skolestyreformannen meinte at de ikke kunne akseptere skjemaer på nynorsk, og at elevene skulle svare på talemålet mildna på ingen måte kritikken. Skolestyreformannen antyda skjulte hensikter med innsamlinga, og at det var målsak som lå bak. Videre sa formannen: «Jeg kan være med på å utfylle stedsnavn, gjerne for 20 år tilbake, men dette er usmakelig.» Det usmakelige var å sende nynorskskjemaer til en bokmålskommune, og kanskje til og med prøve å påvirke elevene til å bruke nynorsk.

Skolestyreformannen fikk både motbør og støtte. Lærerrepresentanten Hareide var svært uenig med formannen:

Det er av overmåte stor interesse at navnene blir innsamlet, vel og merke *folkemålets navn* på de forskjellige plasser. Ligger nu navnene nærmere bokmål enn nynorsk, ja så er jo ingen skade skjedd og omvendt skulde folkemålet på stedet ligge nærmere nynorsk enn bokmål, så vil det tale for sig selv.

Hareide argumenterte videre for at en måtte være glad for at Indrebø hadde trykka opp skjemaene, og det ville blitt for dyrt på begge målformene. I tillegg vektla Hareide at dette var sentralt kunnskapsstoff for elevene, særlig i faget heimstadiære. Prest Haugann støtta Hareide og meinte at innsamlinga ikke ville «volde noen vanskelighet» og at elevene skulle «svare på sitt eget mål, slik de uttaler ordene.»

Representanten Berntsen sa seg imidlertid enig med formannen, og han understreka at han alltid hadde stemt for riksmål, altså bokmål, i herredsstyret og skolestyret i Dypvåg. Til slutt slo han fast om arbeidet med innsamlinga: «Jeg betrakter det som ett ledd i målkampen». Til dette svarte Hareide: «Nu fører vi saken inn på galt spor. Det spørres efter *stedsnavn*, det er ikke målsak. Lærerne må arbeide for dette av interesse for Dypvåg.»

Formannen var like bestemt, og var enig med Berntsen i at innsamlinga var «ett ledd i målkampen». Videre trakk skolestyreformannen inn professor Indrebø: «Den mann som sender ut dette, er en av de fremste personligheter i målkampen her i landet. Det kan gjerne være at også dette har virket til i mitt standpunkt.» Med dette utsagnet blir det tydelig at i Dypvåg blei skolebarninnsamlinga personifisert ved Indrebø, noe som skapte motvilje mot innsamlinga. På denne måten er Indrebøs rolle i målkampen til hinder for at skolebarninnsamlinga blei gjennomført.

Lærerrepresentanten Hareide appellerte igjen til skolestyrets medlemmer: «Jeg vil be skolestyret være oss behjelpelig med dette, der er av kulturhistorisk verdi.» Det hadde imidlertid liten virkning, og formannen konkluderte: «Forslaget står fremdeles med makt, papirene returneres.» Etter ytterligere diskusjon, omtalt som en «livlig replikkveksling», gikk saka til votering.

Formannens forslag til vedtak var: «Det oversendte materiale angående stedsnavn returneres konferer Dypvågs herredstyrebeslutning om målformen.» Hareides motforslag lød: «Skjemaene sendes til skolene med oppfordring til lærerne om å få stedsnavnene utfylt.» Formannens forslag fikk åtte stemmer, mens Hareides fikk to stemmer, hans egen og Hauganns. Altså var kun de to innflytterne fra nynorskområder positive, mens resten var negative.

Etter voteringa uttalte Hareide: «Ja, mine herrer, De vandt, men det var en pyhrosseier.» Det vil si en dyrekjøpt seier eller en seier som på sikt vil bli et tap. Haugann meinte saka hadde gått i ei feil retning, og han avslutta med at: «De burde ikke trukket en måldebatt i dette.» Vedtaket var uansett klart, og skolestyreformannen som hadde gått til skolestyret for å returnere skjemaene, hadde fått tydelig støtte til å gjøre det. Dypvåg deltok dermed ikke i skolebarninnsamlinga.

I Skoledirektørens arkiv kan vi finne igjen skjemaene fra Dypvåg i postjournalen. Der kan vi lese at Skoledirektøren hadde mottatt skjemaene i retur. I margin er det anført: «Melder at dei vil ikkje gjera noko med stadnamni av umsyn til målformen». Vi kan vel også anta at Indrebø blei informert om denne tilbakemeldinga. Denne motstanden mot innsamlinga i Dypvåg er verdt å drøfte avslutningsvis.

9. Drøfting og avslutning

Vi har sett at Indrebø og hans kamp for nynorsken var både høyt profilert og omdiskutert. Saka fra Dypvåg skolestyre viser at både målsaka og personen Indrebø virka inn på åssen skolebarninnsamlinga blei mottatt. At Indrebø-saka med tiltale nettopp var kommet i gang samtidig med at Agder-fylkene mottok og behandla skolebarninnsamlinga, vil utvilsomt ha hatt påvirkning. Da Indrebø ett års tid seinere endelig blei dømt for injuriene, kan en videre anta at motstanden mot Indrebø og hans virke økte ytterligere.

At Indrebø og hans målsak virka som en rød klut i deler av landet, er ikke usannsynlig. Dypvåg er et konkret eksempel på det. Skjemaene kom på nynorsk, og så skulle «skulebarna føre opp dialektskriftformer av navna» (Halleråker 1997 s. 46). I Dypvåg blei dette ansett for å være noe vi i dag kanskje ville kalt sniknynorskifisering. Innsamlinga og metoden blei sett på som en skjult målkamp. Om vi ser på de delene av landet som ikke blei med på skolebarninnsamlinga, ser vi at det i hovedsak er det sentrale østlandsområdet. Denne delen av landet var naturligvis også et kjerneområde for bokmålet. I disse områda ville spørreskjemaer på nynorsk skape uro og motstand, slik også Haslum (2003c) antyder. Sjøl om flere andre forskere gjennom åra har presentert skolebarninnsamlinga, har ingen direkte kommentert hvorfor innsamlinga mislyktes som nasjonalt prosjekt. Det er fristende å tenke at Indrebøs posisjon innen fagområdet kan ha gjort at en av respekt ikke har diskutert hans rolle, at han som målmann kan ha hindra sitt eget prosjekt. Det ville i så fall ikke være urimelig, for Indrebøs bidrag i stedsnavnforskinga har vært svært viktige. Eller kanskje har det vært så opplagt at Indrebø var sjanseløs på også å nå bokmåls-Norge med sitt prosjekt at ingen trengte å påpeke det.

Gjennomgangen av skolebarninnsamlinga viser også skoledirektørenes viktige rolle som distributør og pådriver. I innsamlinga hadde Indrebø alliert seg med skoledirektørene i hvert bispedømme, men det er sjølsagt ikke sikkert at han fikk like god hjelp i alle bispedømmer. Ytterligere forskning på mulig kontakt mellom Indrebø og skoledirektørene i områda som ikke deltok, vil være en interessant og naturlig vei videre. Kan det finnes kilder i arkiva som kan avdekke mer? Ville ikke disse skoledirektørene hjelpe eller var det Indrebø sjøl som ga opp å få med Østlandet?

I en dypt konservativ kommune som Dypvåg møtte Indrebø sterk motstand. Uansett om skolestyret syntes stedsnavn var viktig, kunne ikke elevene utset-

tes for spørreskjemaer på nynorsk. Det var uhørt. Det var målkamp. Jeg meiner at Dypvåg-saka gir oss et viktig delsvar på hvorfor skolebarninnsamlinga ikke lyktes nasjonalt.

Referanser

- Danielsen, Daniel & Jenssen, Sophus, 1965: Dypvåg. Gårds- og slektshistorie. Oslo: Kildahls Boktrykkeri.
- Det Statistiske Centralbyrå. Folketellingen i Norge 1. desember 1930. Første hefte. 1932. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå.
- Eidissen, Inger, 1993: Gustav Indrebø: ei livsskildring. Bergen: Norsk Bokreidingslag.
- Eit vestlandsk stadnamnarkiv. Bergens Tidende. 27.8.1931.
- Norges kirke og presteskap ved 900-årsjubileet. Red. av A. Eriksen. 1930. Oslo: A. M. Hanches forlag.
- Flaten, Tom, 2019: Dypvågs ordførere 1838–1901. I: Dengang på våre kanter. Årbok 2019. S. 72–83. Tvedestrand: Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand.
- 2020: Dypvågs ordførere 1902–1959. I: Dengang på våre kanter. Årbok 2020. S. 56–66. Tvedestrand: Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand.
- 2021: Skolebarninnsamlinga av stedsnavn på 1930-tallet – i Norge og på Agder. I: Norsk språk i rom og tid, red. av Ernst Håkon Jahr & Gro-Renée Rambø. S. 93–121. Oslo: Novus forlag.
- Hareide, Jorunn, 2015: En folkeskole i havgapet. Historien om skolen på Sandøya 1773–2015. Tvedestrand: Bokbyen forlag.
- Hagemann, Gro, 2015: Norgeshistorie. Kunnskap og utdanning. <https://www.norges-historie.no/industrialisering-og-demokrati/1507-kunnskap-og-utdanning.html>
- Hallaråker, Peter, 1997: Innføring i stadnamn. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haslum, Vidar, 2003a: Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk. Bergen: Universitetet i Bergen.
- 2003b: Ubestemt/bestemt form i stedsnavn, i lys av Gustav Indrebø og forskningstradisjonen. I: Gustav Indrebø og norsk namnegransking. Den 10. nasjonale konferansen i namnegransking, red. av Åse Wetås & Tom Schmidt. S. 71–89. Oslo: Universitetet i Oslo.
- 2003c: Skolebarnsoppskriftene i stedsnavn som språklig og onomastisk kilde-materiale. Upublisert manuskript.
- 2022: Stedsnavn i Birkenes. Oslo: Novus forlag.
- Helleland, Botolv, 1996: Norsk Stadnamnarkiv – 75 år. I: Norsk Stadnamnarkiv 75 år 1921–1996. Avdeling for Namnegransking. Årsmelding 1995, red. av Tom Schmidt. S. 203–234. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Indrebø, Gustav, 1930: Målgransking på Vestlandet. I: Norsk Aarbok 1930. 11te årgang, red. av Lars Eskeland og Gustav Indrebø. S. 110–129. Bjørgvin.
- 1934: Stadnamn og Stadnamninnsamling. 4. utgave. Bjørgvin.
- 1936: Stadnamn og Stadnamninnsamling. 6. utgave. Bjørgvin.
- 1989: På norsk grunn. Bergen: Norsk Bokreidingslag.
- Innsamling av stadnamn. Eit skriv frå skuledirektøren til skulestyreformannen. 1933. Sørlandet 26.1.1933.
- Jahr, Ernst Håkon, 1984: Talemålet i skolen. Oslo: Novus forlag.
- Kirke- og undervisningsdepartementet. Skolevesenets tilstand 1925–26. 1928. Oslo: H. Aschehoug & Co.

- Lunde, Njål, 1974: Skoleloven av 1889. Oslo: Aschehoug.
- Måldebatt i Dypvåg skulestyre. Tvedestrandsposten 11.3.1933.
- Nes, Oddvar, 1975: Ei halvgløymd stadnamnsamling. I: Språknytt 75:3. S. 9–11.
- Skolebarn som gransker stedsnavner. Haugesund Dagblad 3.7.1933.
- Skolebarnlister og oversikter. Oppbevart ved Språksamlingene på Universitetet i Bergen.
- Skoledirektøren i Agders arkiv. Oppbevart ved Statsarkivet i Kristiansand.
- Skolestyreprotokoller for kommuner i Aust-Agder. Oppbevart ved Aust-Agder museum og arkiv.
- Skolestyreprotokoller for kommuner i Vest-Agder. Oppbevart ved Statsarkivet i Kristiansand.
- Stadnamna i Stavanger og Agder bispedømme skal samlast inn. Stavanger Aftenblad 17.1.1933.
- Stedsnavn i Agder bispedømme. Fædrelandsvennen. 21.1.1933.
- Særheim, Inge, 1998: Skulebarninnsamlinga av stadnamn i Rogaland i 1931 – gøymd og gløymd i 50 år. I: Namn og nemne 15. S. 7–20.
- Venås, Kjell, 1984: For Noreg og Ivar Aasen. Gustav Indrebø i arbeid og strid. Oslo: Novus Forlag.
- Wisth, Svein, 1977: Skipsfart som bygdenæring. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.
- Worm-Müller, Jacob, 1950: Den norske sjøfarts historie. II Bind. Oslo: J. W. Cappelen forlag.

Når navneinventaret kommer i konflikt med seg selv – om homonymi

Vidar Haslum

Abstract

In the context of names, homonymy – name similarity – is highly conflictive. From a linguistic point of view homonymy is a fundamental conflict, and it can appear anywhere names come into being. The conflict knows no boundaries in terms of time, place and language communities. Homonymy is an internal conflict in the naming system. And when a name inventory conflicts with itself in this way, it often leads to secondary, external conflicts of many kinds. There may be conflicts in relation to community planning and societal security, conflicts between the local community and central authorities, conflicts between cultural heritage considerations and practical needs, and conflicts between principles of spelling of place names and practical needs. These are all conflicts of which this article will give concrete examples.

The article discusses various strategies to avoid homonymy. Two strategies are usual. The first strategy is to use an addition to the name (for example, Mo > Mo i Rana, Newcastle > Newcastle upon Tyne). The second strategy is to replace one name with another name. Of these two strategies, replacement will be the most effective strategy, because additions to names are not necessary, and because they are not, the homonymy will still exist, although it can be avoided.

Keywords:

homonymy; polysemy; name similarity; naming; address assignment

Nøkkelord:

homonymi; polysemi; navnelikhet; navngivning; adressetildeling

1. Innledning

I en artikkelsamling som har navn og konflikter som tema, vil dette være en fin anledning til å sette **homonymi** – navnelikhet – på dagsorden. I navnesammenheng er homonymi det mest konfliktfylte som tenkes kan. Samtidig er homonymi et emne det er skrevet lite om i navneforskningen.

Artikkelen er et forsøk på å reflektere over stedsnavn og homonymi som et generelt lingvistisk problem. Fordi navns funksjon innenfor språkssystemet er å referere til noe som er unikt, må homonymi – lingvistisk sett – betraktes som generelt konfliktfylt. I en lingvistisk betraktning blir en sentral problemstilling da: Hvilke språklige ressurser er det mulig å utnytte for å unngå homonymi? Og videre: Hvilke konflikter kan oppstå hvis vi gjør bruk av disse ressursene?

Uavhengig av hvilket språksamfunn vi har i tankene, må vi kunne slå fast at stedsnavn representerer kulturelle verdier. Derfor må det på generelt grunnlag ses på som konfliktfylt å skulle disfavorisere enkelte navn for å unngå homonymi. Hvordan disse kulturelle verdiene måtte være nedfelt i folks holdninger, i lovverk og forskrifter og forvaltning i ulike land og språksamfunn til ulike tider, vil derimot ligge utenfor denne artikkelen å gå nærmere inn på.

Homonymi er en indre konflikt i navnesystemet. Og når et navneinventar på denne måten kommer i konflikt med seg selv, fører det ofte til sekundære, ytre konflikter av mange slag. Det kan være konflikter i forhold til samfunnsplanlegging og samfunns-sikkerhet, konflikter mellom lokalmiljø og sentrale myndigheter, konflikter mellom kulturminnehensynet og praktiske behov og konflikter mellom normeringsprinsipper og praktiske behov. Alt dette er konflikter som denne artikkelen vil gi konkrete eksempler på. Selv om utvalget av eksempler blir hentet fra norske og noe fra svenske områder, er det konfliktstoffet som belyses av en slik karakter at det vil ha overføringsverdi til språksamfunn mer generelt.

For at et navnesystem skal være funksjonelt, må det finnes en uendelighet av variasjonsmuligheter som navngiverne vet å utnytte innenfor den brukerkretsen navnet har. Det er nødvendig for å forebygge homonymi. Hvis det i et navneinventar oppstår homonymi, vil forvekslinger lett inntreffe, og det er svært konfliktfylt, dysfunksjonelt og kan være direkte skadelig og i enkelte tilfeller livsfarlig. I en artikkel av Åse Wetås blir det vist til et tilfelle der homonymi førte til ei dødsulykke, fordi leitemannskapene søkte ved den galne av to holmer som begge hette Kuppholmen (Wetås 2008 s. 83; jf. google-søk «Kuppholmen»).

«Et godt adressesystem er en forutsetning for et velfungerende samfunn» heter det i Adresseveilederen 2.1 hos Kartverket (Adresseveileder). I Delingsloven, Lov 23. juni 1978 nr. 70, er det krav om entydighet innen kommunen (Helleland 1993 s. 71; jf. Lovdata). I kommentarer til loven kan vi lese: «Før et nytt navn blir vedtatt, må en se til at det ikke kan forveksles med allerede eksiste-

rende navn i kommunen eller tilstøtende områder i nabokommunene» (Navngivningsprinsipper). I Kartverkets instruks for adressetildeling er homonymi ellers lite berørt, og så mye om homonymi er det heller ikke å finne i stedsnavnlitteraturen. Av navneforskere som har tatt opp begrepet homonymi til kritisk drøfting, er særlig Carole Hough (2014). En bidragsyter er dessuten Mirjam Kilchmann (2020).

2. Noen begrepsavklaringer

Homonymi vil si navnelikhet. To uttrykk er homonyme dersom de har samme skrivemåte og uttale. Hvis likheten gjelder uttalen, kalles det *homofoni*. Hvis likheten gjelder skrivemåten, kalles det *homografi*. En samlebetegnelse som har vært brukt på homofoni uten homografi og homografi uten homofoni, er *partiell homonymi* (Kilchmann 2020 s. 223). I denne artikkelen vil begrepet *homonymi* være operasjonelt avgrenset til å gjelde **uttalen**, altså homofoni, og i en fonologisk forståelse av begrepet. Hvis to navn skrives likt, må vi anta at de to også uttales likt eller **kan** uttales likt, i det minste som en leseuttale. En pragmatisk og operasjonell definisjon for denne artikkelen kan formuleres på denne måten: *To stedsnavn er å forstå som homonyme dersom de har samme uttale eller kan ha samme uttale.*

I en utgreiing om navnelikhet vil det også være behov for et begrep *nær-homonymi*, men som det er vanskelig å avgrense. To navn er å regne for nær-homonyme dersom den innbyrdes fonologiske strukturen har så mange likhetstrekk at det i praktisk kommunikasjon er reell fare for forveksling eller sammenblanding. I praksis vil nær-homonyme navn ofte ha form som fonologisk minimale par, men å avgrense nær-homonymi slik blir likevel for enkelt. Fonologisk struktur, ordlengde og oppmerksomhet er tre faktorer som ser ut til å ha betydning for hvor stor en forvekslingsfare er. Fra svenske kollegaer er det opplyst (etter forespørsler) at likheten mellom *Åland* og *Öland* sjelden volder problemer. Dette er to prominente navn som språkbrukerne er oppmerksomme på navnelikheten av. Dessuten har kontrasten en gunstig kvalitet og plassering; den bæres oppe av en lang trykksterk vokal fremst i ordet. To navn som derimot har vært mye utsatt for forveksling, er ifølge navneforskeren Johan Hedberg (meddelelse 11/2023) *Skellefteå* (Västerbotten) og *Sollefteå* (Ångermanland), og disse navnene er – som en ser – **ikke** fonologisk minimale par.

Ordlengde eller stavelsesantall ser ut til å spille en rolle. I navneparet *Nes* og *Nås* (Drangedal, Telemark) er forvekslingsfaren antakelig liten. Det er få lydelementer å rette oppmerksomheten mot, og forskjellen utgjøres av to markant

forskjellige lange vokaler. I *Gol* og *Hol* (i Hallingdal) bæres kontrasten oppe av to lyder som ikke er av de best hørbare, så her må forvekslingsfaren forventes å være større. Likevel er den kanskje ikke så stor i praksis på grunn av den psykologiske faktoren vi kan kalle oppmerksomhet.

De praktiske ulempene ved nær-homonymi må antas å øke med ordlengden, så som bynavnene *Kristiansand* og *Kristiansund*, en plagsom nær-homonymi nordmenn har måttet slite med i flere hundre år. To veinavn, også brukt som adressenavn i én og samme kommune, er *Steinvannsveien* og *Steinslandsveien* (Birkenes, Aust-Agder). Disse fire sistnevnte navn er alle i sin tid fastsatt av de offentlige myndighetene, sentrale og lokale. Selvsagt er det kritikkverdig av myndighetene å la slike nær-homonymer få innpass i et adressesystem. Det måtte ha gått an å finne bedre løsninger!

Nær-homonymer kan gå over til å bli homonymer, og en slik prosess kan vi kalle *homonymisering*. Et norsk eksempel på det er *Flå* i Buskerud (< norr. *flæð(r)* ‘overfløyning’) og *Flå* i Melhus i Sør-Trøndelag (< flertallsform av norr. *flá* ‘lita flate eller hylle i fjellside’, NSL). Kilchmann (2020 s. 237) betegner slike sammenfall fra forskjellige etymologier som *sekundære homonymer*. Omvendt kan homonymer gå over til å bli nær-homonymer, og det skjer stadig vekk med etymologisk identiske navn hvis språket gjennomgår dialekt-splitting. Eksempler på det er *Hitra* (Møre og Romsdal) og *Hidra* (Vest-Agder) i Norge; likedan *Foss* (Tunge, Bohuslän) og *Fors* (flere steder) i Sverige. Om en blant slike etymologisk identiske navn med ulik uttale gjør hardhendt bruk av etymologiske normeringsprinsipper, vil det kunne gi fullstendig homografi i skrift. En slik ensartet skrivemåte vil så kunne påvirke uttalen og reversere prosessen tilbake til homonymi. Den samme ensrettingen kan selvsagt også inntreffe ved uvøren normering og misforstått etymologi. Historisk misvisende skriftformer forekommer ofte i dansk-norske kilder fra 1700- og 1800-tallet. Det var noe Oluf Rygh og kretsen rundt var svært oppmerksomme på, og som de også klarte å gjøre noe med (jf. NOU 1983 s. 29). Et eksempel på slik misvisende ensretting, men som er rettet opp i Rygh (1905; 1912), har det vært mellom *Kleveland* (< norr. **Klefaland*, gardsnavn flere steder) og *Kleiveland* (< norr. **Kleifaland*, også gardsnavn flere steder) som begge har blitt skrevet likt, «Kleveland». Likeens mellom *Gjemdal* (gard i Os, Hordaland) og *Heimdal* (gardsnavn flere steder) som begge har blitt skrevet likt, «Hjemdal». Dette er eksempler på en partiell homonymisering i historiske kilder som aldri fikk noen påvirkning på nedarvet uttale, for med Navnekommisjonen av 1878 og den nye matrikelutgaven (trykt 1888–94) «vart skrivemåten ført vidare etter eit etymologisk-dialektalt prinsipp, men likevel slik at mange danskspråkelege drag stod att» (Helleland 1992 s. 97). I dag kan vi

lure på hva som ville ha skjedd med uttalen dersom den uheldige normeringen ikke hadde blitt rettet opp i tide.

I vurderingen av konfliktnivået ved homonymi har vi bruk for et begrep *navneinventar*, og som operasjonelt kan defineres slik: Et navneinventar er å forstå som en konkret samling av navn som tilhører en brukerkrets eller som er beregnet for en brukerkrets. Det konfliktfulle oppstår i det øyeblikket to homonymer får felles brukere, for da kan misforståelser lett oppstå. Homonymer innenfor det samme navneinventaret kan kalles *interne homonymer*. Homonymer på tvers av forskjellige navneinventar kan kalles *eksterne homonymer*. Det er intern homonymi som først og fremst er konfliktfylt, og som det er viktig å unngå.

Mange navneinventar har vokst fram naturlig, som det Magnus Olsen (1939 s. 9–12) kalte *gårdens navn*, *bygdens navn* og *veiens navn*. Andre navneinventar er konstruerte, og ofte av offentlige myndigheter. Endringer og oppkomster av navneinventar har skjedd til alle tider; likevel er denne ustabiliteten i navneforrådet særlig betegnende for vår moderne tid.

2.1 Homonymi og polysemi

Homonymi er, på samme måten som polysemi, sentrale begreper i semantikken, leksikologien og leksikografien. To ordformer eller språkuttrykk er å forstå som homonyme dersom de har samme uttale og likheten er tilfeldig. Ut fra dette kriteriet vil FINNE ('organ på fisk') og FINNE ('person fra Finland') være homonymer og regnet for ulike ord. Derfor vil det normalt være to separate oppslag for FINNE i ordbøker (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 74).

Polysemi betyr *flertydighet*. Polysemi har vi når ett og samme ord blir brukt i ulike betydninger. For eksempel har det hos leksemet *bord* i tidens løp blitt utviklet en slik flertydighet. *Bord* kan betegne et bestemt møbel, en planke, og det kan bety skipsside (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 75). I ordbøker blir polysemer vanligvis behandlet som varianter av ett og samme ord, og de blir derfor beskrevet fortløpende under ett og samme oppslagsord.

Innenfor onomastikken har det ikke vært vanlig å operere med noe begrep polysemi. En taler gjerne om homonymi når to navn er likelydende, uten hensyn til hva slags historisk prosess som ligger bak. I det store handboksverket *Namnearten und ihre Erforschung* (Brendler & Brendler 2004) på drøyt tusen sider er ifølge registeret *homonymi* (ty. *Homonymie*) og *navnelikhet* (ty. *Namensgleichheit*) brukt noen få steder, mens polysemi ikke er brukt. Innenfor

navneforskningen synes begrepsbruken hos Brendler & Brendler å være representativ.

Hough (2014) mener at det i hovedsak er fire diakrone prosesser som fører til at homonyme stedsnavn oppstår. Det første tilfellet er når to navn fra forskjellige etymologier utvikler seg til å bli homonyme, slik som de nevnte *Flå* i Buskerud og *Flå* i Sør-Trøndelag. Det andre tilfellet er når navn med samme ordinnhold lages uavhengig av hverandre – som vi har hundretusenvis av: *Lunden*, *Sandvik*, *Storåsen*, etc. Det tredje tilfellet er når flere steder blir planmessig oppkalt etter samme referent, f.eks. *Henrik Ibsens gate*. Det fjerde tilfellet er det vi på norsk kaller oppkallingsnavn; f.eks. *Bellevue* og *Danmark* brukt på lokaliteter i Norge.

Ifølge Hough (2014) er det bare det første tilfellet som udiskutabelt må regnes som homonymi, fordi vi her har en navnelikhet som er tilfeldig, mens de andre tre tilfellene, som representerer et overveldende flertall av enkelt-tilfellene i Norden, likner ifølge Hough mer polysemi, siden ordinnholdet har samme etymologiske utgangspunkt. Helt likt polysemi i vanlig forstand er det likevel ikke. Den etymologien Hough viser til i likelydende navn av typen *Lunden* og *Sandvik* ligger nemlig ikke i selve navngivningen, men **bakenfor**. Som navn betraktet har de ikke noe felles utgangspunkt, og da vil språkbrukerne i språksamfunnet nødvendigvis oppleve navnelikheten som homonymi. I oppkallingsnavn ligger metaforikk til grunn. Slike navn har ett felles utgangspunkt, og oppkalling kan derfor betraktes som et spesielt tilfelle av polysemi. Helt likt polysemi i vanlig forstand er det likevel ikke her heller, fordi metaforikk representerer en retorisk manipulering med uttrykksmidlene, og navngivningen skjer derfor i en ganske spesiell og løsrevet kontekst. Det alle uten videre synkront kan registrere, er homonymi.

En prosess som Hough **ikke** nevner, men som svarer bedre til polysemi i vanlig forstand, er det når ett konkret stedsnavn utvikler referensiell flertydighet, og som synkront også vil bli opplevd slik av språkbrukerne i språksamfunnet. Et slikt navn er *Gjerstad* i Aust-Agder, et opphavlig gardsnavn, men som seinere har hatt referanse til både et kirkesokn, ei grend, en kommune og en jernbanestasjon. Slike referensielle forgreininger fra ett påvisbart utgangspunkt kunne nok betegnes som polysemer av ett og samme navn.

Under de mange kommunesammenslåingene i Norge etter 1960 har vi en rekke tilfeller der et gammelt kommunenavn ble vedtatt som navn på den nye storkommunen. For eksempel gjelder det *Froland* i Aust-Agder. En uheldig bivirkning av et slikt navnevedtak er at det oppstår en slags polysemi. For å

skape referensiell entydighet i en gitt kontekst kan det da bli nødvendig med et tillegg, f.eks. «nåværende Froland kommune» og «tidligere Froland kommune», men slike utbygde fraseformer blir ofte både tungvinte og upraktiske. I mange kontekster vil det være en fordel å operere med enkle navneformer og faste referanser; heller det enn flytende referanser etter skiftende administrative inndelinger. I Sverige har man klart å utvikle et fast og meget robust referansesystem, der landet blir delt inn i **landskap**, ved å foreta en fastfrysing av gamle administrative grenser som ikke lenger har noen forvaltningsmessig funksjon. I Norge har det statlige Arkivverket utviklet et tilsvarende entydig referansesystem gjennom å bruke fylkes- og kommuneinndelingen fra 1947. Denne fastfryste inndelingen har også vært fulgt ved Stadnamnarkivet, men slik bruk av entydige referansesystemer er (dessverre!) ikke så godt innarbeidet i Norge som i Sverige. Gjennom en slik entydiggjøring unngår man unødvendig polysemi. – For å gjøre noe helt klart: Geografiske referanser som er gjort entydige på denne måten i den teksten som leses her, er *Aust-Agder*, *Bohuslän*, *Buskerud*, *Gästrikland*, *Götaland*, *Hordaland*, *Närke*, *Rogaland*, *Skåne*, *Sør-Trøndelag*, *Telemark*, *Vest-Agder*, *Västerbotten* og *Ångermanland*.

Når en innenfor navneforskningen ikke gjerne taler om polysemi, kan det være gode grunner for det. Navn som synkront lyder likt i uttalen, vil bli opplevd som homonymer. Da er det naturlig fortsatt å kalle alle de fire typene i Houghs inndeling for homonymi.

3. Årsaker til homonymi

Selv om homonymi fra et lingvistisk synssted kan betraktes som generelt konfliktfylt, er homonymi noe som ofte oppstår innenfor samme navneinventar og brukerkrets. Dette fordi navngivning og navnebruk har en dynamikk i seg som er bevegelig i alle mulige retninger, selv om det i dette bildet finnes mekanismer som virker til betydelig grad av fasthet og også til entydighet.⁴¹ I prinsippet er det likevel slik at hvem som helst kan finne på navn hvor som helst, og det kan skje når som helst. Navngivning kan være resultat av spontan språklig kreativitet, men også av god eller dårlig språkplanlegging.

En hovedårsak til at homonymi ofte oppstår, må søkes i at navnenes brukerkretser ikke er stabile. Mange navn lånes på tvers av brukerkretser, og nye

⁴¹ For eksempel, den meget restriktive bruken av monosyllabiske toponymer i språk generelt, se Haslum 2023 s. 8 ff.

navn oppstår. To eksterne homonymer kan bli til interne homonymer. Navneinventarene er i stadige endringer, og nye navneinventar blir tatt i bruk. Det vil ofte skje når den offentlige forvaltningen bygges ut.

4. Språklige strategier for å unngå homonymi

De mulighetene som ligger i selve språket for å unngå homonymi, er først og fremst av to slag: *tillegg* og *utskiftning*. I vår moderne tid opplever vi imidlertid at hele navneinventar blir konstruert fra grunnen av, og slike inventar kan inneholde både gamle og nylaga navn. Da er det ikke så mye snakk om tillegg eller utskiftning, men heller å lage en velfungerende syntese av navn. En fjerde strategi som bør nevnes, er mulighetene for differensiert normering. Vi kan altså ordne strategiene i disse fire momentene:

1. å utstyre navnet med et tillegg (f.eks. *Mo i Sannidal*, *Mo i Rana*);
2. å skifte ut ett av navnene;
3. å konstruere et nytt spesialtilpasset navneinventar;
4. å foreta differensiert normering.

Det er fire muligheter som ligger i selve språket. Som vi skal se, er bruk av slike strategier forbundet med mange slags konflikter.

4.1 Tillegg

Den vanlige måten å gjøre navn entydige på, er ved hjelp av tillegg. Den mest vanlige formen for tillegg er preposisjonsfrase plassert etter navnet, typen *Mo i Sannidal*, *Mo i Rana*. Uttrykksformen ses ofte i middelalderkilder. Den er velkjent i andre germanske språk, jf. *Newcastle upon Tyne*, *Frankfurt am Main*.

En annen form for tillegg, som også er gammel, er å sette et substantivisk ledd framfor navnet, f.eks. *Hegermanns Skjerbunes*, *Karlsmonens Skjerbunes* (begge Tveit, Vest-Agder, SSR), *Hallands Väderö* (Skåne, nær grensen til Halland). Mattisson (2000 s. 180) nevner fra Sverige *Gästrik-Hammarby* (Gästrikland) og *Närkes-Bo* (Närke). Ved et slikt tillegg framfor navnet blir funksjonsord (preposisjon) unngått, og det kan åpne for overgang til en kompleks fast sammensatt form. Et godt eksempel er det frekvente gardsnavnet *Eikeland* i Sør-Norge. I Rogaland har flere slike tillegg gått over til fast form langt tilbake. Boka Stadnamn i Rogaland fører opp både *Bruseigeland*, *Fosseigeland*, *Skrudseigeland* og *Ureigeland* (Særheim 2007 s. 55).

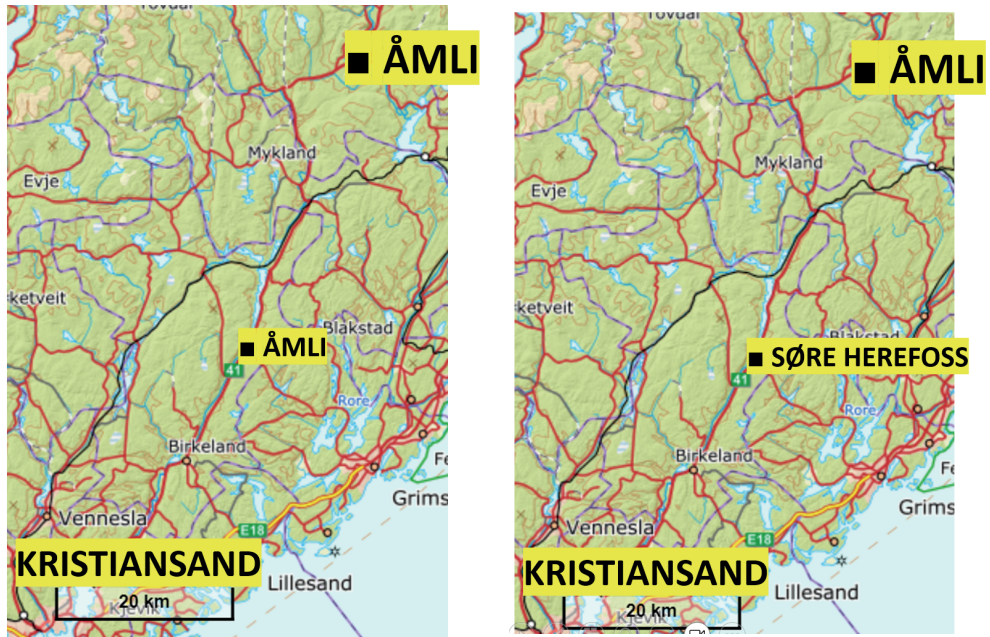
4.2 Utskiftning

Når vi studerer bostedsnavn i eldre jordebøker og matrikler, ser vi at skriverne må ha vært svært bevisste på å gi adressene en form som bidro til entydighet. Embetsmennenes oppgave var ikke å behandle gardsnavnene som kulturminner, men som funksjonelle adresser, og på dette punktet ser de ofte ut til å ha vært dyktige. Visse naturlige navn har vært mislikt av myndighetene, fordi de var egnet til å skape misforståelser. Ryghs Norske Gaardnavne inneholder flere eksempler på at lokale navn som *Øygarden* eller *Ødegård* blir unngått i registreringer av jordeiendom. Etter all sannsynlighet er dette gjort for å unngå forveksling med en forvaltningsmessig term *ødegaard*, som betegner en bestemt eiendomsverdi.

Ved utskiftning oppstår det en generell konflikt med kulturminnehensynet, og en må spørre seg: Hva er viktigst i adressetildeling, kulturminnehensynet eller entydighet? Pragmatisk sett er entydighet viktigst. Det er grunnen til at et veikryss i Herefoss (Aust-Agder) er skiltet *Søre Herefoss* og ikke *Åmli*, trass i at *Åmli* er det kulturhistorisk rette navnet. Saken er den, at grenda Åmli er plassert ved et viktig veikryss på riksveien midtveis mellom byen Kristiansand og tettstedet Åmli (også kommunenavn). For å unngå homonymi har det fra veimyndighetenes side vært tvingende nødvendig å erstatte Åmli med noe annet, som altså ble *Søre Herefoss* på veiskilt og kart (se figur 1a og 1b).⁴²

Et eksempel på et uheldig valg mellom to alternativer har vi på E-18 i Sannidal i Telemark, i navnet på det veikrysset som danner hoved-innfartsåren til Kragerø by (se figur 2). På vestsida av krysset heter garden *Humlestad*. På østsida er det et mindre bruk som heter *Tangen*. Her skulle det offisielle valget av navn være innlysende: *Humlestad*, fordi det er et enestående og gammelt navn. Men hva valgte veimyndighetene? De valgte for lang tid tilbake å kalle veikrysset for *Tangen*! Grunnen må ha vært tilhørighet, det at bygningene på Tangen var plassert mye nærmere den opphavlige veibanen enn husene på Humlestad. Men Tangen er alt annet enn noe godt navnevalg på grunn av svært mange homonymer, f.eks. bydelen *Tangen* i selve Kragerø, og derfor er det i mange sammenhenger nødvendig med et tillegg, *Tangen i Sannidal*. Her kunne en problematisk homonymi lett ha vært unngått ved å velge det unike navnet *Humlestad*.

⁴² Det er verdt å merke seg at utskiftning kan være sterkt kontekstavhengig. I visse kontekster er navnet *Åmli* fortsatt i bruk.

Figur 1a og 1b. Kart som viser plasseringen av Kristiansand, Åmli (1a) og Søre Herefoss og Åmli (1b). Det siste er både kommunenavn og tettstedsnavn. Som en kuriositet kan nevnes at en nordiskfilolog Ånund Åmlid (1884–1969), litteraturforsker og navnegransker, kom fra Søre Herefoss, eller om en vil: garden Åmli i Herefoss. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

Figur 2. Veikrysset i Kragerø kommune som myndighetene kaller Tangen. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

4.3 Spesialtilpasset navneinventar

Noe som kjennetegner samfunnsutviklingen, er en rekke nye navneinventar som er konstruert av offentlige myndigheter for et bestemt formål. Eksempler er gatenavn, navn på fyrstasjoner, bussholdeplasser, jernbanestasjoner og postkontorer. Slike navneinventar kan inneholde både gamle og nylaga navn. Peter Hallaråker (2000 s. 67) kaller slike navn for «offisielle kommunikasjonsnavn», og han mener at et særdrag ved navnene er at «Dei er sjeldan eller aldri objektsskildrande, berre identifiserande og utpeikande, men inneheld ofte eit lokalt, regionalt eller nasjonalt kulturelement».

Fra svensk side finnes en spesialstudie av disse nye, nøyre offentlig planlagte navneinventarene, Eberhard Löfvendahls avhandling *Post- och järnvägstations namn i Götaland* (1998). I denne moderne formen for offentlig navngivning settes strenge krav til funksjonalitet der det er av aller største viktighet at homonymi og nær-homonymi blir unngått. Löfvendahl (1998 s. 235) sammenfatter kravene for stasjonsnavn slik: «1) stationsnamn måste vara unikt; 2) stationsnamn får inte vara så likt namnet på annat stationsnamn att det finns risk för förväxling; 3) stationsnamn bör inte vara likt namnet på annan ort om det finns risk för förväxling, även om detta senare ortnamn inte är stationsnamn».

Löfvendahls granskning viser at slik sentralstyrt navne-planlegging kan føre til konflikter med lokale ønsker og interesser. Under den svenske jernbaneutbyggingen (fra ca. 1860 til ca. 1940) var kommunene gjerne ivrige etter å få stasjonsnavn som var likelydende med det lokale soknenavnet. Det lot seg ikke alltid gjennomføre på grunn av problemer med nær-homonyme navn. Löfvendahl nevner spesielt soknenavnene *Högsby*, *Hagby* og *Högby* som eksempler på en slik konflikt. Bare *Högsby* ble godkjent som stasjonsnavn, *Hagby* ble endret til *Loverslund* og *Högby* til *Gaxa*. Trass sterk lokal motstand fikk sentrale myndigheter det som de ville (Löfvendahl 1998 s. 275).

4.4 Differensiert normering

En måte å unngå navnelikhet på er forskjellig skrivemåte. Dersom to navn med samme etymologi har forskjellig uttale, kan denne forskjellen vises i skrift. Eksempler er de nevnte *Hitra* og *Hidra* i Norge og *Foss* og *Fors* i Sverige.

Dersom hensynet til etymologi praktiseres strengt, vil det skape mer homonymi. Å tillate mange dialektformer i skrift vil motvirke homonymi, men effekten er forbundet med betydelige usikkerheter. Hvis språkbrukerne er vant

med vaklende normering, kan ulikheter i skrivemåte lett oppfattes som nettopp bare det, og da er en like langt. Og dessuten: om en lar to etymologisk like navn få ulik normering på grunn av uttalen, vil de ofte kunne framstå som nærhomonymer, og da er en jo nesten like langt. Helt opplagt vil språkbrukernes kunnskaper og erfaringer spille en stor rolle her, som alltid ellers. Derfor kan det å åpne opp for dialektformer noen ganger være et formålstjenlig og effektivt middel for å unngå homonymi. Dette kan illustreres ved to interessante navnesaker fra seinere tid, og som vi kommer tilbake til (i del 4.6).

4.5 Hvilken strategi er best?

I valget mellom tillegg og utskiftning er utskiftning mest effektivt. Et tillegg er ikke syntaktisk obligatorisk; og så lenge det ikke er det, vil homonymien fortsatt være der, selv om det finnes språklige midler for å gjøre det flertydige entydig.

Figur 3. Fra Tangen i Sannidal. På veiskiltingen står navneformen uten tillegg. Det fungerer helt fint på stedet, men det viser at tillegg har den svakheten at tillegg ikke er obligatorisk, homonymien vil fortsatt være der. (Foto: Vidar Haslum, 2024)

Blant navneforskere kan det se ut til å være noe ulike oppfatninger om i hvilken grad homonymi kan forekomme. I en faglig diskusjon rundt et slikt spørsmål skulle det være gode grunner for å velge et lingvistisk utgangspunkt. I så fall vil det være nødvendig å klarlegge hva som kjennetegner egennavn som en språklig størrelse og hva som er denne størrelsens relaterte størrelser. Blant lingvister er det vanlig å regne egennavn som en underklasse av substantiv,

proprier versus appellativer (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 163). En konsekvens av en slik lingvistisk definisjon er at egennavn er realisert som ordformer; de kan ikke ha form som fraser. Lingvistisk sett er egennavn å regne som semantiske minstestørrelser; deres funksjon er å denotere et unikt eksemplar uten å beskrive det (jf. Christensen & Kousgård Sørensen 1972 s. 9 ff.; Dalberg 2002 s. 12). Dersom et egennavn blir utstyrt med et tillegg, f.eks. *Tangen* > *Tangen i Sannidal*, se figur 3, som er en sekundær tilføyelse, medfører det overgang fra ordform til fraseform, og fraser er **ikke** semantiske minstestørrelser. En generell betegnelse på leksikaliserte fraser er *idiomer* (jf. Theil 2005 s. 225). Uttrykk som *Tangen i Sannidal* og *Bø i Vesterålen* kan vi derfor kalle *steds-idiomer*.⁴³ Et stedsnavn forsynt med et tillegg gir en fraseform med en aktiv semantisk tilleggsfunksjon, og et klart symptom på det er at slike tillegg ikke bevarer arkaiske drag (Haslum 2002 s. 130 ff.). Et annet symptom er at steds-idiomer (dvs. fraseformer) ikke vil kunne gjennomgå denotasjonsendringer på samme måten som stedsnavn. I språkproduksjonen ligger dessuten egennavnet og tillegget på forskjellige diakrone nivåer, og en fraseform kan ikke fungere som basis for sekundærnavn. Tillegg til navn er som nevnt ikke syntaktisk obligatoriske, og da må vi innse at intern homonymi blant stedsnavn har reell eksistens. En navneforsker som kan se ut til å bestride en slik påstand, er Kurt Zilliacus. Han (1975 s. 20) skriver: «Identiska namn har inte kunnat införas för två eller flera namnbärare med aktualitet för samma människor». Her skal vi være klar over at Zilliacus i første rekke betrakter navn som et kulturelt fenomen, en teoretisk posisjon der vesentlige lingvistiske egenskaper ved egennavn ikke vises interesse. For Zilliacus er en fraseform like mye navn som en ordform. En slik naiv måte å forstå egennavn på kan fungere helt fint blant ikke-lingvistiske fagprofesjoner som steller med navn, som for eksempel kulturfilosofier og kartografer (Haslum 2002 s. 141). Da kan man som Zilliacus (2002 s. 173; jf. 1966 s. 42) kalle «varje beteckning för en bestämd geografisk enhet som med individuellt bestämmande funktion regelbundet och utan medveten ombildning begagnas (eller har begagnats) inom en språklig gemenskap» for et stedsnavn. For en kartograf vil en slik definisjon fungere helt utmerket. Hvis vi derimot tar vare på de lingvistiske innsiktene at egennavn er en språklig størrelse og at ordformer og idiommer har forskjellige syntaktiske og semantiske egenskaper, er det lett å se at påstanden til Zilliacus ikke holder. Homonymer, identiske egennavn, kan vel gjerne eksistere innenfor den samme brukerkretsen. Det som derimot **ikke** er akseptabelt, er å forsyne to eller flere homonyme stedsnavn med det samme tillegget. Det kan med

⁴³ Det samme gjelder selvsagt andre leksikaliserte steds-uttrykk på fraseform som f.eks. *Holmen i bukta*, *Den bratte bakken*, etc.

andre ord bare finnes ett stedsidiom *Tangen i Sannidal* og bare ett *Hallands Väderö* innenfor én og samme brukerkrets.

I en lingvistisk betraktning blir tilleggene å forstå som en konsekvens av at det forekommer homonymi. Hvis homonyme egennavn ikke fantes, hadde det heller ikke vært nødvendig med tillegg.

De tilleggene som så langt er nevnt, blir tilføyd homonymer. Til nær-homonymer virker ikke slike tillegg særlig brukbare. Av den grunn kan nok nær-homonymi kjennes vel så konfliktfylt som homonymi. Et kjent eksempel på et offisielt innført tillegg til nær-homonymer er *Kristiansand S* og *Kristiansund N* (bokstavene står for ‘sør’ og ‘nord’). En moderne strategi for å unngå navneforvekslinger er bruk av nummer, som innføringen av postnummer er eksempel på. I vår tids informasjonsteknologi vil tall og matematikk være et svært effektivt verktøy for å skape entydighet. Samtidig er det et middel som er sterkt kontekstavhengig, og noe på siden av det vi kan kalle alminnelig språklig kommunikasjon.

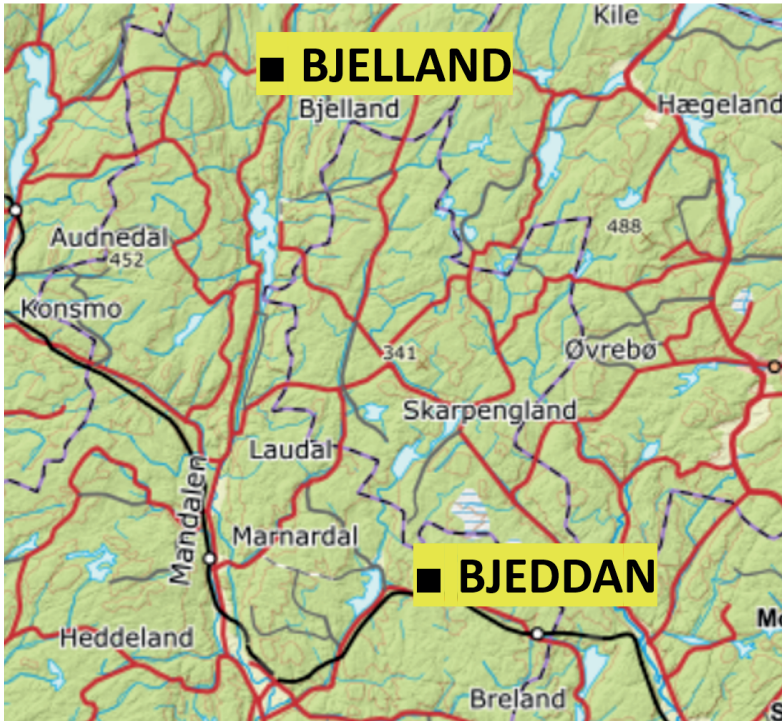
4.6 Konflikt mellom normeringsprinsipper og praktiske behov.

To konkrete navnesaker

Vi skal her se på to konkrete navnesaker fra seinere tid som illustrerer at ulikheter i normering noen ganger kan være et effektivt middel mot homonymi. Disse to sakene er interessante å trekke fram, fordi de ut fra forskriftene i Lov om stadnamn er meget gode illustrasjoner på konflikter mellom normeringsprinsipper og praktiske behov.

4.6.1 Navnesak 2016/01

I nåværende Lindesnes kommune (tidligere Marnardal) i Vest-Agder er det to gardsnavn som etter etymologisk normering vil få samme form *Bjelland*, men der det er en uttaleforskjell slik at det ene har beholdt en gammel regional uttale der lang /l/ er blitt til lang /d/, altså *Bjeddan* (se også Rygh 1912 s. 108, 127; se figur 4). Det var en navnesak for navnekonsulent-tjenesten for Sørøstlandet i februar 2016 (Navnesak 2016/01). Navnekonsulentene mottok da en sterk henstilling fra Marnardal kommunes saksbehandler Stig Skjævesland om å tillate formen *Bjeddan*. Han opplyste da at å skrive disse to navnene ulikt, altså *Bjelland* og *Bjeddan*, var innarbeidet praksis, og nødvendig for å unngå forveksling (hos Rygh loc. cit. er de to normert likt, «Bjelland»). I dette tilfellet har det altså festnet seg en lokal praksis som effektivt motvirker homonymi.

Figur 4. Plasseringen av Bjelland og Bjeddán, der begge steder etter kommunesammenslåing ligger i nåværende Lindesnes kommune. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

4.6.2 Navnesak 2022/241

Et annet eksempel på en lokalt utviklet differensiering er to nabo-bosteder på grensen mellom Agder og Telemark, *Teigen* og *Teien* (Navnesak 2022/241; se figur 5). Begge disse har en uttale som samsvarer med skriften, der uttalen med /g/ må skyldes skriftpåvirkning. Både *Teigen* og *Teien* er i bruk lokalt som slektsnavn, og i lokal uttale framtrer altså den samme forskjellen. Det har vært reist navnesak, for i spørsmålet om normering kunne det tilsi at begge steder ble skrevet likt *Teigen*, men det vil på den annen side være uakseptabelt fordi det vil skape en utålelig homonymi.

Argumenter mot *Bjeddán* og *Teien* er at formen skygger for meningsinnholdet – for de faglig uinnvidde rett nok, og vi får en konflikt med rettskrivningsprinsipper. På den andre siden vil skriftformene *Bjeddán* og *Teien* ikke være i konflikt med det Lars Vikør (1997 s. 203) kaller «transkripsjonsprinsipper», det vil si «dei fundamentale konvensjonane for overføring av språklydar til skrift».

Figur 5. Plasseringen av Teigen og Teien på grensen mellom Aust-Agder og Telemark. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

Ut fra hensynet til adressefunksjonen og samfunnssikkerhet må en differensiert normering i slike tilfeller være det riktige. Det var også navnekonstulentenes konklusjoner i disse to navnesakene.

5. Avslutning

I bestrebelsene etter å motvirke homonymi har vi sett at det lett vil oppstå konflikter med lokale interesser, med normeringsprinsipper og ikke minst konflikter med kulturminnehensynet. I adressering og navnerøkt er kulturminnehensynet viktig, men ikke det viktigste. Det viktigste er adressefunksjonen, og som kan kobles opp mot hensynet til samfunnssikkerhet. I adresse-sammenheng er det alltid av største viktighet å operere med navneformer som bidrar til at utrykningspersonell kommer raskt og sikkert fram dit de skal, når noen trenger øyeblikkelig hjelp.

Referanser

- Brendler, Andrea & Brendler, Silvio, 2004: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hamburg: Baar.
- Christensen [Dalberg], Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1972: Stednavneforskning 1. København: Universitetsforlaget i København.
- Dalberg, Vibeke, 2002: De proprie sæertræk – et diskussionsindlæg. I: Avgrænsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s 29:e symposium på Svidja, Finland, 20–22/4 2001. Red. av Terhi Ainiala & Peter Slotte. S. 9–19. Kirjakas, Tallinn: Forskningscentralen för de inhemska språken.

- Hallaråker, Peter, 2000: Offisielle stadnamn i Møre og Romsdal. Inndelingsnamn og kommunikasjonsnamn med vekt på veg- og gatenamn. Volda.
- Haslum, Vidar, 2002: Om avgrensning av stedsnavnkategorier og teori. I: Avgrensning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s 29:e symposium på Svidja, Finland, 20–22/4 2001. Red. av Terhi Ainiala & Peter Slotte. S. 124–148. Kirjakkas, Tallinn: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- 2023: Plurale stedsnavn, genusskiftet og forklaringsproblemet. I: Namn och Bygd 111. S. 5–12.
- Helleland, Botolv, 1992: Stadnamnnormering i 150 år. Ein balansegang mellom skrifttradisjon, etymologi, rettskriving og uttale. I: Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992. Red. av Finn Hødnebo, Jon Gunnar Jørgensen, Else Mundal, Magnus Rindal & Vésteinn Ólason. S. 95–107. Oslo: Universitetet i Oslo.
- 1993: Adresser og stadnamn. Del 2. Stadnamn i offentlig og privat bruk. Oslo: Kommuneforlaget.
- Hough, Carole, 2014: On homonymy and polysemy in place-names. I: Names in daily life. Proceedings of the International congress of onomastic sciences XXIV. Ed. by J. Tort i Donada & Montserrat Montagut i Montagut. S. 26–33. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- Adresseveileder = Kartverkets Adresseveileder 2.1. 2023. <https://www.kartverket.no/eiendom/adressering/kommunen-som-adressemyndighet/adresseveileder-handbok#heading-15882>
- Kilchmann, Mirjam, 2020: Namenzwillinge und -mehrlinge in der Toponymie: Am Beispiel von Deutschschweizer Ortsnamen. I: Namenkundliche Informationen 112. S. 217–247.
- Kinn, Torodd & Kulbrandstad, Lars Anders, 2023: Språkmønster. Innføring i det norske språkssystemet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lovdata. Forskrift om eiendomsregistrering (matrikkelforskriften). <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2009-06-26-864>
- Löfvendahl, Eberhard, 1998: Post- och järnvägsstationers namn i Götaland 1860–1940. Namngivning i spänningsfeltet mellan allmänna och enskilda intressen. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 67.) Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Mattisson, Ann-Christin, 2002: [Rec.] Löfvendahl, Eberhard. 1998. Post- och järnvägsstationers namn i Götaland 1860–1940. Namngivning i spänningsfeltet mellan allmänna och enskilda intressen (1998). I: Namn och Bygd 88. S. 176182.
- Norgeskart, Kartverket. <https://www.norgeskart.no>
- NOU 1983: 6. Stadnamn. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- NSL = Norsk stadnamnleksikon. Red. av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utg. 1997. Oslo.
- Olsen, Magnus, 1939: Nordisk kultur V. Stedsnavn. Stockholm/Oslo/København.
- Rygh, Oluf, 1897–1936: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til brug ved matrikelens revision efter offentlig foranstaltning udg. med tilføiede forklaringer. Kristiania: Cammermeyer.
- 1905: Norske Gaardnavne. VIII. Nedenes Amt. Utg. v. Amund B. Larsen. Kristiania: Cammermeyer.
- 1912: Norske Gaardnavne. IX. Lister og Mandals Amt. Utg. v. A. Kjær. Kristiania: Cammermeyer.
- Navnesak 2016/01 = Navnesak 2016/01. Bjelland/Bjeddan mfl. Stedsnavntjenesten for Østlandet og Agderfylkene. Språkrådet.

- Navnesak 2022/241 = Navnesak 2022/241. Teien/Teigen. Stedsnavntjenesten for Østlandet og Agderfylkene. Språkrådet.
- Navngivningsprinsipper = Navngivningsprinsipper. Språkrådet. 2024. Navngivningsprinsipper. <https://sprakradet.no/stedsnavn-og-navn-pa-statsorgan/arbeid-med-stedsnavnsaker-i-kommunene/navngivningsprinsipper-for-adresseudvalgt-sted>
- SSR = Sentralt stadnamnregister. <https://www.kartverket.no/til-lands/stadnamn>
- Statens kartverk, Miljøverndepartementet, Norske kommuners sentralforbund, 1986: Adresser og stadnamn, 1986. Del 1. Handbok i kommunal adressetildeling. Oslo: Kommuneforlaget.
- Særheim, Inge, 2007: Stadnam i Rogaland. Bergen: Fagbokforlaget.
- Theil, Rolf, 2005: Leksikon. I: Språk. En grunnbok. Red. av Kristian Emil Kristoffersen, Hanne Gram Simonsen & Andreas Sveen. S. 222–248. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vikør, Lars S., 1997: Rettskrivningsprinsipp og stadnamnormering. I: Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997. Red. av Jarle Bondevik, Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes & Helge Sandøy. S. 200–214. Bergen: Alma Mater.
- Wetås, Åse, 2008: Namnelaging og namneval – ei problematisering av namngjeving illustrert ved nokre øynamn frå kommunane Finnøy og Bokn i Rogaland. I: Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008. Red. av Margit Harsson & Terje Larsen. S. 83–91. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors.
- 1975: Onomastik. Främst om struktur- och funktionsanalys och olika aspekter vid ortnamnsforskning. [Utryckt avhandling. Helsingfors]
- 2002: Forska i namn. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Övriga namn, ergonymer eller krematonymer?

Krematonymiens plass i nordisk navnegransking

Agata Michnowska

Abstract

This article is devoted to chrematonomastics, the youngest subdiscipline of onomastics, which studies names of objects of material and immaterial culture. The paper's primary objective is to examine different definitions and classifications of the key term *chrematonym* as proposed by Nordic and Slavic researches. Furthermore, the author suggests introducing the term *krematonym* into Scandinavian onomastics. The article also provides an overview of papers devoted to different kinds of Nordic chrematonyms, i.e. names of small businesses, machines and vehicles.

Keywords:

other names; chrematonyms; chrematonomastics

Nøkkelord:

øvrige navn; krematonymer; krematonymi

1. Innledning

Navnegransking har lenge vært en betydelig gren av språkvitenskap. De to tradisjonelle grenene av navneforskning, dvs. person- og stedsnavnforskning, er viktige forskningsfelter for nordiske forskere. Hvert år publiseres mange publikasjoner angående begge temaene i alle de nordiske landene.

I løpet av de siste årene har utenlandske navneforskere, hovedsakelig fra de slaviske landene, begynt å granske onomastikkens nyeste gren, som på engelsk heter *chrematonomastics*. Det er en betegnelse på en meget omfattende gruppe navn på bl.a. ting, selskaper, produkter eller generelt andre ikke-personlige og ikke-stedsrelaterte navn. Denne gruppen skiller seg fra navn på steder og personer, og oppfattes nå som den raskest voksende klassen av egenavn.

Hensikten med denne artikkelen er å beskrive statusen til krematonymi i Norden⁴⁴. Jeg vil se nærmere på ulike måter å dele denne omfattende gruppen på, med referanser til inndelingene foreslått av Bengt Pamp og Katharina Leibring. Jeg vil attpåtil ta for meg ulike definisjoner av krematonymer som ble foreslått av nordiske forskere og internasjonale navneorganisasjoner. Til syvende og sist skal jeg gi en oversikt over de viktigste nordiske publikasjonene om ulike typer av krematonymer. Artikkelen er basert på min pågående doktoravhandling der jeg drøfter navn på overnattingsteder i de nordiske hovedstedene. Jeg skriver fra mitt slaviske perspektiv, for jeg er preget av den polske oppfatningen av krematonymi, og den sannsynligvis skiller seg fra den som er vanlig i Norden. Derfor ønsker jeg å vise mine nordiske kollegaer noen retningslinjer for hvordan de kan betrakte de såkalte øvrige navnene.

2. Terminologi

Det engelske begrepet *chrematonym* kommer fra gr. *χρήμα, χρηματος* [chréma, chrématos] som kan oversettes som «ting, produkt, vare», men også «verk, gjerning, handling, sak, hendelse, prosjekt» (Gałkowski 2011 s. 9, min oversettelse). Begrepet ble lånt inn i noen slaviske språk, f.eks. polsk *chrematonim*, slovakisk *chrématoným* og tsjekkisk *chrématonym*.

Definisjonen av begrepet er tilgjengelig på nettsiden til ICOS i seksjonen Onomastic terminology. Der blir det definert som «name of a politico-economic or commercial or cultural institution or thing; a catch-all category». Definisjonen er ganske kort, og man kan få inntrykk av at den ikke er presis nok, og hjelper ikke til med å forstå hva krematonymer egentlig er.

Begrepet *chrematonym* ble også nevnt i den engelske versjonen av List of Key Onomastic Terms som også ble publisert av ICOS. Begrepet ble imidlertid ikke inkludert i listen; i stedet ble det brukt i sammenheng med et annet begrep, dvs. *ergonym*:

ergonym – name of a product or a brand; NOTE: The term **chrematonym** in some languages is used in this sense, but can also have a broader meaning (i.a. proper names of social events, institutions, organisations...). (ICOS 2019)

⁴⁴ Her mener jeg Danmark, Færøyene, Island, Norge og Sverige. Siden jeg ikke snakker finsk, og plasshensynet tillater meg ikke å drøfte finske navn, skal jeg ikke inkludere Finland i artikkelen. Det er likevel viktig å understreke at finske navneforskere er interesserte i ulike typer navn, ikke minst krematonymer. Noen av de finske publikasjonene skal nevnes på slutten av teksten.

Begrepet *ergonym* er heller ikke forklart på en entydig måte. Likevel kan man se at engelskspråklige navneforskere er klar over selve eksistensen av begrepet *chrematonym*, og prøver å gi eksempler på det.

Listen er tilgjengelig i 24 språklige versjoner. Den eneste nordiske versjonen er på svensk, og ble utarbeidet av Mats Wahlberg med bistand fra Katharina Leibring og Staffan Nyström. Begrepet *chrematonym* dukkes opp i ti språkversjoner, deriblant bulgarsk, fransk, makedonisk, polsk, portugisisk, rumensk, slovakisk, tysk, tsjekkisk og ungarsk. Likevel ble begrepet ikke inkludert i den svenske versjonen. I tabellen nedenfor gir jeg en kort oversikt over ulike språklige versjoner⁴⁵ av definisjonen av begrepet *ergonym*, der også begrepet *krematonym* drøftes. Den svenske versjonen er attpåtil inkludert.

Tabell 1. Utvalgte versjoner av definisjonen av begrepet *ergonym*.

Språk	Definisjon	Oversettelse
fransk	ergonyme – nom d'un produit ou d'une marque. (N.B. : dans quelques langues, le terme chrematonyme est usité dans ce sens, mais peut aussi avoir une signification plus large, à savoir noms d'événements sociaux, d'institutions, d'organisations...).	ergonym – navn på et produkt eller et merke. (OBS: på noen språk brukes begrepet krematonym i denne betydningen, men det kan også ha en bredere betydning, nemlig navn på sosiale begivenheter, institusjoner, organisasjoner osv.).
makedonisk	ергоним – име на производ или на бренд/марка; ЗАБЕЛЕШКА: во некои јазици во оваа смисла се употребува терминот хреMATоним, но може исто така да има широко значење (како што се сопствените имиња на општествени настани, организации, институции...)	ergonym – navn på et produkt eller et merke; OBS: på noen språk brukes begrepet krematonym i denne betydningen, men det kan også ha en bred betydning (navn på sosiale arrangementer, organisasjoner, institusjoner osv.)

⁴⁵ Alle versjonene ble hentet fra nettsiden til ICOS <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>. De utvalgte definisjonene ble oversatt til norsk av meg.

rumensk	ergonim – nume al unui produs sau al unui brand; NOTĂ: În anumite limbi, se poate folosi cu acest sens termenul crematonim, care poate avea și un sens mai larg (nume proprii ale unor evenimente sociale, instituții, organizații...)	ergonym – navn på et produkt eller et merke; OBS: på noen språk kan begrepet krematonym brukes i denne betydningen, og det kan også ha en bredere betydning (navn på sosiale hendelser, institusjoner, organisasjoner osv.).
svensk	ergonym	
tsjekkisk	ergonymum – jméno výrobku nebo firmy (POZNÁMKA: V některých jazycích se v tomto smyslu používá termín chrématonymum, ten však může mít širší význam (mj. vlastní jména společenských událostí, institucí, organizací...)) (...)	ergonym - navn på et produkt eller et merke (OBS: på noen språk brukes begrepet krematonym i denne betydningen, men det kan ha en bredere betydning (f.eks. navn på sosiale hendelser, institusjoner, organisasjoner...)) (...)
tysk	Name eines Produktes oder einer Marke. In manchen Sprachen wird dafür der Terminus Krematonym gebraucht, wobei die Bedeutung dann auch auf Institutionen, Veranstaltungen oder Organisationen, etc. ausgeweitet werden kann.	navn på et produkt eller et merke. På noen språk brukes begrepet krematonym for dette, selv om betydningen også kan utvides til institusjoner, arrangementer eller organisasjoner, osv.
ungarsk	ergonima – Egy termék vagy márka tulajdonneve. (Megjegyzés: Néhány nyelvben a chrematonym terminus, illetve annak megfelelője használatos ebben az értelemben, amelynek azonban tágabb jelentése is lehet, úgymint események, rendezvények, intézmények, szervezetek stb. tulajdonneve. A magyarban az összefoglaló értelmű terminus nem használatos.)	ergonym – navn på et produkt eller et merke. (OBS: på noen språk brukes begrepet chrematonym eller dets ekvivalent i denne betydningen, som imidlertid også kan ha en bredere betydning, som for eksempel navn på hendelser, begivenheter, institusjoner, organisasjoner osv. På ungarsk brukes begrepet ikke.)

Nesten alle de analyserte definisjonene følger samme mønster som den engelske originalen. I den svenske versjonen ble begrepet *ergonym* beholdt som *ergonym*, uten noen videre forklaring eller henvisning til ordet *krematonym*. Nesten alle språk, bortsett fra ungarsk, har tilpasset det engelske begrepet *chrematonym* til sin egen ortografi (jf. rumensk *crematonim*; tsjekkisk *chrématonymum*; tysk *Krematonym*). Alle definisjonene peker på et bredt spektrum av fenomener som kan forstås som krematonymer. Den ungarske definisjonen ble utvidet med en ytterligere kommentar om at begrepet *chrematonym* ikke brukes på ungarsk.

Man kan godt si at betegnelsen *krematonym* heller ikke brukes av nordiske navneforskere. Etter å ha lett etter det i slike ressurser som NAOB, SAOB, DDO og ISLEX, oppdaget jeg at ordet heller ikke finnes i noen av de største ordbøkene over de nordiske språkene. Det betyr at ordet ikke er kjent blant vanlige språkbrukere.

3. *Krematonym* – et universelt begrep

Begrepet *chrematonym* er veletablert i den slaviske navneforskningen, og blir mer og mer populært blant navneforskere fra andre land. Det som nå og da diskuteres, er derimot begrepets universelle definisjon. Gałkowski (2011 s. 9) kommer med et forslag om en veldig enkel definisjon, dvs. «navn som denoterer forskjellige resultater av menneskelig kulturell aktivitet» (min oversettelse). Det finnes likevel noen navneforskere som betrakter krematonymer på en litt annen måte, og snakker om behovet for å endre den alminnelige definisjonen (se Breza 2005; Kosyl 2001, 2003; Odaloš 2015). Om det egentlig er nødvendig, er vanskelig å si. Gałkowski (2011 s. 9) bemerker at det finnes en økende tendens til å oppfatte krematonymer som navn på ting produsert av mennesker individuelt eller i serier, men også som navn på former av sosiale grupper. Og av den grunn mener jeg at den moderne navneforskningen trenger ett universelt begrep som kan brukes for å snakke om ulike typer onymer, bl.a. navn på gjenstander, produkter, varer, butikker, organisasjoner eller selskaper. I en lengre periode har slike navn og lignende, altså navn som ikke refererer til personer, steder eller dyr, blitt marginalisert av navneforskere. Men vi er likevel omgitt av slike navn, og de også fortjener å bli lagt merke til og analysert. For dette trenger vi verktøy, særlig et gjennomtenkt begrepsapparat. Begrepet *krematonym* er universelt, og kan brukes for å snakke om et bredt spektrum av navn. Her er jeg helt enig med Patryk Borowiak (2021 s. 13), som mener at bruken av dette begrepet er fornuftig, ettersom ordets rot, *chréma*, oversettes rett og slett som «ting» og «vare».

4. Øvrige navn?

Selv om nordiske navneforskere ikke bruker begrepet *krematonym*, er de selvfølgelig klar over eksistensen av ulike typer egennavn. Ett av kapitlene fra publikasjonen *Namn och namnforskning*. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn redigert av Staffan Nyström (2021) handler om denne navnekategorien. Kapitlet heter *Övriga namn* og ble skrevet av Katharina Leibring. Kapitlet begynner med Leibrings forklaring av bruken av akkurat dette begrepet. Forskeren mener at

någon sammanfattande benämning på alla de namnkategorier som inte är ortnamn eller personnamn finns inte. På svenska brukar därför termen *Övriga namn* användas med den engelska motsvarigheten *Other names*. Termen är egentligen inte bra eftersom den innebär en negativ kategorisering – den utgår från vad namnen inte är, alltså varken ortnamn eller personnamn. (Leibring 2021 s. 247)

I dette avsnittet bruker Leibring ikke begrepet *krematonym*. Man kan lure på hvorfor hun påstår at det ikke finnes noe annet begrep som kan brukes i denne sammenhengen. I utenlandske studier er det jo vanlig å snakke om *chrematonyms*. Samtidig kritiserer forskeren begrepet *øvrige navn*, for det er basert på en negativ måte å klassifisere navn på; det samler alle de navnene bare fordi de ikke tilhører de to tradisjonelle navnekategoriene. Av den grunn foreslår Leibring å konsentrere seg om ulike underkategorier av øvrige navn, og bruke deres navn istedenfor selve navnet på denne brede gruppen av egennavn.

4.1 Inndelingen foreslått av Bengt Pamp (1994)

Nå vil jeg se nærmere på måter å dele de såkalte øvrige navn på. Allerede tidlig på 1990-tallet begynte nordiske navneforskere å ta for seg andre typer navn. I 1990 holdt den svenske navneforskeren Hugo Karlsson foredrag om navn på damplokomotiver. Temaet inspirerte nordiske navneforskere til å se litt nærmere på andre navnekategorier, og kun ett år seinere arrangerte de et symposium dedikert til *øvrige navn*. Arrangementet *Övriga namn: NORNA:s nittonde symposium* fant sted i Göteborg og har til nå vært det eneste arrangementet viet (nesten⁴⁶) utelukkende nordiske krematonymer. Blant temaene som ble diskutert under symposiet var det navn på skip og andre transportmidler, dyr, firmaer og varemerker. Alle disse kategoriene ble «i mangel av et bedre begrep» (Jóhannesson, Karlsson & Ralph 1994 s. 1) kalt til sammen for *øvrige navn*. Redaktørene av postkonferansepublikasjonen bemerket i innledningen at symposiet ble organisert for

⁴⁶ Her bruker jeg ordet *nesten* fordi under symposiet snakket noen av navneforskerne også om navn på dyr, som i Norden betraktes som en underkategori av øvrige navn.

att vara en inventering av den forskning som pågått och pågår rörande sådana namn. Jämförelser mellan namnbeståndet hos olika referentkategorier borde också kunna inledas. En synnerligen starkt bidragande anledning till symposiet var att söka stimulera till en intensivare och mer fördjupad vetenskaplig forskning rörande dessa viktiga och relativt obearbetade namnkategorier. (Jóhan-
nesson, Karlsson & Ralph 1994 s. 1)

Under symposiet prövde noen forskere å klassifisere den nye underkategorien av egennavn. Bengt Pamp, i sitt foredrag Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen, hadde opprinnelig til hensikt å fokusere på øvrige navn og dele dem i bestemte kategorier. Imidlertid tok han for seg alle navnekategoriene. Han sorterte egennavn basert på det som de denoterer, da han mente dette var «den enda rimliga utvägen» (Pamp 1994 s. 50). Han foreslo seks navnekategorier:

1. personnavn – navn på enkeltpersoner, men også menneskelignende værelser (f.eks. guder eller kjemper), til og med navn på partier og masseorganisasjoner, idrettsforeninger og kunstneriske grupper⁴⁷;
2. dyre- og plantenavn – navn på bestemte dyr og planter brukt av mennesker i dagligtale (bl.a. *Karo*, *Brunte* eller *Snapphaneeken*), men ikke betegnelser av ulike dyre- og plantearter (f.eks. *hund*, *abbor* eller *blåveis*);
3. stedsnavn – navn som finnes «på alle slags kartor – jordiske kartor, kartor över stjärnhimlen och kartor över vårt planetsystem och över enskilda planeter och månar» (Pamp 1994 s. 51 f.);
4. saknavn – navn på alle konkrete objekter laget av mennesker, bl.a. biler, fly, våpen, edelsteiner, kunstverk (f.eks. *Potetstipsene* av Vincent van Gogh) eller skulpturer (f.eks. *Tenkeren* av Auguste Rodin);
5. hendelses- og epokenavn – navn på historiske hendelser (f.eks. *Trettiårskrigen*), epoker (*Opplysningstiden*), avgrensede epoker i kunsthistorien (*Barokken*), men også navn på stormer og naturhendelser (f.eks. orkanen *Diana*); det som kjennetegner denne underkategorien er at navnene får sin fulle betydning når referenten tilhører fortiden;
6. abstraktenavn – navn på menneskeskapte fenomener «vilka visserligen har eller kan ha förnimbara manifestationer i sinnevärlden men som också existerar i en eller flera personers psyke helt oberoende av dessa yttre manifestationer» (Pamp 1994 s. 53)⁴⁸, bl.a. boktitler, navn

⁴⁷ Pamp henvender seg mange ganger til en annen inndeling av egennavn foreslått tidligere av Gerhard Bauer. Som personnavn betrakter Bauer (1985 s. 53, 57) også navn på etniske grupper og folkestammer (f.eks. *tyskere* eller *frankere*). Disse kategoriene passer ikke til Pamps definisjon av egennavn som er «monoreferentielle lexikaliserade bildningar» (Pamp 1994 s. 49).

⁴⁸ Pamp forklarer sin mening ved hjelp av boktittelen Røda rummet. Det spiller ingen rolle om boken er håndskrevet, skrevet i blindeskrift eller trykt på en vanlig måte; den er fortsatt en

på komposisjoner, selskaper, organisasjoner, varemerker, bilmodeller og dyrkede plantesorter.

Inndelingen er trolig det første nordiske forsøket på å sortere alle navnekategoriene. Bengt Pamp (1994 s. 56) understreker at inndelingens fordel er at den har ambisjon om å være helhetlig, men samtidig tillater han en mulighet til å legge til en annen kategori ved behov. Dessuten påpeker han en vesentlig ulempe, nemlig grensen mellom det abstrakte og det konkrete, som i mange tilfeller kan være vanskelig å trekke. Til tross for dette mener han at inndelingsprinsippet bør beholdes, selv om noen navn kanskje bør flyttes til andre underkategorier.

4.2 Katharina Leibbrings forslag (2021 og 2023)

En lignende gruppering ble foreslått av Katharina Leibring i den ovennevnte boken *Namn och namnforskning*. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn redigert av Staffan Nyström (2021). Forskeren kom med et forslag om å dele alle de øvrige navnene i fem mindre undergrupper (Leibring 2021 s. 247):

1. navn på dyr, som videre også lar seg dele i mindre kategorier, f.eks. med hensyn til de navngivende dyrenes funksjon og relasjon til mennesker;
2. navn på kjøretøy, fartøy og transportmidler som generelt har en bevegelig funksjon (f.eks. biler eller båter);
3. navn på gjenstander, dvs. ting som ikke har en bevegelig funksjon (f.eks. leker, smykker eller våpen);
4. navn på immaterielle foreteelser, som ikke skapes av mennesker (f.eks. navn på epoker, hendelser samt kunstneriske, musikalske og litterære verk);
5. navn på foretak og varemerker.

Denne inndelingen ligner på den som allerede har blitt foreslått av Bengt Pamp, men Leibring kombinerer kategoriene saksnamn og hendelses- og epokenavn. Hun påstår antakeligvis at slike egennavn bør behandles på samme måte, men hun utdyper ikke dette standpunktet. Det er også interessant at Leibring ikke henvender seg til Pamps artikkel; hun inkluderer bare referansen i den vedlagte litteraturlisten.

selvstendig abstrakt tilværelse. Men når man snakker om Röda rummet som «en sådan andlig produkt» (Pamp 1994 s. 53), de er det et abstraktenavn.

Leibring påpeker at det er variasjoner i forskningen på de ulike typene øvrige navn. De navnene, som nordiske navneforskere er mest opptatt av, er dyrenavn (særlig navn på landbruksdyr) og fartøysnavn. Navnene på gjenstander og de såkalte «kommersielle» navn er derimot blant de temaene som sjeldnest drøftes (Leibring 2021 s. 248).

Man kan ha inntrykk av at nordiske navneforskere har ikke noe behov for å diskutere om hvordan denne meget brede kategorien bør inndeles. Hittil har ingen forsker kommentert de to grupperingene foreslått av Bengt Pamp og Katharina Leibring. Imidlertid bestemte Katharina Leibring seg for å gjøre endringer i sin inndeling av krematonymer. I 2023 publiserte hun artikkelen *Rörelser inom onomastikonet i det 21:a seklet*, som er et svar på en tekst *Rörelser inom onomastikonet* skrevet i 1997 av Thorsten Andersson. Leibring ønsket å konfrontere de tidligere beskrevne metodene for å flytte egennavn fra en klasse til en annen, foreslått av Andersson. Hun bemerket et svært viktig poeng, som bør tas i betraktning i slike teoretiske diskusjoner, nemlig at i løpet av de siste tjue årene

[har – A.M.] världen kraftigt förändrats [...] och den onomastiska kunskapsmassan har ökat. [...] En viktig skillnad är att då var ännu inte digitala företeelser och världar så viktiga eller framträdande. Dessas uppkomst och utbredning har ju ökat både namnbehovet och namnfloran långt mer än man hade kunnat föreställa sig. Idag finns det ett större utbud av såväl information som kultur och underhållning, alltså många fler samtida namnförmedlare, men vi har också bättre tillgång till historiska källmaterial. (Leibring 2023 s. 8 f.)

Thorsten Andersson nevnte fire typer av egennavn, dvs. personnavn, stedsnavn, dyrenavn og varemerkenavn, og beskrev lån mellom kategoriene. Han konstaterte at «ortnamn och personnamn [...] är egennamn framför andra», men samtidig uttrykte et ønske om ytterligere NORNA-symposier angående øvrige navn (Andersson 1997 s. 17). Katharina Leibring ville derimot sjekke om Anderssons bemerkninger fortsatt var gyldige. Attpåtil var det nødvendig å utforske måter å låne navn til og fra de nyoppståtte navnekategoriene på (Leibring 2023 s. 11). Av den grunn bestemte navneforskeren seg for å sjekke alt dette ved hjelp av følgende inndeling av egennavn⁴⁹: personnavn, dyrenavn, kommersielle navn (dvs. navn på foretak og varemerker) og *øvrige øvrige navn*. Hvis man ser på denne inndelingen, og samtidig husker Leibrings forrige gruppering (jf. Leibring 2021), kan man lure på hvorfor hun nå velger å dele de såkalte øvrige navnene inn i tre underkategorier (dvs. dyrenavn, kommersielle navn og *øvrige øvrige navn*). I tillegg kan navnet på den tredje

⁴⁹ Forskeren har bevisst utelatt stedsnavn i sine betraktninger, og anser dem bare som långivere (Leibring 2023 s. 8).

gruppen oppfattes som en overraskelse. Forskeren (Leibring 2023 s. 16) understreker at det som *de øvrige øvrige navnene* har til felles, er deres juridiske status som (i motsetning til kommersielle navn) er helt uregulert. Gruppens andre egenskap er at de til vanlig ikke blir brukt i skriftlig form. Man kan da spørre om det virkelig er slik at krematonymer utelukkende brukes i muntlig kommunikasjon, eller om de aldri er beskyttet av loven. Leibring er kanskje ikke begeistret for sin egen definisjon, og mener at den er «lite fyrkantig[...]» (ibid.). I denne gruppen inkluderer hun likevel navn på individuelle transportmidler (bl.a. biler, sykler, sparkstøttinger og kanoer), leker, husholdningsapparater samt datamaskiner. Ikke desto mindre ser hun en mulighet til å utvide listen, f.eks. med navn på datanettverk, bibliotekdatasystemer og til og med navn på bedrifts- og statlige intranett, men «då kommer vi in på namn som också kommunikas skriftligt och som används av fler personer» (ibid.), og det passer ikke til Leibrings definisjon av *øvrige øvrige navn*. Navn på fartøy og transportmidler medregnes ikke, for de utgjør to separate kategorier (som Leibring ikke vurderer i artikkelen). For den første gruppen finnes det ofte noen offisielle regler som må tas i betraktning ved navngiving. Navnene på ikke-private transportmidlene får derimot en mer offisiell karakter siden de ofte blir synlige på utsiden av selve farkostene (ibid.). Det som er verdt å legge merke til, er at Leibring ikke kaller alle de underkategoriene av krematonymer for øvrige navn, slik som hun tidligere har gjort. Man kan også lure på hvorfor hun ikke foreslår noen bedre betegnelse på *de øvrige øvrige navnene*, og hvorfor hun heller ikke formulerer en mer presis definisjon av denne gruppen.

5. Hovedforskningsområder

Nå ønsker jeg å gi en kort oversikt over de viktigste publikasjonene angående krematonymer som allerede har blitt drøftet av nordiske navneforskere. Siden jeg ikke betrakter dyrenavn som krematonymer, vil jeg ikke inkludere dem i denne oversikten. Det er likevel verdt å huske at denne navnekategorien er veldig viktig for nordiske navneforskere, noe som gjenspeiles i antallet studier i navn på ulike dyrearter publisert i Norden (bl.a. Kvaran 1999; Leibring 2012a; 2014; 2015; Meldgaard 1993; Weyhe 1994).

Kommersielle navn, dvs. navn på foretak, varemerker og produkter, har i det siste blitt til et viktig forskningsområde for noen av de svenske navneforskerne. Man kan ha inntrykk av at de er blitt påvirket av finske navneforskere (bl.a. Paula Sjöblom og Väinö Syrjälä) som har stor interesse for urbant navneforråd (jf. Sjöblom 2007; 2013; 2016; Syrjälä 2017). Det finnes noen lignende svenske studier, f.eks. From *Backmans Blommor to Hairstyle by Lena*:

The Use of Personal Names in the Names of Small Companies in Sweden av Katharina Leibring (2012b) hvor hun drøfter bruken av personnavn i navn på små svenske bedrifter, eller *Scandigo Supermercado*, *Skandinavisk noticias S.L.* och *Scandinavian Building*: Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandsskandinaver i Spanien av Ulla Börestam (2011) angående navn på skandinaviske bedrifter i Spania. I tillegg finnes det enkelte studier om bestemte krematonymer i Uppsala, dvs. *Lena Gavelin*, *Mäklare Kulling*, *Bennys allservice* och *Glada grisen*: Exempel på företagsnamn i Uppsala av Linnea Gustafsson (2018), og Från *Carl Grotérus Rak & Frisersalong till Hairmony*: en studie av Uppsalas frisørnamn skrevet av Elin Pihl (2007). Dessuten finnes det én artikkel som er en historisk oversikt over navn på spisesteder i Göteborg (se Ernby & Paulsson 1994). Men man kan likevel observere at, i motsetning til f.eks. Polen, finnes det ingen studier i navn på andre typer av foretak, bl.a. begravellesbyråer, skjønnhetssalonger eller overnattingsteder. Dessuten er det bare Göteborg og Uppsala som blir diskutert med hensyn til sine onomastiske landskap. Man kan lure på hvorfor det finnes ingen studier angående landets hovedstad – Stockholm, eller andre svenske byer. Når det gjelder de andre nordiske landene, finnes det nesten ingen lignende studier. Det eneste ikke-svenske eksemplet er antakeligvis artikkelen av Botolv Hellesland (1994) Namn på offentlige og private institusjoner som omhandler strukturen til navn på ulike typer institusjoner.

En annen kategori, som nå og da diskuteres, er navn på ulike typer transportmidler, hovedsakelig skip, fartøy og båter. De blir gransket i hele Norden (jf. Aldrin 2019; Franzen 1966; Haasum 1994; Holm 1994; Hovda 1980; Johannessen 2008; 2009; 2015; Karlsson 1970; Modéer 1956; Otto 1952; Rogan 1992; Schybergson & Johannessen 2017; Sigmundsson 1997). Enkelte studier i navn på lokomotiver (jf. Karlsson 1994; Utterström 1994) og fly (jf. Johannessen 2015) skal også nevnes her. Det blir også mer og mer populært å granske uoffisielle navn på personbiler som til vanlig brukes i en smal krets (se Kvillerud 1994).

Studier i saknavn finnes det få. Katharina Leibring (2002) har drøftet navn på leker, mens Ambra Ottersbach og Daniel Solling (2022) har sammenlignet tyske og svenske navn på maskiner og tekniske apparater. Begge studiene konsentrerte seg om gjenstandenes uoffisielle navn. Her er det også verdt å nevne artikkelen skrevet av Sævar Ingi Jónsson (2023) som omtaler islandske bandnavn.

6. Konklusjoner

Interessen for krematonymer har vokst betydelig blant nordiske navneforskere i løpet av de siste årene. Tradisjonelt har fokuset vært på person- og stedsnavn, men nå ser det ut til å være en økende anerkjennelse av rollen som krematonymer spiller i det språklige landskapet. Likevel er det fortsatt behov for ytterligere forskning på ulike typer krematonymer. Attpåtil er det også nødvendig med flere teoretiske diskusjoner angående selve terminologien og omfanget av nøkkelbegrepet. Selv om nordiske navneforskere vanligvis foretrekker å bruke sine egne betegnelser (f.eks. *navn* istedenfor *onym*), ser jeg verdien av å adoptere den bredere tilnærmingen til krematonymer som er tatt av slaviske forskere. Siden internasjonalt har krematonymi allerede etablert seg som et viktig forskningsområde, er det nå på tide å satse på det også i Norden.

Referanser

- Aldrin, Emilia, 2019: Båtnamn som sociolingvistisk resurs. En studie av svenska fritidsbåtsågares syn på namnvalet. *Namn och bygd* 107. S. 83–107.
- Andersson, Thorsten, 1997: Rörelser inom onomastikonet. I: *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*, red. av Maria Henrika Fremer, Birgit Marianne Blomqvist, Gunilla Harling-Kranck, Ann-Marie Ivars, Ritva Liisa Pitkänen, Mirja Saari & Peter Slotte. S. 13–19. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Bauer, Gerhard, 1985: *Namenkunde des Deutschen*. Bern/Frankfurt am Main/New York: Peter Lang.
- Borowiak, Patryk, 2021: Polskie i bułgarskie firmonimy w perspektywie komunikacyjno-wizualnej. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Breza, Edward, 2005: Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy). I: *Polskie nazwy własne*. Encyklopedia, red. av Ewa Rzetelska-Feleszko. S. 343–361. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Börestam, Ulla, 2011: Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandsskandinaver i Spanien. Uppsala: Uppsala universitet.
- DDO = Den Danske Orbog <https://ordnet.dk/ddo>
- Ernby, Birgitta & Paulsson, Kerstin, 1994: Namn på matställen i Göteborg – en historisk översikt. I: *Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991*, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 321–338. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Franzen, Gösta, 1966: Färöiska båtnamn. *Annales Academiae regiae scientiarum Upsaliensis* 1965–1966. S. 26–63.
- Gałkowski, Artur, 2011: Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim. Version 2. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gustafsson, Linnea, 2018: *Lena Gavelin, Mäklare Kulling, Bennys allservice och Glada grisen*. Exempel på företagsnamn i Uppsala. I: Katharina och namnen. Vänskrift till Katharina Leibring på 60-årsdagen den 20 januari 2018,

- red. av Leila Mattfolk & Kristina Neumüller. S. 179–183. Uppsala: Uppsala universitet.
- Haasum, Sibylla, 1994: Från Ormen Långe till kemikalietankern Flamenco – kring svenska båtnamn – alla kategorier genom alla tider. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 255–267. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Helleland, Botolv, 1994: Namn på offentlige og private institusjoner. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 347–361. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Holm, Lilliane Højgaard, 1994: Om *Danmark, Lillebelt, Valdemar, Marie* – og alle de andre! E studie i danske færgers og ruteskibes navne. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 295–314. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Hovda, Per, 1980: Namn på småbåtar frå Ryfylke. I: Årsmelding 1979. Institutt for Nordistikk og Litteraturvitskap, Avdeling for Namnegransking. Universitetet i Oslo. S. 42–45.
- International congress of onomastic sciences, Onomastic terminology <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>
- ICOS 2019 = International Congress of Onomastic Sciences, 2019. List of Key Onomastic Terms. Tilgjengelig: <https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf>.
- ISLEX = ISLEX-orðabókin: <https://islex.arnastofnun.is/is/>.
- Jóhannesson, Ole-Jørgen, 2008: Skipsnavn i oljevirksomheten. I: Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskar-kongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007, red. av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. S. 249–260. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2009: Fortuna og Amor. Skipsnavn hentet fra den antikke mytologien. I: Namn och kulturella kontakter. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008, red. av Leila Mattfolk & Terhi Ainiala. S. 151–163. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2015: Innvasjon i navnemønstre til sjøs og i luften. I: Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013, red. av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. S. 114–132. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Jóhannesson, Kristinn, Karlsson, Hugo & Ralph, Bo, 1994: Inledning. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 9–10. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Jónsson, Sævar Ingi, 2023: «Í sjálfu sér skiptir engu hvað hljómsveitir heita, eins lengi og þær eru skemmtilegar.» Um hljómsveitanöfn á Íslandi. I: Nöfn á nýrri öld. 20 greinar í tilefni 20 ára afmælis Nafnfræðifélagsins, red. av Emily Lethbrigde & Rósa Þorsteinsdóttir. S. 228–241. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Karlsson, Hugo, 1970: Studier över båtnamn särskilt namn på backebåtar och bank-skutor från 1700-talets Bohuslän. Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.

- 1994: Namn på ånglokomotiv. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 203–216. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Kosyl, Czesław, 2001: Chrematonimy. I: Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski, red. av Jerzy Bartmiński. S. 447–452. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- 2003: Chrematonimia. I: Słowiańska onomastyka. Encyklopedia, red. av Ewa Rzetelska-Feleszko & Aleksandra Cieślikowa. S. 370–375. Warszawa/Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, t. 2.
- Kvaran, Guðrún, 1999: Islandske husdyrenavne. I: Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997, red. av Mats Wahlberg. S. 205–215. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Kvillerud, Reinert, 1994: Vardagliga namn på bilar. En studie om namngiving. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 229–241. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Leibring, Katharina, 2002: *Bultron, Papegojan P* och *Samiriami* – om namn på leksaker. I: Leksaksnamn och järnvägsnamn. Två uppsatser. S. 5–17.
- 2012a: Staffan i den svenska kattnamnsskatten. I: Namn på stort och smått. Vänsskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012, red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C Torensjö & Mats Wahlberg. S. 141–148. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- 2012b: From *Backmans Blommor* to *Hairstyle by Lena*. The use of personal names in the names of small companies in Sweden. I: Names as language and capital. Proceedings of names in the economy III, Amsterdam, 11–13 June 2009. Ed. by Reina Boerrigter & Harm Nijboer. S. 48–57. Amsterdam: Meertens Instituut.
- 2014: Från Trogen till Tyson. Hundnamn i Sverige i förändring. I: Från renhållningshjon till modeaccessoar. 10 000 år av relationer människa–hund i Sverige. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 15 februari 2013, red. av Anne-Sofie Gräslund & Ingvar Svanberg. S. 121–138. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur.
- 2015: Namn på sällskapsdjur. Nya mönster och strukturer. I: Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013, red. av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdal & Lena Wenner. S. 134–152. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2021: Övriga namn. I: Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. Version 2, red. av Staffan Nyström. S. 247–261. Uppsala: Uppsala universitet. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>
- 2023: Rörelser inom onomastikonet i det 21:a seklet. I: Namn och gränser. Rapport från den sjuttonde nordiska namnforskarkongressen den 8–11 juni 2021, red. av Väinö Syrjälä, Terhi Ainiala & Pamela Gustavsson. S. 7–21. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Meldgaard, Eva Villarsen, 1993: Kattens navn. 2000 danske kattenavne. København: Billesøe og Baltzer.
- Modéer, Ivar, 1956: Skeppsnamn och skärgårdsnamn. Stockholm: Natur och kultur.
- Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. Version 2. Red. av Staffan Nyström. 2021. Uppsala: Uppsala universitet. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>
- NAOB = Det Norske Akademis Ordbok <https://naob.no/>

- Odaloš, Pavol, 2015: Modelovanie a modely chrématoným. I: 19. slovenská onomastická konferencia, red. av Iveta Valentová. S. 464–472. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.
- Ottersbach, Ambra & Solling, Daniel, 2022: *Staubi & Robban*. Individualnamen für Maschinen und technische Geräte im deutsch-schwedischen Vergleich. I: Beiträge zur Namenforschung 57. S. 311–341.
- Otto, Ludwig, 1952: Træk af skibsnavnenes historie. I: Årbog 1952. Udgivet af Selskapet «Handels- og søfarts-museets venner». S. 137–167. Helsingør: Handels- og søfartsmuseet på Kronborg.
- Pamp, Bengt, 1994: Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 49–57. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Pihl, Elin, 2007: Från *Carl Grotérus Rak & Frisersalong* till *Hairmony* – en studie av Uppsalas frisörnamn. I: Blandade namnstudier, red. av Svante Strandberg under medverkan av Elin Forsberg. S. 9–52. Uppsala: Uppsala universitet.
- Rogan, Bjarne, 1992: Oskar og Gaa Paa, Vantrivsel og Svigemors Drøm. Norske lystbåtnavn i går og i dag. I: Norsk Sjøfartsmuseums årbok 1992. S. 59–103. Oslo: Norsk sjøfartsmuseum.
- SAOB = Svenska akademins ordbok <https://www.saob.se/>
- Schybergson, Anita & Johannessen, Ole-Jørgen, 2017: Nordiska fartygsnamn från 1800-talets första decennier i ett komparativt perspektiv. I: Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstande nordiske namnforskarkongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. Juni 2016, red. av Tom Schmidt & Inge Sæerheim. S. 201–217. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Sigmundsson, Svavar, 1997: Isländska namn på båtar. I: Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997, red. av Maria Henrika Fremer, Birgit Marianne Blomqvist, Gunilla Harling-Kranck, Ann-Marie Ivars, Ritva Liisa Pitkänen, Mirja Saari & Peter Slotte. S. 304–309. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Sjöblom, Paula, 2007: Finnish company names. Structure and function. I: Names in commerce and industry. Past and present, red. av Ludger Kremer & Elke Ronneberger-Sibold. S. 297–306. Berlin: Logos.
- 2013: Commercial names in Finnish public space. I: Onomastics in contemporary public space. Ed. by Oliviu Felecan & Alina Bugheșiu. S. 161–171. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- 2016: Commercial names. I: The Oxford handbook of names and naming. Ed. by Carole Hough. S. 453–464. Oxford: Oxford University Press.
- Syrjälä, Väinö, 2017: Naming businesses – in the context of bilingual Finnish cityscapes. I: Socio-onomastics. The pragmatics of names. Ed. by Terhi Ainiala & Jan-Ola Östman. S. 183–202. Amsterdam: John Benjamins.
- Utterström, Gudrun, 1994: Trollhättan, Roxen, Claes de Friezsky, Gefion, Halfdan snälle, Tvåan, Kraftig och Pantern. Om namn på svenska lok. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 217–227. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Weyhe, Eivind, 1994: Færøske fåreflokken. I: Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. S. 139–156. Uppsala: NORNA-förlaget.

Namn i skärgårdens språkliga landskap

Väinö Syrjälä

Abstract

This article discusses proper names as part of the linguistic landscape of the Stockholm archipelago. With focus on examples from two islands, Nändö and Svartsö, the aim is firstly to analyse what kind of names can be found in these linguistic landscapes, and secondly, to discuss if the place that the names on signs reflect relates more to a lived space (or “authentic” archipelago) or to a conceived space (for visitors). Thus, the study draws theoretically from the concept of a sense of place as well as Lefebvre’s dimensions of social spaces. The results show that different kinds of place names and commercial names, but also personal names as well as names of cows can be seen in the archipelago’s linguistic landscape. Use of more familiar forms of names or local variations of place names reflect the islands more as lived spaces, whereas commodified use of the islands name by businesses highlights the more conceived, and potentially contested dimension of these places.

Keywords:

linguistic landscape; place; place names; commercial names; archipelago

Nyckelord:

språkliga landskap; ställe; ortnamn; kommersiella namn; skärgården

1. Inledning

För namnforskaren kan det *språkliga landskapet* (eng. *linguistic landscape*, *LL*; se t.ex. Gorter & Cenoz 2023) erbjuda ett intressant underlag för att betrakta det faktiska namnbruket i ett visst geografiskt område. Dessutom är det möjligt att diskutera hur de namn som är synliga i det offentliga rummet återspeglar olika aspekter av samhället, bland annat i vilka syften platserna används och av vem. Olika typer av namn utgör en väsentlig del av praktiskt taget alla språkliga landskap. Det är därmed inte överraskande att framför allt ortnamn och olika slags kommersiella namn diskuterats utifrån olika synvinklar i studier om språkliga landskap (jfr Syrjälä 2025). Ett rikt namnlandskap kan observeras i urbana områden, men även i mer rurala områden eller annars glesare språkliga landskap kan namnen få en betydande roll. När skyltar med andra typer av språkliga belägg är fåtaliga framstår namnen potentiellt

som särskilt synliga inslag i landskapet. I sådana fall blir namnen även viktiga ledtrådar när man vill förstå mer om själva *stället* (eng. *place*, dvs. den socialt och kulturellt betydelsefulla dimensionen av en viss geografisk *plats*, eng. *space*, jfr Östman 2024). Vilka aktörer är aktiva där och på vilket sätt eller vem har makten över det synliga namn- och språkbruket blir då relevanta frågor att utreda.

I föreliggande studie fokuserar jag just på namnen i språkliga landskap i mer avsidens lokaliteter, mer specifikt de språkliga landskapen av två öar i Stockholms skärgård: Nämndö och Svartsö. Skärgårdsöarna som dessa karakteriseras av intressanta motsättningar. De kan vara relativt svårtillgängliga (det krävs en båtresa för att ta sig till öarna), samtidigt som de ligger nära storstaden; året runt har de bara ett fåtal bofasta invånare, men desto fler semesterboende och andra besökare under några intensiva sommarmånader. Dessa olika dimensioner har lämnat sina spår även i de språkliga landskapen. Den roll namnen får som spegel av öarna som specifika ställen är det som ska diskuteras närmare här. Artikeln syftar därmed att svara på följande två frågeställningar:

1. Vilka slags namn är synliga i skärgårdens språkliga landskap?
2. På vilka sätt bevittnar det synliga namnbruket om ett ställe – antingen det vardagliga stället som reflekterar livet på ön eller det (kommersiella) stället som konstrueras som ett mål för besökare?

Efter en kort summering av tidigare forskning om namn i språkliga landskap och några relevanta teoretiska begrepp, kommer jag ge en kortare allmän beskrivning av skärgårdens språkliga landskap – både som kontext till och som underlag för den aktuella studien om namnbruket. En kvalitativ diskussion över namnen presenteras därefter i två steg motsvarande ovannämnda frågeställningar. Först ger jag exempel på hur – och i vilka delar av landskapet – olika namnkategorier figurerar på skyltarna i skärgården. Därefter följer en fördjupad diskussion om hur namnen kan kopplas till idén om skärgårdsöarna som specifika ställen. Artikeln rundas av med några öppna frågor som kan vara av intresse för fortsatt forskning.

2. Tidigare forskning och teoretiska begrepp

I flera beskrivningar av forskningsinriktningen ”språkliga landskap” (eng. *LL studies*) tas namn upp som en av huvudfrågorna inom fältet (se t.ex. Gorter 2014; Gorter & Cenoz 2023). Det har också påpekats av bland andra Puzey (2016) och Syrjälä (2025) att studier av språkliga landskap och (socio-)

onomastiken har en del gemensamma intressen, vad gäller både empiriska frågeställningar kring namnbruket i samhället och teoretiska utmaningar med exempelvis gränsdragningen mellan namn och andra språkliga belägg. Generellt kan de namn som förekommer synligt i offentliga rum oftast ha ganska givna funktioner som del av det språkliga landskapet. Gatunamn och andra typer av ortnamn används för att identifiera gator, platser och områden eller för att vägleda människor till dessa. Kommersiella namn kan på liknande sätt identifiera olika verksamheter, och namnen på reklamskyltar kan ge oss information om vem som försöker sälja något eller om de produkter som erbjuds. Men namnbruket kan även ha vidare symboliska och/eller indexikaliserande funktioner – och det är särskilt dessa som kan vara av intresse i kontexten av språkliga landskap.

Utifrån tidigare forskning summerar Gorter och Cenoz (2023 s. 357 ff.) exempelvis hur både modernitet och traditioner reflekteras i namnen, hur sociala och politiska ändringar kan ta sig i uttryck i namnbruket samt utmaningarna att kategorisera namnen språkligt som centrala teman. Forskningen har fokuserat både på kommersiella namn och på ortnamn – oftast i flerspråkiga kontexter. Exempelvis har Shang och Guo (2017) analyserat butiksnamn i Singapore och visat hur engelska och kinesiska namn signalerar olika önskvärda egenskaper för olika slags företag. Järlehed (2017) i sin tur diskuterar gatunamnskyltar som en särskild genre som reflekterar språkpolitiska utvecklingar och även Jesenská och Krško (2023) visar hur samhällsliga ändringar blir synliga i det föränderliga namnlandskapet i Slovakien genom 1900-talet. Namn i det språkliga landskapet kan hamna i centrum för (språk-)politiska debatter: tänk bara på de exempel om införandet av skyltar med samiska ortnamn som diskuterats av bl.a. Puzey (2016) och Rautio Helander (2016). Ett annat exempel är debatten kring turism och vilket namn som ska användas för en irländsk by som studerats av Moriarty (2015). Förutom att ge synlighet för språkliga minoriteter är framför allt kommersiella namn även i sig en källa till språklig mångfald i det språkliga landskapet – dock inte utan att skapa huvudbry för forskare som vill kategorisera dem i en mer kvantitativ analys av språkbruket i offentliga rum (jfr t.ex. Cenoz & Gorter 2023 s. 358 ff.). För en utförligare presentation av forskningen om namn i språkliga landskap hänvisar jag till exempelvis Syrjälä (2025).

Både namn och det språkliga landskapet kan dessutom som nämnt i inledningen kopplas till frågor om *plats* och *ställe*. I en studie jämförde Stjernholm (2015) de språkliga landskapen i två olika stadsdelar i Oslo och kunde visa hur dessa – och inte minst namnen i dem – bidrog i en specifik upplevelse av dessa ställen (eng. *sense of place*). I sin teori om socialt producerade ställen

(*social spaces*) identifierar Lefebvre (1991 s. 38 ff.) tre olika aspekter av ett ställe. För det första finns den materiella verkligheten som kan observeras (*perceived space*), för det andra uttänkta idéer av ett ställe (*conceived space*) som kan realiseras på verbala skyltar och för det tredje stället som representerar invånarnas eller användarnas faktiska upplevelser (*lived space*). Dessa dimensioner vävs in i varandra och påverkas av så väl sociokulturella som ekonomiska aspekter (Lefebvre 1991 s. 77). Allt detta kan alltså reflekteras i det språkliga landskapet (jfr Stjernholm 2015 s. 78).

De olika dimensionerna av ett ställe kan vidare utmynna i diskussioner om identitet och makt. Östman (2017) undersökte exempelvis skyltar med dialektala namn vid postlådor på Österbotten och diskuterar hur uppfattningarna om sådana inslag i det språkliga landskapet kan ändras när privata initiativ som reflekterar en lokal identitet utvecklar sig till mer organiserade och ovanifrån styrda praxis. Vilket eller vems ställe är det som syns på skyltarna då? Även Moriarty (2015) diskuterar autenticitet i förhållande till det språkliga landskapet. I hennes exempel reflekterar användningen av ett iriskt namn inte minoritetens levda verklighet utan indexerar i stället en autentisk turistdestination, som egentligen blir ett ställe uttänkt av utomstående aktörer. I den aktuella undersökningen är det framför allt intressant att på motsvarande sätt diskutera huruvida namnbruket i det språkliga landskapet reflekterar den ”äkt skärgården”, dvs. vardagslivet och öarna som levda ställen, eller om den mer bevittnar ett uttänkt ställe, något som skapats (av kommersiella krafter) mer som en idealbild för tilltänkta besökare. Dessa aspekter kommer illustreras med olika exempel i den senare delen av analysen.

3. Skärgårdens språkliga landskap – bakgrund och material

De språkliga landskap som diskuteras i denna artikel är situerade på öarna Nämndö och Svartsö i Stockholms skärgård. Dessa är mellanstora öar i Värmdö kommun och utan vägförbindelse med fastlandet, däremot har båda flera bryggor som trafikeras av Waxholmsbåtarna. Öarna har ett mindre antal boende året runt och dessutom ett större antal fritidsbebyggelse varmed invånarantalet växer avsevärt under några sommarmånader. Förutom offentlig service i form av en skola på Svartsö och ett bibliotek och en kyrka på Nämndö, finns det kommersiell service av olika slag på båda öar som lockar besökare. På Nämndö finns bl.a. en butik och en restaurang, på Svartsö en lanthandel, restauranger samt ett vandrarhem. På Nämndö ligger dessutom ett litet museum och delar av

ön utgör ett naturreservat med aktivt jordbruk och markerade leder för besökare.

Det material som används som underlag för undersökningen samlades genom att fotografera alla skyltar med språkliga inslag längs en förutbestämd rutt på ca 4 kilometer genom respektive ö. På Nämndö kartlades således vägen från Sand via Solvik till Östanvik och på Svartsö vägen från Alsvik till Norra Svartsö. Dessa rutter valdes dels för att täcka de platser på öarna där både den mesta kommersiella aktiviteten och annan skyltning förekommer, dels av praktiska skäl för att hinna gå mellan olika bryggor under ett effektivt dagsbesök. En första materialinsamling under sommarperioden (juli 2021) kompletterades senare med en andra materialinsamling under vinterperioden (februari–mars 2023) längs samma rutter. Detta resulterade i ett material bestående av sammanlagt nästan 600 skyltar från båda samlingstillfällena. Skillnaderna i det språkliga landskapet var små mellan sommar och vinter: förutom att en del av anslagen på anslagstavlorna hade bytts ut, och att det fanns något färre synliga skyltar hos vinterstängda företag, var landskapet sig likt. När det gäller namnbruket mer specifikt kunde inga betydande skillnader observeras mellan de två samlade delmaterialen varmed det språkliga landskapet kommer i diskussionen här hanteras som en helhet utan ytterligare jämförelser mellan sommar- och vinterperioden.

Utifrån materialet har jag först genomfört en kvantitativ och kvalitativ analys med fokus på bland annat språkval på skyltarna, deras placering i landskapet samt avsändare, typ av innehåll och huvudsakliga mottagare. Resultaten av denna analys gällande materialet från sommarperioden har publicerats i en tidigare artikel (Syrjälä 2022). För att ge lite kontext för den vidare diskussionen om namn som jag analyserat för föreliggande artikel kan jag dock sammanfatta några observationer om öarnas språkliga landskap i allmänhet. Något som är utmärkande för dessa språkliga landskap är att de är för det mesta väldigt enspråkiga: svenska används på alla skyltar som ingår i materialet, framför allt om de olika kommersiella namnen med oklart språkligt ursprung räknas som svenska (se diskussion nedan). På enstaka skyltar, som informationsskyltar i naturreservatet eller om semaforen på bryggorna, finns hela eller delar av innehållet även översatt till engelska – några andra språk kunde däremot inte observeras (Syrjälä 2022 s. 5).

Ett annat karakteristiskt drag för dessa språkliga landskap är att majoriteten av skyltarna fanns samlade på specifika platser medan språkliga inslag var väldigt sparsamma på resten av öarna (Syrjälä 2022 s. 5 f.). Således var anslags-

tavlor placerade vid bryggor eller vägkorsningar och skyltningen i direkt anslutning till de (offentliga och) kommersiella serviceinrättningarna av särskilt intresse. En ytterligare större grupp av skyltar utgörs av ”allmän information” i form av vägvisare, varningsskyltar på elstolpar, skyltar på sopkärl osv. placerade på olika platser runt öarna (Syrjälä 2022 s. 7). I Syrjälä (2022 s. 8 ff.) diskuterar jag även frågan huruvida skyltarna i skärgårdens språkliga landskap talar till de bofasta eller till besökare. Förutom i fall där detta är uppenbart från innehållet på skyltarna (som informationsskyltarna i naturreservatet som riktar sig till besökare) kan det ofta vara svårt att avgöra, men slutsatsen blev ändå att det finns spår av både vardagen på öarna och besökarnas intressen i olika delar av det språkliga landskapet (jfr Syrjälä 2022 s. 11). Det är således motiverat att diskutera vidare just namnens roll i att återspegla olika dimensioner av de specifika ställen.

4. Olika namnkategorier på skyltarna

En klar majoritet av alla skyltarna i materialet innehåller egennamn av något slag – antingen för sig själva eller i anslutning till/som en del av övriga texter. Det finns både större skyltar med till exempel namnet på ett företag väl synligt, och exempelvis Waxholmsbolagets tidtabeller med tiotals namn i små pränt. Detta är också anledningen till att jag valt att inte presentera här någon kvantitativ analys av namnen i det språkliga landskapet: då både antalet namn per skylt och synligheten av enskilda namn varierar stort är det svårt att genom enkla siffror ge en rättfärdig bild av namnlandskapet. Jag ska i stället nedan ge exempel på typiska förekomster av olika slags namn i skärgårdens språkliga landskap: hurdana namn det är frågan om och var i landskapet de figurerar. Föga överraskande är både ortnamn och kommersiella namn väl representerade i skärgården, men även personnamn – och djurnamn – förekommer. Jag kommenterar härnäst dessa namnkategorier var för sig.

Ortnamn är den synligaste namnkategorin i skärgårdens språkliga landskap. Namnen på själva öarna, *Nämdö* och *Svartsö* förekommer i olika sammanhang, framför allt på olika anslag för att placera något på öarna men de ingår ofta även i andra namn, till exempel i många av de kommersiella namn som diskuteras nedan. Det är dock framför allt namnen på olika lokalteter på öarna, framför allt de olika bryggorna som utgör naturliga knutpunkter, som figurerar på olika slags skyltar. Därmed syns namn som *Sand*, *Solvik*, *Västankvik*, *Östankvik* och *Nämdöböte* (på Nämdö) respektive *Alsvik*, *Skälvik*, *Söderboud* och *Norra Svartsö* (på Svartsö) ofta både på vägvisare, på skyltar

på bryggorna och på diverse anslag. På Nämdö observerades även elnätsstationer som alla har en namnskylt (se figur 1). Alla dessa namn är mer eller mindre officiella och de flesta går även att hitta på kartan. Det förekommer ändå även viss variation i stavningen (se diskussionen i nästa avsnitt). Exempel på ytterligare ortnamn förekommer också: namn på andra (näralligande) öar och namn på platser på fastlandet eller längre borta. Exempelvis kan både *Stockholm* och *Värmdö kommun* hittas i det språkliga landskapet. Dessa ortnamn används framför allt på olika anslag, ofta i anknytning till adresser för företag eller motsvarande.

Kommersiella namn skyltas både hos lokala företag och på väg till dem, framför allt på Svartsö där namn som *Svartsö lanthandel*, *Svartsö Krog*, *Bistro Sågen* och *Svartsö skärgårdshotell & vandrarhem* kan ses på flertalet skyltar. På Nämdö skyltar den lokala butiken med namnet för butikskedjan *Tempo*. Ännu fler företagsnamn går att hitta på anslagstavlorna. Dessa varierar från lokala företag som *Svartsjö Kajak*, *Skärgårdsmåleri AB*, *Örätt* eller *Carinas Trädgårdsservice* till företag från andra delar av skärgården, som *Vindö Byggvaror AB*, och nationellt kända kedjor (ofta med ett preciserande Ortsnamn) som *Opus Bilprovning*, *Woody Bygghandel Åkersberga* eller *Elgiganten Värmdö*. Enstaka skyltar med ytterligare kommersiella namn förekommer på andra platser i det språkliga landskapet, exempelvis från *Sjönära Fastighetsmäklare* på båda öar eller från byggfirman *Waldenco AB* på Nämdö. Mindre uppenbara är de små klistermärken med tillverkarens namn *San Sac* på sopkärl, namnet *Panasonic* på en värmepump på en husvägg eller *Trygg-Hansa* på livbojar vid bryggorna.

Som ovannämnda exempel visar har många av de lokala kommersiella namnen en tydlig struktur med ortnamn (eller personnamn) som knyter dem till ön samt ett beskrivande namnelement som förtydligar vilken typ av företag det är frågan om. Således är de flesta namn även enkla att kategorisera (som svenska) i en språklig analys av skyltarna. Några undantag finns dock: förutom ovannämnda *Waldenco AB* förekommer exempelvis språkligt mindre tydliga, internationella namn och varumärken som *DHL*, *GB Glace* eller *Primagaz* på skyltar utanför butikerna.

Figur 1. Exempel på ortnamn i det språkliga landskapet: en vägvisare på Svartsö samt en elnätsstation och en av bryggorna på Nämndö.

Figur 2. Exempel på skyltar med kommersiella namn: lokala företag på Svartsö och butiken på Nämndö.

Vidare kan det nämnas att även namn på några icke-kommersiella aktörer kan hittas i landskapet. Detta gäller inte minst *Skärgårdsstiftelsen* som förvaltar naturreservatet på Nämndö och vars namn är synligt på flertalet skyltar där. Andra exempel som figurerar på anslagstavlorna är *Djurö vårdcentral/Region Stockholm* samt *Svenska kyrkan/Djurö, Möja och Nämndö församling*. Namnet

och logotypen för *Trafikverket* är dessutom väl synligt på den stora skylten vid den allmänna bryggan vid Sand på Nämndö.

På anslagstavlor går det även att hitta en del personnamn. Dessa förekommer dels som kontaktpersoner på anslag från större och mindre företag, dels som den som erbjuder en viss tjänst på annonser uppsatta av privatpersoner, i båda fall oftast i kombination med kontaktuppgifter som telefonnummer. Personnamn används alltså för att identifiera avsändaren eller någon att komma i kontakt med angående anslagen. En särskild kategori är de anslag om olika evenemang där exempelvis en artists namn figurerar som en central del av informationen. På de flesta skyltar förekommer fullständiga personnamn, alltså både för- och efternamn, men det finns även mer informella anslag med bara förnamn eller smeknamn, något som kan avspegla både avsändarens och de tilltänkta läsarnas identitet (se vidare diskussion nedan). Utöver anslagstavlor är personnamn inte särskilt synliga i den kommersiella delen av de aktuella språkliga landskapen, förutom på ett par mindre reklamskyltar från fastighetsmäklare där namnet på mäklaren är uppsatt i tillägg till kontaktuppgifter (och en bild av personen).

Personnamn förekommer dock även på postlådor samt i enstaka fall på grindar eller soptunnor utanför villor. På dessa platser används i huvudsak efternamn men även både för- och efternamn, ibland i kombination med den specifika adressen. Den självklara funktionen för namnen på dessa skyltar är att identifiera ägaren av postlådan eller huset. Således kan dessa namn direkt ge oss information om vems ställe det språkliga landskapet återspeglar. Det är därför intressant att konstatera att det har överhuvudtaget ägnats lite uppmärksamhet åt personnamn i tidigare studier av språkliga landskap, något jag reflekterar över i en bloggtext (se Syrjälä 2023). Där ger jag även några ytterligare exempel på förekomster av personnamn i skärgården baserat på samma material som används här.

Två ytterligare namnkategorier är representerade i det språkliga landskapet. På de tidtabeller för Waxholmsbolaget som finns uppsatta på alla bryggor förekommer förutom en rad ortnamn även namnen på fartygen som trafikerar turerna. Dessa är dock med i så pass liten text att de knappast kan anses påverka det språkliga landskapet som helhet. Något synligare, och kanske mer överraskande, är förekomsten av djurnamn eller mer specifikt konamn. På några mer konstnärliga skyltar som presenterar ett projekt med lantbruk uppsatta längs vägen på Svartsö figurerar några konamn, och vid en av dem finns dessutom en separat skylt som listar explicit just konamn: *Majors, Maja, Dagny, Vasty, Belinda, Julia, Bella, Cilla* (se figur 3).

Figur 3. Skylt med konamn (och övriga namn) på Svartsö.

Alla de ovannämnda namnkategorierna kan berätta något om livet på öarna och de aktörer som är aktiva i skärgårdens språkliga landskap. De bidrar alltså på sina sätt till de uppfattningar som skapas av ställen. I följande ska jag ge några mer specifika exempel på hur namnen här kan ses som reflektioner av de olika dimensionerna av ett ställe.

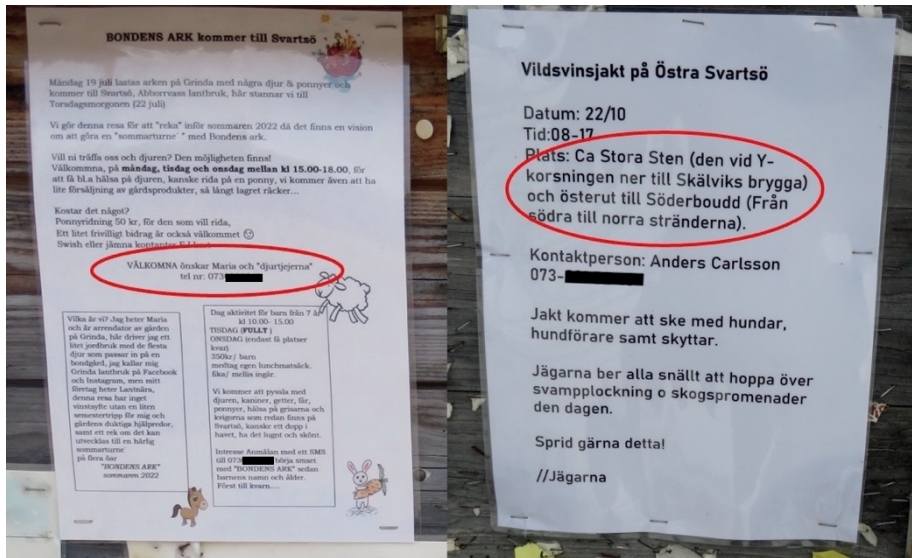
5. Namn som reflektioner av stället

I den andra frågeställningen som denna undersökning ämnar svara ingår en motsättning mellan å ena sidan öarna som det levda stället (av de bofasta), å andra sidan som ett ställe skapad mer som en uttänkt idé (för att locka besökare). Eftersom namn har en så pass betydande roll i det språkliga landskapet, kan de ses som särskilt intressanta reflektioner av dessa ställen. Som med de aktuella landskapen i allmänhet (jfr Syrjälä 2022) är det dock sällan frågan om

antingen eller, utan samma delar av namnbruket kan oftast kopplas på olika sätt till både den bofasta befolkningens och de olika besökarnas intressen. Exemplet nedan visar således att relationen mellan namnen och stället kan ses som en slags kontinuum från fokus på det levda stället i ena ändan mot en fokus på kommersiella strategier i den andra.

Allra tydligast reflekteras öarna som levda ställen i det mindre formella namnbruket på en del anslag (se figur 4). Detta gäller särskilt mer familjär användning av personnamn: anslag av lokala företagare kan undertecknas med enbart förnamn eller smeknamn: *Cilla, Sozy & Lena, Plattsättare Tomas från Svartsö* eller *Maria och "djurtjejerna"* som på anslaget till vänster i figur 4. Genom namnbruket kan avsändarna visa sin identitet, samtidigt som skyltarna reflekterar en mer personlig relation till de tilltänkta läsarna. Ett annat exempel kan vara de mer informella platsbeskrivningar som kan ses på några anslag och som kräver viss lokalkännedom för att vara användbara, som den på anslaget till höger i figur 4 där mer officiella namn kombineras med beskrivningen för *Stora Sten*. Eftersom namnen förutsätter kännedom om personer och platser i fråga vänder de sig i första hand till lokala läsare, dvs. de vars ställe det rör sig om.

Namnen på postlådor eller soptunnor bevitnar också om det levda stället. Lite mer komplicerade exempel finns bland ortnamnen i det språkliga landskapet. De namn som skyltas på vägvisare runt om öarna kan å ena sidan tänkas vara till framför allt för besökare då de bofasta som känner till sina öar knappast har behov av vägledning till olika platser. Å andra sidan finns det ändå flera aspekter med dessa namnskyltar som reflekterar det levda stället. Det gäller bland annat valet av namn varav inte alla figurerar på kartan eller andra officiella källor – det skulle därför vara intressant att undersöka vidare vem som ansvarar för skyltningen på öarna. Det finns dessutom viss variation i bruket av namnen: exempelvis stavas namnet *Alsvik* på Svartsö ibland *Ahlsvik* på skyltarna i det språkliga landskapet (se figur 5). Vidare kan även materialiteten av skyltarna med namnen påverka hur stället upplevs – även om sådana uppfattningar kan förstås vara ganska subjektiva. Vägvisare gjorda av trä på Svartsö (se exempel i figur 1 och 5) känns som del av ett mer organiskt landskap, medan de på Nämdö (även där i trä) är nyare och mer enhetliga och leder därför tankarna till ett mer medvetet producerat landskap.

Figur 4. Anslag med mer informellt namnbruk från Svartsö.

Figur 5. Variation i stavningen av ett ortnamn på Svartsö.

Figur 6. Namnet *Nämdö* på kommersiell skyltning i Solvik på Nämdö.

Det finns även exempel på namnbruket som tydligt reflekterar öarna som ett kommersiellt utformat ställe. Man kan förstås säga att så är fallet med all kommersiell skyltning hos de olika företagen, men denna dimension av stället blir särskilt framträdande i Solvik på Nämdö. Där används nämligen namnet på själva ön i ett kommersiellt syfte på ett antal olika skyltar (se figur 6): som ett varumärke för företaget som erbjuder olika service (restaurang, sjömack och butiken) runt bryggan.

Denna slags kommodifiering av ortnamnet kan väcka flera frågor i förhållande till namnet och stället: vem ”äger” namnet och vad refererar det egentligen till i dessa delar av det språkliga landskapet? Om man även inkluderar det virtuella språkliga landskapet kan man hitta även flera exempel av denna slags

kommodifierat namnbruk då både *Nämdö Solvik*⁵⁰ och *Svartsö [Norra]*⁵¹ leder till specifika, lokala men kommersiella aktörer. Jämfört med ovan diskuterade exempel med ortnamn utformas här alltså en annan typ av känsla för stället. Även om själva namnet är det samma, torde det vara klart att det som reflekteras här inte är ön som det levda stället (för de bofasta) utan en kommersiellt skapad bild av stället Nämdö. I denna typ av motsättningar mellan olika dimensioner av stället som skapas av kommodifieringen av (namnen i) det språkliga landskapet ligger också en potentiell konflikt mellan den lokala befolkningen och olika kommersiella intressen. Även om det inte finns någon sådan konflikt på just de skärgårdsöarna som observerats här, kan ändå vissa paralleller dras till diskussioner om identitet och ansvar (Östman 2007) eller autenticitet (Moriarty 2015) som förts i litteraturen.

6. Avslutning

Som exemplen i denna artikel visat förekommer en variation av olika namn i skärgårdens språkliga landskap. Det finns inte heller några större överraskningar när det gäller vilka roller de olika ortnamn, kommersiella namn och personnamn har i landskapet. Förutom att de kan identifiera olika lokaliteter eller visa vilka aktörer som är aktiva på öarna, kan namnen även reflektera de olika dimensionerna som tillsammans utgör dessa öar till specifika, betydelsefulla ställen. Både i det språkliga landskapet i stort och i namnbruket specifikt kan man hitta spår av en viss dragning mellan å ena sidan den ”äkt skärgården”, dvs. de levda ställen för de som bor och verkar på öarna, och å andra sidan ett medvetet producerad ställe för (potentiella) besökare som utformas av kommersiella krafter. Namnen är en naturlig del av båda sidor av stället: hur namnen tolkas och hur de används i det språkliga landskapet kan därmed också påverka hurdana konflikter om ställets identitet, eller autenticitet, som uppstår. Åtminstone på ytan verkar det dock inte finnas några tvistigheter gällande namnbruket i (de undersökta delarna av) skärgårdens språkliga landskap. I allmänhet är det också framför allt kontexten och andra aspekter av det språkliga landskapet, mer än namnen i sig, som påverkar den känsla för stället (eng. *sense of place*) som framträder när man observerar skyltarna från de två skärgårdsöarna.

I denna undersökning har jag endast utgått från en kartläggning av det språkliga landskapet och min egen läsning av skyltarna i det. Vad exempelvis den bofasta befolkningen, besökare till öarna eller de olika (kommersiella) aktörer

⁵⁰ <https://www.namdosolvik.com/>

⁵¹ <https://www.svartsonorra.se/>

som är med och utformar det språkliga landskapet har att säga om namnbruket eller vilket ställe det reflekterar enligt dem skulle vara intressanta frågor att utreda vidare. Sådana intervjuer eller mer etnografiskt fältarbete skulle också behövas för att föra en djupare diskussion om det sociala ställets olika dimensioner eller för att kunna beakta det maktperspektiv som ingår i Lefebvres (1991) teori. På så sätt kunde man med hjälp av fortsatta socio-onomastiska studier även komma närmare potentiella och verkliga konflikter kring namn och ställe – eller generellt skapa en fördjupad förståelse för vilken roll de olika dimensionerna av stället (levt, uttänkt, uppfattad) spelar för identitet och autenticitet. En ytterligare, mer metodologisk fråga värt att utreda vidare skulle vara på vilket sätt de olika namnen uppmärksammas eller tolkas av de som interagerar med det språkliga landskapet. Detta med tanke på den stora variationen av namn och hur de förekommer på skyltarna (för sig själva eller invävda i andra texter). På så sätt kunde man utveckla den kvantitativa delen av analysen, men även reda ut vilka av namnen som överhuvudtaget är relevanta att fokusera på i diskussioner om stället eller om andra relaterade frågor. Överlag utgör den rikedom av namn som figurerar i skärgårdens språkliga landskap, och säkerligen i språkliga landskap av andra liknande, lite mer perifera områden, en utmärkt utgångspunkt för vidare onomastiska studier.

Referenser

- Gorter, Durk, 2014: Linguistic landscape studies. I: Handbook of pragmatics online. Ed. by Jan-Ola Östman & Jef Verschueren. Amsterdam: John Benjamins.
- Gorter, Durk & Cenoz, Jasone, 2023: A panorama of linguistic landscape studies. Bristol: Multilingual Matters.
- Jesenská, Petra & Krško, Jaromír, 2023: Reflection of social and political changes in the linguistic landscape: demonstrated by examples from Banská Bystrica. I: Onomastics in interaction with other branches of science. Proceedings of the 27th International congress of onomastic sciences. Volume 1. Ed. by Urszula Bijak, Paweł Swoboda & Justyna B. Walkowiak. S. 215–235. Krakow: Jagellonian University Press.
- Järlehed, Johan, 2017: Genre and metacultural displays: The case of street-name signs. *Linguistic landscape* 3:3. S. 286–305.
- Lefebvre, Henri, 1991: The production of space. Oxford: Blackwell.
- Moriarty, Mairead, 2015: Indexing authenticity. The linguistic landscape of an Irish tourist town. *International journal of the sociology of language* 232. S. 195–214.
- Puzey, Guy, 2016: Linguistic landscapes. I: The Oxford handbook of names and naming. Ed. by Carole Hough. S. 395–411. Oxford: Oxford University Press.
- Rautio Helander, Kaisa, 2016: The power of administration in the official recognition of indigenous place names in the Nordic Countries. I: Names and naming. People, places, perceptions and power. Ed. by Guy Puzey & Laura Kostanski. S. 229–249. Bristol: Multilingual Matters.

- Shang, Guowen & Guo, Libo, 2017: Linguistic landscape in Singapore: What shop names reveal about Singapore's multilingualism. *International journal of multilingualism* 14:2. S. 183–201.
- Stjernholm, Karine, 2015: Two faces of Oslo. A comparative study of the sense of place. I: *Dimensions of sociolinguistic landscapes in Europe. Materials and methodological solutions*. Ed. by Mikko Laitinen & Anastassia Zabrodskaia. S. 77–104. Berlin: Peter Lang.
- Syrjälä, Väinö, 2022: Linguistic landscapes in the Stockholm archipelago – producing and reflecting a *sense of place*. *Languages* 7:37. S. 1–13.
- 2023: Personnamn i det språkliga landskapet? [Blogg] 20 oktober. <https://www.nordicsociolinguistics.org/personnamn-i-det-sprakliga-landskapet/>
- 2025: Names, naming, and multilingualism in the linguistic landscape. I: *Handbook of linguistic landscapes and multilingualism*. Ed. by Durk Gorter & Jasone Cenoz. S. 177–191. Chichester: Wiley.
- Östman, Jan-Ola, 2007: Lingvistiska dialektlandskap, estetik och språklig självintervention. I: *Ideologi, identitet, intervention*. *Nordisk dialektologi* 10, red. av Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård. S. 429–440. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- 2024: Om plats och ställe som grammatiska verktyg. I: *Svenskans beskrivning* 38, Del 1, red. av Denny Jansson, Ida Melander, Gustav Westberg & Daroon Yassin Falk. S. 9–31. Örebro: Örebro universitet.

Galdhöpiggen, London och Afrika. Namnbruk i läromedelstexter som förmedlar en världssyn

Emilia Aldrin

Abstract

This study examines how place perceptions are presented through naming practices to young readers in school textbooks. The analysis focuses on the inclusion, presentation and contextualization of named places in Swedish textbooks from three subjects (mathematics, social sciences and Swedish language education), employing both quantitative and qualitative approaches. Furthermore, the study reveals shifts in place perceptions over time by comparing contemporary textbooks from the 2010s with historic textbooks from the 1920s. The findings indicate significant changes in geographical representation, reflecting broader societal shifts and highlighting the crucial importance of naming practices in the discursive construction of ideologically colored word views. While the 1920s textbooks display a primary focus on local, Nordic as well as rural places, constructing a strongly domestic and euro-centric worldview, by the 2010s, we find a more urbanized discourse with broader global representation. However, Europe remains prominent even in the contemporary textbooks and is contextually portrayed with a greater sense of closeness, familiarity and unity, contrasting with Asia and Africa, which are depicted as more foreign, tumultuous and non-attractive places. This study contributes to understanding the role of textbook naming practices in shaping students' perceptions of the world and underlines the importance of critically examining authoritative educational materials for ideological biases.

Keywords:

geographical representation; place names; world view; critical toponymy; educational resources

Nyckelord:

geografisk representation; ortnamn; världssyn; kritisk ortnamnsforskning; läromedel

1. Inledning

Skolans läromedel är inte bara en av många diskurser som omger barn och unga, utan också en särskilt auktoritativ sådan som gör anspråk på att förmedla ”vad som är värt att veta” om världen (Kotowski 2013; se även Fairclough 2014). Vilka namn som inkluderas respektive exkluderas ur dessa läromedels-texter kan därför komma att spela roll för hur unga formar en viss världssyn. Läromedel som riktar sig till unga elever kan potentiellt få särskilt stort genomslag, eftersom deras övriga egna erfarenheter av omvärlden ofta ännu är relativt begränsade (Weninger & Williams 2005). I den här studien vill jag därför kritiskt undersöka ortnamnspraktiker i läromedelstexter för årskurs 4 i svensk grundskola. Diskursbegreppet används i studien i enlighet med Fairclough (2014) och avser ett visst sätt att tala om och förstå verkligheten, här såsom det framkommer i läromedel. Vidare förstås diskursen som en social praktik eftersom den påverkar människors uppfattning om omvärlden genom att tillhandahålla meningsskapande kategorier, begrepp och perspektiv.

Undersökningen kan ses som ett bidrag till den ”critical turn of onomastics” som utvecklats under de senaste åren (Kostanski & Puzey 2016) och nu står mycket stark och relevant inte minst inom ortnamnsforskningen (se t.ex. bi-dragen i volymen av Kostanski & Puzey 2016). Att tilldela och använda namn på platser handlar inte bara om att definiera och avgränsa platsen i fråga utan också om att delta i vad Lawrence D. Berg och Jani Vuolteenaho (2009) kallar ”a contested spatial practice” och vad Guy Puzey (2016 s. 167) kallar ”a war of position”. Själva namngivningsakten kan ses som ett uttryck för makt, både genom att någon tar sig rätten att avgöra **vilken** referent som ska namnges och **hur** referenten ska namnges. Framför allt det senare har uppmärksammats inom namnforskningen. Med hjälp av postkoloniala teorier har forskare exempelvis kunnat visa hur namnbyte kan utgöra ett sätt att ta kontroll över eller omförhandla synliggörande och legitimering av maktpositioner och nationella eller kulturella identiteter, inte minst i områden som varit utsatta för kolonialt förtryck (se t.ex. Berg & Kearns 2009; Clark 2017) eller som genomgått andra typer av maktskiftet (Khesani Madlome 2019; Schuppener 2019). Forskare har också studerat hur föreställningar om platser kopplingar till sociala identiteter (såsom genus och etnicitet) uttrycks genom namnval (Berg & Kearns 2009) och hur namn kan skapa och upprätthålla känslomässiga band till platser långt borta (Kostanski 2016). Reuben Rose-Redwood, Derek Alderman och Maoz Azaryahu (2009 s. 457–458) talar om platsnamns ”image-generating power” och hur de utgör semiotiska texter som ingår i större meningssystem. Även här ingår en maktaspekt, eftersom namngivning alltid inbegriper ideo-

logiska ställningstaganden, som visserligen bara utgör ett av flera betydelse-lager (se Kostanski 2016 s. 100) och som kan vara mer eller mindre medvetna för namngivaren, men som ändå kommer att bidra till kampen mellan olika möjliga referentiella system och de olika världssyner som förmedlas genom dessa, inklusive vissa grupperns dominans över andra (se Rose-Redwood et al. 2009). Som Luisa Caiazzo och Iman M. Nick (Shifting toponymies [2020] s. 1) har påpekat är det dock inte bara själva namnvalet, utan också det fortsatta namn-bruket som reproducerar sociala, ideologiska och politiska betydelser. När namngivning och namnbruk betraktas som en gemensam, kontinuerligt pågående praktik blir den ett viktigt redskap för att (re)konstruera – och analysera – sociala relationer i form av identiteter, ideologier, maktrelationer, minnen och historik. I den här studien är det just bruket av platsnamn som fokus-eras, med fokus på vilka platser som framhävs och individualiseras för unga läromedelsanvändare genom omtal med namn, samt hur platserna kontextua-liseras genom att platsnamnen uppträder i en viss språklig och tematisk kon-text.

Valet att inkludera respektive exkludera specifika namn i läromedelstexter kommer här att betraktas som en stark symbolhandling som understryker en viss världsuppfattning (jfr Kotowski 2013 s. 300–301). Jag utgår från att namnbruket kan signalera vilka platser och människor som framhävs och pri- vilegieras respektive ignoreras eller nedvärderas. Syftet med studien är att analysera hur ortnamnsförekomster i läromedelstexter bidrar till att konstruera ett visst platsskapande, med en viss geografisk representation och en viss världssyn som knyter specifika föreställningar till olika slags platser. Utifrån jämförelser mellan läromedelstexter publicerade vid två olika tidpunkter (1920-tal och 2010-tal) undersöks också hur läromedelsdiskursens platsskap- ande kan förändras över tid och spegla större samhällsförändringar. Mer specifikt står följande frågeställningar i fokus för studien:

1. Vilka slags platser omnämns med namn i de studerade läromedels- texterna?
2. Vilken geografisk spridning uppvisar platsskapandet?
3. I vilka kontexter förekommer namngivna platser?
4. I vilken mån bidrar ovanstående till att konstruera en viss världssyn samt olika typer av hierarkier (lokala eller globala)?

Den första frågeställningen diskuteras i avsnitt 4, medan den andra frågeställ- ningen tas upp i avsnitt 5 och 6, och den tredje frågeställningen fokuseras i

avsnitt 7. Den fjärde frågeställningen diskuteras i samtliga resultatavsnitt (4–7) liksom i den avslutande diskussionen.

2. Tidigare forskning om ortnamns funktioner i text

Att ortnamn bidrar till att konstruera platser och platsidentiteter är ett välkänt faktum inom namnforskningen (se t.ex. Cresswell 2015 s. 18). Namngivning av platser signalerar urskiljning av geografiska områden inom den fysiska omvärlden, men också namngivarnas uppfattning om sin omvärld (Gammeltoft 2016) liksom referentens status som värd att namnges (Andersson 1996). Inom den litterära onomastiken talar man om namnbrukets accentuerande/anonymiserande funktion, dvs. att vissa (namngivna) referenter framhävs som viktigare än andra (namnlösa) i sammanhanget (Debus 2002, se även Butler 2013). Även inom pragmatiken framhålls att valet att ”nämna något vid namn” antyder att det rör sig om en referent som läsaren förväntas lägga märke till, lägga på minnet eller behöver kunna interagera med (Sacks & Schlegoff 1979). En annan funktion som lyfts fram inom den litterära onomastiken är namns möjlighet att konstruera intrycket av textvärlden som en fiktiv verklighet respektive illusionen av en faktisk verklighet (Debus 2002). Inom läromedelsgenren kan denna illusionsskapande funktion antas bli särskilt viktig, då den signalerar till läsaren att texten speglar ”en sann” beskrivning av den verkliga världen och döljer att det av nödvändighet rör sig om en social konstruktion. Mycket av forskningen om ortnamn i texter fokuserar dock på namnens form och betydelse. Terhi Ainala och Lieven Ameel (2017) har exempelvis, med utgångspunkt i den kognitiva lingvistikens, konstaterat att ortnamn i litterära texter skapar en känsla av närvaro. Beroende på hur pass väl läsaren känner till namnen och platserna sedan tidigare finner de att namnen också kan förmedla lexikala, etymologiska och associativa betydelser. Exempelvis kan ortnamnen bidra till att skapa och upprätthålla sociala, kroppsliga/emotionella, moraliska och metapoetiska associativa betydelser.

Trots att namnbruk kan användas som en relativt lättillgänglig ingång till kritiska läromedelsstudier av stora textmassor är det få forskare som gjort detta och ännu färre som fokuserat på platsskapande, det vill säga konstruktionen av platser. Ett undantag utgörs av Coffey (2013) som har studerat läromedel inom ämnet franska som främmande språk och beskriver texternas platsskapande som en konstruktion av ”mentala kartor” (s. 150). Coffey finner att namnbruket samverkar multimodalt med andra former av betydelseskapande som kartdesign, färgval och andra symboler i texten. De studerade lärome-

delstexterna i Coffeys studie saknade i hög grad omnämnande av fransktalande platser utanför Frankrike, vilket tolkas som en konservativ konstruktion av en kulturell och språklig hegemoni där förstaspråkstalare framställs som naturligt privilegierade och postkolonial makt fortsätter att centreras till Frankrike, medan språkets livaktiga internationella användning i olika geografiska och sociokulturella kontexter ignoreras eller exotifieras (som möjligheter för europeisk turismkonsumtion). Även om ortnamnsbruket sällan har uppmärksamats i läromedelsforskningen, utgör kritiska studier av kulturella representationer i läromedel ett omfattande, internationellt fält (se t.ex. Risager 2023 för en aktuell översikt). En återkommande slutsats i dessa studier tycks vara att marginaliserade kulturella grupper framställs på ett distanserat sätt ("dom") och separeras från majoritetskulturen ("oss"), samt konstrueras som avvikande och mindre moderna eller aktiva (se Niehaus 2018), vilket kan ha relevans också för ortnamnsbruket.

3. Presentation av läromedelsmaterialet

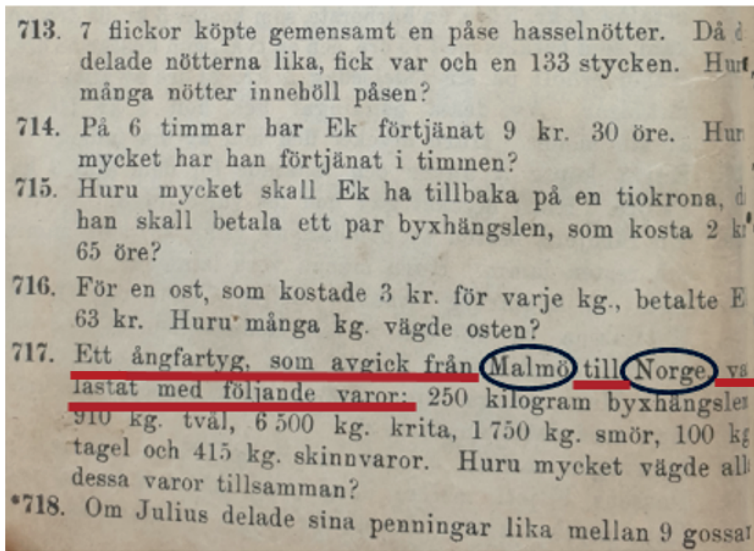
Studien fokuserar på läromedel för årskurs fyra (10-åringar), vilka uppmärksammas sällan i den internationella läromedelsforskningen (Niehaus 2018), samtidigt som de har antagits vara mer inkluderande (Ohlander 2010) samt ha ett större inflytande på läsaren än läromedel som riktar sig till äldre ungdomar med mer omfattande egna erfarenheter av världen (Weninger & Williams 2005). Materialet har samlats in i samband med ett större projekt om namnbruk i läromedel (se Aldrin 2020). I den här artikeln ingår dock enbart materialet från 1920-tal och 2010-tal, för att möjliggöra analyser av förändring över tid. Tre ämnesområden ingår: matematik, samhällskunskap och svenska (se tabell 1). Från 1920-talet ingår ett läromedel i varje ämne, medan 2010-talet omfattas av tre läromedel från varje ämne (för att möjliggöra fördjupade analyser i andra delar av projektet). Urvalsprinciperna har varit en strävan efter förstautgåvor från varje tidsperiod, ämnesorienterade läromedel och årskurs-specifika läromedel. Materialet från 1920-talet har valts utifrån en form av bekvämlighetsurval baserat på tillgänglighet. Urvalet av läromedel från 2010-talet baseras istället på faktisk användning i svenska skolor utifrån en enkät (se Aldrin 2020) kompletterat med ytterligare läromedel från landets största läromedelsförlag (enligt Läromedelsutredningen s. 111).

Tabell 1. Översikt över läromedelsmaterialet.

Matematik	Samhällskunskap	Svenska (som andraspråk)
MA19: Räknebok för folkskolan (författad upplaga) (P.A. Norstedt & Söners förlag 1928) 160 sid.	SH19: Medborgarkunskap (Norstedts 2:a uppl. 1923) 152 sid.	SV19: Vårt modersmål. Öv- ningsbok och språklära för folk- och fortsätt- ningsskolor (P.A. Norstedt & sö- ners förlag 1922) 132 sid.
MA201: Koll på matematik 4a (Sanoma Utbildning 2014) 144 sid.	SH201: PULS Samhällskunskap Grundbok (Natur & Kultur 2012) 134 sid.	SV201: Klara Svenskan: Tala, läsa, skriva, åk 4 (Natur & Kultur 2015) 96 sid.
MA202: Matte Direkt Borgen 4b (Sanoma Utbildning 2012) 160 sid.	SH202: Upptäck Samhälle Lgr 11 (Liber 2014) 107 sid.	SV202: Simsalabim: Grundbok 4 (Svenskan 4) (Studentlitteratur 2012) 166 sid.
MA203: Matte Eldorado 4a (Natur & Kultur 2011) 160 sid.	SH203: Utkik Samhällskunskap 4-6 (Gleerups 2015) 132 sid.	SV203: Zick Zack: Skrivrum- met, åk 4 (Bonnier/Sanoma 2011) 117 sid.

Läromedelstexterna har analyserats manuellt. Samtliga namn som refererar till platser har excerperats, liksom de satser där namnen ingår (se figur 1 och 2, där cirkelarna indikerar namnförekomster, medan linjerna indikerar excerperade satser).

Namnmaterialen består av 402 namn från 2010-talstexterna och 312 namn från 1920-talstexterna. Namnen har kategoriserats utifrån typ och geografisk referens. De namntyper som urskiljs är världsdelnamn (kontinenter och flerstatliga områden), landsnamn, regionnamn (landskap, län, socknar, kommuner etc.), bebyggelsenamn (städer, byar etc.), naturnamn (berg, hav, floder etc.), gatunamn samt anläggningsnamn (byggnader, skolor, broar etc.).

Figur 1. Exempelutdrag ur Räknebok för folkskolan (författare Lars Teodor Larsson & Nils Lundahl, P.A. Norstedt & Söner förlag 1928 s. 34). Cirklar och understrykningar har lagts till av mig för att tydliggöra excerpering av namn och satser där namn ingår.

- 69 Planet mellan Jönköping och Stockholm är fullsatt.
Det är 36 personer på planet. Det sitter 4 personer på varje rad.
Huru många rader finns det? Räkna ut svaret och visa hur du kontrollräknar att kvoten är rätt.
- 70 På planet mellan Malmö och Göteborg sitter det 6 personer på varje rad.
Det finns 30 rader i planet. Huru många personer finns det ombord?
Räkna ut svaret och visa hur du kontrollräknar att produkten är rätt.

Figur 2. Exempelutdrag ur Koll på matematik 4a (författare Eva Björklund & Heléne Dalsmyr, Sanoma Utbildning 2014 s. 101). Cirklar och understrykningar har lagts till av mig för att tydliggöra excerpering av namn och satser där namn ingår.

Gällande geografisk referens urskiljs platser i Sverige, Norden utanför Sverige, Europa utanför Norden (inklusive Ryssland), Amerika, Afrika samt Asien (inklusive Oceanien som förts hit p.g.a. få referenser). För bebyggelsenamn i Sverige undersöks vidare invånarantal. Här urskiljs storstäder, mellanstora städer och småstäder. För 2010-talet hämtas statistiken från kommunernas egna uppgifter (sökningar gjorda på kommunhemsidorna i augusti 2023); för 1920-talet hämtas statistiken från en digital resursbank⁵². I det samtida materialet betraktas städer med fler än 150 000 invånare som storstäder (vilket motsvarar de fem storstadsregionerna Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Linköping), medan städer med färre än 25 000 invånare betraktas

⁵² <https://ortshistoria.se>

som småstäder (bl.a. Byxelkrok, Mjölby och Torsby). I 1920-talsmaterialet betraktas städer med minst 100 000 invånare som storstäder (vilket motsvarar Stockholm, Göteborg och Malmö), medan städer med färre än 1 000 invånare betraktas som småstäder (bl.a. Höganäs, Råby och Svennevad).

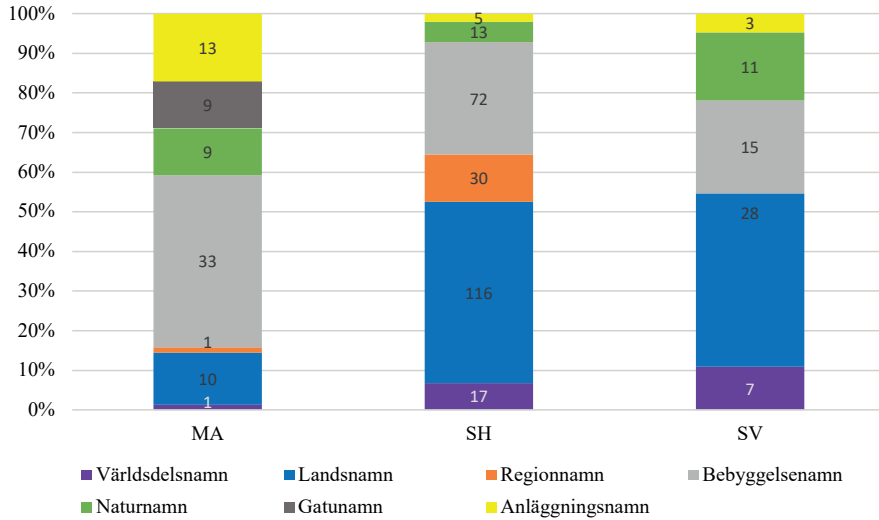
Studien inbegriper även en kvalitativ, tematisk analys av de sammanhang där ortnamnen förekommer i texterna. Mer specifikt jämförs hur ortnamn som refererar till platser i Norden, Europa, Afrika och Asien kontextualiseras,⁵³ i syfte att urskilja vilka idéer som kommer till uttryck i relation till platser i olika delar av världen och i vilken mån dessa förändrats över tid. Med hjälp av en kvalitativ idéanalys (Bergström & Svärd 2018) har samtliga satser som innehåller sådana ortnamn kategoriserats. Satsernas ”explicita beskrivande ut-sagor” (ibid.) har identifierats och grupperats utifrån återkommande, generella teman (såsom Geografiska förhållanden, Statsskick och organisation etc.). I nästa steg har språket i satserna analyserats närmare med fokus på underliggande budskap. Här har särskilt fokus ägnats åt adjektivbestämningar (”våldiga”, ”livliga”, ”obetydligt”), värdeladdade ord (”soptipp”, ”slumområde”) och pronomen (”vi”, ”våra”, ”deras”). Detta har resulterat i att underliggande mönster som genomsyrar flera kategorier har kunnat identifieras. Samma sats har kunnat sorteras in i flera kategorier. En del namn ingår dock inte i någon sats, utan förekommer på skyltar, kartor, i listor etc. varför de analyserade satserna ofta är färre än namnförekomsterna. Analysen begränsar sig också till de satser där namn ingår, medan eventuella ytterligare satser med pronominal referens inte har inkluderats, vilket begränsar omfånget.

4. Vilka slags platser omnämns med namn i läromedelstexter?

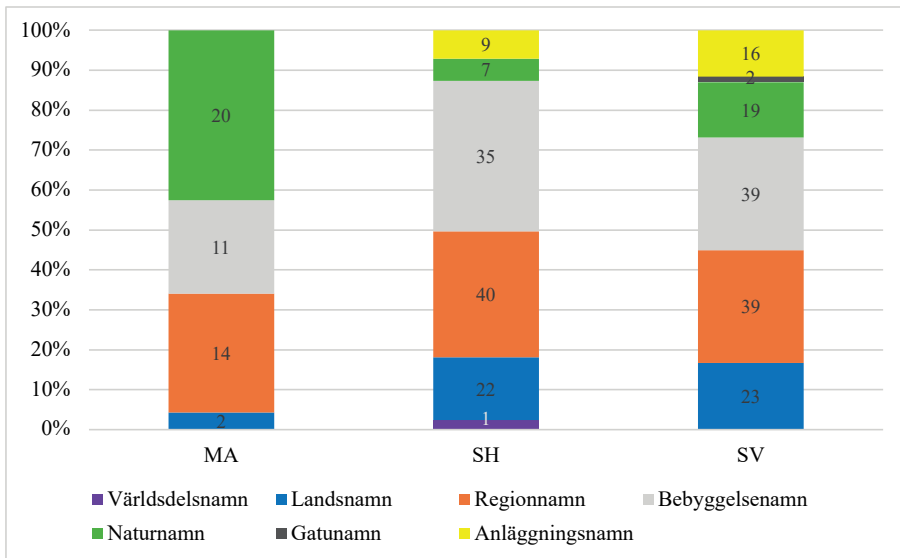
En närmare undersökning av ortnamnen i 1920-talets och 2010-talets läromedel (se figur 3 och 4) visar att det varierar mellan ämnena vilka slags platser som omnämns med namn på ett sätt som indikerar olika ämnesdiskurser, det vill säga ämnesspecifika sätt att tala om och förstå världen (jfr Fairclough 2014). Dessa tycks också ha förändrats över tid. I matematikläromedlen ser vi hur naturnamn spelar en viktig roll i ämnesdiskursen som utgångspunkt för olika räkneuppgifter på 1920-talet, men på 2010-talet minskar till förmån för gatunamn och andra anläggningsnamn (såsom namn på skolor och idrottsarenor). Detta återspeglar troligen samhällets ökade urbanisering under 1900-ta-

⁵³ Platser i dessa delar av världen omnämns oftast i de studerade texterna.

let, men medför också att naturnamn fått en mer undanskymd roll och att platser i naturen därigenom framställs som mindre viktiga att kunna relatera till ur matematiskt perspektiv.

Figur 3. Fördelning av olika typer av ortnamn i 1920-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV).

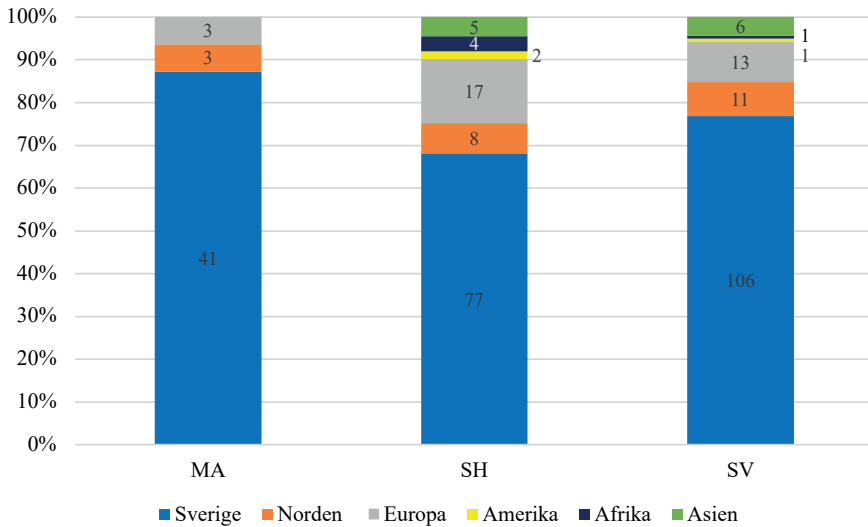

Figur 4. Fördelning av olika typer av ortnamn i 2010-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV), med absoluta tal inuti staplarna.

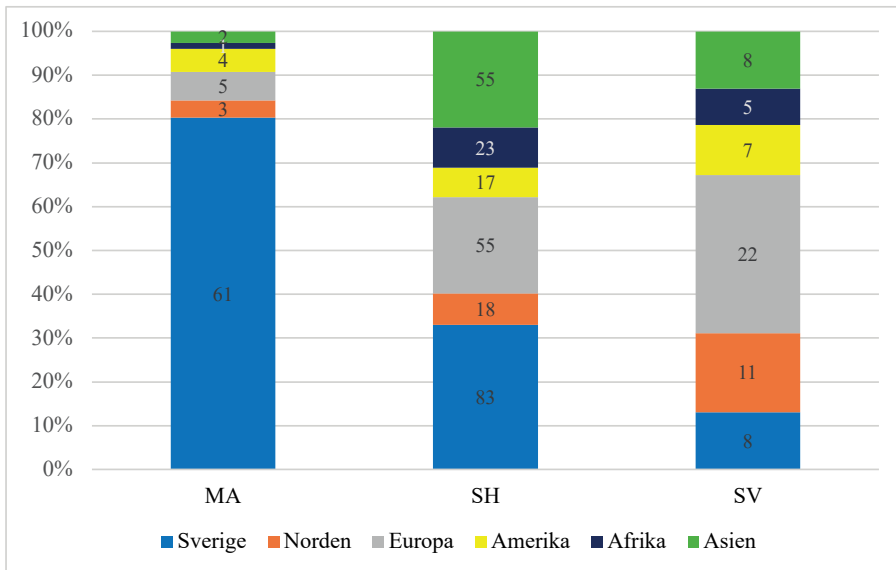
En annan förändring är att namn på regioner (kommuner, län, landskap) är vanligt förekommande i alla ämnen i 1920-talets texter, men nästan enbart används i samhällskunskap på 2010-talet (och då i liten utsträckning). Landsnamnen har istället ökat, liksom i någon mån namn på världsdelar och flerstatliga områden. Här går det att ana ett skifte från ett mer lokalt fokus till ett mer nationellt och globalt fokus, som framställer större gemenskaper som viktigare än mindre, lokala gemenskaper. Av 2010-talets läromedel framstår matematikdiskursen som mest lokal i platsskapandet (genom anläggningsnamn, gatunamn och naturnamn). Svenskämnet framstår som både lokalt (främst genom naturnamn) och globalt (genom landsnamn och världsdelarnamn). Samhällskunskapen tycks istället främst betona administrativt betydelsefulla platser (genom landsnamn, regionnamn och bebyggelsenamn).

5. Vilken geografisk spridning uppvisar namnen?

1920-talets texter domineras av referenser till platser i Sverige, vilka omfattar >60 % i samtliga ämnen (se figur 5). Därmed konstrueras en inhemskt fokuserad världssyn. I den mån utblickar till utlandet alls görs gäller det i första hand Norden och Europa, som sammantaget omfattar >90 % i samtliga ämnen. I Norden nämns de närmsta grannländerna *Danmark*, *Norge* och *Finland* (däremot inte *Färöarna*, *Grönland*, *Island* eller *Åland*) liksom bebyggelsenamn (*Köpenhamn*, *Roskilde*) och många naturnamn från samma länder (såsom *Bälten*, *Galdöpiggen*, *Kattegatt*, *Syltoppen*, *Öresund*). I Europa framhävs särskilt platser i Tyskland genom många namn av olika typer (*Eisleben*, *Nordtyskland*, *Sachsen*, *Wyrtemberg*). Det eurocentriska perspektivet visar sig också i att platser utanför Europa behandlas med lägre specificeringsgrad. De europeiska ortnamnen inbegriper bebyggelsenamn (såsom *Amsterdam*, *Genève*, *Haag*, *London*, *Rochdale*, *Rom*, *Versailles*) och regionnamn (*Bajern*, *Nordtyskland*, *Sachsen*), medan de utomeuropeiska främst omfattar världsdelarnamn (kontinenterna *Afrika*, *Asien* och mellanstatliga områden som *Amerika*, *Sydafrika* och *Ostafrika*) och landsnamn (*Amerikas förenta stater*, *Indien*, *Japan*, *Kina*, *Kongo*, *Persien*, *Ryssland*). Enbart ett naturnamn förekommer (öknen *Sinai*) och inga bebyggelsenamn. Sammantaget präglas 1920-talets namnbruk av ett närhetsfokus med den egna nationen i främsta rummet, följt av utblickar till Europa (särskilt nordiska grannländer och Tyskland). Vare sig Afrika, Amerika eller Asien berörs särskilt ofta.

Figur 5. Geografisk spridning bland namngivna platser i 1920-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV), med absoluta tal inuti eller bredvid staplarna.

Figur 6. Geografisk spridning bland namngivna platser i 2010-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV), med absoluta tal inuti eller bredvid staplarna.

I 2010-talets läromedel har den geografiska spridningen ökat påfallande, men också blivit mer ämnesvarierad (se figur 6). Matematikämnet på 2010-talet relaterar i första hand till platser i Sverige (gäller 80 % eller 61 namn), vilket

medför ett lokalt platsskapande. Samtidigt är många av namnen påhittade inom ramen för läromedelskontexten, vilket både bidrar till att ge textvärlden en fiktiv karaktär (se Debus 2002) och undviker utpekande av specifika lokala platser i Sverige till förmån för fiktiva platser som alla läsare kan föreställa sig som sin egen omgivning. De få platser i utlandet som matematikläromedlen tar upp är främst europeiska (såsom landsnamnen *Danmark*, *Island*, *Italien*, *Tyskland*), vilket understryker en eurocentrisk norm. Bara enstaka utblickar till platser längre bort förekommer (bl.a. landsnamnen *Kina*, *USA*, *Vietnam*, bebyggelsenamnen *Hanoi*, *New York*).

I samhällskunskap är den geografiska spridningen stor och omfattar samtliga världsdelar, men också en hel del platser i Sverige (gäller 30 % eller 83 namn) som normalt inte är fiktiva. Här konstrueras en bred världssyn, i linje med den strävan efter att belysa ”globala samhällsfrågor” som explicit framhävs i ämnets läroplan (Lgr 11 s. 199). Fokus ligger genomgående på landsnamn, men en del utländska natur- och bebyggelsenamn tas också upp (såsom italienska ön *Sardinien*, vietnamesiska byn *My Van* och kinesiska staden *Shenzhen*). Två av tre läromedel (SH4 och SH6) namnger inte bara länder och huvudstäder, utan också andra slags platser, vilket bidrar till en mer diversifierad platskonstruktion som sträcker sig bortom det mest välkända. Namngivna platser i Asien omtalas oftast i detta ämne.

Ämnet svenska utmärker sig genom minst andel referenser till platser i Sverige (10 % eller 8 namn) och störst andel referenser till platser i Norden, liksom Europa. Att platser i Norden så ofta namnges kan hänga samman med ämnestraditionen ”nordiska språk” och understryker svenskämnets centrala roll för att föra vidare en nordisk gemenskap. Länderna *Danmark*, *Finland*, *Grönland*, *Norge* och *Island* nämns alla – däremot inte *Färöarna* eller *Åland* som därigenom symboliskt utestängs från den nordiska gemenskapen. Det är dock i första hand landsnamn som nämns, vilket medför viss distansering (lägre specificationsgrad) i relation till nordiska platser. Detta kontrasterar tydligt med platserna i Europa som inte bara inkluderar landsnamn (*England*, *Frankrike*, *Grekland*, *Italien*, *Tyskland*), utan också bebyggelsenamn (*Anacapri*, *Kiev*, *Milano*, *Paris*) och naturnamn (såsom *Capri*, *Ikariska havet*, *Svarta havet*). Platser i Amerika (främst Nordamerika) nämns oftast i detta ämne, både i relation till kända författare och vid omnämnande av vikingaresor.

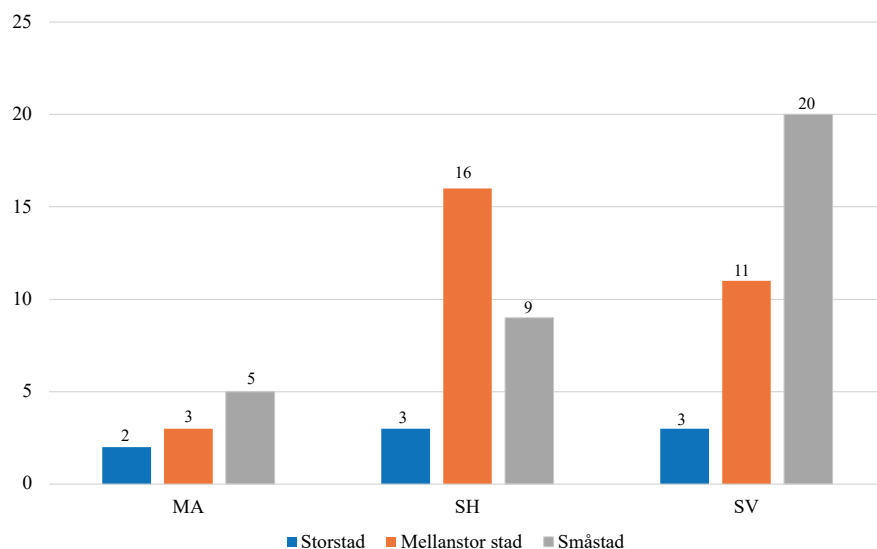
Platser i Afrika omtalas genomgående mest sällan; och när så sker görs det främst genom världsdelensnamnet *Afrika* (som nämns betydligt oftare än övriga

världsdelsnamn) eller landsnamn. Bara två städer omnämns (*Kairo* och *Mogadishu*, båda i SH4) och ett enda naturnamn (*Sahara* i SH6 och SV5). Detta kontrasterar tydligt med de många europeiska och asiatiska bebyggelsenamnen och naturnamnen. På så vis framträder olika grader av konkretisering och specificering i relation till olika delar av världen, där platser i Europa lyfts fram både oftast och mest platsspecifikt, medan Afrika både behandlas mest sällan, mest svepande, dvs. minst platsspecifikt.

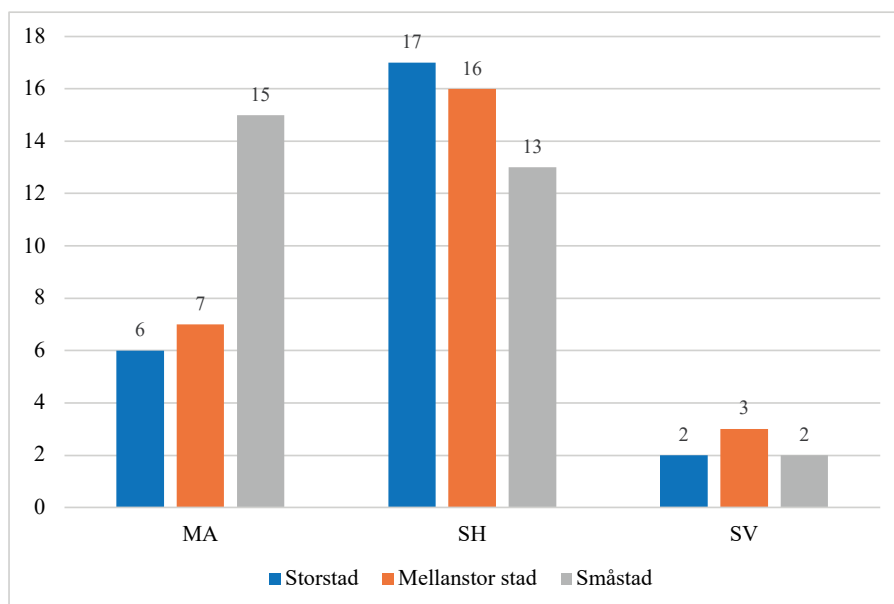
6. Vilken geografisk spridning framkommer i Sverige?

Även den geografiska spridningen i Sverige varierar mellan ämnena. I 1920-talets läromedel dominerar mellanstora städer i samhällskunskap, medan småstäder nämns oftast i svenska (se figur 7). Storstäderna *Göteborg*, *Malmö* och *Stockholm* nämns bara enstaka gånger i varje ämne. Den geografiska spridningen visar att ungefär hälften av bebyggelsenamnen (35 av 72) gäller orter i vad som kanske kan kallas ”mellersta Sverige” (ett område mellan Hudiksvall och Jönköping, såsom *Arboga*, *Jönköping*, *Norrköping*, *Råby*, *Ultuna*). En stor grupp namn (28 stycken) gäller orter söder om Jönköping (inklusive Öland och Gotland), varav de allra flesta finns i Skåne (22 stycken, såsom *Alnarp*, *Hörby*, *Ystad*, *Skanör*). Bara 9 orter finns däremot norr om Hudiksvall (såsom *Boden*, *Gällivare*, *Haparanda*). Även om många delar av landet inkluderas fokuseras således de norra delarna minst.

I 2010-talets läromedel fokuseras storstäderna mer, särskilt i samhällskunskap (se figur 8). Många mellanstora städer namnges också här, medan matematik och svenska uppvisar fler småstäder. Påfallande många av matematikläromedlens orter är relativt okända och bär fantasieggande namn (*Byxelkrok*, *Glömminge*, *Kloten*, *Ormaryd*). Liksom tidigare finns många av de omnämnda städerna i mellersta Sverige mellan Hudiksvall och Jönköping (28 av 51, såsom *Arboga*, *Knivsta*, *Ljungsbro*, *Märsta*, *Nässjö*, *Sundbyberg*, *Södertälje*). En mindre grupp omnämnda orter (16 stycken) ligger i norra Sverige (norr om Hudiksvall, såsom *Arvidsjaur*, *Jokkmokk*, *Haparanda*, *Hörnefors*, *Kiruna*, *Skellefteå*, *Örnsköldsvik*). Den minsta gruppen (10 stycken) är dock orter i södra Sverige (söder om Jönköping, inklusive Gotland och Öland) och bara tre av dessa finns i Skåne (*Lund*, *Malmö* och *Osby*). Sammantaget märks att platsskapandet över tid har blivit mer urbant, mindre fokuserat på södra Sverige och mer fantasieggande (i matematik).

Figur 7. Fördelning av större och mindre orter i Sverige i 1920-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV), med exakta tal inuti staplarna.

Figur 8. Fördelning av större och mindre orter i Sverige i 2010-talets läromedel i matematik (MA), samhällskunskap (SH) och svenska (SV), med exakta tal inuti staplarna.

7. I vilka kontexter förekommer de namngivna platserna?

En jämförelse av kontexterna runt namngivna platser i Norden, Europa, Afrika och Asien visar ytterligare nyanser i platsskapandet. För platser i Norden framträder följande teman tydligast⁵⁴ i 1920-talets läromedel (kategorisering av totalt 17 satser, efter exemplen anges ur vilket läromedel de hämtats):

- **Historisk förankring**
(sex satser) T.ex.: *Norge* och *Danmark* ”de närmast äldsta av våra nu bestående riken” SH19, *Roskilde* ”freden i Roskilde” SV19, *Norden* ”våra förfäder hade för länge sedan påbörjat det odlingsarbete uppe i höga Norden, genom vilket vårt fädernesland småningom blivit, vad det nu är” SH19.
- **Geografiska förhållanden**
(fem satser) T.ex.: *Galdhøpiggen* ”det högsta berg i norra Europa” MA19, *Danmark* ”våldiga sandbanker” SV19, *Norge* ”omfattar 3 229,09 kvmil” MA19.
- **Gemenskap**
(fem satser) T.ex.: *Norden* ”vår världsdel” SH19, *Norge* och *Danmark* ”pläga räkna sin enhet” SH19, *Danmark* ”Skåne, Halland och Blekinge tillhörde fordom Danmark” SV19, *Norden* ”den germanska folktypen med dess resliga växt, dess ljusa hår, dess breda, höga panna och dess blå eller grå ögon ingenstädes i vår tid förekommer renare” SH19.

Platser i Europa, utanför Norden, nämns istället främst i samband med följande teman⁵⁵ i 1920-talsmaterialet (totalt 19 satser):

- **Historisk förankring**
(åtta satser) T.ex.: *Europa* ”population redan under istiden” SV19, *Europa* ”alla folk hava längre eller kortare tid varit under främmande herravälde” SH19, *Frankrike*, *Belgien*, *Nederländerna*, *Tyskland* ”tillhörde romarväldet” SH19.
- **Geografiska förhållanden**
(fem satser) T.ex.: *Sachsen* ”omfattar 149,93 kvmil” MA19, *Volga* ”Europas största flod ... flyter ut i Kaspiska havet” SV19.
- **Våld och konflikter**
(fem satser) T.ex.: *England* ”enväldets avskaffande ... kostade landet långa blodiga strider” SH19, *Europa* ”det trettioåriga kriget” SH19,

⁵⁴ Ytterligare teman med ≤ 2 satser är: Handelsutbyte, Kultur och turism, Statsskick och organisation.

⁵⁵ Ytterligare teman med ≤ 2 satser är: Gemenskap, Handelsutbyte, Statsskick och organisation.

Europa ”hundratusentals människor dödades under religionsförföljelserna” SH19.

Jämförelsen antyder att platser i Norden i högre grad än övriga Europa konstrueras ur ett nära inifrånperspektiv i 1920-talets texter, bl.a. genom det återkommande pronomenet ”vår” som framträder inom temana Historisk förankring och Gemenskap, men saknas i relation till andra platser i Europa. Det nordiska inifrånperspektivet inkluderar även en tidstypisk rasideologisk ståndpunkt (”folktypen... renare” ur SH19), vilken fungerar exkluderande gentemot såväl andra etniciteter som de läsare inom gruppen som inte känner igen sig i den smala stereotypen. I de enbart två fall där Gemenskap framhävs i relation till platser i övriga Europa rör det liknande historiska erfarenheter och samtida handelsutbyte. Både Norden och Europa kontextualiseras också utifrån Geografiska förhållanden och Historisk förankring, men för Europa framträder dessutom temat Konflikter. Här synliggörs hur den europeiska historien präglats av ockupation, strider och förföljelse, vilket saknas i relation till Norden. Temat förstärks av värdeladdade ord (”kostade”, ”främmande herravälde”, ”långa blodiga”). Detta skapar en tydlig kontrast mot den nordiska gemenskapens trygghet och enhetlighet. Däremot innehåller 1920-talets läromedel få referenser till namngivna platser utanför Europa.

Även i 2010-talets texter förekommer omnämnanden av platser i Norden, men av utrymmesskal görs här enbart jämförelser mellan Europa, Asien och Afrika.

Kontextualiseringen av platser i Europa har förändrats en hel del sedan 1920-talet (kategorisering⁵⁶ av 73 satser):

- **Kultur och turism**

(23 satser) T.ex.: *Alperna* ”åka på sportlovet” SH201, *Tallin* ”har sångfestival” SH201, *Sardinien* ”tillbringar varje sommar” SH201, *London* ”boka hotellrum i” SH203, *Milano* ”fotbollsstad” SV202, *Tyskland* ”författare född” SV202.

- **Statsskick och organisation**

(16 satser) T.ex.: *Aten* ”demokratin uppfanns” SH201, *Östeuropa* ”många länder var diktaturer, men är nu demokratier” SH201, *Frankrike*, *Serbien* ”är kandidatland till EU” SH203, *Storbritannien* ”har haft koloni i Indien” SH203.

⁵⁶ Ytterligare teman med ≤3 satser är: Fattigdom, Familjeband, Kompisrelationer, Lagstiftning, Minoritetsgrupper.

- **Handelsutbyte**

(åtta satser) T.ex.: *Estland, Spanien* ”företag har sina call center (sic!)” SH203, *Portugal* ”några av dina t-shirts kanske kommer från” SH201, *Polen* ”ett byggföretag från Polen” SH201.

- **Geografiska förhållanden**

(sju satser) T.ex.: *Medelhavet* ”på en ö i” MA202, *Barcelona* ”i Spanien” SH201, *Tallin* ”huvudstad i Estland” SH201.

- **Våld och konflikter**

(sex satser) T.ex.: *Ukraina* ”utbröt vilda demonstrationer när befolkningen inte kunde påverka maktens politiska beslut” SH202, *Tyskland* ”fruktansvärda brott mot mänskliga rättigheter under Hitler” SH203, *Frankrike* ”vikingar plundrade” SV201.

Som sammanställningen visar har både Historisk förankring och Geografiska förhållanden minskat som teman gällande platser i Europa. Istället har Kultur och turism, Styrelseskick och organisation samt Handelsutbyte ökat. Även Fattigdom och Familjeband har tillkommit som teman, men är mer ovanliga. Temat Våld och konflikter kvarstår och liksom tidigare finns här fler värde-laddade ord (”plundra”, ”brott”) och adjektiv (”vilda”, ”fruktansvärda”) än i andra kategorier. Temat kopplas dock genomgående till en historisk kontext och är kvantitativt inte lika framträdande som de vanligt förekommande positivt laddade kontexterna Kultur och turism samt Handelsutbyte. En röd tråd som återkommer i flera tematiska kategorier är ett fokus på Europa och Sverige som nära sammanlänkade, genom exempelvis turism, handel, familjeband och gemensam styrning inom EU. Sammantaget konstrueras platser i Europa som nära Sverige och främst positivt laddade.

Omnämmandet av platser i Afrika och Asien har ökat markant i 2010-talets läromedel, men placeras i delvis andra kontexter. Tydligast gäller detta platser i Afrika som påfallande ofta omnämns i negativa sammanhang; vanligaste teman är Sociala problem och fattigdom samt Våld och konflikter. Starkt negativt laddade ord är återkommande (”korrumperade”, ”grymmaste”, ”järnhand”, ”könsstympning”), medan positiva motsvarigheter är ovanliga (enstaka undantag: ”gynnsamt”). Inom temat Geografiska förhållanden och natur betonas inte sällan exotiska företeelser (”giraffer”, ”gorillor”). Temat Handelsutbyte saknas och Turism framhävs bara en gång. Sammantaget tycks platser i Afrika konstrueras som distanserade från Sverige och problemtungda. Följande teman förekommer⁵⁷ (totalt 44 satser):

⁵⁷ Ytterligare teman med ≤ 3 satser är: Kultur och turism, Stark ekonomi, Statsskick och organisation.

- **Sociala problem och fattigdom**

(15 satser) T.ex.: *Afrika* ”finns barnarbetare” SH201, SH203, *Afrika* ”regeringarna får inte in så mycket skatt de behöver” SH203, *Angola* ”ett av världens mest korrumperade länder” SH203, *Etiopien* ”förekommer kvinnlig könsstympning” SH202, *Marocko* ”yttrandefriheten är begränsad” SH202.

- **Våld och konflikter**

(12 satser) T.ex.: *Kairo* ”demonstrationer i en egyptisk stad” SH201, *Etiopien* ”en av de grymmaste diktaturerna i världen” SH202, *Angola* ”presidenten styr med järnhand” SH203, *Afrika* ”sjörövare” MA202.

- **Geografiska förhållanden och natur**

(11 satser) T.ex.: *Afrika* ”på en ö” MA202, *Afrika* ”bor giraffer” SV202, *Afrika* ”flyger flyttfåglar över vintern” SV203, *Benin* ”bra jordar och gynnsamt klimat för bomull” SH203, *Uganda* ”finns gorillor” SH201.

- **Förändring över tid**

(4 satser) T.ex.: *Afrika* ”allt fler som överlever malaria och tuberkulos” SH203, *Afrika* ”många länder som var diktaturer är numera demokratier” SH201.

Kontextualiseringen av platser i Asien sker på ett sätt som har likheter med både Afrika och Europa. I likhet med platser i Afrika är Sociala problem och fattigdom det vanligast förekommande temat, men i likhet med Europa är också Kultur och turism samt Handelsutbyte vanliga teman. Spridningen av teman är stor och bidrar sammantaget till att konstruera Asien som på en gång sammankopplat med Europa och med omfattande sociala problem. Även i den språkliga framställningen märks såväl återkommande negativt laddade ord (”slavlika”, ”slumområde”, ”förföljer”) som positivt laddade ord (”rikedom”, ”största”, ”levnadsstandard”). På så vis skapas en varierad platskonstruktion, där både positiva och negativa aspekter tillåts att synas i såväl historiska som samtida perspektiv. Följande kategorisering⁵⁸ bygger på 80 satser:

- **Sociala problem och fattigdom**

(24 satser) T.ex.: *Indien* ”barnarbete i fabriker” SH202, *Jemen* ”barnäktenskap” SH202, *Kathmandu* ”barn som bor, leker och arbetar på soptipp” SH203, *Saudiarabien* ”migrantarbetare lever under slavlika förhållanden” SH203, *Vietnam* ”en flicka i ett slumområde” SH201.

- **Kultur och turism**

(16 satser) T.ex.: *Indien* ”där Mowgli levde” SV202, *Japan* ”filmen

⁵⁸ Dessutom förekommer ytterligare teman med ≤ 3 satser: Stark ekonomi, Klimatförändring.

är gjord i ..." SH201, *Indien, Mellanöstern* "mat från ..." SH201, *Thailand* "semester till ..." SH201, *Tokyo* "gå på konsert i ..." SH201, SH201.

- **Handelsutbyte**

(14 satser) T.ex.: *Kina* "säljer mobiltelefoner och tillbehör" MA202, *Indien* "data- och teleföretag anlitar företag i Indien för supporttjänster" SH201, *Thailand* "skjortorna är sydda i" SH201, *Saudiarabien* "oljeexporten skapar rikedom", *Kina, Indien* "transporterades varor på vikingatiden" SV201.

- **Geografiska förhållanden**

(7 satser) T.ex.: *My Van* "by i Vietnam", *Kerala* "region i södra Indien".

- **Familjeband**

(5 satser) T.ex.: *Vietnam* "adoptivbarn födda i ..." SH201, *Jemen* "där min farbror bor" SH202, *Kina, Indien, Sydkorea* "adoptera från ..." SH202.

- **Statsskick och organisation**

(4 satser) T.ex.: *Kina, Nordkorea, Saudiarabien* "är exempel på diktaturländer" SH202, *Indien* "är världens största demokrati" SH202.

- **Våld och konflikter**

(4 satser) T.ex.: *Iran, Nordkorea* "en av de grymmaste diktaturerna i världen" SH202, *Peking* "de styrande förföljer och diskriminerar uigurerna" SH203.

- **Förändring över tid**

(4 satser) T.ex.: *Kina* "fler och fler får samma levnadsstandard som i Europa" MA202, *Mellanöstern* "många tröttnade på diktatur" SH201.

8. Diskussion och slutsatser

Inom den kritiska onomastiken har forskare undersökt hur de namn platser ges konstruerar maktförhållanden (se t.ex. Kostanski & Puzey 2016). Inspirerat av detta fält har den här artikeln också introducerat ett fokus på hur valet att om- tala vissa platser med namn samt namnens kontextualisering i en viss diskurs, här tre olika ämnesdiskurser i läromedel (jfr Fairclough 2014), kan bidra till skapandet av ideologi, maktperspektiv och kulturell dominans. I 1920-talets texter bidrog namnurvalet och de tematiska sammanhang där ortnamnen ingick till att konstruera en världssyn där den egna nationen (Sverige) tillde- lades en överlägsen position i förhållande till omvärlden, såväl numerärt (ge- nom att den överväldigande majoriteten av namnurvalet refererar till Sverige) som tematiskt avseende geografi, historia och kultur. Namnbruket bidrog på

så vis till skapandet av ”mentala kartor” (Coffey 2013) där den egna nationen ställdes i fokus hos de unga läsarna. Samtidigt legitimerades en ideologisk uppfattning om kulturell överlägsenhet (jfr Khesani Madlome 2019). Vidare framhävdes den nordiska gemenskapen genomgående både explicit och implicit i texterna, medan platser utanför Norden kontextualiserades som distanserade och konfliktfyllda. Samtidigt inkluderades här ett rasideologiskt fokus på det som i en text beskrivs som ”den germanska folktypen” (SH19), vilket också exkluderar många människor från den nordiska gemenskapen.

I 2010-talets läromedel har världssynen vidgats betydligt och omfattar sammantaget hänvisningar till namngivna platser från i princip alla världsdelar. Samtidigt kvarstår den skeva konstruktionen av ett kulturellt ”vi” som ställs i kontrast till ett kulturellt ”dom”, som i högre grad förknippas med negativa attribut (jfr Niehaus 2018). Platser i Norden och Europa kontextualiseras nästan entydigt positivt med ett starkt understrykande av idéer rörande nära utbyten och relationer såväl inom handel som kultur, turism och familjekonstellationer, medan platser i Asien och framför allt Afrika oftare kontextualiseras utifrån negativa idéer rörande våld, krig, förtryck, sociala problem, fattigdom och flyktingskap. För Afrikas del märks, i linje med Coffey (2013), att de få positiva utsagor som framhålls inte sällan är exotifierande. Namnurvalet visar också att platser i Norden och Europa omtalas på ett mer specifikt sätt (utifrån bl.a. bebyggelsenamn och naturnamn), medan platser i andra delar av världen behandlas mer svepande (utifrån landsnamn och världsdelarnamn), vilket bidrar till att konstruera närhet respektive distans till olika geografiska områden. Detta märks också för platser inom landet. Här pekar förändringar i namnbruket på en ökad urbanisering, men också en något ökad geografisk spridning och framför allt ett minskat fokus på södra Sverige som bidrar till förhandlingen av platshierarkier inom Sverige.

Läromedelstexternas namnbruk konstruerar således flera olika hierarkier, såväl globala som mer lokala och inhemska. Vissa platser privilegieras, medan andra ignoreras eller nedvärderas. Samtidigt blir också vissa människor inkluderade i den sociala gemenskapen, medan andra exkluderas eller förringas. Detta, i sin tur, bidrar till att i ett pågående kommunikativt ”positioneringskrig” (Puzey 2016) med auktoritet befästa en befintlig social världsordning genom språket där vissa kulturer tillåts att dominera över andra.

Eftersom de studerade läromedelstexterna riktar sig till unga läsare med mindre omfattande egna erfarenheter av världen kan namnbrukets ”image generating power” (Rose-Redwood et al. 2009) i dessa framställningar få en betydande påverkan på läsarnas mentala föreställningar och attityder (jfr Weninger & Williams 2005). Läromedelstexternas platsskapande kan potentiellt påverka elevers världsuppfattning, känslomässiga attityder till platser långt borta liksom uppfattningar om inkludering och exkludering och olika

kulturers värde inom den globala gemenskapen. Möjligheten att som läsare, utifrån den egna specifika kulturella bakgrunden, känna igen sig i den världssyn som förmedlas är också viktigt för att skapa förtroende för skolan och i förlängningen för samhällsgemenskapen. Därför behövs fler framtida studier av platsskapande i läromedelstexter inom fler ämnen och från fler tidpunkter, liksom studier av mer omfattande delar av den diskursiva kontexten samt av lärares och elevers förhållningssätt till platskonstruktioner de möter.

Referenser

- Ainiala, Terhi & Ameen, Lieven, 2017: Känslan av namn i stadslitteraturen: ortnamn som indikatorer i Helsingforsromaner. I: Namn och identitet, red. av Unni-Päivä Leino et al. S. 133–146. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Aldrin, Emilia, 2020: Namnbrukets betydelse för social och kulturell representation i grundskolans läromedel. Beskrivning av ett projekt. I: Namn i skrift. Names in writing. Handlingar från NORNA:s 48:e symposium i Göteborg den 29–30 november 2018 red. av Maria Löfdahl, Michelle Waldispühl & Lena Wenner. S. 13–22. Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning Göteborgs universitet.
- Andersson, Thorsten, 1996: Onomastiska grundfrågor: I: Den ellevte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994 red. av Kristoffer Kruken. S. 15–41. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani, 2009: Critical toponymies. London: Routledge.
- Berg, Lawrence D. & Kearns, Robin, 2009: Naming as norming: race, gender and the identity politics of naming places in Aotearoa/New Zealand. I: Critical toponymies. Ed. by Lawrence D. Berg & Jani Vuolteenaho. S. 19–52. London: Routledge.
- Bergström, Göran & Svärd, Per-Anders, 2018: Idé och ideologianalys. I: Textens mening och makt. Red. av Kristina Boréus & Göran Bergström. S. 113–176. Lund: Studentlitteratur.
- Björklund, Eva & Dalsmyr, Heléne, 2014: Koll på matematik 4a. Stockholm: Sanoma Utbildning.
- Butler, James Odelle, 2013: Name, place, and emotional space: themed semantics in literary onomastic research. PhD thesis, University of Glasgow.
- Shifting toponymies: (re) naming places, (re) shaping identities. Ed. by Luisa Caiazzo & Iman M. Nick. 2020. Cambridge Scholars Publishing.
- Clark, Ian, 2017: Onomastic palimpsest and indigenous renaming: examples from Victoria, Australia. Names: a journal of onomastics 65(4). S. 215–222.
- Coffey, Simon, 2013: Communicating constructions of Frenchness. I: Critical perspectives on language teaching materials. Ed. by John Gray. S. 137–160. New York: Palgrave MacMillan.
- Cresswell, Tim, 2015: Place: an introduction. Chichester: Wiley Blackwell.
- Debus, Friedhelm, 2002: Namen in literarischen Werken. (Er)-Findung-Form-Funktion. Stuttgart: Akademi der Wissenschaften und der Literatur.
- Fairclough, Norman, 2014: Critical language awareness. Routledge.
- Gammeltoft, Peder, 2016: Names and geography. I: The Oxford handbook of names and naming. Ed. by Carole Hough. S. 502–512. Oxford: Oxford University Press.

- Khesani Madlome, Steyn, 2019: Naming as a tool for cultural domination: a case of toponym use in south-eastern Zimbabwe. I: Critical toponymy. Place names in political, historical and commercial landscapes. Ed. by Herman Beyer et al. S. 35–50. Bloemfontein: Sun Media Bloemfontein.
- Kostanski, Laura, 2016: The controversy of restoring indigenous names: lessons learnt and strategies for success. I: Names and naming. People, places, perceptions and power. Ed. by Guy Puzey & Laura Kostanski. S. 83–105. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Kostanski, Laura & Puzey, Guy, 2016: Trends in onomastics. I: Names and naming. People, places, perceptions and power. Ed. by Guy Puzey & Laura Kostanski. S. xiii–xxiii. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Kotowski, Jan Michael, 2013: Narratives of immigration and national identity: Findings from a discourse analysis of German and U.S. Social studies textbooks. *Studies in Ethnicity and Nationalism* 13(3). S. 295–318.
- Larsson, Lars Teodor & Lundahl, Nils, 1928: Räknebok för folkskolan (förkortad upplaga). Stockholm: P.A. Norstedt & Söner förlag.
- Lgr 11 = Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (Lgr 11). <http://hdl.handle.net/2077/31382>
- Läromedelsutredningen: böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap (SOU 2021:70). <https://www.regeringen.se/contentassets/e13e110fdc30401f9bf4a6ee8fa160a7/laromedelsutredningen--bockernas-betydelse-och-elevernas-tillgang-till-kunskap-sou-202170/>
- Niehaus, Inga, 2018: How diverse are our textbooks? Research findings in international perspective. I: Palgrave handbook of textbook studies. Ed. by Eckhardt Fuchs & Annkatrin Bock. S. 329–344. New York: Palgrave Macmillan.
- Ohlander, Ann-Sofie, 2010: Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap: en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm: Fritze.
- Puzey, Guy, 2016: Renaming as counter-hegemony: The cases of *Noreg* and *Padania*. I: Names and naming. People, places, perceptions and power. Ed. by Guy Puzey & Laura Kostanski. S. 165–184. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Risager, Karen, 2023: Analysing culture in language learning materials. *Language Teaching* 56(1). S. 1–21.
- Rose-Redwood, Reuben, Alderman, Derek & Azaryahu, Maoz, 2010: Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in human geography* 34(4). S. 453–470.
- Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuel A, 1979: Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction. I: *Everyday language: studies in ethnomethodology*. Ed. by George Psathas. S. 15–21. New York: Irvington Publishers.
- Schuppener, Georg, 2019: Multiple place names and their political aspects on the territory of the former Czechoslovakia. I: Critical toponymy. Place names in political, historical and commercial landscapes. Ed. by Herman Beyer et al. S. 1–14. Bloemfontein: Sun Media Bloemfontein.
- Weninger, Csilla & Williams, J. Patrick, 2005: Cultural representations of minorities in Hungarian textbooks. *Pedagogy, Culture and Society* 13(2). S. 159–180.

NORNA-rapporter

1. Terminologi inom ortnamnsforskningen. Särtryck ur Namn och bygd 61, 1973.
2. Nordiskt namnforskarregister 1973. Red. Thorsten Andersson & Eva Brylla. 1973.
3. Nordisk namnforskning 1972. Särtryck ur Namn och bygd 61, 1973.
4. EDB på navnearkiverne. Red. John Kousgård Sørensen. 1974.
5. Nordisk namnforskning 1973. Särtryck ur Namn och bygd 62, 1974.
6. Nordisk namnforskning 1974. Särtryck ur Namn och bygd 63, 1975.
7. Nordiskt namnforskarregister 1975. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1975.
8. Binamn och släktnamn. Avgränsning och ursprung. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27–28 april 1974. Red. Thorsten Andersson. 1975.
9. Nordisk namnforskning 1975. Särtryck ur Namn och bygd 64, 1976.
10. Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Red. Vibeke Dalberg, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus. 1976.
11. Nordisk namnforskning 1976. Särtryck ur Namn och bygd 65, 1977.
12. Nordiskt namnforskarregister 1977. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1977.
13. Ortnamnsvård och ortnamnsplanering. Handlingar från NORNA:s femte symposium på Hanaholmen 23–25.9.1977. Red. Kurt Zilliacus. 1978.
14. Nordisk namnforskning 1977. Särtryck ur Namn och bygd 66, 1978.
15. Nordisk namnforskning 1978. Särtryck ur Namn och bygd 67, 1979.
16. Nordiskt namnforskarregister 1979. Red. Allan Rostvik & Eva Brylla. 1979.
17. Ortnamn och språkkontakt. Handlingar från NORNA:s sjätte symposium i Uppsala 5–7 maj 1978. Red. Thorsten Andersson, Eva Brylla & Allan Rostvik. 1980.
18. Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA:s syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. Vibeke Dalberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. 1980.
19. Nordisk namnforskning 1979. Särtryck ur Namn och bygd 68, 1980.
20. Nordisk namnforskning 1980. Särtryck ur Namn och bygd 69, 1981.
21. Nordisk namnforskning 1981. Särtryck ur Namn och bygd 70, 1982.
22. Nordisk navneforskerregister 1982. Red. Bent Jørgensen. 1982.
23. Personnamnsterminologi. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1983.
24. Nordisk namnforskning 1982. Särtryck ur Namn och bygd 71, 1983.
25. Navne i Norden. Oversigt over nordiske navneinstitutioner og navnesamlinger. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1983.
26. Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder. NORNA:s niende symposium i København 25–27 oktober 1982. Red. Vibeke Dalberg, Gillian Fellows-Jensen, Bent Jørgensen & John Kousgård Sørensen. 1984.
27. Nordisk namnforskning 1983. Särtryck ur Namn och bygd 72, 1984.

28. Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum. Ellefta ráðstefna NORNA í Reykjavík 11.–13. ágúst 1983. Þórhallur Vilmundarson ritstýrði. 1985.
29. Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. Red. Sigurd Fries & † Roland Otterbjörk. 1985.
30. Nordisk navneforskerregister 1985. Red. Bent Jørgensen. 1985.
31. Nordisk namnforskning 1984. Särtryck ur Namn och bygd 73, 1985.
32. Nordisk namnforskning 1985. Särtryck ur Namn och bygd 74, 1986.
33. Personnamn i stadnamn. Artikkelsamling frå NORNAs tolvte symposium i Trondheim 14.–16. mai 1984. Red. Jørn Sandnes & Ola Stemshaug. 1986.
34. Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985. Red. Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp. 1987.
35. Nyere nordisk personnavnskikk. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10.–14. april 1985. Red. Tom Schmidt. 1987.
36. Nordisk namnforskning 1986. Särtryck ur Namn och bygd 75, 1987.
37. Denotationsbyte i ortnamn. Rapport från NORNA:s trettonde symposium i Tvärminne 9–11 oktober 1986. Red. Peter Slotte. 1988.
38. Nordisk namneforskarregister 1988. Red. Tom Schmidt. 1988.
39. Nordisk namnforskning 1987. Särtryck ur Namn och bygd 76, 1988.
40. Thorsten Andersson: Namn i Norden och det forna Europa. Valda artiklar utgivna med anledning av Thorsten Anderssons sextioårsdag 23 februari 1989. Med en bibliografi över Thorsten Anderssons publicerade skrifter av Margarete Andersson-Schmitt. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1989.
41. Stadnamn i kystkulturen. Rapport frå NORNAs fjortande symposium i Volda 4.–6. mai 1987. Red. Peter Hallaråker, Arne Kruse & Terje Aarset. 1989.
42. Nordisk namnforskning 1988. Särtryck ur Namn och bygd 77, 1989.
43. Namn og eldre busetnad. Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988. Red. Tom Schmidt. 1990.
44. Nordisk namnforskning 1989. Särtryck ur Namn och bygd 78, 1990.
45. Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres. Brandbjerg 20.–24. maj 1989. Red. Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Weise. 1991.
46. Nordisk namnforskning 1990. Särtryck ur Namn och bygd 79, 1991.
47. Nordiskt namnforskarregister 1992. Red. Gunilla Harling-Kranck. 1992.
48. Sakrale navne. Rapport fra NORNAs sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12.1990. Red. Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. 1992.
49. Nordisk namnforskning 1991. Särtryck ur Namn och bygd 80, 1992.
50. Ägonamn. Rapport från NORNA:s sjuttonde symposium på Svidja 24–26 maj 1991. Red. Gunilla Harling-Kranck & Lars Huldén. 1992.
51. Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. Lena Petersson. 1993.
52. Útgáfa og atgongd. Fyrilestrar hildnir á tjúgunda NORNA-symposium í Tórshavn 22.–23. mai 1992. Eivind Weyhe legði útgávuna til rættis. 1993.
53. Nordisk namnforskning 1992. Särtryck ur Namn och bygd 81, 1993.
54. Vikingetidens sted- og personnavne. Rapport fra NORNAs 22. symposium i København 14.–16. januar 1993. Red. Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. 1994.

55. Nordiskt namnforskarregister 1994. Red. Gunilla Harling-Kranck & Pia Granholm. 1994.
56. Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Red. Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson & Bo Ralph. 1994.
57. Nordisk namnforskning 1993. Särtryck ur Namn och bygd 82, 1994.
58. Slektsnamn i Norden. Rapport från NORNAs tjuëförste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Red. Kristoffer Kruken. 1995.
59. Nordisk namnforskning 1994. Särtryck ur Namn och bygd 83, 1995.
60. Den ellevte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. Kristoffer Kruken. 1996.
61. Nordiskt namnforskarregister 1996. Red. Per Vikstrand. 1996.
62. Nordisk namnforskning 1995. Särtryck ur Namn och bygd 84, 1996.
63. Ägonamn – struktur och datering. Rapport från NORNA:s tjugotredje symposium på Svidja 15–17 september 1995. Red. Gunilla Harling-Kranck. 1997.
64. Byens navne. Stednavne i urbaniserede områder. Rapport fra NORNAs 24. symposium i København 25.–27. april 1996. Red. Vibeke Dalberg & Bent Jørgensen. 1997.
65. Nordisk namnforskning 1996. Särtryck ur Namn och bygd 85, 1997.
66. Nordisk namnforskning 1997. Särtryck ur Namn och bygd 86, 1998.
67. Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997. Red. Mats Wahlberg. 1999.
68. Utanlandske namn i Norden. Rapport från NORNAs tjuesjette symposium i Oslo 28.–30. mai 1997. Utg. i samarbeid med Nordisk språkråd. Red. Botolv Helleland & Leif Nilsson. 1999.
69. Nordisk namnforskning 1998. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 87, 1999.
70. a) Oluf Rygh. Artikler om en foregangsmann i humanistisk forskning. Red. Berit Sandnes, Jørn Sandnes, Ola Stemshaug & Lars F. Stenvik. 2000.
b) Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999. Red. Berit Sandnes, Jørn Sandnes, Ola Stemshaug & Lars F. Stenvik. 2000.
71. Nordisk navneforskerregister 2000. Red. Michael Lerche Nielsen & Kirsten Zeuthen. 2000.
72. Nordisk namnforskning 1999. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 88, 2000.
73. Nordisk namnforskning 2000. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 89, 2001.
74. Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNAs 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000. Red. Svavar Sigmundsson. 2002.
75. Nordisk namnforskning 2001. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 90, 2002.
76. Nordiske *torp*-navne. Rapport fra NORNAs 31. symposium i Jaruplund 25.–28. april 2002. Red. Peder Gammeltoft & Bent Jørgensen. 2003.
77. Nordisk namnforskning 2002. Red. Michael Lerche Nielsen. Särtryck ur Namn och bygd 91, 2003.
78. Namn och kulturella kontakter i Östersjöområdet. Handlingar från NORNA:s 30:e symposium i Visby 14–16 september 2001. Red. Staffan Nyström. 2003.
79. Nordisk namnforskning 2003. Red. Svavar Sigmundsson & Rúna K. Tetzschner. Särtryck ur Namn och bygd 92, 2004.

80. Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. Staffan Nyström. 2005.
81. Busetnadsnamn på *-staðir*. Rapport från NORNAs 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. maj 2004. Red. Inge Særheim, Per Henning Uppstad & Åse Kari Hansen Wagner. 2006.
82. Nordiske navnes centralitet og regionalitet. Rapport fra NORNAs 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006. Red. Birgit Eggert, Bente Holmberg & Bent Jørgensen. 2007.
83. Namn i flerspråkiga och mångkulturella miljöer. Handlingar från NORNA:s 36:e symposium i Umeå den 16–18 november 2006. Red. Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen. 2009.
84. Nordiska namn – namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svarar Sigmundsson. 2008.
85. Namn och kulturella kontakter. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008. Red. Leila Mattfolk & Terhi Ainiala. 2009.
86. Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNAs 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red. Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen. 2011.
87. Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. Red. Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. 2011.
88. Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. Staffan Nyström (huvudred.), Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand. 2012.
89. Nøvn í strandamentanini. Navne i kystkulturen. Forelæsninger fra det 41. NORNA-symposium i Tórshavn 2.–4. juni 2011. Red. Tina K. Jakobsen, Kristin Magnussen, Anfinnur Johansen & Eivind Weyhe. 2013.
90. Namn i stadsmiljö. Handlingar från NORNA:s 42 symposium i Helsingfors den 10–12 november 2011. Red. Leila Mattfolk, Maria Vidberg & Pamela Gustavsson. 2013.
91. Navne og skel. – Skellet mellem navne. Rapport fra Den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012. Red. Birgit Eggert & Rikke S. Olesen under medvirken af Bent Jørgensen. Bind 1 & 2. 2015.
92. Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013. Red. Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. 2015.
93. Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.–4. oktober 2014. Red. Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert & Johnny G.G. Jakobsen. 2016.
94. Namn och identitet. Handlingar från NORNAs 46:e symposium i Tammerfors den 21–23 oktober 2015. Red. Unni-Päivä Leino, Mona Forsskåhl, Gunilla Harling-Kranck, Sabina Jordan, Minna Nakari & Ritva Liisa Pitkänen. 2017.
95. Scandinavian Names and Naming in the medieval North-Atlantic Area. Proceedings of the 44th Symposium of NORNA in Caen 23–25 April 2014. Ed. by Gunnstein Akselberg & Inge Særheim. 2017.

96. Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstande nordiske namnegranskarkongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. juni 2016. Red. Tom Schmidt & Inge Særheim. 2017.
97. Bebyggelsenamnens dynamik: Handlingar frå NORNA:s 47:e symposium i Lund 11–12 maj 2017. Red. Kristina Neumüller & Elin Pihl (huvudred.), Sofie Laurine Albris & Jesper Hansen. 2019.
98. Namn i skrift. Names in Writing. Handlingar frå NORNAs 48:e symposium i Göteborg den 29–30 november 2018. Red. Maria Löfdahl, Michelle Waldispühl & Lena Wenner. 2020.
99. Navn på minoritetsspråk i muntlige og skriftlige sammenhenger. Minoritehtagielaid namat njálmmálaš ja čálalaš oktavuodain. Rapport fra NORNAs 49. symposium i Guovdageaidnu / Kautokeino 24.–25. april 2019. Red. Kaisa Rautio Helander, Aud-Kirsti Pedersen & Mikkel Rasmus Logje. 2021.
100. Namn och gränser. Rapport från den sjuttonde nordiska namnforskarkongressen den 8–11 juni 2021. Red. Väinö Syrjälä, Terhi Ainiala & Pamela Gustavsson. 2023.
101. Namn och konflikter. Handlingar från NORNA:s 50:e symposium i Uppsala den 14–16 november 2023. Red. Josefin Devine, Johan Hedberg, Alexandra Petrulovich & Daniel Solling. 2025.

